

LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 6-8 1999 • ANUL IX • CHIȘINĂU

A large crowd of people is gathered in a public square in Chișinău, Moldova. In the background, a large, white, domed building with classical architectural features is visible. In the foreground, a clock tower with a large clock face stands prominently. The crowd is dense and extends across the square, suggesting a significant public event or celebration.

UN DECENIU
AL SPERANTELOR ...

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 6-8 (48-50) 1999
iunie — august

REDACTOR-ȘEF
Alexandru BANTOȘ

REDACTORI-ȘEFI ADJUNCȚI
Ana BANTOȘ, Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE
Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEȘLEAGĂ, Cătălin BORDEIANU (Iași), Leo BUTNARU, Valentina BUTNARU, Augustin BUZURA (București), Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Eugeniu COȘERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Cornelii FLOREA (Canada), Ion HADĂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franța), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚARA (Timișoara), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

REDACȚIA
Casa Presei, str. Pușkin nr. 22, Chișinău.
Pentru corespondență: Căsuța poștală
nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 25 83.

*O țară
unde toți poruncesc
și nimeni n-ascultă,
o țară
unde antiteza între partide
se preface în adevărată dușmănie,
unde Domnul (domnitorul)
nu are puterea să-i împace...
O asemenea țară e menită
de a fi prada vecinilor ei.*

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

FONDATOR
colectivul redacției
ISSN 0235—9111

PROCESARE COMPUTER
Maria FRUNZĂ, Galina ZAVTUR

CORECTOR
Ilinca ROȘCA

Anul 1989.

Fotografii din arhiva redacției (coperte și interior — pag. 14, 16, 19, 21-22, 23, 25, 26, 29, 31, 35, 37, 39). Autori: Mihai POTĂRNICHE, Albert SIMANOVSKI, Serghei VORONIN.

Com. nr. 8554
Concernul PRESA

**Articolele publicate în revistă
reflectă punctul de vedere al
semnatarului, care nu coincide
neapărat cu cel al redacției**

SUMAR

ARGUMENT

Un deceniu al speranțelor...

5

Liviu DAMIAN. Verb matern

6

ZECE ANI DE LA ADOPTAREA LEGISLAȚIEI LINGVISTICE. CHESTIONAR

7

Vladimir BEȘLEAGĂ. În mâinile cui este soarta limbii?

8

Ion BORȘEVICI. Înaintăm lent, dar cu siguranță

10

Ion BUGA. Trebuie urgent revizuit
Articolul 13

13

Silviu BEREJAN. Este condamnată
indiferența față de limbă

15

Valentin MÂNDĂCANU. Nimic durabil
nu se poate construi pe minciună și fals
istoric

16

Anatol CIOBANU. Parlamentul și Guver-
nul ar trebui să refacă din rădăcină
legislația lingvistică

17

Nicolae CORLĂTEANU. 1989

22

Dumitru DIACOV. E oportună modifica-
rea programului de funcționare a limbi-
lor

23

Alexei MARINAT. Trebuie s-o luăm de
la început, cu noi reguli, mai drastice

25

Nicolae ANDRONIC. Statul este dator
să stimuleze studierea limbii oficiale

27

Grigore VIERU. Sint necesare sancțiuni,
iar nu acțiuni

28

Ion CIOCANU. Să corectăm greșelile
comise în promovarea limbii române

30

Vasile MELNIC. Limba română — pilon
al identității neamului

32

Tudor RUSU. Ocrotirea limbii române
nu a devenit o problemă de stat

35

Petru SOLTAN. Să mizăm pe lege

36

Ion ȚURCANU. Ce se întâmplă, de fapt,
cu limba noastră?

38

NEPTUN — '99

Ion CIOCANU. Literatura română în
pragul mileniului trei. *Laurențiu ULICI.*
Cuvînt de deschidere; Pavel CHIHAIA.
Literatura română în lumea mileniului
trei; Gina MOSARI. Moldovenește; Uni-
rea; Urșii; Mihai CIMPOI. Noi, Eminescu
și Europa; Nicolae POPA. Pix; "Stau cu
ambele picioare în Europa." Interviu cu
Emilian Galaicu-Păun

40

ANTOLOGIA "L.R."

POEȚI PARTICIPANȚI LA ÎNTÎLNIREA
DE LA NEPTUN. Liviu Ioan STOICIU.
Eutanasiu; Arcadie SUCEVEANU.
Corabia lui Sebastian (variantă nouă);
Ioan FLORA. Discurs asupra struțo-
cămilei; Leo BUTNARU. Lăsare de
sînge; Lucian VASILIU. Duminică;
Valeriu STANCU. Cînd marea-i o transă
ne bună; Irina NECHIT. Legea focului;
Aurel RĂU. Cîinele lup românesc; Ion
MILOȘ. Frigul; Ion ZUBAȘCU. Întoar-
cerea la Dumnezeu; Rodica DRA-
GHINCESCU. Afară plouă. Afară-i
înăuntru; Andrei BURAC. Fals; Ilie Tu-
dor ZEGREA. În așteptarea anului două
mii; Octavian DOCLIN. Totul; Florin
MUSCALU. Arta leilor; Grigore C. BOS-
TAN. Moment poetic, 1999; Shaul CAR-
MEL. Pîinea Domnului

60

SCRIITORII ȘI LIMBA ROMÂNĂ

Ana BANTOȘ. Mîntuirea prin logos.

71

EMINESCU AL NOSTRU

Dumitru TIUTIUCA. Luceafărul emines-
cian: iluminări

79

Orfism, indianism, "existențialism". Dia-
log; Mihai CIMPOI — Ion ITU — Mircea
ITU

82

MARI FILOLOGI ROMÂNI

Gavril ISTRATE. Profesorul nostru

88

Ecaterina ȚĂRANU. Sextil Pușcariu și
Glasul Bucovinei

91

DRAMA LIMBII ROMÂNE

Lidia COLESNIC. Substituirea și supri-
marea glotonimului *Limba Română* în

Basarabia ocupată de Imperiul Rus
94

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Ion BĂRBUȚĂ. Analiza morfologică a substantivului
98

SINTAXĂ

Elena UNGUREANU. Decodificarea sintagmelor atributive: metodologie și perspective
103

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Nelly SAMOIL. Rolul structurator al metaforei poetice în text
109

Iolanda STERPU. Termeni de adresare în comedii ale lui Caragiale — numele de rudenie
112

Liliana CIUDIN. Funcțiile stilistice ale intonației și punctuației în structurile cu *nominativul temic*
116

ȘTIINȚA TEXTULUI

Irina CONDREA. Raportul traducerii cu originalul
119

VOCABULAR

Aurelia BĂLAN-MIHAILOVICI. "Puterea tradiției", o constantă a terminologiei instituționale bizantine în Evul Mediu românesc
124

Maria ONOFRAȘ. Cuvintele străine în lexicul românesc
135

ÎMPĂRĂTEASĂ ȘI CERȘETOARE

Ion CIOCANU. Umerii și umerele; Bruionul, ciorna, maculatorul; Prealabil, preliminar, preventiv; Sensurile și evoluția *sistemizării*; Imperativul acordului; La bunici
138

OBĂRȘII

Ion DRON. Din istoricul provenienței numelui *Moldova*
143

PRO DIDACTICA

Ioan ȘERDEAN. Limba română în școală primară. *Definirea scopurilor și obiectivelor lecțiilor la limba română în școala primară*; Învățarea cititului și scrisului în clasa I. *Cititul și scrisul,*

instrumentele de bază ale activității intelectuale; Particularitățile psihologice ale începătorilor în învățarea cititului și scrisului
148

Florin GRINEA. V. Alecsandri, *Deșteptarea României*; C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*; Cuvânt și context. Sensurile cuvântului. "Clase" de cuvinte (fișă-conспект)
158

Maria SURUCEANU. Tatiana CALLO. Pentru o exprimare corectă
165

CONCURS DE CREAȚIE

Revista *Mirajul labirintului* și autorii ei
170

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Felicia CENUȘĂ. *Viața și moartea nefericitului Filimon* sau desconvenționalizarea metodei mimetice a prozei tradiționale
173

REPERE

Alina RUSU. Scurt istoric al termenului *avangardă*
176

ANIVERSĂRI

Vasile MALANEȚCHI. Doi poeți, două lire, două destine (Aleksandr Pușkin și Nicolai Costenco)
179

VIAȚA CĂRȚII

Doru MIHĂESCU. Mitropolitul Dosoftei al Moldovei, autor al versiunii românești a cronografului lui Matei Kigalas din Cipru
184

LECȚIILE ISTORIEI

Viorel BOLDUMA. Raporturile Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov în perioada domniei lui Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606)
197

CASA LIMBII ROMÂNE

Ilinca ROȘCA. Dor de Basarabia și de oamenii ei
202

"Integrarea în context românesc..." Interviu cu dl dr. med. Coriolan Brad
204

PUBLICITATE

208

UN DECENIU AL SPERANTELOR...

Acum zece ani eram uniți, curajoși și optimiști. Aveam lideri și credeam în ei. Se părea că destinul, în sfârșit, e în mâinile noastre. Amplele acțiuni desfășurate pe parcursul anilor 1988-1989 au culminat cu adoptarea legislației lingvistice, eveniment fără precedent în fosta R.S.S.M. Incontestabil, legile "Cu privire la statutul limbii de stat a Republicii Moldova", "Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină", "Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova", "Programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova" au impulsivat procesul de reafirmare a limbii române, au impus utilizarea ei mai frecventă și mai corectă. Documentele, ce intrau în vigoare sub puternica presiune a maselor, urmau să repare o veche și dramatică inechitate, să ofere sprijin moral unei populații frustrate decenii în șir de cele mai elementare drepturi.

Deși conțineau unele formulări și articole ce se pretau la interpretări echivoce, exprimînd raportul obiectiv al forțelor politice și o reticență afișată față de limba noastră (rusa continua să fie limba oficială a imensului imperiu), legile întruneau premise reale pentru schimbarea stării de lucruri în domeniu.

Aceleași legi vor avea altă conotație după 1991 cînd Republica Moldova și-a declarat independența și cînd uriașul de la răsărit "a sucombat". Abia atunci s-a văzut limpede că revizuirea legislației era mai mult decît oportună și că la 1989 legislatorii nu au optat pentru viitor, ci pentru un prezent care era depășit, nu au lucrat pentru o generație care avea să vină, ci pentru una care apunea. Întocmite strîmb din start, legile respective, în loc să devină scut al renașterii naționale ("Națiunea, — afirma G. Ibrăileanu — se rezumă, la urma urmelor, la limbă!"), au fost transformate în instrument de luptă politică, manevrat cu aroganță și machiavelism de-a lungul unui întreg deceniu.

Cine a aruncat între noi mărul discordiei, semințele indifeerenței și ale lașității? De ce, din vina cui șansele de asanare a climatului lingvistic au fost și rămîn în continuare minime?

... Se încheie unul dintre cele mai agitate, dar și mai pline de optimism decenii ale basarabenilor. Odată cu el sfîrșește un secol de hazardate și spectaculoase jocuri politice. Un veac aidoma unui cerc închis: acum, la fine, ca și la început, sîntem prinși în mrejele unor acțiuni recuperatorii. Cît ne vor mai anima ființa brizele redeșteptării? Ce se va întîmpla cu noi dacă ne vom prăbuși de pe culmile speranțelor?

Liviu DAMIAN

VERB MATERN

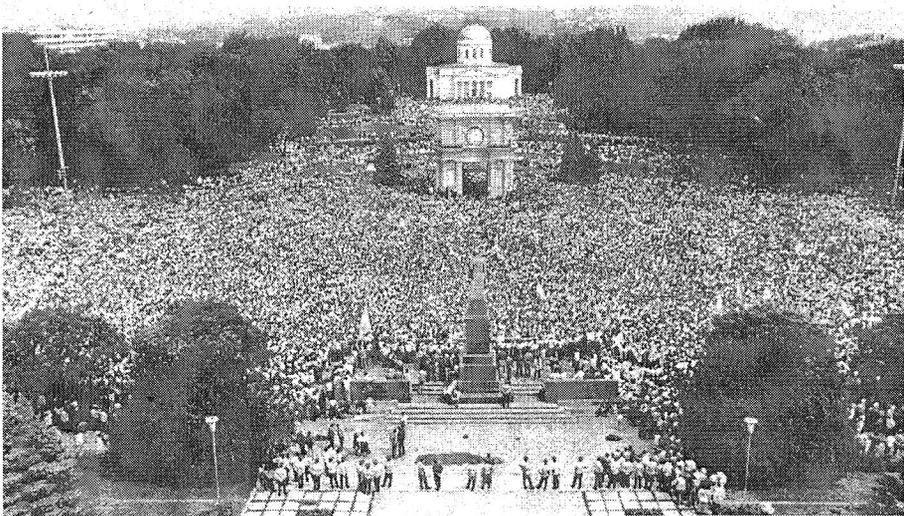
Verde matern, verb matern –
Codrul te vede veșnic verde,
Nisipul te vede al nimănu,
Mutul te vede al mutului.

Harnic te văd dăruții cu har,
Fără de sare – duhul sărac.
Marea îți soarbe cuvîntul amar,
Munții cu fag stîncă te fac.

Cînd vorba mă minte alunec din minte
Și intru supus în infern
Decît să vîntur pe vînt cuvinte
Din marele verb matern.

Mă văd prin vremi ce demult au apus:
În vîrfuri de sulii e capul meu dus
Și-n urmă huma lacomă strînge
Verbe materne – lacrimi de sînge.

1968

Marea Adunare Națională din 27 august 1989.

ZECE ANI DE LA ADOPTAREA LEGISLAȚIEI LINGVISTICE

CHESTIONAR

1. În ce măsură legislația lingvistică, adoptată acum zece ani, a satisfăcut nevoia de redresare a situației lingvistice din Republica Moldova?

2. Care este și care ar trebui să fie contribuția reală a Președinției, a Parlamentului și a Guvernului la promovarea politicii lingvistice, inclusiv la modificarea Art. 13 din Constituția Republicii Moldova?

3. Ce schimbări au survenit, după părerea Dumneavoastră, în mentalitatea populației alolingve vizavi de limba română și de rolul ei în stat?

4. Ce acțiuni (de natură politică, juridică, economică etc.) urmează a fi întreprinse în mod prioritar pentru a asigura funcționarea de facto a limbii române în toate sferele vieții Republicii Moldova?

La aceste întrebări au fost invitați să răspundă scriitori, oameni de știință și de cultură, politicieni, ziariști — personalități marcante ale vieții publice de la noi — , care au avut și care mai au încă un cuvânt greu de spus în problema extinderii ariei de funcționare a limbii oficiale în Republica Moldova. Pînă la închiderea ediției am primit șaisprezece răspunsuri, incluse în revistă (pag. 8—39) în ordinea sosirii lor la redacție. Mulțumim distinșilor autori pentru solitudine și anunțăm cititorii că în numerele viitoare vom continua publicarea răspunsurilor la chestionar.

Sîntem în așteptarea opiniei tuturor celor preocupați cu adevărat de destinul limbii noastre.

Relații la tel.: 23.76.63; 23.87.03, revista "Limba Română" Chișinău.

Vladimir BEȘLEAGĂ,
scriitor

ÎN MÎNILE CUI ESTE SOARTA LIMBII?

1. Acum zece ani... Ce era acum zece ani? Era Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Sovietul Suprem al acelei R.S.S.M. a adoptat "o legislație lingvistică", dacă se poate spune așa, care... De fapt, revenirea la scrisul firesc — grafia românească, este singura cucerire a marilor mișcări populare din deceniul trecut care s-a făcut sub presiunea maselor. Oficialitățile de atunci au opus o rezistență furibundă, dar s-au văzut nevoite să cedeze... Legislația, ca să fim sinceri (am activat și eu în componența acelei comisii care a elaborat textul legii și cunosc unele dedesubturi), apare (acum) destul de aproximativă, deși părea (atunci) foarte revoluționară. Numai că, dacă e să ne raportăm la "situația lingvistică" de facto "din Republica Moldova", atunci... De bună seamă, cum poate "redresa" o situație lingvistică în Republica Moldova de azi o lege adoptată de un Soviet Suprem al R.S.S.M.? E o legislație imperfectă, aproximativă, care în plus a mai și fost blocată, ignorată, detestată, și asta nu numai de aolingvi, ci și de ai noștri, în primul rînd de guvernanții care s-au succedat în acești zece ani... Or, o situație lingvistică numai în mică măsură poate fi ameliorată prin lege, totul depinde de purtătorii acelei limbi. Aici, însă, situația este catastrofală! Dacă, pe

de-o parte, o anumită (îngustă) pătură a populației a beneficiat de posibilități favorabile de a-și practica limba liber și nestingherit la nivelul unei limbi literare evoluată, marea masă a populației din R.M. continuă să participe la o degradare dezastruoasă, nemaîntîlnită nici sub vechiul regim, a climatului lingvistic. Întoarceți urechea și ascultați ce limbaj barbar răsună pe străzile capitalei, șiroid din gurile unor tineri. E ceva înfiorător! O vorbă românească, alte trei rusești, dintre care fiecare a doua e o înjurătură muscălească... Ce mai!

Ziceam ceva mai sus că oficialitățile s-au văzut nevoite, sub presiunea maselor, să cedeze. Asta în 1989. Dar să vedeți ce se întîmplă în continuare. Iar în continuare iată ce se întîmplă: aceleași oficialități care au opus o rezistență furibundă decretării limbii... cum să-i zic? moldovenești? române? că și aici e o grozavă încercătură pînă astăzi cu acel articol 13 din Constituție... drept limbă de stat și revenirii la grafia latină, tot ei, adică comuniștii, c.c. al p.c.m., au manifestat primii inițiativa de a marca la 31 august a fiecărui an sărbătoarea Limba Noastră... Ați văzut ce piruetă genială au făcut? De atunci încoace nu facem decît să ne amintim o dată pe an de biata limbă și legislația ei, încolo o lăsăm să ducă aceeași existență de cenușăreasă ca altădată... Pe alocuri, după cum ziceam, chiar mai rău. Știau ei ce știau cei care au venit cu ideea de a sărbători... ziua limbii: prin atare manifestări se poate lesne îngropa orice lucru sfînt...

2. Ar trebui să fie una radicală, numai că această contribuție se lasă prea mult așteptată și nu sînt sigur că se va produce în acest secol. Dar nici în cel viitor, alfta timp cît nu vor avea loc iar mari mișcări populare... Numai că acum a maselor nu le arde nici de limbă, nici de alfabet... Se poate întîmpla ca în loc de modificarea Art. 13, mulțimile să ceară... adică, mai exact, să pună pe fugă și Guvernul, și Parlamentul, și pe Președinte... Și asta pentru că treburile în această așa-zisă Republică Moldova merg din rău în tot mai rău și capătul

acestor rele nu se vede. Dimpotrivă...

3. Mai întâi, despre rolul limbii române în stat. Trebuie să constatăm că limba română a devenit limbă de stat. Dar aici e iarăși un mic chițibuș. Nu sînt sigur că Republica Moldova a devenit un... Stat. Pîna să devină mai e mult. Or, într-un stat există o ordine, într-un stat există legi care funcționează, adică... În primul rînd un stat organizează și stimulează procesele de producție la toate nivelurile pentru ca cetățenii lui să aibă o bază de subzistență, le asigură condiții de dezvoltare cultural-spirituală, îi protejează de tot felul de criminali și răufăcători etc. Face ceva din toate acestea statul numit R.M.?... Cît privește alolingvii... Aceștia se simt în continuare ca la ei acasă, în imperiul sovietic de altă dată. Își vorbesc limba și nici de gînd nu au să o vorbească pe a noastră. Treaba lor, aș zice eu, dacă nu aș constata un lucru mai mult decît amar. Și anume: ai noștri, adică vorbitorii de limbă română continuă și astăzi să dea ascultare reflexului ce le-a fost format în cadrul "marii familii a noroadelor", cînd se plămădea o nouă comunitate" — "poporul sovietic" și vorbesc cu alolingvii în limba lor, de parcă s-ar ști la Reazan sau Mağadan, iar nu acasă la ei... Or, de cînd lumea se știe că un climat lingvistic se formează doar prin practicarea perseverentă a unei limbi, iar nu prin dezicerea de ea... De altfel, într-o societate democratică, așa cum se vrea a noastră (dar, vai! nu este încă), zic într-o societate democratică rolul și sfera de acțiune și influență a statului se îngustează tot mai mult, locul lui fiind luat de societatea civilă, de lumea oamenilor de afaceri, de serviciile publice etc. De unde și rolul scăzut în procesul de promovare a limbii oficiale... Ajuns aici, mă întreb: dacă în R.M. procentul de alolingvi în rîndurile oamenilor de afaceri este de 80 %, iar cel al autohtonilor doar de 20 %, în mîinile cui este soarta limbii și ce limbă se practică în respectivele medii? Vor avea oare nevoie alolingvii de cunoașterea limbii române ca limbă oficială? Și cîți dintre ei vor dori s-o cunoască și s-o practice?

4. S-o luăm în ordine inversă celei enumerate între paranteze: economică, juridică, politică. Și anume: atîta timp cît economia republicii va fi făcută și dirijată de alții, limba română nu are șanse de a se afirma în toate sferele vieții R.M. Pe baza economiei se construiește politica și legislația... Un detaliu: la început ambasadorii străini numiți în R.M. erau persoane care cunoșteau româna... Acuma, din cîte știi, sînt trimiși la noi dintre cei cu rusa la activ, româna nu mai este obligatorie, pentru că R.M. e o... provincie rusească. Aveți ceva de obiectat? Dar nu știți că relațiile cu occidentalii se produc, în fond, prin filieră rusească, adică democrația ne este servită și implantată prin aceleași formule ale defunctului imperiu ruso-sovietic... Inclusiv structurile mafiotice, care funcționează impecabil și care controlează realmente toate sferele vieții noastre... Așa că... De-am avea cu adevărat stat, am avea și o Constituție adevărată. Iar atunci, zic, legislația de acum zece ani ar trebui să fie ori absolut alta, ori întru totul inutilă! Și atunci nu ne-am aduna să sărbătorim biata limbă română care e vai de ea la ea acasă, ci ne-am bucura împreună de sănătatea sufletului nostru, de bunăstarea și pacea casei noastre...

Ion BORȘEVICI,
profesor universitar,
academician.

**În 1989 — președinte al
grupului de lucru pentru
elaborarea proiectelor de
legi și unul dintre
moderatorii numeroaselor
ședințe (din comisii, de la
prezidiul și Sovietul Suprem
al R.S.S.M.) la care s-a
examinat legislația
lingvistică**

ÎNAINȚĂM LENT, DAR CU SIGURANȚĂ

1-2. Au trecut 10 ani de la epocala bătălie, nepereche prin încrîncenarea ei, pentru descătușarea, eliberarea din menghina balaurului totalitar a maicii noastre — limba română, decapitată, alungată din funcția ei firească de limbă suverană de stat, în anul de pomină 1940, de regimul ocupaționist al baionetelor ruso-bolșevice. Scoaterea limbii noastre din sfera economică, socială, politică și culturală a însemnat o lovitură devastatoare dată demnității, onoarei și verticalității noastre naționale.

După 49 de ani, la istorica sesiune a XIII-ea a Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 31 august 1989, în condițiile proceselor de destrămarea U.R.S.S., limba română a fost legiferată drept limbă de stat și, deci, **reînscăunată** legal în R.S.S.M.

Apropo, în Țările Baltice legile adoptate cu privire la limbi conțin, în temei, aceleași postulate. Spre deosebire de situația creată la noi, limbile de stat proclamate la ei *de jure*, în esență, de mult circulau *de facto*. La noi, raportată la toată populația noastră, ținînd cont și de felul nostru de a fi, și de mediul lingvistic **supra-rusificat**, problema funcționării *de facto* a legislației lingvistice merge în contradictoriu și foarte anevoios, pe cînd în cunoscutele condiții din Țările Baltice procesul de implementare a legislației respective în mediul alolingvilor e foarte dur și consecvent. Aici e cazul să ne amintim de concluziile Elenei Alistar, deputat în Sfatul Țării, care a sorbit din plin paharul amar al asupririi: "Nu pot uita, spunea înaintașa noastră, ...expresiile de ocară... la adresa mea, *voț, cap de bou, moldovane-bolvane*. Și totuși, în condițiile noastre de slobozenie, rușii sînt numai în parte vinovați de starea creată în Basarabia. Adevărații și marii vinovați sîntem noi. Ei ne-au răpit-o (Basarabia — I.B.), noi, însă, am îngropat-o cu **indiferența** noastră de care, se pare, nici astăzi nu sîntem în stare a ne scutura" (vezi "L.A.", 18 decembrie 1997).

Slaba naturalizare lingvistică a alolingvilor este cauzată și de unele **cedări** stipulate în legislația lingvistică din 1989. E vorba de Articolul 3 din această lege în care se spune: "Limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni". De precizat că odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova și dispariția fostei Uniuni Sovietice Articolul 3 și-a pierdut valabilitatea sa *de jure*. Însă nici într-o lege a Republicii Moldova, deocamdată, n-a fost abrogat acest document. El continuă să fie în vigoare. De altfel, multe stipulări din legislația lingvistică și-au pierdut valoarea juridică în noile condiții. Cu toate acestea, e bine cunoscut că ea nu a fost revăzută încă de nici unul dintre parlamentele Republicii Moldova.

Slab se redresează situația lingvistică în colectivele de muncă multi-naționale în care încă mulți dintre responsabili aparatului de conducere,

din administrație ignorează limba de stat. Aici tronează **monolingvismul** rusesc, care, de fapt, nu este acceptat de norma juridică a legii nominalizate. În atare situație, conducătorul creează o sursă considerabilă de disconfort psihologico-social, devenind chiar **agent al confruntărilor** în mediul său de muncă și de trai. Ținînd cont de **imperativul** cunoașterii limbii de stat de către cei cu funcții diriguitoare, conducătorul trebuie să fie cel puțin **bilingv**. Pîna în 1994, rolul Președinției, al Guvernului și al Parlamentului în ceea ce privește implementarea limbii de stat poate fi considerat satisfăcător. Lucrurile însă, s-au schimbat brusc după alegerile din 1994, cînd cu implicarea Președinției republicii, la guvernare, după "victoria falsificată" (vezi "Mesagerul", 15 ianuarie 1999) au venit agrosocialiștii, care au "**retezat fără milă lăstarii patriotismului și naționalismului**" (vezi "Flux", 5 ianuarie 1999). Tot în acest context menționăm organizarea întrunirii "Casa noastră — Republica Moldova", care a fost, de fapt, o **lovitură de stat** organizată de către agro-interfrontiști.

Constituția adoptată de agrarieni, articolul al 13-lea, stipula că limba de stat e graiul moldovenesc. Și, ca să vezi, constituția a fost promulgată de către președintele republicii. Astfel s-a creat o stare conflictuală. Situația s-a înrăutățit și mai mult atunci cînd conducerea statului și parlamentului agrarian au pus problema organizării unui referendum în ce privește denumirea corectă a limbii noastre. De fapt, politicienii antinaționali încercau să declanșeze o nouă bătălie, de data asta în interiorul uneia și aceleiași etnii, adică în problema dreptului de a ne numi români sau moldoveni. Această nu era altceva decît o confruntare premeditată.

Sub egida forțelor de stînga, Guvernul, Parlamentul și Președinția au pus începutul promovării ideologiei **moldovenismului primitiv**. Mai mult ca atît, pentru a denigra legislația lingvistică și a stopa implementarea limbii române a fost desființat Departamentul Limbilor. Apoi a fost organizată o comisie de **anchetă**

pentru a scoate la iveală cauzele conflictului armat de pe Nistru, de care erau învinuite forțele politice care au susținut legiferarea unei **singure** limbi de stat. Dat fiind faptul că forțele ostile limbii române mai vehiculează și astăzi ideea că legislația lingvistică nu a fost acceptată de mulți deputați ai Sovietului Suprem al R.S.S.M., mai ales de către cei din Transnistria, cred că e cazul să recurgem la unele contraargumente pentru a combate acest fals cras. După cunoscutele dispute care au avut loc la sesiunea a XIII-ea a Sovietului Suprem, în ultimă instanță, legislația lingvistică a fost votată cu majoritatea covârșitoare de voturi. Astfel, din 376 de deputați validați (din cei 380 aleși) 375 au votat *pentru* și doar unul *impotrivă* (deputatul Vasile Ghedzira, Rîbnița, circumscripția electorală nr. 91). E cazul să arătăm aici și componența socială, precum și nivelul intelectual al deputaților. Astfel, din cei 376 de deputați 43 erau **aleșii orașelor și raioanelor din Transnistria**, dintre care 19 moldoveni, 11 ucraineni, 9 ruși, 2 bulgari, un armean și un evreu. Referitor la studii, 53 % aveau studii superioare, 44,5 % — studii medii, 43 % aveau grad științific, 27 de deputați erau fără de partid, iar 8 deputați erau Eroi ai Muncii Socialiste (vezi "Deputații Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a XI-ea", Chișinău, 1985).

Linia antinațională a guvernanților a fost slăbită odată cu plecarea din P.D.A.M. a unui grup de deputați în frunte cu președintele republicii. La 26 iunie 1995, în legătură cu această plecare, președintele a făcut o declarație răsunătoare, în care se arătau cauzele rupturii de P.D.A.M. În declarație se demasca linia **antinațională** fățișă a agro-interfrontiștilor, care au pus la cale "**lichidarea marilor cuceriri istorice din 1988-1989**". Din legislația lingvistică au fost, de fapt, abandonate Articolele 21-23, care stipulau studiarea în instituțiile de învățămînt a limbii de stat (limba de stat trebuia să fie introdusă și studiată real în școlile cu predare în limba rusă). Scopul era unul antiuman — stoparea procesului de lichidare a **separatismului spiritual** al tinerei

generații alolingve. Apropo, și pînă astăzi problema studierii limbii de stat de către alolingvi, de fapt, nu este rezolvată pe deplin.

3-4. În această ordine de idei, venim cu două propuneri. *Primo*. Se impune cu necesitate revizuirea legislației lingvistice adoptate în condițiile U.R.S.S. și introducerea unor judiciose amendamente la cele 32 de articole ale legii din 1989. Astfel, ar fi binevenită publicarea repetată a acestei legislații cu titlul: **Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la declararea limbii moldovenești drept Limbă de stat și revenirea ei la grafia latină**. Propunerile, reacțiile și amendamentele parvenite la redacție ar putea fi înaintate în parlament pentru a îmbunătăți această legislație.

Secundo. S-a încetățenit deja practica de a difuza la radio știri care atenționează ascultătorul asupra unor nereguli cu indicarea concretă a locului, cauzelor și a responsabilitilor de cutare sau cutare problemă. Este solicitată și opinia cetățenilor. Procedează meticulos, în acest sens, cu reluări pe parcursul zilei, postul de radio "Europa Plus". De ce nu s-ar transmite cu regularitate la posturile de radio și televiziune naționale și particulare informații despre încălcările grosolane ale legislației lingvistice de către diverse organizații, întreprinderi, instituții etc.?

Problema redresării situației lingvistice, a lichidării separatismului spiritual la semenii noștri de orice etnie, a creșterii moralității, responsabilității în fața societății, depind, într-o mare măsură, de **principalele surse informaționale — televiziune, radio, presa scrisă** etc. În al doilea rînd, această problemă mai depinde și de factorii puterii de stat, de cultura lor, de măsura în care diriguitorii țării **doresc** ca informarea să fie amplă, veridică și multilaterală, de măsura în care oamenii puterii au reușit să se debaraseze de mentalitatea totalitaristă, și de **tabu**-urile antidemocratice.

... O retrospectivă a celor 10 ani trecuți după adoptarea legislației impune obiectiv concluzia: înaintăm lent, dar cu siguranță. În acest răs-

timp s-a derulat marelui proces de **conștientizare** a adevărului istoric și științific privind numele corect al limbii și poporului nostru. În ultimul deceniu s-au regrupat forțele politice, s-a conturat rolul lor în societate, s-a încrîncenat confruntarea dintre ele. Cel mai remarcabil rezultat îl reprezintă formarea unei noi generații de români basarabeni, cu o nouă gîndire filosofică, istorică, economică, socială, cu o viziune realistă, sănătoasă privind implementarea și aprofundarea studierii limbii române, descătușarea și lărgirea cîmpului ei de acțiune. Și aici e cazul să precizăm că lingviștii și literații autohtoni au un rol benefic în stimularea procesului de consolidare a limbii române, inclusiv a rostirii ei corecte.

Așteptăm alte vremuri și sperăm la o viață mai decentă, cu un alt nivel al culturii lingvistice. Să ne dea Dumnezeu mai mulți diriguitori, politicieni de **caracter** și cu mare **dorință** de a reorienta cu adevărat destinul acestui pămînt și al acestei limbi.

Ion BUGA,
profesor universitar,
doctor habilitat

TREBUIE URGENT REVIZUIT ARTICOLUL 13

1. Consider că e foarte necesar să fie recunoscut faptul că adoptarea legislației lingvistice este rodul unei lupte de durată și cu mari sacrificii a românilor basarabeni și transnistrieni pentru drepturile lor firești și legitime atât în perioada de rezistență anticomunistă, cât și în anii de avânt ai mișcării de eliberare națională (1988-1991). Spre regret, mulți dintre fruntașii, luptătorii activi și martirii acestei mari bătălii au fost ulterior marginalizați, persecutați, discreditați și dați uitării.

Precum se știe, adoptarea legislației lingvistice în 1989 avea intenția de a redresa situația lingvistică catastrofală din R.S.S.M., ce era o consecință a regimului totalitar și a ostracizării limbii române, a alfabetului latin, a istoriei românilor și a altor valori spirituale naționale. Proclamarea limbii materne a băștinașilor (românilor moldoveni) drept limbă de stat a R.M. și revenirea ei la grafia latină, firește, a influențat benefic situația lingvistică și cea politică din R.M. Spre regret, însă, adevărul științific privind numele corect al limbii materne (limba română) și numele etnic al băștinașilor (români) nici pînă azi nu-i reflectat în Constituția R.M.

Și încă ceva. Acum zece ani exista U.R.S.S. în deplină forță, iar R.S.S.M. era o colonie a Imperiului

Rus sovietic. În aceste condiții, firește, legislația lingvistică adoptată în 1989 a fost influențată masiv de ideologia și dogmele sistemului totalitar, avînd menirea să servească interesele imperiului prin garantarea pentru limba rusă a unei situații privilegiate. Astfel limba de stat a fost marginalizată și chiar lipsită de dreptul la numele său corect: **limba română**. Numeroase articole (3, 10, 14 ș.a.) ale "Legii privind funcționarea limbilor" denotă elocvent caracterul depășit al legislației lingvistice din 1989: "Art. 3. Limba rusă, ca limbă de comunicare dintre națiunile din U.R.S.S., se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare dintre națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real; Art. 10. Actele organelor puterilor de Stat, administrației de Stat și organizațiilor obștești se întocmesc și se adoptă în limba de stat, urmînd să fie traduse în limba rusă; Art. 14. Documentația și alte informații, care se expediază peste hotarele R.S.S.M. se întocmesc în limba rusă sau într-o altă limbă acceptabilă".

2. În contextul celor relatate mai sus, considerăm că oamenii de știință, Președinția, Parlamentul și Guvernul R.M. sînt datori să elaboreze și să promoveze o politică lingvistică viabilă care să țină cont în mod obligator de noile realități politice și lingvistice de după prăbușirea Imperiului sovietic și proclamarea la 27 august 1991 a independenței R.M. Așa cum am menționat mai sus, legislația lingvistică adoptată în 1989 este deja depășită și confuză în foarte multe aspecte principale. De aceea, considerăm că trebuie urgent revizuit Art. 13 al Constituției R.M., preambulul și alte articole în care să fie reflectat în mod tranșant adevărul științific și istoric privind numele corect al limbii materne a băștinașilor R.M. (**limba română**) și a numelui lor etnic (**români**), adevăr recunoscut și de către Academia de Științe a Moldovei.

Considerăm, de asemenea, că destrămarea U.R.S.S. și proclamarea independenței R.M. dictează necesitatea de a elabora și a adopta "Legea

Am vrut lideri noi...

Limbii de Stat a Republicii Moldova”, care să se bazeze pe Constituția modificată a R.M., pe Declarația de Independență a Republicii Moldova și pe normele de drept internațional și pe experiența țărilor cu democrație avansată.

3. În ultimii zece ani mentalitatea populației alolingve din R.M., vizavi de limba română și rolul ei în stat, cunoaște o metamorfoză controversată în funcție de realitățile politice, de interese, de starea socială și de vîrstă. La început, populația rusofonă, deși cu anumite rezerve explicabile, manifesta dorința de a înțelege necesitatea acceptării noilor realități și de aceea s-a încadrat activ în studierea limbii de stat, așa precum se procedează în toate țările civilizate. Mai apoi, însă, forțele proimperiale nostalgice, fiind susținute direct de Moscova, au folosit legislația lingvistică drept pretext pentru a declanșa o evidentă luptă separatistă, urmărind scopul de a restabili regimul totalitar și de a păstra privilegiile. Este încurajator faptul că la etapa actuală o mare parte din populația alolingvă, mai ales tineretul studios, manifestă interes față de studierea limbii române și a istoriei românilor. E firească această atitudine pentru adevărații cetățeni ai R.M.

Consider că ar fi util să se explice alolingvilor că legislația lingvistică nu obligă pe nimeni (și nu are dreptul s-o facă) să studieze sau nu o limbă străină, deoarece este un drept al

fiecăruia să cunoască sau nu mai multe limbi. Cunoașterea, însă, a limbii de stat este obligatorie doar pentru cei care doresc să ocupe posturi în administrație și să activeze în domenii unde cunoașterea limbii de stat e o condiție absolut necesară pentru a desfășura o bună activitate, tot așa precum este obligatorie cunoașterea regulilor de circulație pentru toți conducătorii auto, dar nu și pentru ceilalți cetățeni, deși ar fi de dorit ca toți pietonii să cunoască aceste reguli pentru a evita accidentele...

4. Pentru a asigura funcționarea de facto a limbii române în toate sferele vieții R.M. e necesar, repet, în mod urgent, să fie revizuit Art. 13 din Constituția R.M. și să se adopte “Legea Limbii de Stat a R.M.”, iar Departamentul de Stat al Limbilor să fie reactivat.

Numai voința politică fermă a conducerii de vîrf a R.M., a Președinției, a Parlamentului, a Guvernului și a administrației teritoriale ar putea asigura promovarea unei politici lingvistice și istorice bazate pe adevărul științific, eliminînd minciuna și românofobia, deoarece bășinașii și toți cetățenii republicii au dreptul legitim la informație veridică și completă.

Avem convingerea că o astfel de politică va influența benefic și asupra imaginii externe a Republicii Moldova.

Silviu BEREJAN,
academician, director
al Institutului de Lingvistică
al A.Ș.M.

ESTE CONDAMNABILĂ INDIFERENȚA FAȚĂ DE LIMBĂ

1. N-aș putea spune că legile adoptate au satisfăcut plener nevoia de redresare a situației lingvistice din R.M., dar că ele au fost un jalon important în procesul de conștientizare a necesității renașterii naționale nu poate tăgădui, cred, nimeni.

De la adoptarea legislației lingvistice au pornit multe atitudini și poziții civice, care ne-au uimit atunci chiar pe noi, cei ce am participat la întocmirea și popularizarea legilor despre limbă și alfabet.

2. Contribuția forurilor diriguitoare ale republicii nu este dintre cele mai active (și ceea ce mai fac ele, fac nu din imbolduri interne, de suflet, ci doar fiind constrinși de circumstanțe, inevitabile din punctul lor de vedere!). Aș zice mai mult: că demnitarii noștri manifestă chiar o indiferență condamnată față de acel simbol al ființei naționale a neamului, care este limba, și prin care se transmite cultura populară de-a lungul secolelor.

Cred că, dacă în anturajul diriguitorilor țării ar fi o altă atitudine față de tot ce ține de limbă și de istoria neamului nostru, s-ar schimba radical și atitudinea multor funcționari de

stat, mentalitatea lor. Atunci, fără îndoială, că nici nefastul articol 13 din Constituția republicii n-ar sta intangibil în această Lege Fundamentală ca o mărturie a ostilității conducerii țării față de acest indice al conștiinței, integrității naționale a tuturor românilor. Și nici dezastruoasele tendințe de separatism pseudonațional n-ar fi atât de puternice în societatea "moldovenească".

3. În mentalitatea alolingvilor din Republică a survenit, consider eu, o schimbare esențială: ei au înțeles că limba vorbită la noi e limba română a românilor de dincolo de Prut, au conștientizat adevărul că povestea cu așa-zisa "limbă moldovenească" a fost și mai este (unde mai este!) un joc politic, un stindard al intereselor acelora ce vor să înveșnicească existența unor realități construite pe fals și minciună.

Reprezentanții binevoitori ai acestor etnii sau cel puțin cei neutri, își dau perfect seama de situație și în limita necesității pe care o reclamă realitatea sînt dispuși să se familiarizeze cu limba și istoria populației băștinașe. Ei, cel puțin, ar trebui încurajați în tentativele lor de a se apropia de cultura și tradițiile românești.

4. În primul rînd, să nu se exercite presiuni și constrîngeri ce dau un efect invers, ci să se creeze condiții reale pentru ca etniile conlocuitoare să simtă nevoia de a însuși limba statului în care își duc traiul (ei și urmașii lor, generațiile ce cresc), fapt ce le va fi numai de folos în viață. Alolingvii trebuie puși, pur și simplu, în situația de a utiliza limba română în comunicare și în toate sferele vieții sociale. În al doilea rînd, ar trebui să se renunțe categoric la practica traducerii documentației oficiale, care este o practică de permanentizare a înstrăinării celor ce nu ne vorbesc încă limba și de ținere a acestora la distanță de românii localnici.

Valentin MÂNDĂCANU,
lingvist,
autorul cunoscutului articol
Veșmintul ființei noastre

NIMIC DURABIL NU SE POATE CONSTRUI PE MINCIUNĂ ȘI FALS ISTORIC

1. Ar fi păcat de Dumnezeu să contest efectul benefic pe care l-a avut, acum zece ani, adoptarea acestei legislații. Numai revenirea la alfabetul latin cît valorează! Alfabetul latin ne arată (nu le arată doar celor bolnavi de orbul găinilor) că limba noastră literară nu este alta decît limba română, iar limba română ne demonstrează, fără putință de tăgadă, că sîntem români. "Sîntem români și punctum!" (M. Eminescu). Conștientizarea acestor adevăruri duce treptat la redresarea situației lingvistice. O redresare deocamdată parțială și unilaterală, deoarece epigonii regimului comunist de ocupație continuă să pervertească nestingerit conștiința națională (deci și lingvistică) a românilor basarabeni, uneori, cum s-a întîmplat nu demult, chiar sub acoperișul... Academiei de Științe!

2. Contribuția "conducerii de vîrf"

Argumente, argumente, argu-
mente...

la promovarea politicii lingvistice mai mult *nu-i* decît *este*. Se creează impresia că statul nu are nevoie de limbă de stat, adică tocmai de principalul element al securității naționale! Bine, să admitem că se face rîvnita modificare în Art. 13 al Constituției. Se va preciza glotonimul: *limbă română*. Dar cum rămîne cu etnonimul? Dacă în Constituție nu vom preciza și etnonimul: *popor român*, dacă nu vom recunoaște adevărul incontestabil că sîntem un braț smuls dintr-un organism și declarat organism de sine stătător, dacă nu vom arăta clar că în virtutea cutărilor și cutărilor circumstanțe istorice constituim un al doilea stat românesc, dacă nu vom înțelege că este vital necesară implementarea limbii oficiale în toate sferele vieții social-politice și cultural-economice, atunci moldovenii lipsiți de conștiință națională vor continua să se rusifice și să se mancurtizeze, iar leprele comuniste antinaționale vor fi încurajate să pîngărească memoria unui Mihai Eminescu, schimbîndu-i spusa în "Sîntem moldoveni și punctum" și să-și bată joc de un Eugen Coșeriu, vorbind despre el, cu mîrlănie proletară, ca despre un "oarecare", un "scîrța-scîrța pe hîrtie"...

Nimic durabil nu se poate construi pe minciună și pe fals istoric — asta trebuie s-o conștientizeze "conducerea de vîrf" a Republicii Moldova.

3. Avem și alolingvi (puțini, ce-i drept) care înțeleg importanța limbii române și ar vrea să învețe o limbă europeană vorbită de 30 de milioane de oameni, dar se pîng că nimeni nu-i ajută, că nimeni nu vrea să le vorbească românește. Și au dreptate. Unde s-a mai pomenit să te afli în țara ta și să vorbești în limba altei țări?! Trebuie schimbată și mentalitatea populației autohtone, mai cu seamă a celei orașenești, viciată de lingușirea "fratelui mai mare"...

4. Acțiunile ce urmează a fi întreprinse vor decurge din analiza lucidă și responsabilă a situației lingvistice de la noi și din profunzimea cu care va fi înțeleasă — la toate nivelurile — importanța limbii române ca limbă oficială a celui de al doilea stat românesc...

Anatol CIOBANU,
prof. univ., academician, șef
al Catedrei de Lingvistică
Română Generală
și Romanică de la U.S.M.

PARLAMENTUL ȘI GUVERNUL AR TREBUI SĂ REFACĂ DIN RĂDĂCINĂ LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ

1.,3. Meritul primordial al Legislației lingvistice din 1989 a constat în faptul că s-a recunoscut "identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă", că băștinașilor li s-a permis să aibă limba lor oficială, că, în sfârșit, s-a revenit la grafia latină. Implementarea în toate sferele vieții publice a limbii de stat a ridicat prestigiul nostru ca popor cu vechi tradiții culturale, cu o istorie de două milenii, cu un nesecat patrimoniu lingvo-filologic, care ne permite să stăm alături de alte limbi și popoare din Europa.

De cele relatate mai sus s-au convins (după 1989) și reprezentanții etniilor ce locuiesc în Republica Moldova. Mulți dintre ei s-au încadrat în cele 2500 de cercuri de studiere a limbii române care s-au creat *ad hoc* și funcționau cu mult randament.

Tot în perioada aceasta a fost creat **Departamentul Limbilor** (în frunte cu răposatul prof. Ion Dumeniuk), s-a început editarea prestigi-

oasei reviste **Limba Română**, au fost lansate mai multe **Ordonanțe** ale Președintelui R.M. și **Hotărâri** ale Guvernului R.M. privind crearea condițiilor concrete pentru funcționarea unor limbi ale minorităților și anume: ucraineana, rusa, găgăuza, evreiasca (ivrit-idiș) ș.a.

Situația lingvistică s-a schimbat brusc după adoptarea în vara anului 1994 a Constituției R.M., în care Art. 13 stipula că "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească". Acest articol, pe de o parte, a neglijat adevărul științific și istoric, opiniile savanților-romaniști din toată lumea, idealurile Mișcării de Eliberare Națională, realitatea lingvistică existentă, fixată în "Legislația lingvistică" (din 1989) și în "Declarația despre Independență" (din 1991), — iar pe de altă parte, i-a descurajat pe alolingvi (rusofoni), care, aflînd că e vorba de așa-zisa "limbă moldovenească" și nu de limba română, au încetat să frecventeze "cercurile lingvistice". Din practica postbelică de aproape 50 de ani, cînd în Moldova trona limba rusă, ei își dădeau prea bine seama că "limba moldovenească" este o ficțiune, un paravan al politicii naționale promovate de P.C.U.S., că nu are nici un rost să depui eforturi pentru a o însuși, că în R.M. te poți naște, trăi, munci, studia, deveni chiar ministru și deputat fără a ști această "limbă moldovenească".

Situația creată e mult mai periculoasă decît s-ar părea la prima vedere.

Articolul 13 din Legea Fundamentală a R.M. a tensionat la maximum atmosfera lingvo-politică de la noi. S-au găsit *mișcări* și *partide* care propagă în mod deschis românofobia, acuzînd școlile, liceele, universitățile, radioul, televiziunea, teatrele etc. pentru deformarea, "stricarea", "impurificarea" imaginii limbii "moldovenești". Tot aceste forțe, ajungînd în Parlament, au dat peste cap *atestarea alolingvilor* prevăzută încă pentru 1 ianuarie 1995 și neefectuată nici pînă în prezent. Ea a fost amînată de la 1995 la 1996, de la 1996 la 1997 și tot așa pînă la ... *sine die* (sau, altfel spus, la sfîntul-așteaptă). Ca rezultat al

propagării românofobiei în mediul reprezentanților etniilor minoritare limba română nu a devenit limbă de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, după cum a fost prevăzut în Legislația lingvistică. Funcția aceasta continuă s-o aibă limba rusă. Mai mult decît atît, instigați de anumite forțe, alolingvii cer tot mai insistent ca limba rusă să fie declarată drept a doua limbă de stat în R.M. Se preconizează așadar revenirea la bilingvismul moldo-rus de tristă faimă, care a condus la eliminarea aproape totală a limbii băștinașilor din uzul public.

Trecînd peste necazurile și durerile noastre despre care am vorbit (vezi *supra*), e cazul să subliniem că în acești 10 ani s-a produs, totuși, o "redresare lingvistică". Băștinașii, începînd "de la portar și pînă la parlamentar", au început a vorbi (și a scrie) mai fluent, mai expresiv, mai românește, debarasîndu-se treptat de balastul împrumuturilor lexicale și al calcurilor lingvistice din limba "fratelui mai mare". Sute și mii de elevi, studenți, doctoranzi care au absolvit instituțiile de învățămînt din R.M. în ultimii ani sînt mult mai cărturari decît predecesorii lor, mult mai bine familiarizați cu istoria neamului, cu istoria literaturii române, cu civilizația națională. Tot mai mult pătrund în uzul specialiștilor de diferite profiluri limbajele profesionale, legate de medicină, economie, tehnică, industrie, comerț, agronomie, științe reale și umaniste etc.

Semnalăm că recent a fost creată pe lîngă Guvern "Comisia Republicană pentru Controlul asupra Realizării Legislației privind Funcționarea Limbilor", pe care o conduce dl **Oleg Stratulat**, viceprim-ministru al R.M. Comisia a avut cîteva ședințe la care s-au discutat o serie de probleme ce țin de funcționarea limbii de stat în R.M. În acest sens au prezentat comunicări cu analize concrete Valeriu Culev, director adjunct al Departamentului Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, Mihai Severovan, ministrul Dezvoltării Teritoriului, Construcțiilor și Gospodăriei Comunale, Nicolae Tărăcilă, șef de direcție la Ministerul Transporturilor și Comunicațiilor.

În ședința din 17 iunie 1999 *Comisia...* a discutat și a adoptat un document de importanță cardinală "Memoriu cu privire la imperativul schimbării în **Constituție** a denumirii limbii de stat a Republicii Moldova". Acest document a fost pregătit de un grup de lucru din care făceau parte: H. Corbu, S. Berejan, A. Ciobanu, M. Cimpoi, D. Tanasoglu, V. Saharneau, V. Culev. Care va fi soarta "Memoriului" e greu de presupus.

2.,4. Conducerea de vîrf a R.M., forțele politice de orientare națională ar trebui să acorde o atenție primordială și preferențială limbii române ca limbă de stat. În acest sens ar necesita să fie efectuate cîteva acțiuni de urgență:

a) Președintele republicii sau prim-ministrul să intervină în Parlament cu o inițiativă legislativă privind reformularea Articolului 13 din Constituție după cum urmează: "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română". Face impresia că deputații din actualul parlament sînt mai rezonabili, mai pregătiți, mai realiști, mai buni cunoscători ai problemelor socio-umane și ar vota modificarea Articolului 13. Prin această repunere în drept a adevărului științific și istoric privind limba noastră, Republica Moldova ar scăpa de rușinea ce planează asupra ei de la 1994 încoace, s-ar justifica în fața opiniei științifice europene, în fața savanților-romaniști, care știu foarte bine că moldovenii români de pe ambele maluri ale Nistrului și ale Prutului folosesc aceeași limbă literară ca și muntenii, oltenii, bucovinenii, maramureșenii, bănățenii etc. Este o axiomă arhicunoscută.

b) Guvernul urmează a efectua cît mai curînd recensămîntul populației din R.M. promis încă de Guvernul Ciubuc-2 pentru 1 ianuarie 1999. Nu se cunoaște motivul pentru care a fost contramandată această acțiune, dar se resimt consecințele ei grave.

Ultimul recensămînt a avut loc pe vremea regimului totalitar la 1 ianuarie 1989. Potrivit acestuia în Moldova locuiesc circa 2794740 de moldoveni, 620000 de ucraineni, 562000 de ruși, 153000 de găgăuzi, 88419 bulgari, 65000 de evrei, 19608 bieloruși,

11000 țigani, 7300 de germani, 5000 de polonezi etc.

Tot acel recensământ a arătat că în Moldova aproape n-au mai rămas orașe naționale, întrucât în ele predomină numeric alolingvii, mai exact spus, rusofonii: Tiraspol — 82 %, Rîbnița — 76 %, Tighina — 75 %, Dubăsari — 67 %, Bălți — 63 %, Chișinău — 58 %, Cahul — 51 %...

Ei bine, care este situația demografică în R.M. astăzi, după 10 ani de funcționare a Legislației lingvistice? Mai continuă exodul reprezentanților etniilor de la Răsărit sau nu? Dacă răspunsul e pozitiv, atunci unde se va ajunge? Doar toți doritorii de a se împrietări și de a trăi în R.M. sînt de **facto** purtători ai limbii ruse, creatori ai unui mediu lingvistic respectiv... Așadar, lucrurile se complică. Se cer luate măsuri de reglare a situației demografice, se impune o **politică lingvistică de stat** foarte clară și transparentă și aceasta n-o poate face decît Statul (dacă dorește, desigur!). În caz contrar toate inițiativele și chiar revoltele pornite "de jos" nu vor avea nici un efect.

c) Trebuie redeschis Departamentul de Stat al Limbii Române, care împreună cu specialiștii în materie ar schița tezele principale privitoare la politica lingvistică a Statului nostru — Republica Moldova; ar supraveghea în teritoriu funcționarea limbii române, ca limbă oficială, și a celorlalte limbi vorbite în Moldova, ca limbi locale; ar organiza și ar efectua permanent controalele pe teren privind respectarea legii despre limba de stat.

d) Parlamentul și Guvernul ar trebui să purceadă în mod urgent la reexaminarea și refacerea din rădăcină a celor două documente de bază: "Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești limbă de stat și revenirea ei la grafia latină" (Chișinău, 1990) și "Programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești" (Chișinău, 1989). Aceste documente s-au învechit și nu mai corespund situației create după declararea Independenței Republicii Moldova. Mai mult decît atât, "Actele legislative..." blochează

Teatrul de Vară — martor ocular al "revoluțiilor de duminică". Anul 1989.

În mare măsură funcționarea liberă a limbii de stat în R.M. Din cele 32 de articole, în 20 ni se amintește mereu de limba rusă. Iată doar câteva extrase: "limba rusă... se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni..." (Art. 3); "... se asigură traducerea în limba rusă a documentelor în organele puterii de stat..." (Art. 9); "... lucrările de secretariat pot fi efectuate în limba rusă..." (Art. 12); "documentația... care se expediază peste hotarele R.S.S.M. se întocmește în limba rusă..." (Art. 14); "Lucrările de secretariat la notariatele de stat... se efectuează în limba de stat sau în limba rusă" (Art. 17); "R.S.S.M. garantează dreptul la educația preșcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate tehnico-profesionale și superioare în limbile moldovenească și rusă..." (Art. 18, vezi și Art. 19); "Disertațiile se susțin în limba moldovenească, rusă..." (Art. 22); "manifestările de importanță unională se desfășoară în limba rusă..." (Art. 23); "Denumirile ministerelor, comitetelor de stat, departamentelor... se formulează în limba de stat și se traduc în limba rusă..." (Art. 25); "Blanchetele oficiale... textele afișelor, anunțurilor publice..., denumirile mărfurilor, instrucțiunile referitoare la ele... se întocmesc în limba de stat și în limba rusă..." (Art. 27, 28, 29).

Din cele citate se înțelege clar în ce măsură este "de stat" limba de stat și ce cheltuieli neverosimile s-a angajat să facă Moldova de dragul așa-zisului bilingvism "armonios" moldo-rus, care a fost și a rămas un monolingvism rus pe întreg teritoriul republicii.

e) Guvernul urmează să dea dispozițiile necesare pentru a se începe, în sfârșit, procesul de atestare a alolingvilor, care funcționează în tot felul de instituții de stat, în economie, industrie, cultură, învățământ, ocrotirea sănătății, comerț, organe judiciare etc., și care, venind în contact cu băștinașii, au nevoie de limba română doar "la nivelul comunicării necesare pentru îndeplinirea obligațiilor profesionale" (Art. 7).

Atestarea pentru "gradul de

cunoaștere a limbii române" nu trebuie să se transforme într-o sperietoare pentru alolingvi, ci să fie mai degrabă un stimulent pentru a studia cât mai profund limba oficială în scopul integrării spirituale în spațiul românesc. Atestarea s-ar putea desfășura pe etape, într-o atmosferă calmă, binevoitoare, fără zdruncinări psihice și morale, fără insinuări și consecințe tragice pentru cei testați. Aplicînd o tehnologie loială, cauza ar avea numai de câștigat.

f) Ministerul Educației și Științei pînă acum nu s-a pronunțat explicit care este statutul limbii ruse în școala primară, medie de cultură generală, în gimnaziul și licee. Elevii continuă s-o învețe în mod obligatoriu ca limbă străină (de rînd cu franceza, engleza, spaniola, germana etc.), dar în același timp rusa nu se egalează cu una dintre limbile moderne. Ea vine ca și cum "peste plan". Același lucru se întâmplă și cu literatura rusă ca obiect de studiu. Situația nu este suficient de clară, iar tributarii ei sînt elevii suprasolicitați.

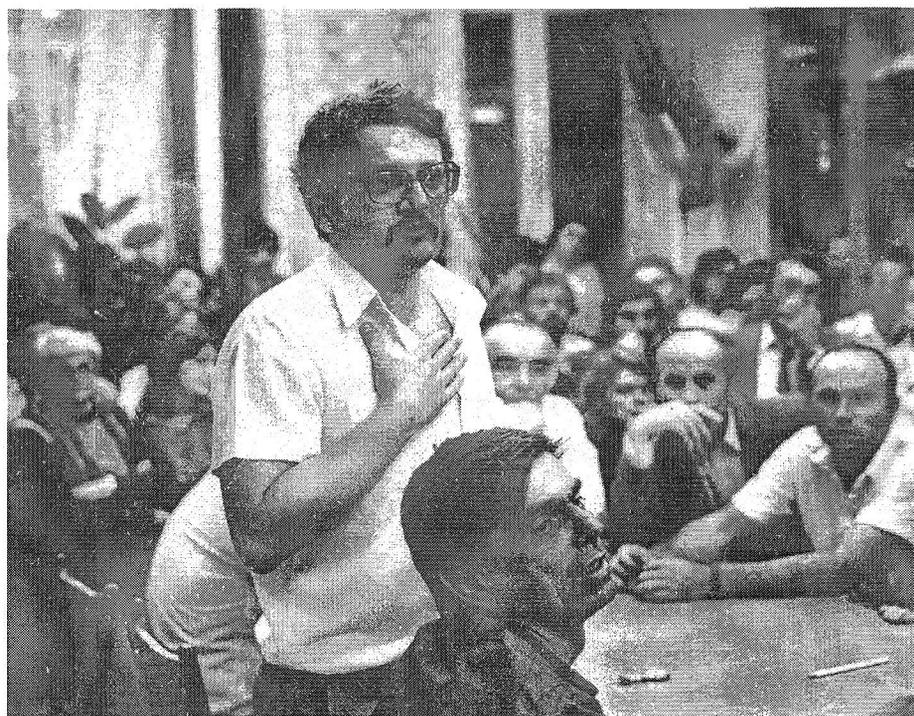
După noi, ar fi rezonabil ca *limba rusă* să figureze în planurile de studii ca disciplină opțională, iar *literatura rusă* să fie inclusă în cursul de literatură universală.

În R.M. se vorbește încă foarte puțin limba română. E o constatare nu prea optimistă, e adevărat. Din păcate, mai sînt cetățeni care "se jenează" a comunica în limba strămoșilor și continuă să se umilească în fața alofonilor. Să nu uităm că sîntem acasă, pe pămîntul nostru "plămădit cu sîngele și întărit cu oasele înaintașilor noștri" — după cum spunea Barbu Delavrancea. Să ținem mereu minte și cuvintele lui Pan Halippa, care în "Poruncile graiului național" scria: "Dragii mei! Gîndiți-vă că în toată viața trebuie să dați locul întîi limbii noastre strămoșești. Vorbiți în limba voastră acasă cu ai voștri, cu prieteni și cu oricine, chiar și cu un străin, căci se cade ca străinul să-ți învețe limba maternă... Vorbiți numai limba voastră, dar vorbiți-o frumos!". Oare cît timp ne mai trebuie pentru a răspunde la îndemnul strălucitului nostru înaintaș?!

PRESA ȘI IDEEA DE LIBERTATE

Ziariștii — în centrul zaverii.

Cu mîna pe inimă...

Nicolae CORLĂTEANU, academician

1989

La sfârșit de deceniu, secol și mileniu e pe deplin firesc să încercăm a stabili ce a însemnat și ce semnifică în raport cu ființarea noastră, a fiecărui român basarabean, trecerea de la un regim politic, social, economic, cultural la altul. Una dintre caracteristicile fundamentale ale acestei primumeniri îmi pare că trebuie să vizeze presa, rolul ei distinct în răspîndirea ideii de libertate în sensul adevărat al acestui cuvînt care înseamnă: a nu constrînge pe cineva să acționeze contrar dorinței și convingerilor sale. Presa nu mai este, nu are dreptul să mai fie, acum un tribunal ce condamnă pe cei ce se abat de la *normele prestabilite*. Am scăpat, se pare, de indicațiile și hotărîrile cc-ului (moscovit sau chișinăuian). Altfel vorbind, sîntem pe calea redobîndirii demnității de cetățean, a drepturilor civice și morale, deși acest deceniu nu a făcut să dispară încă teama revenirii (poate sub altă formă) la trecutul nu tocmai îndepărtat.

În al doilea rînd, în acești ani ne-am dat seama că limba pe care o vorbim noi, basarabenii, ca printr-un miracol a reînviat, asemeni păsării Phoenix, care a renăscut din propria cenușă, datorită instinctului firesc de supraviețuire.

La sfârșitul secolului al XVII-lea marele om de știință, Dimitrie Cantemir a subliniat, inclusiv în limbaj grafic, printr-o compoziție alegorică, rolul cunoașterii în aprecierea realității, constatînd că omul se deosebește de animale prin minte și înțelepciune. Rolul minții, al înțelepciunii și al cugetării este specific ființei umane ce se remarcă printr-o atitudine rațională a comportamentului său. Neagoe Basarab (domnul Țării Românești în anii 1512-1521), în învățăturile sale către fiul Theodosie, considera că: "Mintea este cap și învățătură dulce. Sfârșitul ei este preamărit. Mintea este un dar și o comoară netrecătoare, care nu are sfârșit niciodată". Intuiția critică și discernămîntul sînt indispensabile accesului spre un mod de viață plin de demnitate. Acestea și alte precepte i-au determinat pe cei de la 1989 să ajungă să perceapă și să realizeze ceea ce au înfăptuit în ziua de 31 august.

Fapta lor va rămîne înveșnicită în memoria urmașilor.

Primul ziar postbelic în grafie latină. Anul 1989.

Dumitru DIACOV,
Președintele Parlamentului
Republicii Moldova

E OPORTUNĂ MODIFICAREA PROGRAMULUI DE FUNCȚIONARE A LIMBILOR

1. În cei zece ani care s-au scurs de la adoptarea legilor cu privire la limba de stat a Republicii Moldova și cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină situația lingvistică din țara noastră s-a redresat simțitor. Astăzi limba română este limba oficială de lucru a tuturor instituțiilor de stat, începând cu Președinția, Parlamentul, Guvernul și terminând cu primăriile. Limba de stat a devenit limba procedurii judiciare, a lucrărilor interne de secretariat, a documentației de evidență, de dare de seamă și a celei financiare de la întreprinderi, din instituții și organizații. S-a trecut, în măsură aproape deplină, la utilizarea formularelor-tip în limba de stat, care se tipăresc și se pun în circulație cu avizul Centrului Național de Terminologie.

Pe parcurs au funcționat și organizații de stat învestite cu sarcina de a implementa în toate domeniile vieții noastre legislația lingvistică: Departamentul Limbilor, iar mai apoi — Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor. S-au întreprins eforturi susținute pentru studierea limbii române de către băștinași și alolingvi, pentru studierea limbilor

minorităților naționale de către purtătorii acestora. S-a trecut parțial și se trece în continuare la învățământul primar și mediu în limba reprezentanților etniilor conlocuitoare (bulgari, ucraineni etc.).

Rezultate evidente în acest sens se atestă în Ministerul Culturii, al Afacerilor Externe, al Sănătății, în majoritatea organizațiilor, instituțiilor din municipiul Chișinău, județele Orhei, Tighina etc.

Concomitent, trebuie să menționăm că, în virtutea unor cauze obiective, dar și subiective, Programul complex de Stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul republicii a rămas în mare parte nerealizat. Cursurile de studiere a limbii de stat, care au activat la prima etapă a implementării legislației limbilor și care au necesitat importante mijloace financiare, nu au avut efectele așteptate.

În rezultatul necunoașterii de către o parte din funcționarii de stat a limbii române, în unele organe ale administrației publice centrale și locale, limba documentației, a comunicării cu organele ierarhic inferioare rămâne rusa. Se are în vedere Ministerul Agriculturii și Industriei Prelucrătoare, al Afacerilor Interne, al Apărării, Departamentul Protecție Civilă și Situații Excepționale, Agenția Națională pentru Geodezie, Cartografie și

Vin din munții latinei...

Cadastru etc., în unele dintre localitățile județelor Bălți, Cahul, parțial în municipiul Chișinău.

2. Schimbările în bine ale situației lingvistice din republică, menționate la p. 1 al prezentei anchete, s-au realizat, evident, cu concursul nemijlocit al Președinției, al Parlamentului, și Guvernului. Este evident însă că munca cea mare în vederea implementării complete a legislației lingvistice în toate sferele vieții noastre încă ne așteaptă. Este nevoie de o atitudine mai serioasă față de aceste probleme din partea unui șir de organe abilitate din centru și de pe teren, a comisiilor ministeriale, județene și municipale pentru funcționarea limbilor și relațiile interetnice. În cazurile încalcării legislației lingvistice (lipsa de operativitate și eficiență în introducerea limbii de stat drept limbă de lucru, deficiențele la compartimentele informației, denumiri, reclamă etc.), organele procuraturii trebuie să reacționeze fără întârziere la sesizările rezultate din controalele efectuate de specialiștii de la Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, ale organelor subordonate din teritoriu.

Cît privește Articolul 13 din Constituție, nu consider că modificarea lui ar prezenta o urgență de stat. Identitatea limbii moldovenești și a celei române a fost recunoscută oficial, nu există restricții în folosirea glotonimului "limba română", fapt demonstrat de multiplele publicații periodice de la noi, de presa electronică etc. Deci, la o eventuală modificare a Legii de bază a statului s-ar putea reveni și la acest articol. Dar, repet, nu aceasta este cel mai important lucru în realizarea legislației lingvistice. Principalul este ca limba de stat să-și ocupe cît mai curînd locul meritat în toate sferele vieții noastre, să fie asigurată realizarea Programului complex de funcționare a limbilor vorbite pe teritoriul țării.

3. La etapa inițială a implementării legislației lingvistice s-au depus eforturi în vederea schimbării mentalității alolingvilor față de necesitatea studierii limbii de stat. În anii 1989-1997 în țară au funcționat peste două mii de cursuri de studiere a limbii române, frecventate de circa 37 mii

de persoane. Azi mai activează doar circa o sută de asemenea cursuri, care întrunesc abia la două mii de doritori de a studia limba de stat. Cauzele acestei situații rezidă în nerespectarea întocmai a legislației limbilor într-un șir de organe și localități, ceea ce a condus la faptul că o parte din alolingvi nu consideră studierea limbii române drept o necesitate vitală. Și, cu părere de rău, chiar o parte dintre consingeenii noștri nu au făcut nici un efort pentru a respecta legislația respectivă, unii dintre ei și azi continuînd să scrie cu literele alfabetului chirilic. Pe de altă parte, și-a spus cuvîntul și lipsa unor metode moderne de însușire intensivă a limbilor, deficitul de cadre didactice, manuale, materiale instructive etc.

4. Situația lingvistică, precum și celelalte componente ale sferei sociale din țara noastră, este legată indisolubil de starea materială precară în care ne aflăm. Redresarea ramurilor economiei naționale, rezolvarea problemelor de ordin material ale oamenilor ar permite și canalizarea mai eficientă a eforturilor spre îmbunătățirea stării de lucruri din domeniile sociale, inclusiv în raport lingvistic. Conjugarea eforturilor tuturor ramurilor puterii, aportul mai eficient al "puterii a patra" din stat ar schimba în bine situația lingvistică. Ar fi oportună o modificare de către Guvern a Programului complex de Stat pentru funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii în direcția aducerii lui în concordanță cu realitățile zilei.

Alexei MARINAT,
scriitor

TREBUIE S-O LUĂM DE LA ÎNCEPUT, CU NOI REGULI, MAI DRASTICE

1. La început a fost Cuvîntul... A fost epoca de Renaștere a limbii și — prin limbă — a conștiinței naționale. Moldovenii începuseră să vorbească în glas, pe limba lor, pe străzi, în magazine, în autobuze și troleibuze, și chiar la adunări! Pînă și alolingvii celebri prin replica: "Govorite po celo-

veceski!" au început să-și ciulească urechile și să se întrebe: ce se întîmplă, ce-o să fie și cum o să fie? Și, după niscaiva protestări și burzuluieli, s-au pus pe treabă: au purces la învățarea limbii autohtonilor, a localnicilor, a pămîntului... Funcționarii frecventau cercurile de studiere a limbii de stat. Lucrătorii din sfera deservirii populației s-au pus pe roate și erau cît pe ce să atingă cotele necesare de conviețuire lingvistică. Medicii au frînt grămezi de creioane, dar au reușit totuși să treacă la scrierea fișelor medicale în limba română. Pînă și conțopiștii din cancelarii afixau pe tablă "avize" și "ordonanțe", întocmeau procesele-verbale de la adunări în limba de stat, întrețineau legătura cu alte instituții și așezăminte prin "Avem onoarea a vă comunica...". Dar asta n-a durat mult.

Dinozaurul primitivismului a dat din coadă și a răsturnat toată mobila din magazin, aranjată pe nou. La putere au venit moțpanii cu circumferința de 380° și au închis toate orizonturile care începuseră să licărească. În locul Cuvîntului s-a deschis... mormîntul.

2. Acum, după ce comuniștii agrarieni sau agrarienii comuniști, fiind

Față în față cu virulența.

Ora adevărului.

la guvernare, au anihilat principiile naționale în toate domeniile de viață și activitate din republică, și au legalizat analfabetismul lingvistic prin Art. 13 din Constituție, noului parlament și noului guvern nu le rămîne decît să curețe grajdul cu propriile mîini. Articolul 13 din Constituție trebuie modificat: limba de stat în Republica Moldova este limba română! Și de aici trebuie să pornim. Trebuie reinstaurat Departamentul pentru funcționarea Limbilor cu toate atribuțiile și cu programul pe care l-a avut. Trebuie s-o luăm de la început, cu noi reguli, mai drastice. Odată ce avem în imn cuvintele: "Limba noastră e-o comoară..." trebuie să respectăm acest adevăr prin poziția de drepti în fața lui. E timpul să ne stimăm măcar cît de cît, dacă nu în măsura în care o fac alte popoare din fostele republici unionale.

3. Dacă noi nu ne facem cruce la icoana noastră, de ce ar face-o pentru noi cei de o altă credință?

4. Americanii care vin în Moldova cu diferite misiuni, ne-au demonstrat că limba română se poate învăța în 3 luni. Rușii care au trăit aici cîte 50 de ani n-au învățat nici măcar să pronunțe corect numele vecinului său de proveniență română. Ei n-au avut nevoie să învețe limba poporului pe care l-au stăpînit; aceasta n-au făcut-o nici savanții istorici care au rescris istoria acestui popor, n-au făcut-o nici savanții-filologi care au

scris tratate despre limba băștinașilor. Alolingvii nu vor învăța limba din altruism, ci numai dacă vor fi interesați economic. Dacă posturile pe care le vor ocupa și leafa pe care o vor obține va depinde de gradul de cunoaștere a limbii de stat, ei se vor conforma imediat acestor principii. Există o lege internațională de neclintit, potrivit căreia orice funcționar trebuie să cunoască limba de stat a țării în care își exercită funcțiunea. Această lege trebuie aplicată, fără întârziere, și în Republica Moldova.

Există vreun funcționar de naționalitate rusă care să ocupe un post în sfera statală, juridică, comercială sau culturală — fără să cunoască limba băștinașilor — în SUA sau Danemarca, în Estonia sau Madagascar, în China sau în Camerun? Și atunci de ce în Republica Moldova ar trebui să se întîmple la fiecare pas cazuri cînd cel ce vinde bilete la tren nu-l înțelege pe călător, cel ce lecuiește — pe pacient, iar cel ce judecă nu poate lua act de argumentele inculpatului?

Oare problema aceasta să fie atît de complicată încît să nu poată fi rezolvată fără zdruncinări, referendumuri și bătălii în parlament? Este țara, este guvernul, este limba de stat, — ce se mai cere? Să ne respectăm! Oare n-a venit vremea!?

Nicolae ANDRONIC,
Prim-viceprim-ministru
al Republicii Moldova

STATUL ESTE DATOR SĂ STIMULEZE STUDIAREA LIMBII OFICIALE

1. Cu trecerea timpului ne dăm bine seama că actele legislative adoptate acum zece ani sînt departe de a fi perfecte și nu mai reflectă necesitățile actuale. Cu toate acestea, ele constituie un pas progresist în acest domeniu, fapt care nu poate fi tăgăduit. Să mai ținem cont și de atmosfera zbuciumată de atunci, cînd compromisul era inevitabil.

În acest domeniu, punctul nevralgic îl constituie, totuși, îndeplinirea prevederilor legislației în vigoare. Foarte anevoios ne apucăm să facem un lucru bun și peste o vreme îl dăm uitării sau trunchiem legile, prin modificări interminabile.

2. Fiecare dintre aceste autorități publice să-și îndeplinească misiunea ce-i revine, reieșind din prerogativele constituționale (nu le vom enumera aici).

Cît privește modificarea Art. 13 din Constituția Republicii Moldova. Vă referiți la glotonimul **limba română** în loc de **limba moldovenească**? În acest sens, opinia lingviștilor este bine cunoscută și orice discuții sînt inutile. Totul depinde de decizia Parlamentului. Dar ținînd cont de raportul de forțe din actualul Legislativ, nu aș vrea să-mi fac prea mari iluzii.

Aici ar fi utilă și o altă modifi-

care. Deși locuțiunea **de stat** mai înseamnă și **oficial(ă)**, nu toți identifică **limba de stat** cu **limba oficială**. Deci, modificarea respectivă este o necesitate și nu un joc de cuvinte. Nu va lipsi nici comentariul: **limba oficială este limba prin care se exprimă, oral sau scris, autoritățile publice**. Comentariul își poate găsi locul în legile respective.

3-4. În linii mari, răspunsul la aceste întrebări poate fi întrezărit și în reflecțiile de mai sus. Sînt necesare, totuși, cîteva observații suplimentare. Indiferent de persoană, cunoașterea unei sau a mai multor limbi este impusă de necesitatea de a comunica, de a-ți realiza calitățile profesionale, de a te conforma unor cerințe obligatorii.

De ce, de exemplu, o firmă, angajînd un salariat, condiționează cunoașterea de către persoana dată a unei sau a unor anumite limbi moderne, pe cînd la numirea în funcție a unui ministru este trecut cu vederea faptul dacă acesta posedă sau nu **limba oficială**? De ce în sfera servirii nu este obligatorie cunoașterea limbii oficiale?

Pe de altă parte, metodele de constrîngere nu pot fi valabile în toate situațiile. Statul este dator să stimuleze studiarea atît a limbii oficiale, cît și a limbilor moderne. Dictată de specificul activității, cunoașterea mai multor limbi se poate încuraja, în condițiile legii, prin mărirea remunerației, prin înlesnirea avansării pe treptele carierei etc.

Mai este un lucru de care ne temem, într-un fel, să vorbim: mulți băștinași posedă o limbă pe care nu aș îndrăzni s-o numesc literară. Și dacă noi înșine nu ne stimăm limba, cum am face ca să ne-o îndrăgească alolingvii? Pe acest tărîm, să pornim de la **noi** continuînd cu ei.

Grigore VIERU,
scriitor

SÎNT NECESARE SANCTIUNI, IAR NU ACȚIUNI

1. Există, știe toată lumea, o mafie economică, una politică și alta (lucru pe care îl știm mai puțini), *lingvistică*. Aceasta din urmă, îndeosebi ea, urmărește, în mod *programat*, un singur scop: distrugerea noastră ca ființă etnică. Iată de ce trebuie osîndiți nu atît cei care nu se supun legilor lingvistice în vigoare, cît cei care le emit de formă, neavînd nici un interes pentru executarea activă și respectuoasă a lor. Acolo unde mafia lingvistică nu este supusă nici unui control statal nu mai există nici stat.

Pot îndura creștinește statul aflat, din cauza conjuncturii politice internaționale, în afara granițelor sale istorice, dar nu și statul scos în afara a ceea ce, în fond îl definește ca structură statală. Cu alte cuvinte, scos în afara limbii sale naționale.

2. Articolul 13, am mai spus-o, este *Armata a 14-a de ocupație*. Sîntem, așadar, ocupați de propria constituție.

Cu sula în coastă, îngrădită de cel mai nerușinat și mincinos articol, constituția noastră are, prin acest articol, numai gură pentru a debita ineptii și a rumega niște cîrnați, dar nu și brațe care să ne clădească un stat cu adevărat național.

Nu mă întreb de ce nu ridică dl Președinte Lucinschi problema schimbării veninosului articol, deși dumnealui nu poate fi absolvit de respectiva responsabilitate, mă întreb de ce n-a ridicat-o pînă acum Alianța pentru Democrație și Reforme, cerînd categoric modificarea prin vot a rușinosului articol. Mai ales că Alianța, după cîte știam, este majoritară.

3. Mentalitatea a rămas aceeași. Din 1812 ea nu s-a modificat defel și nu se va modifica nicicînd. Pentru că nu poți schimba psihologia unui popor, mai ales, psihologia unui popor cuceritor și arogant. Din păcate, putem vorbi numai de niște schimbări în atitudinea alolingvilor care, în comportamentul lor din ultimul timp, exprimă o ignoranță mai accentuată, dacă nu chiar o agresivitate deschisă față de limba graiului nostru. Controlînd abuziv structurile noastre economice, alolingvii controlează distructiv și structurile noastre lingvistice, inspectînd astfel statul întreg. Nu mă doare capul că străinii nu ne cunosc limba și nu vor să guste farmecul și dulceața ei — mă supără că, în ultimul timp, se impune, la nivel de minister, în instituțiile noastre de învățămînt, limba rusă ca a doua limbă de stat. Or, se știe bine că acolo unde vine în mod mascat limba slavilor ca a doua limbă de stat, aceasta aruncă din cuib, ca puiul de cuc, graiul băștinașilor.

4. Sînt necesare *sanctiuni*, iar nu acțiuni. Sanctiuni *concrete*, iar nu acțiuni pe hîrtie. Mai exact, ar trebui aplicate asprile sperate, să zicem așa, pe care, constituțional, le aplică Țările Baltice. Asprimi care îi determină pe alolingvi, în cele din urmă, să omenească țara care îi găzduiește.

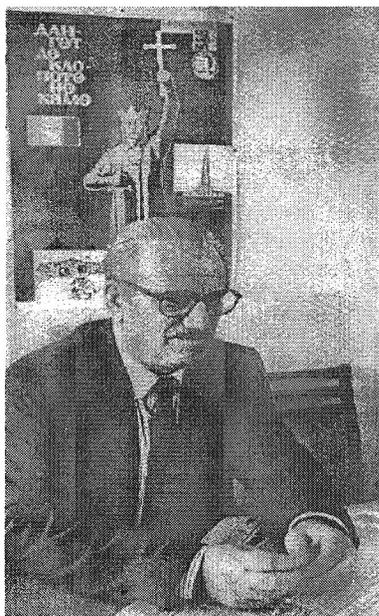
Cu alte cuvinte, alolingvii nu trebuie lăsați în voia apucăturilor. Asta pentru binele nostru și al lor, desigur.

Avem o frumoasă vocație a *găzduirii*. Dar ea însăși trebuie vegheată necontenit. Este rușinos să ne bălăcim în apele unui dor, ca niște copii, cînd dorul însuși se întoarce împotriva ființării noastre.

SCRIITORII ȘI LIMBA ROMÂNĂ

Visuri, speranțe, proiecte...

Ion Dumeniuk, un ostaș răpus pe baricade.

Epicentrul evenimentelor de acum zece ani.

Ion CIOCANU,
doctor în filologie,
șeful Direcției promovare
a limbii oficiale și control
asupra respectării legislației
lingvistice din cadrul
Departamentului Relații
Interetnice și Funcționarea
Limbilor

SĂ CORECTĂM GREȘELILE COMISE ÎN PROMOVAREA LIMBII ROMÂNE

1. Legislația lingvistică adoptată acum zece ani a fost o izbîndă istorică a românilor est-pruteni, treziți la viață națională. Ea a constituit o temelie juridică absolut necesară satisfacerii nevoii de redresare a situației lingvistice de la noi. O temelie pe care n-am știut ce și cum să zidim din capul locului. De aceea...

2. Președinția, Parlamentul și Guvernul trebuie să se angajeze în mod serios în procesul de redresare a situației lingvistice. În primul rînd, să purceadă operativ la aducerea legislației lingvistice în consens cu realitățile de după 1989, cînd a) limba rusă a încetat să mai fie limbă "de comunicare între națiuni", cum fusese pe timpul Uniunii Sovietice, b) limba noastră, declarată de stat, urmează să îndeplinească rolul ce i se cuvine — de a fi respectată pretutindeni și de absolut toți funcționarii din teritoriul (teritoriile) statului, c) limba moldovenească, despre care se scria în legile

din 1989, nu este decît aceeași limbă română, după cum s-a demonstrat între timp cu lux de amănunte și grație cărui adevăr e timpul ca numele autentic să fie fixat și în Constituție.

3. În mentalitatea populației alolingve schimbările principale și principale s-au produs atunci, în 1989. Ca și în celelalte foste republici uniunale sovietice, populația alolingvă a realizat că și la noi este necesar să devină "de stat" limba populației băștinașe majoritare și că, prin urmare, această limbă, numită pe atunci "moldovenească", trebuia s-o cunoască și alolingvii, cu deosebire cei cu funcții de conducere și angajații în sfera socială, adică în transporturi, ocrotirea sănătății, comerț etc. Că începuseră unele acțiuni de protest în est? Ele n-ar fi luat amploare și n-ar fi ajuns la conflict armat, dacă nu s-ar fi amestecat Kremlinul, Lukianov și chiar Gorbaciov, ambii supărați că Republica Moldova nu vroia să semneze odiosul "tratat unional".

Dacă nu s-ar fi amestecat Moscova, schimbarea inițială în mentalitatea populației alolingve ar fi dat rezultatele firești în atare cazuri: alolingvii ar fi înșușit pînă la urmă limba acestui pămînt și ne-am fi ocupat de problemele economice, din păcate — lăsate pe seama străinilor.

Din cîte am citit și am dedus în urma nenumăratelor discuții cu oamenii, inclusiv cu oameni politici de origine rusă și ucraineană, rusofonii erau pe deplin gata să accepte glotonimul *limba română*, dacă l-ar fi acceptat politicienii și guvernanții de origine autohtonă.

Toate acestea referitoare la începuturi. Cu timpul, mai ales după conflictul armat din 1992, încheiat exact așa cum a dictat, desigur neoficial, Kremlinul, mentalitatea populației alolingve vizavi de limba română și rolul ei în statul nostru a suferit schimbări esențiale în rău. Chiar în presă au început să ni se dea replici că, chipurile, am fi uitat conflictul izbucnit "din cauza limbii". S-au adăugat curînd ieșirile impertinente împotriva implementării limbii de stat în toate sferile de activitate ale Republicii Moldova, împotriva denumirii corecte a limbii noastre, împotriva unei închipuite marginalizări a limbii ruse (pe care mulți

Net, net, net...

ideologi de origine alogenă și alogloți o doresc limbă "de comunicare între națiuni" pe teritoriul nostru) ale politicienilor încadrați în campaniile electorale. Cum erau să se păstreze și să se consolideze schimbările pozitive în mentalitatea populației aolingve, dacă un A. Kișerin, un V. Krîlov, apoi și o V. Abramciuk și o M. Livîțki promiteau anularea atestării cadrelor de conducere și a celor din sfera socială sub aspectul cunoașterii limbii de stat și declararea limbii ruse a doua limbă oficială în Republica Moldova?

1994 este anul schimbării categorice în rău a mentalității populației aolingve vizavi de limba noastră din cauza miopiei Partidului Democrat Agrar, ascultător și chiar executor al pretențiilor deocheate ale socialistilor și interfrontiștilor. De fapt, nu numai ascultător și executor, de vreme ce mai dușmănoși decât cei mai dușmănoși ruși de pe glob față de numirea corectă a limbii noastre și de necesitatea cunoașterii ei de către funcționarii alogeni și alogloți s-au dovedit — în cuvîntări, articole și chiar cărți! — românii de teapa lui Anatol Păpușoi și Vasile Stati.

4. Pentru a asigura de *facto* funcționarea limbii române în toate sferile vieții Republicii Moldova, se cer înfăptuite prea multe acțiuni ca să le putem cuprinde pe toate în acest răspuns. În orice caz, nu trebuie să se organizeze vreun referendum cît timp oamenii nu au fost și nu sînt nici în prezent instruiți corect și suficient din punct de vedere lingvistic și istoric, iar în afară de aceasta nu au ce

mîncă, ce îmbrăca, ce încălța, nu citesc ziarele și revistele românești, nu ascultă emisiunile radiofonice pe teme lingvistice etc.

În mod prioritar, după fixarea denumirii corecte a limbii noastre în Constituție și adoptarea unor legi despre limbi în consens cu realitățile de azi, despre care am mai pomenit, trebuie să corectăm greșelile comise în promovarea limbii române de la 1989 încoace. De exemplu: 1) limba română să fie declarată limbă de predare (de funcționare) în toate grădinițele și școlile secundare pentru ca mai tîrziu nici să nu apară necesitatea atestării cadrelor sub aspectul cunoașterii limbii de stat; 2) problemele dezvoltării și funcționării limbii române să li se acorde în adevăr atenție în presă, la radio și televiziune; ce-drept, pentru aceasta Președinția, Parlamentul și Guvernul ar trebui să susțină și să încurajeze presa și cartea națională; 3) de implementarea limbii române în toate sferile de activitate ale statului să răspundă — în fapt! — conducătorii de toate rangurile, după cum se stipulează în Art. 30 din Legea "Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova", ajutați — iarăși subliniem: *în fapt!* — de Procuratura statului, care în prezent s-a eschivat definitiv de la supravegherea respectării legislației lingvistice, și de un organism statal serios, investit cu funcția de a aplica sancțiunile prevăzute de lege tuturor celor care ignorează limba română.

Vasile MELNIC,
șef al Catedrei de Limba
Latină a Universității
de Medicină și Farmacie
“N. Testemițanu”

LIMBA ROMÂNĂ — PILON AL IDENTITĂȚII NEAMULUI

1. Dacă e să fiu sincer și obiectiv, situația lingvistică în R.M. a rămas la nivelul anilor '60-'70. Legile lingvistice adoptate acum 10 ani continuă să rămână numai pe hîrtie. Dezastrul lingvistic e pe potriva dezastrului economic și social-politic. În acest sens aș vrea să amintesc de o culegere de eseuri, apărută la Sarajevo în 1987, semnată de scriitorul Dzevad Karahasan și intitulată **Limbă și frică**. Autorul scoate în evidență *motivul fricii* ca o noțiune esențială în reflecțiile despre funcționarea unei limbi. Se pare că *frica* ne “călăuzește”, ne paște și pe noi. În statul nostru se încearcă a salva de frică un trecut *inventat*, care ni s-a impus cu forța. Frica de a nu-i ofensa pe cei ce ne-au călcat în picioare limba timp de peste 50 de ani, pe cei ce nu doresc să cunoască adevărul științific și istoric despre limba, cultura și istoria neamului nostru, pe cei ce nu vor să știe (și nici să audă) de limba oficială a Republicii Moldova îi urmărește pe demnitari peste tot — la Președinție, Parlament, Guvern. Guvernării noastre, spre deosebire de cei din țările civilizate, fac din chestiunea cunoașterii limbii române o problemă

politică și ridică românofobia la nivel de stat. Or, în toate țările lumii, cetățenii statului sînt obligați să știe limba oficială a țării în care locuiesc. E firesc, ca cei aproximativ 300-350 mii de emigranți ruși din Franța să vorbească franceza, iar cei circa 800 mii de români din Austria să cunoască limba germană.

Limba română, inclusiv cea din R.M., este pilonul identității neamului românesc. Anume de această identitate le este frică demnitarilor și mancurților “băștinași”, promotori ai “limbii moldovenești”. Le e frică de limba lui Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Rebreanu, Vieru, Dabija, Vatamanu etc. Poate de aceea în bibliotecile noastre numai 33 % din cărți sînt în limba de stat. În țara noastră — **suverană și independentă** — rusofonii se simt ca la ei acasă. Pentru ei “Legea cu privire la limba de stat” nu există, alfabetul latin nu este respectat. De altfel nici legile conștiinței și ale bunului simț nu sînt respectate.

Am adoptat, în 1990, legile lingvistice în vigoare, ca să ne ocrotească “sireaca limbă” română, dar, cu părere de rău, ne amintim de ele doar la 31 august sau, eventual, cu cu altă ocazie. Președinția, Parlamentul, Guvernul, de la o vreme încoace, au uitat că avem “legea cu privire la statutul limbii de stat” sau își amintesc de ea doar de ochii lumii și a oaspeților de peste hotare. În acești 10 ani, e păcat să nu recunoaștem, s-au făcut și unele lucruri bune, dar...

Legea despre limba de stat funcționează parțial sau nu funcționează deloc, deoarece nimeni nu poartă nici o răspundere în acest sens. În ultimul timp mai marii în stat se fac a nu auzi glasul savanților, studenților, intelectualilor, se fac a nu vedea materialele publicate în presa republicană etc. Controalele efectuate în municipiul Chișinău și istorica Decizie a Primăriei din 27 iulie 1997 au confirmat cele spuse. S-au luat unele măsuri concrete, dar, din păcate, pînă în prezent n-a fost avertizat nici un conducător de fabrică, uzină, departament sau minister pentru încălcarea grosolană a “legii cu privire la funcționarea limbii de stat”. Proce-

sele-verbale, întocmite de inspectorii respectivi în urma controalelor efectuate, de membrii comisiilor pentru supravegherea respectării legislației lingvistice din preturi, raioane etc., cu propuneri și opinii concrete, înmînate conducătorilor de întreprinderi și instituții, au rămas fără răspuns. Birocrații și partocrații de odinioară, fiind la posturi de conducere, nici nu vor să audă de limba română ca limbă de stat (oficială). Documentația, lucrările de secretariat în majoritatea cazurilor sînt în rusă, alfabetul latin nu e utilizat. În unele comisariate de poliție și militare (de exemplu — Bălți, Chișinău — Centru), în comerț (a se vizita magazinele din Chișinău, Bălți, Briceni, Vulcănești etc.), la Ministerul Apărării și de Transport, în farmacii particulare și de stat, în unele spitale și policlinici (de exemplu, policlinica nr. 12 din Chișinău), la oficiile poștale etc. — limba de stat e dată uitării. Nu e respectată "Legea" nici la radio și televiziune. Orele de emisie în limba rusă ocupă un loc de frunte: "Mesagerul" în limba rusă, "Russkoe radio" etc. sînt adevărate izvoare de rusificare și nerespectare a legilor lingvistice în vigoare. În multe emisiuni lipsește titrarea în română, alfabetul latin nu e recunoscut: avem două emisiuni "Mesager" cu două alfabete și în două limbi. De ce atîta risipă de bani? Nu este oare suficientă emisiunea în limba română? Ne întrebăm, oare alfabetul latin, adoptat de Parlament, trebuie să fie cunoscut și respectat numai de populația autohtonă? Oare reprezentanții altor etnii (rușii, ucrainenii, bulgarii etc.) nu trebuie să utilizeze alfabetul latin? Pentru rusofoni R.M. nu e stat? Or, în "Lege"... e scris negru pe alb: "Limba de stat este folosită în viața politică, economică, socială și culturală a R.M. și funcționează pe baza grafiei latine". Oare în Franța cei circa 350 mii de emigranți ruși, scriu franțuzește cu alfabet rusesc? Are dreptate poetul Nicolae Dabija cînd afirmă: "Limba română este acasă, ca-n exil".

Supără extrem de mult agramăția textelor firmelor, panourilor, standurilor etc. de pe străzile Chișinăului ortografiate, de fapt, mai mult în rusește. Și astăzi se mai păstrează denumirile vechi de străzi și stradele, fiind scrise chiar și pe parbrizele

microbuzelor, autobuzelor (Lenina, Codița, Komsomol'skaia, Belinski, Korolenko, Omskaia etc.), evident, cu alfabet rusesc.

Sporirea numărului de ziare (după unele date avem mai mult de 1 mln. 200 mii exemplare de ziare moscovite), a posturilor de radio și televiziune, a numărului de magazine și întreprinderi, privatizate de oameni de afaceri veniți din Rusia (și nu numai), unde majoritatea vînzătorilor, a corpului de pază, a contabililor și chiar a servitoarelor nu vorbesc în limba statului, deoarece stăpîniilor lor nu se supun legilor lingvistice din R.M., nu poartă nici o răspundere personală pentru buna funcționare și utilizare a limbii oficiale, nu le pasă de implementarea lor în colectivele de muncă. Organele de drept, în primul rînd, procuratura, nu se implică în această problemă. În cei 10 ani de după 1989 n-a fost pedepsit nici un conducător pentru încălcarea grosolană (dar avem mulți) a legilor lingvistice. *Frica* de cel ce are cuțitul și capitalul în mîină, de cel ce știe a da din deget chiar și procuraturii îi face pe demnitarii noștri să tacă și să nu abordeze problema. Lipsa demnității și a conștiinței naționale rămîne infiltrată în sîngele neamului nostru.

3. După 10 ani de la adoptarea legilor lingvistice, limba rusă continuă să fie în capul mesei, iar o bună parte din populația rusofonă a devenit și mai "obraznică". Declară demonstrativ că nu au nevoie de limba de stat, deoarece pentru ei limba rusă este limbă de stat. Deci procesul de rusificare continuă, inclusiv și prin intermediul Universității Slavone, creată în mijlocul populației de origine romanică. Scopul ei e clar — rusificarea și deznaționalizarea. Aceasta e realitatea pe care noi o tolerăm. Soarta limbii noastre o hotărâsc și astăzi nu specialiștii în materie, savanții, dar cei înstrăinați de laptele matern, mancurții, cozile de topor și veneticii.

4. Destinul limbii oficiale a statului depinde de conștientizarea reală și de către toată lumea a adevărului arhicunoscut referitor la denumirea corectă a limbii și la necesitatea acută de a modifica Art. 13 din Constituție. De ce sînt neglijate Decizia Adunării Generale a Academiei de

Științe a R.M. și a altor foruri științifice? Știe toată lumea că glotonimul *limba română* a fost fixat și în "Declarația de independență a Republicii Moldova" din 27 august 1991. Cîțăm: "... în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind **decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin**, din 31 august 1989, Drapelul de Stat, din 27 aprilie 1990, Stema de Stat din 3 noiembrie 1990 și schimbarea denumirii oficiale a Statului din 23 mai 1991".

"Declarația..." rămîne în vigoare și astăzi. Ce e drept documentul n-a fost semnat de unii deputați. O parte dintre ei și astăzi sînt înscăunați în fotoliile statului nostru independent. Astăzi nici un om de bună credință, nici un elev sau student nu pune la îndoială că denumirea corectă a limbii oficiale a Republicii Moldova este *limbă română literară*. După 10 ani de la adoptarea legii cu privire la limba de stat și odată cu destrămarea Uniunii Sovietice considerăm că limba rusă nu poate avea statut de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul statului independent Republica Moldova. Limba rusă poate fi studiată în școlile de toate gradele doar ca o limbă străină, de rînd cu engleza, franceza, germana, spaniola, ebraica etc. E clar pentru toată lumea că limba, în orice stat, este un element esențial și un semn distinctiv al statului. De ce atunci tremurăm în fața alolingvilor și ne este frică să nu-i jignim cumva? Ei, însă, ne ofensează mereu, ignorează limba strămoșilor noștri, ne insultă și nimeni nu-i condamnă. Chiar să nu fim în stare să depășim această mentalitate de sclav?

Avem datoria de a vorbi și de a cultiva limba română la tot pasul, poate numai atunci vom fi respectați. Aș vrea să ajung la ziua cînd Parlamentul și Guvernul nostru vor pune în discuție problema nerespectării

"Legii cu privire la statutul limbii de stat" în ministere și departamente, întreprinderi și instituții statale și cînd vor fi luate măsuri concrete, menite să schimbe atitudinea față de limba noastră. Președinția trebuie să devină un garant real al ocrotirii limbii de stat. Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor trebuie să aibă drepturi juridice pentru a influența asupra celor ce încalcă legile lingvistice.

Pentru a da un nou impuls dezvoltării limbii române în R.M. cred că e timpul să se treacă la predarea în limba română a tuturor materiilor din învățămîntul superior, liceal etc., iar la absolvirea instituției de învățămînt să se susțină un examen de calificare la limba română (o cere și Art. 21 din legislația lingvistică).

Considerăm, de asemenea, că școlile și grădinițele mixte, existente încă în republică, trebuie trecute la o singura limbă — limba de stat, iar demnitatea acestuia trebuie să vorbească și să comunice cu masele în limba oficială a statului. Să ne pătrundem de responsabilitatea față de adevărul științific și istoric, să promovăm pînă la capăt adevărul unic și axiomatic că limba literară vorbită pe teritoriul Republicii Moldova este limba română, care a devenit practic, în decurs de 10 ani, limbă oficială a Republicii Moldova. De aici, necesitatea stringentă de schimbare a Articolului 13 din Constituție și a reverderii legislației lingvistice în vigoare care nu corespunde situației la zi. Românofobia e o rușine pentru Țară și neam.

Trăim alte timpuri și alte realități ne înconjoară. Avem însă marea responsabilitate față de istorie și față de generațiile care vin să nu trecem în mileniul trei la umbra turnului Babel.

Tudor RUSU,
redactor-șef al
săptămînalului "Făclia"

OCROTIREA LIMBII ROMÂNE NU A DEVENIT O PROBLEMĂ DE STAT

1. Legislația a satisfăcut parțial nevoia de redresare. De fapt, ea nu a obligat pe nimeni la nimic. În eșaloanele de vîrf ale Puterii limba română, totuși, a fost treptat acceptată și încetățenită; avem în vedere limba ședințelor reprezentative. Iar în activitatea curentă, sus, româna nu tronează singură, ea se mai vede înghesuită de limba rusă. În viața obișnuită, în stradă limba română nici pe departe nu e la ea acasă. Ocrotirea limbii române nu a devenit o problemă de stat și nu e nici un semn că în timpul apropiat va deveni. În afaceri, ca și mai înainte, e practică limba rusă, or afacerile constituie un mobil puternic al statului, deci statul, de facto, promovează, tacit, o altă limbă oficială.

2. Societatea e pregătită suficient pentru modificarea Art. 13 din Constituție. Numai lașitatea celor din fruntea Președinției, a Parlamentului și a Guvernului perpetuează existența acestui articol blamabil în Legea Fundamentală.

3. Timp de 10 ani o nouă generație, cu studii medii și superioare, practic nu mai acceptă noțiunea de limbă moldovenească decît numai în aspect istoric. E deosebit de important că și noua generație alolingvă numește corect această limbă — română. Alolingvii mai în vîrstă, în mare parte, se iau după copiii lor și ar învăța româna, însă societatea nu le-o cere deloc.

După mine, alolingvii nu au datoria să judece despre rolul limbii române în stat. Aceasta e o datorie sfîntă a etniei de bază.

4. Realmente, cu actuala conducere de vîrf, este imposibilă întreprinderea oricăror acțiuni; chiar dacă va fi modificat Art. 13, situația nu se va schimba cu o iotă. Lucinschi, Diacov, Sturza nu sînt în stare să "lezeze" limba rusă considerînd, senin, că etnia de bază i-ar discrimina pe vorbitorii de limbă rusă dacă le-ar cere să vorbească în limba statului.

Limbii române, probabil, îi este hărăzit un termen foarte lung de reintrare în drepturile ei. Dar trebuie să fim optimiști — măcar din simplul motiv că optimismul nostru se transmite și alolingvilor și treptat îi dezarmează.

Ultimii 10 ani ai secolului (de luptă pentru limba română) au fost pierduți, îi va recupera oare noul secol și noul mileniu?

Limbă, alfabet... Anul 1989.

Petru SOLTAN,
academician.
Între anii 1990-1994 —
președinte al Comisiei
Parlamentare pentru Știință
și Învățămînt

SĂ MIZĂM PE LEGE

1. Nu există o unitate de măsură pentru a evalua redresarea situației lingvistice din Republica Moldova în raport cu legislația adoptată acum zece ani. Un răspuns exhaustiv, obiectiv ar fi în stare să-l dea doar instituțiile de resort. În aceste condiții părerea mea poate fi extrem de subiectivă.

Redresarea în cauză eu o cred, practic, insesizabilă. De exemplu, în Chișinău, aproape peste tot, se vorbește mai mult rusește decît românește, așa cum era și zece ani în urmă. Pe stradă, în unitățile de transport, la piață, în magazine, mai ales în cele moderne, în diverse instituții cetățenii de origine română, vrînd-nevrînd, trec la rusă — sînt obligați, deoarece foarte multe persoane nu cunosc româna. Am fost martor a sute de cazuri cînd doi moldoveni, întîlnindu-se se salută: "Zdraste, Ivan Ivanici, cum viața?". Chișinăul și nu numai Chișinăul, e considerat de aolingvi un spațiu al limbii ruse. Dacă am încerca să comparăm volumul informației difuzate sau scrise în românește și rusește, cu certitudine am constata că predomină cea în limba rusă. Un indiciu foarte grăitor îl constituie faptul că la instituțiile de

învățămînt, studenții care își fac studiile contra plată în majoritate absolută vorbesc și învață în rusește. În republică funcționează o sumedenie de instituții unde studiile se fac numai și numai în limba rusă. Ne mai alină un pic durerea acțiunile culturale de la "Casa Limbii Române", cenaclurile literare.

2. Am să pornesc de la alt capăt. Nu există copii, elevi, studenți, funcționari care vorbesc incorect româna sau n-o vorbesc deloc, ci există părinți, învățători, profesori, șefi care nu prezintă modele demne de imitat. Căci știm că orice copil se străduiește să vorbească pe placul părinților, subalternul — pe placul șefului etc. Aceeași situație, de exemplu, e și în Mitropolia subordonată Moscovei. Morala e simplă — președintele republicii, președintele parlamentului, prim-ministrul, mitropolitul trebuie să vorbească o limbă standard și să ceară de la subalterni același lucru. Prin inducție atitudinea față de limbă se va extinde și asupra nivelurilor de mai jos.

Referitor la Articolul 13 din Constituție ar fi foarte mult de spus. Acesta prezintă obstacolul de bază ce explică lipsa de succes în problema dată. Substituirea falsului glotonim "*limba moldovenească*" cu *limba română* va declanșa imediat un șir de consecințe benefice pentru fiecare membru al societății, va influența pozitiv asupra climatului psihologic în general și — să nu vă pară straniu — asupra sferei economice. Bietul moldovean va conștientiza care îi este adevărata identitate și va lucra pentru afirmarea ei, își va orienta auto-perfecționarea într-o direcție firească. Aolingvul, încă nedezmeticit, își va da seama că, studiind româna, va obține un spațiu de manevră mai mare. Însă cel mai important pentru acesta din urmă este că în cazul cunoașterii românei, va obține mai multe șanse pentru a-și apăra drepturile sale cetățenești, inclusiv cele politice. Eu cred că și atitudinea Rusiei și a Ucrainei față de minoritățile românești din teritoriile lor încetul cu încetul se va schimba. Nu se va mai face diferență dintre minoritatea

“moldovenească” și cea română.

3. Există o parte mică de tot dintre alogeni, de fapt din rîndul intelectualilor, ai căror copii învață în școlile românești. Alte schimbări practice nu se simt. Un exemplu destul de elocvent în acest sens îl prezintă deputații alolingvi din Parlament.

4. Mai întîi e nevoie de publicitate, de multă și bună publicitate în favoarea limbii române. În al doilea rînd, se impune încurajarea, inteligentă, a celor ce doresc să studieze limba română. În al treilea rînd, e nevoie ca televiziunea, radioul, presa să vină cu mai multe materiale competente și antrenante, ce abordează problemele limbii.

Nu sînt adeptul sancțiunilor. Ele dezgustă și produc dezbinări. Să mizăm pe lege. Pe o lege ce ar ocroti în mod real limba oficială a statului nostru.

Cordon de la 1989.

Ion ȚURCANU

CE SE ÎNTÎMPLĂ, DE FAPT, CU LIMBA NOASTRĂ?

1. Parțial, în proporție de, să zicem, 20-30 % față de înflăcăratele noastre speranțe din 1989. A crescut, indiscutabil, rolul limbii române în sistemul educației publice, în sfera manifestărilor culturale, în activitatea organelor centrale de stat, în instituțiile de drept și de securitate a statului, în administrația publică locală, în instituțiile și întreprinderile din sfera socială etc. Dar sînt cel puțin două aspecte principale ale acestei probleme, care nu ne lasă să fim destul de optimiști relativ la aprecierea rezultatelor realizării legislației lingvistice. Primul constă în faptul că limba vorbită aproape că nu a evoluat spre mai bine pe parcursul acestui deceniu, ceea ce e un indiciu îngrijorător al eficienței practice a legilor cu privire la limbă. Al doilea aspect se referă la statutul real al limbii române în sfera economiei, cu toate compartimentele, subcompartimentele, anexele etc. În această sferă, care este domeniul de bază al societății, foarte strîns legat de viața de zi cu zi a oamenilor, limba română aproape că lipsește. Aici limba rusă nu a cedat așa-zisei limbi de stat nici un milimetru din terenul pe care l-a stăpînit în regimul sovietic, iar ceea ce cedează se face în favoarea altor limbi străine, în special a limbii engleze.

3. O anumită evoluție pozitivă a putut fi observată. E de menționat că

un anumit număr al populației alolingve (destul de modest, este adevărat) învață de bunăvoie limba română, că — și asta este cu adevărat semnificativ — mulți neromâni și necunoscători ai limbii române își dau copiii în instituțiile de instruire și educație în limba română, atît în Moldova, cît și (chiar!) în România. Dar asta e prea puțin, — atitudinea față de limba română a neromânilor și a necunoscătorilor acestei limbi din Republica Moldova a rămas, în general, neschimbată. Atare atitudine este încurajată de situația categoric dominantă a neromânilor în economie, și în primul rînd în sfera finanțelor, de politica anapoda, ca să nu zic, de-a dreptul iresponsabilă, în această chestiune a statului, de urmările dominației rusești în ținut, de continuitatea acestei influențe, de puternica prezență aici a propagandei și (mai puțin) a culturii rusești, dar, să o recunoaștem, și de zăpăceala, lenea, dezbinarea băștinașilor, de proverbiala mîncărime și incorectitudine a multora dintre ei, care veghează cu mare grijă ca nu care cumva vreun frate drept de al lor întru limba mamei să se dovedească a fi mai puternic și mai deștept decît străinul din mijlocul lor. În așa situație, populația alolingvă nu are cum simți nevoia de a cunoaște limba română.

2., 4. După părerea mea, puterea de stat din Republica Moldova niciodată nu și-a făcut cumsecade datoria față de limba de stat. Și problema nu constă nici pe departe în ce se spune în Art. 13 din Constituția Republicii Moldova. Sigur că limba de stat a acestei țărișoare și a majorității populației de aici este limba română, dar atunci cînd în discuție este chestiunea capitală a statutului real al acestei limbi, denumirea ei contează incomparabil mai puțin. Or, foarte multă lume de treabă s-a împotmolit în prosteasca daraveră agrariană a numelui limbii, nereușind să vadă, din această cauză, ce se întîmple, de fapt, cu limba noastră în viața de toate zilele.

În problema limbii române, conducerea de stat a Moldovei s-a arătat întotdeauna lașă și iresponsabilă. După adoptarea legilor din 1989, alolingvii au început să studieze insistent

limba română, crezînd că intențiile conducerii erau serioase, dar a trebuit să treacă puțină vreme, poate vreo jumătate de an, ca să se convingă că nu aveau de ce să-și facă griji: nimeni din structurile superioare ale puterii de la Chișinău nu intenționa să realizeze în practică acele legi. Indiferent cine a fost la putere — Snegur, Lucinschi, Moțpan etc. — atitudinea a fost, invariabil, aceeași. Nu s-au realizat acele legi, pentru că cei de la putere nu au avut minimul necesar de curaj civic și acel dram de patriotism, absolut obligatoriu pentru orice conducător de stat, care i-ar fi făcut să simtă nevoile națiunii și să se zbată pentru a răspunde acelor nevoi. Poate că nu ar fi fost necesar (în orice caz, nu ar fi fost ușor) să se realizeze o lege a cetățeniei ca în Țările Baltice, deși rezultatele obținute de baltici în această bătălie în care nu pot exista compromisuri demonstrează că ei au judecat problema anume așa cum cere

rațiunea de a exista și a supraviețui a unui popor și a unui stat. Era necesar însă ca, cel puțin, acordarea cetățeniei să se fi făcut numai după ce s-ar fi adus dovada categorică a cunoașterii limbii de stat în conformitate cu normele stabilite de instituțiile și organele abilitate. Asta și este de fapt regula pentru țările avansate din Occident. Legea cetățeniei trebuia legată de chestiunea cunoașterii limbii române și sub alt aspect principal, acela al dreptului asupra averilor. Nefăcîndu-se acest lucru, s-a ajuns la situația, care era cunoscută și zece ani în urmă, cînd populația titulară se află într-o stare economică absolut dezavantajată față de alolingvi. Viitoarea politică a statului, dacă va avea eventual intenția serioasă de a îndrepta ceva în problema fundamentală a drepturilor reale ale populației băștinașe și majoritare a acestui ținut și a statutului limbii de stat, va trebui să țină cont de aceste realități.

Victoria — realitate sau iluzie?

Ion CIOCANU

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN PRAGUL MILENIULUI TREI

Însemnări fugitive, subiective și ... selective de la cea de-a treia întâlnire a scriitorilor români din întreaga lume (Neptun, 1-7 iunie 1999).

Întrunirile din categoria celei despre care ne propunem să vorbim au devenit deja tradiționale: o dată la doi ani, la minunata stațiune balneară Neptun din apropierea Constanței, se adună reprezentanți ai scriitorimii române de pe întreg globul.

Pentru "a sugera" aria geografică a valorilor literare românești actuale e suficient să numim cel puțin o parte dintre participanții la recentul colocviu: Nicolae Balotă, Bujor Nedelcovici, Dumitru Țepeneag, Dinu Flămînd (Franța), Dumitru Radu Popa,

Nina Cassian, Gabriel Pleșea (S.U.A.), Pavel Chihaia, Radu Bărbulescu (Germania), Ion Miloș (Suedia), Shaul Carmel, Andrei Strihan, Gina Mosari, Bianca Marcovici (Israel), Ecaterina Evanghelescu (Belgia), Ana Blandiana, Nicolae Breban, Nicolae Prelipceanu, Mihai Sin, Alexandru George, Eugen Uricaru, Ioan Flora, Ileana Mălăncioiu, Barbu Cioculescu, Mihai Ursachi, Gabriel Chifu, Aurel Rău. Ștefan Agopian, Maria-Luiza Cristescu și alții, în frunte cu președintele Uniunii Scriitorilor, Laurențiu Ulici (România), Mihai Cimpoi, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc, Serafim Saka, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Nicolae Rusu, Nicolae Popa, Vitalie Ciobanu și alții din Republica Moldova, Ilie Zegrea, Vasile Tărățeanu, Grigore Bostan din nordul Bucovinei.

Tema generală a colocviului din 1999 a fost *Literatura română în pragul mileniului trei* și caracterul problemelor abordate ulterior a fost determinat, în mare măsură, de dl Laurențiu Ulici, președintele Uniunii Scriitorilor din România, care în cuvîntul său inaugural s-a referit, între altele, și la cele trei direcții majore ale activității uniunii după precedentă întâlnire la Neptun din 1997.

Laurențiu ULICI

CUVÎNT DE DESCHIDERE

[...] Uniunea Scriitorilor, în acești doi ani din urmă, a continuat să-și ducă la îndeplinire proiectele pe care le avea mai întâi prin statut, apoi asumate prin dorința membrilor săi, semnată la nivelul Consiliului de conducere. Cum bine știți, cele trei direcții majore în care acționează Uniunea Scriitorilor, presupun, în primul rând, eforturi financiare.

E vorba pe de o parte, de protecția socială a scriitorului. Numeroși scriitori români trăiesc la limita supraviețuirii — ca să spun așa — cu pensii extrem de mici (chiar și cele mărite au rămas în continuare mici), cu posibilități — în general — reduse de satisfacere a minimului existențial. Pentru ei, Uniunea Scriitorilor are un program special, pe care îl pune de un an și jumătate în aplicare — anume, de a le oferi un ajutor financiar, la cerere, în cazurile speciale, care pot fi cele de boală sau de dificultăți aspre, iar celor care se află în imposibilitatea, din mai multe puncte de vedere, inclusiv de a se deplasa, Uniunea Scriitorilor le oferă masa de prînz la domiciliu. Sînt aproape 100 de scriitori din București, e adevărat, care beneficiază de acest program și continuăm să-i identificăm pe cei care se află în situații dificile, pentru a-i ajuta. Vă repet, mai mult de o treime din bugetul Uniunii Scriitorilor merge spre acest soi de activitate, de protecție socială.

A doua direcție — cum bine știți — este protecția literaturii, a creației literare propriu-zise. Mă gîndesc aici la cele 12 reviste literare, la editarea cărora Uniunea Scriitorilor colaborează. E adevărat, nu mai edităm acum integral nici una, dar

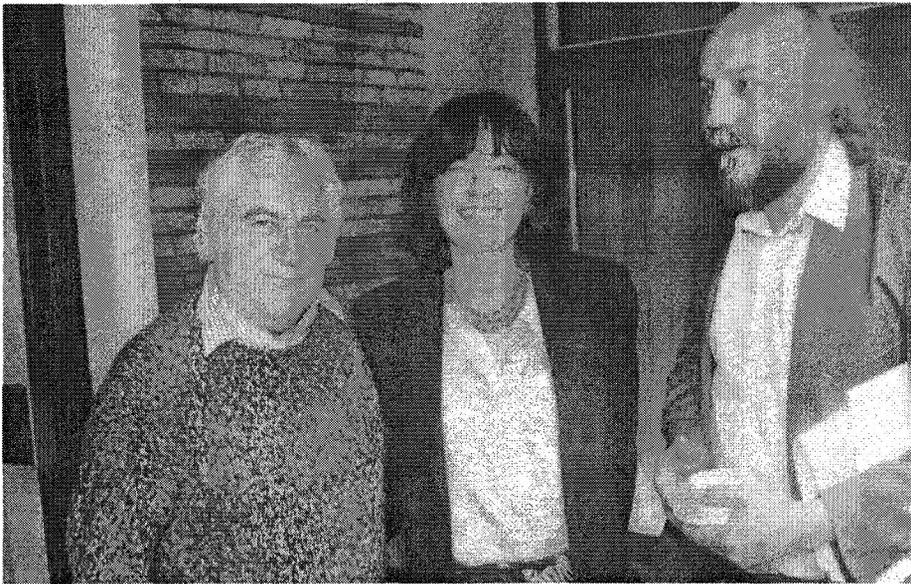
colaborăm, coedităm un număr de 12 reviste literare din București și din provincie, cîteva săptămînale, cele mai multe lunare. La început a fost destul de greu pentru că și aici se pune o problemă tipică pentru economia de piață, anume aceea a managementului publicistic. Noi am ales formula colaborării cu reviste, în speranța că redactorii-șefi, directorii publicațiilor vor găsi la rîndul lor surse financiare care să le permită editarea în continuare a publicațiilor. N-a fost simplu deloc, nu e simplu nici acum, pentru că — și lucrul acesta presupune o acomodare cu un fapt inedit, cu un număr de acțiuni pe care trebuie să le întreprindă un redactor-șef de o natură cu totul diferită de cea anterioară, prin urmare, practic, acesta trebuie să fie un căutător de bani pentru a-și putea întreține revista. Nu toți redactorii-șefi sînt dispuși să facă un asemenea gest, mai ales cînd sînt scriitori, e firesc — orgoliul acestora de multe ori exclude umilința de a întînde mîna după bani. Eu vreau să vă spun dintr-o experiență strict personală că, fără această umilință, e cu neputință, absolut cu neputință de a face ceva în acest moment în România și probabil că și de acum încolo. Problema e cum putem transforma această umilință în orgoliu și cine poate face asta. Nu poate toată lumea — asta-i o altă chestiune. Eu sper ca, treptat, conducătorii revistelor literare să învețe lecția aceasta. E o lecție uneori dureroasă, dar obligatorie pentru ca revistele literare să supraviețuiască în condițiile — repet — în care subvențiile de la stat sînt mici, pe măsura bugetului României, pe măsura lipsei de chef de muncă a românului la această oră.

A treia direcție în care am acționat este aceea de a încerca să înlocuim un organism care lipsește românilor. Nu de astăzi, de ieri, le lipsește de 150 de ani de — să zicem — cultură modernă, de politică modernă — anume o instituție care să promoveze valorile culturii naționale în lume. O instituție care să arate că această promovare a devenit politică de stat în România dar, pînă acum niciodată, absolut niciodată, promo-

varea valorilor culturale naționale n-a fost politică de stat. Ea s-a făcut, când s-a făcut, la întâmplare, fără nici un fel de strategie, pe criterii mai mult sau mai puțin bizare. În ultimii 50 de ani, pe criterii clare, dar la fel de bizare, pentru că atunci valoarea era, de regulă, legată de poziția politică și socială a celui care promovată și poate nu e cea mai importantă, dar e una din pricinile pentru care literatura română e atât de puțin cunoscută în străinătate. Vreme de aproape 30 de ani, pînă spre mijlocul anilor '70 traduceri din literatura română n-au urmat cursul valoric real al literelor românești. Ca atare, sîntem cunoscuți prin autori — ca să spun așa — de raftul al 4-lea, care nu pot da, firește, măsura potențialului creator al scriitorului român. Este a treia direcție în care încercăm să facem cîte ceva, poate că și această întâlnire a noastră intră în această direcție, pentru că prin dumneavoastră, cei care trăiți și lucrați în străinătate, cum am spus-o încă de la prima ediție, încercăm să facem un lobby pentru literatura română. S-a dovedit că este necesar. Alții, cu mai puțin potențial decît al nostru și cu mai puține realizări mari — știu să-l facă, și imaginea lor e cu atît mai bună decît a noastră. Dar, pînă cînd vom avea și noi un institut care să se preocupe în exclusivitate, de promovarea valorilor culturii naționale, Uniunea Scriitorilor — ca organizație neguvernamentală — încearcă, pe măsura puterilor ei, să-i suplinească absența. Uneori reușim, alteori mai puțin, important este că încercăm tot felul de acorduri cu societăți de scriitori din străinătate, în speranța că, prin contacte directe, vom putea determina creșterea măcar a numărului celor interesați de literatura română și care apoi, dacă vor dori să învețe — și avem deja exemple — limba română, vor putea să facă traduceri pe care le așteptăm noi din literatura română în țările lor. Fiindcă — în paranteză vă spun — dorim să abandonăm un obicei pe care l-am deprins în anii regimului anterior, anume acela de a ne traduce noi înșine cărțile în limbi străine și, deși românii au o evidentă înclinație pentru

studiul limbilor străine, este, la fel de adevărat, că, oricît de bine ar cunoaște un român o limbă străină, începînd de la franceză și pînă la germană, engleză ș. a. m. d., limba în care el traduce este adeseori o limbă pe care virtualul cititor al acestor cărți, cetățeanul acelor țări nu o prea pricepe, ea fiind foarte corectă din punct de vedere al regulilor academice, dar fiind foarte departe de ceea ce se vorbește la această oră în țările respective. De aceea, dorim foarte mult să avem traducători nativi din diverse țări ale lumii, din diverse limbi, care să învețe limba română și apoi să traducă din literatura română în limba lor, fiindcă — așa cum bine știți — traducerea este un act de congenialitate și fundamentală este cunoașterea limbii în care traduci. În această direcție am izbutit să creăm un centru european de cultură care are subsumat și un centru de traduceri — asta numai de cîteva luni — la Gura Văii, lîngă Tumu Severin, unde am obținut o vilă, fosta vilă a lui Ceaușescu, și în care deja am organizat două programe care țin de acest sector al activității noastre. Sperăm și aici să facem mai mult. Deocamdată așa stau lucrurile.

Ne împiedicăm în continuare de problemele pe care le are mai tot românul, de probleme financiare; avem, cum bine știți, o editură, editura "Cartea Românească", editură care continuă să insiste în a publica scriitori români contemporani, pierzînd. Pentru că orizontul de așteptare al scriitorului român o fi el cum o fi la ora asta, dar bugetul lui cultural este extrem de scăzut, piața de carte este pe tobogan, într-o cădere vertiginoasă. Performanța, acum, este de a atinge 500 de exemplare și, dacă vinzi 200, te poți considera fericit. Deci și astea sînt date statistice indubitabile; literatura română contemporană nu merge, cel puțin deocamdată. Ca atare, eforturile editurii "Cartea românească" de a publica în continuare literatură română contemporană trebuie aplaudat ca pe o formă de sacrificiu în folosul literaturii române, pentru că nu ne putem permite să creăm hiatusuri între anumite perioade — cum e aceasta pe care o trăim, fiindcă ar fi

Zîmbind mileniului trei: Serafim Saka, Ana Blandiana, Casian Maria Spiridon.

foarte simplu — vă spun — ca editura să treacă pe traduceri sau pe un gen de literatură de consum care încă e în floare la noi și să își "rentabilizeze" activitatea în felul acesta. Dar e mai important — credem noi — ca scriitorul român să fie prezent în librării, chiar și când cumpărătorul nu se înghesuie să-l citească în măsura în care am dori noi s-o facă.

În sfârșit, trecînd acum la ceea ce ne preocupă pe toți cei de aici, vreau să vă spun și două lucruri noi — eu cred că la această întîlnire, care este ultima din acest mileniu, am putea stabili sau constata că întîlnirile de la Neptun au devenit o instituție. Și dacă ajungem cumva la asemenea concluzie, am putea să ne gîndim pentru viitoarea întîlnire din mileniul următor, ce anume și cum să facem ca această instituție nouă — să fie cu adevărat semnificativă, în ordinea practică a lucrurilor, pentru că, în ordinea lor teoretică, ea este oricum semnificativă; dialogurile, întîlnirile de aici au avut întotdeauna un anumit miez și o anumită consistență. Problema era ca miezul acesta, consistența sa — să aibă și o reflectare în activitatea cotidiană a scriitorului român de aici sau de aiurea. Deocamdată sîntem deficițari la acest

capitol, nici nu știu bine cum s-ar putea face asta, dar împreună cred că vom putea găsi o soluție. Eu am acest sentiment — e mai mult un sentiment, repet, decît o idee foarte clară, că ne transformăm într-o instituție care ar putea să joace un anumit rol, în primul rînd în ceea ce privește a treia parte din direcțiile de care vorbeam mai înainte — anume aceea a promovării (cuvîntul sună rău) literaturii române peste hotare. Și, firește, în a demonstra în continuare unitatea literaturii române, lucru care de altfel s-a și întîmplat pentru ediția din acest an, în tema generală a discuțiilor noastre de aici [...]

Pe parcursul celor patru zile de lucru foarte intens au fost prezentate peste 60 de comunicări. Chiar primul vorbitor de după inaugurarea colocviului, Nicolae Balotă (Franța), s-a declarat optimist în privința dezvoltării și a dăinuirii literaturii române. Drept că există o condiție a acestei dezvoltări/dăinuirii, în afară de centrele de cultură românească ce funcționează în multe țări, condiție pe care Nicolae Balotă a exprimat-o poetic prin pasărea ce ne cîntă dimineața, în final formulînd-o direct, nu fără un subtext polemic fin: "Un om de cultură are țara

aici, desigur, acolo unde este matricea unei limbi, dacă este un om al cuvîntului, dar și pretutindeni, unde o folosește. Thomas Mann spunea: "acolo unde sînt eu, este și literatura germană" — și avea perfectă dreptate. Era în exil. Noi nu mai sîntem în exil — cei care fuseserăm, să zicem, ieri, în exil, nu mai sîntem acum, dar alcătuim o diasporă a spiritului, a culturii și cu toții facem parte din ea. Cei care sîntem legați numai de-un pămînt, numai de-un sol, numai de-un cerc, numai de-un centru — sîntem condamnați, în lumea viitoare, la un provincialism iremediabil. Să-l evităm pe acesta.

Optimismul Rodică Binder (Germania) se întemeiază pe studierea amănunțită a relativ vastei răspîndiri a cărții românești în țara lui Goethe, ziarista de la Köln citînd fapte concrete privind pătrunderea cărții românești pe piața germană, fie că e vorba de consemnarea unor programe, articole, cuvîntări de Ana Blandiana, Mircea Cărtărescu, Andrei Pleșu etc., fie că e vorba de participarea tot mai activă a cărții românești la târgurile internaționale de carte de la Leipzig sau Frankfurt.

Nouă personal ne-a plăcut modul în care a înțeles Dumitru Radu Popa (S.U.A.) referințele multor colegi la oferta de cultură românească sesizată în țările lor de reședință: "După Neptun am scris patru cărți... Întîlnirile acestea mi-au sporit sensibilitatea la unicul centru cultural — România".

Tema generală a colocviului — *Literatura română în pragul mileniului trei* — a fost tratată prin afirmații directe, prozaice la prima vedere, totodată pline de optimism și încredere, după cum a făcut-o, de exemplu, Radu Bărbulescu (Germania): "Eu nu cred că o să trăim moartea literaturii", dar și prin analize ori fapte concrete vizînd modul nostru de a fi, unitatea sau — mai des — dezbinarea făuritorilor de literatură. Bujor Nedelcovici (Franța) a demonstrat discordia ce roade, ca rugina, inimile scriitorilor români printr-o frază în care ar trebui să se recunoască majoritatea dintre noi: "În Franța primii care ne-au blocat romanele au fost... românii". Dar nici

acest orator nu s-a lăsat copleșit de neîncredere în perspectivele literaturii artistice în general și, în special, ale celei românești: "Sodoma n-ar fi dispărut, dacă s-ar fi găsit 50 de înțelepți. În România sînt mai mult de 50 de înțelepți".

Problema confruntărilor neioale dintre scriitorii noștri, chiar dintre cei stabiliți cu traiul în țări străine, a fost pusă și de Victor Bîrlădeanu (România), readucînd în memoria celor întruniți la Neptun cazul Blaga, scriitor care n-a luat premiul Nobel pentru că se găsiseră colegi de ai noștri să "contribuie". "Dihonia are trecut, prezent, nu se știe (dacă are) viitor", a concluzionat vorbitorul, adăugînd că pe parcursul deceniilor am mai avut personalități literare care ar fi meritat distincția supremă (Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, Nichita Stănescu, Marin Sorescu), dar... nu ne stimăm, nu ne apreciem reciproc.

La un moment dat ni s-a părut că scriitorii care se perindau la tribună uitaseră de carte, de creație, de cititor. Unele referințe aparte, făcute pe marginea activității literare propriuzise a scriitorilor de Mihai Cimpoi sau Vladimir Beșleagă, la cuvîntările cărora avem a ne opri ceva mai tîrziu, se cereau reluate, lărgite, aprofundate etc. Și tocmai într-un atare moment a ieșit la tribună Sami Damian (Germania), care a spus ca și cum am fi fost într-un gînd: "Încercînd să punem ordine pe criteriul randamentului estetic, nu am aflat, la ora bilanțului, cum s-a schimbat peisajul poeziei, romanului sau teatrului contemporan românesc? Ce cărți deosebite s-au impus? Pe ce putem conta într-o întrecere la cote europene? Unde, dacă nu în acest cadru, care a strîns floarea intelectualității creatoare dinăuntru și din afară, ar fi fost potrivit să se evidențieze ceea ce a ieșit din rînd, momentul de dinamism inițial, incomod, răzvrătit, care nu încăpea în schemele anterioare înțepenit conservatoare?"

Sami Damian a abordat și un alt aspect al creației artistice, unul discutat cu aprindere în presă, nu întotdeauna punîndu-se accentul pe adevăr. Referindu-se la anii grei, cînd literații

au fost sub presiune brutală, el a reliefat și faptul — lăsat în umbră de cîte un disputant din coloanele presei — că "n-a fost un vid, ci au fost opere (veritabile)". Oratorul s-a pronunțat împotriva "ierarhiilor false" și a optat, evident, pentru discuții concrete, cu argumente și concluzii convingătoare. "Ar trebui să discutăm orice, fără nici un fel de restricții. Nu există nimic ce n-ar putea fi atins — să discutăm!"

Sami Damian a evocat, în aceeași ordine de idei, personalitatea lui Ion Negoitescu, reprezentant de frunte al literaturii române, autor al unui "studiu fundamental despre Eminescu" și al unei ample istorii a literaturii noastre, care însă a trăit în mare sărăcie... singur, comunicînd prin corespondență, impunîndu-se pînă la urmă ca un destin despre care trebuie să se scrie.

Exemplificînd pe viu necesitatea aprecierii obiective a meritelor scriitoricești, oratorul l-a elogiat pe Dumitru Țepeneag, acela care, aflîndu-se el însuși în condiții grele, a găsit voință, timp și posibilități să-i apere pe alții; de exemplu, pe Paul Goma.

Între altele, despre Paul Goma s-a vorbit relativ des la colocviu, și nu fără teme. Atitudinea subiectivistă, cînd se pune accent numai pe felul de a fi al *omului*, ignorîndu-se premeditat creația *scriitorului*, nu ne este un sfetnic bun. Sami Damian i-a făcut lui Paul Goma o apreciere succintă și totodată s-a adresat colegilor de breaslă: "Dificil. Dar dați-i importanța pe care și-a cîștigat-o".

Colegul din Germania a regretat că se vorbește puțin despre Ștefan Bănulescu, Ileana Mălăncioiu, Gabriela Adameșteanu, exprimîndu-se laconic și memorabil despre Ana Blandiana — "remarcabilă, dar atacată în mod abject".

După cum se poate înțelege și din exemplele date, Sami Damian a subliniat importanța actului de analiză și discernere a valorilor literare; în presă și la întîlnirile de la Neptun, a precizat oratorul, trebuie să ne ocupăm mai mult și mai serios de carte, de scris, de scriitor, de ceea ce rămîne și de ceea ce nu rămîne.

Punînd în atenția întrunirii și un alt aspect discutat amplu la Neptun — aprecierea literaturii române de către occidentali —, Sami Damian a spus răsplat că occidentalul nu cunoaște dedesubturile, ci "vede elemente triste: huligani cu reviste", care "denigrează literatura română".

Ne-am oprit detaliat la cuvîntarea lui Sami Damian, deoarece noi personal considerăm că Domnia sa a abordat probleme reale, dureroase, de a căror înțelegere justă și profundă — de către cît mai mulți participanți activi la procesul literar românesc — depinde în mare măsură destinul însuși al literaturii noastre la acest sfîrșit de secol și de mileniu.

Revenind la subiectul *Răspîndirea cărții românești în lume*, Dumitru Țepeneag (Franța) a regretat lipsa traducătorilor francezi din limba română. În Germania avem traducători talentați și în genere "Germania s-a uitat spre noi", dar... — se putea oare fără acest "dar"? — mîncătura demolatoare dintre scriitorii români și-a spus și aici cuvîntul nefast, în Germania fiind editată o istorie a literaturii române fără Nicolae Breban.

Ilustrul reprezentant al literaturii onirice ca și cum s-ar (ne-ar) fi întrebat public, direct și necruțător: cu o astfel de atitudine — sibiectivistă și pînă la urmă eronată — față de valorile naționale sperăm să intrăm în mileniul trei și să dănuim în lume?

Universitarul Valeriu M. Popa (România) a rostit de la tribună o cifră, un fapt și — de ce nu? — o problemă extrem de serioasă: cea a difuzării literaturii nu în lume, ci la noi acasă, cînd dintr-o mie de participanți la o anchetă literară — și nu țărani sau muncitori fără prea multă carte, dar psihologi, arhitecți etc. — nu s-a găsit nici unul care să cunoască măcar un singur nume de scriitor român. Astfel încît ne-am întreba, de data aceasta noi personal, pe urmele universitarului: cu o atare atitudine a *masei* față de valorile naționale sperăm să intrăm în mileniul trei? Adică să rămînem în continuare pasivi față de problema popularizării cărții artistice, chiar în condițiile dificile de azi?

Același orator a atins problema

impactului mass-media, mai cu seamă a televiziunii, asupra cărții de literatură artistică, al cărei viitor Valeriu M. Popa îl vede în... cartea electronică.

A propoz, prin referințele de la urmă vorbitorul și-a atras o seamă de replici, între care, de exemplu, cea a lui Mircea Gorun (Israel): "Tonul belicos ca privire la televizor, internet etc. e greșit. Ce se va întâmpla cu cartea, se va vedea".

Am reținut o întrebare înțeleaptă a lui Teodor Vasilache (Germania), pe care am sugera s-o ia în seamă organizatorii următoarelor întâlniri de la Neptun: "De ce nu invităm traducători ai literaturii române din Germania și din alte țări?"

Dorim să ieșim în lume cu valorile noastre, dar îi ignorăm (în parte cel puțin) pe acei care ne-ar putea ajuta în mare măsură s-o facem?

S-a vorbit și despre "rolul nefast al manualelor școlare", problemă nu doar reală, dar și complicată, de vreme ce apropierea de subtilitățile scrisului artistic și de individualitatea fiecărui autor în parte nu se face atât de simplu, nu este pe puterile oricui. Totuși, replica n-a întârziat, și noi o considerăm pe deplin justificată. A dat-o Romul Munteanu (România): "Nu toți copiii români sînt tâmpiți și incuți". Altfel zis, nu e cazul să desperăm că ne prezintă inadecvat, simplist, alteori greșit autorii de manuale școlare sau profesorii de școală: mințile agere ale copiilor care "gustă" valorile autentice așază lucrurile la locul lor.

De altfel, Romul Munteanu a vorbit convingător și chiar incitant despre experiența popularizării literaturii române în Germania și s-a referit, pe urma altor vorbitori, la evaluarea literaturii de odinioară, replicînd tăios: "Nu toți oamenii au stat cu spinarea încovoiată!", de unde necesitatea stringentă "să arătăm cu sinceritate și aspectele pozitive, și cele negative (ale literaturii create în epoca totalitarismului)".

Pe unda considerațiilor despre impactul tehnicii asupra cărții artistice (Mircea Ghițulescu: "cititul este pe cale de dispariție, fiind înlocuit cu

văzutul"), ni s-au părut demne de reținut o seamă de afirmații îndrăznețe ale lui Mihai Sin: "Improvizația a devenit o meteahnă națională (în România)", "Nu vom avea o mare literatură în secolul al XXI-lea", "Dușmani ai literaturii sînt televizorul, industria sexului, computerul..., bulevardul informațional al internetului", "De ce literatura n-ar fi lăsată să se stingă, asemeni altor fenomene?". Desfășurarea concretă, vie, captivantă a discursului lui Mihai Sin ne pusese într-o așteptare nervoasă a concluziilor finale, poate întrucîtva mai liniștitoare cu privire la destinul literaturii sub aspect general, filosofic. Ceea ce, de altfel, s-a și întîmplat, oratorul formulînd o înțelegere dialectic corectă și practic acceptabilă a fenomenului evoluției literaturii: "Dacă va muri (literatura), ea va fi redescoperită".

În cuvîntări/comunicări și în discuții problema viitorului literaturii artistice a fost atinsă și de Nicolae Prelipceanu ("Nu pronosticăm nici moartea, nici viața literaturii"), Gheorghe Săsărman ("Eu unul nu cred că literatura va dispărea"), Dumitru Radu Popa ("Computerul nu e carte... Bibliotecă pe dischetă... Aspiratorul de praf n-a înlocuit mătura și cîrpa (la gospodinele bune)..."). Două accente binevenite au pus în problema *Literatura și tehnica* scriitorii basarabeni Serafim Saka și Nicolae Popa, la ale căror luări de cuvînt și replici, în cadrul discuțiilor, avem a ne opri în continuare.

În chiar ultima zi a colochiului Dumitru Radu Popa (S.U.A.) a regretat "lipsa criticii de direcție" și a atras atenția publicului asupra necesității de a se traduce "pe interese", dată fiind situația obiectivă că o carte oarecare, chiar de certă valoare, din varii motive este bună pentru Franța, nu însă la fel de bună pentru Germania sau pentru o altă țară, concluzionînd că e nevoie "să intrăm în mileniul al treilea cu mai multă exigență față de extreme. Să renunțăm la extremism", ceea ce se lasă înțeles ca imperativ al colaborării inerent diferitelor stiluri, maniere de creație, generații etc., mai mult — ca o evitare civilizată a *dihoniei* atît de mult discutate la colochiu, a *mîncăturii* demolatoare, ce ne caracterizează acum atît de... urît.

Cu gândul, evident, la aceeași problemă a destinului scriitorului, scrisului și literaturii artistice în pragul mileniului trei Dinu Flămînd (Franța) ne-a îndemnat direct și simplu: "Să vorbim de neliniștile autentice ale noastre", Ion Pop (România) a remarcat cu maximum de justete că "pentru a păși în secolul al XXI-lea, avem nevoie de spirit critic și de gravitatea necesară în fața lumii, de revizuirei critice, să fie mai mulți tineri, să aibă loc un dialog între generații".

Dintre multele cuvîntări care ne-au impresionat evidențiem încă două. Prima e a lui Ion Miloș (Suedia), oaspete nu demult la noi la Chișinău, și traducător al poezilor basarabeni. Domnia sa a vorbit, în principal, despre propriile sale realizări în domeniul traducerii artistice, despre promovarea valorilor noastre în lume, ceea ce ni s-a părut și important, și demn de urmat de către toți acei care au vreo posibilitate obiectivă de a face același lucru, indiferent pe care meridian al globului.

Cea de-a doua cuvîntare pe care o reproducem, din păcate — fragmentar, este a Gabrielei M. Thornton (S.U.A.). Judecați și dumneavoastră, dragi cititori: *Scriitorul plecat în străinătate trebuie să facă față tuturor problemelor, în primul rînd — șocului cultural. E o lună de miere, după care vine faza cumplită, de depresie, lungă, care se depășește cînd însușești limba țării de adopție... Urmează integrarea în viața țării respective. Eu am scris pînă acum numai în limba română...*

Orgoliul scriitorului exclude întinderea de mîină după bani. Dar ne trebuiesc sponsori...

Problema utilizării calculatorului. Se vorbește chiar de canibalism electronic. Dar computerul este un suport pentru literatură. Literatura nu va dispărea, chiar dacă va trebui s-o citim pe calculator. Calculatorul nu va fura talentul generațiilor viitoare...

În străinătate sînt multe personalități care au făcut totul pentru popularizarea literaturii române. Dar asociațiile de scriitori nu sînt în bune relații cu asociațiile de traducători, care pot promova cărțile noastre...

Distinsa doamnă a vorbit cu durere, nu însă și cu desperare, a evidențiat elementul bun, sănătos, progresist al tehnicii care ne cam sperie (pe unii) și chiar a dat sugestii pentru o mai eficientă colaborare cu confrății care ne pot ajuta să promovăm literatura națională în lume — traducătorii.

O cuvîntare prin care oratorul a dezvăluit în mod original tema generală a colocviului de la Neptun este cea rostită de Pavel Chihaiia (Germania) publicată în revista "Luceafărul" din 23 iunie curent, de unde o reproducem.

Pavel CHIHAIA
Germania

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN LUMEA MILENIULUI TREI

Desigur, literatura română în viitor se conturează încă de la sfîrșitul mileniului acestuia, cu sechelele și voința de a depăși anii de întunecime nazistă și comunistă, spre o apropiere de evoluția ei firească, de fapt, după dictatura sovietică care a favorizat apariția unor mentalități tribale, se depun eforturi pentru inserarea culturii române în lumea liberă.

Iată de ce problemele unei realități viitoare pe care le putem presupune, dar nu cunoaște, ne apar complexe, avînd în vedere și inventivitatea excesivă a mijloacelor de informație. Una dintre chestiuni este raportul literaturii cu acestea (televiziunea, ordinatoarele, internetul), care devin tot mai dominante în viața de fiecare zi a oamenilor de pe tot globul, modificînd modalitățile de percepție și înmagazinare memorială, în structura mentală imaginile căpătînd un rol tot mai important, cum a prevăzut Alwin Toffler încă din 1970.

Depășirea preocupărilor imediate, individuale, datorită abundenței de informații către realități care depă-

șesc hotarele proprii, apoi cele ale țării, în sfârșit ale continentelor, amplifică conținutul intelectual și etic al omului actual, mai solidar ca în trecut — independent chiar de voința sa — cu întreaga umanitate. Poate fi vorba și de o îmbogățire, prin preluarea atîtor date străine și nu neapărat de o alinare. Oricum, literatura viitorului precum și opiniile asupra ei vor ține seama de aceste transformări.

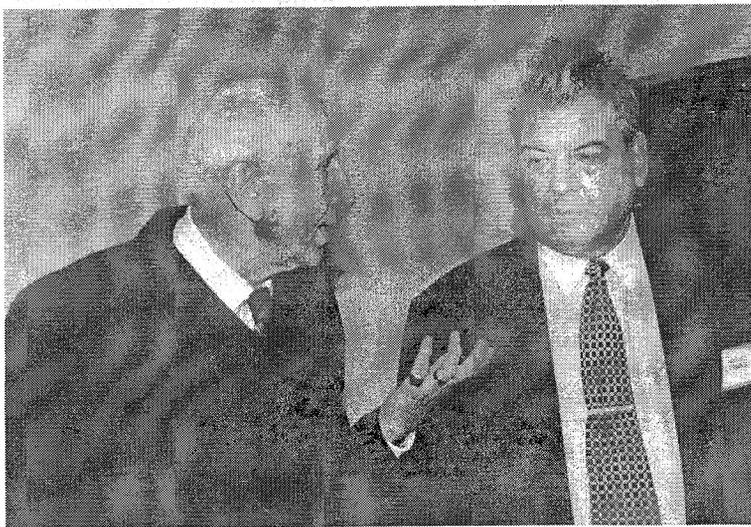
Teama în legătură cu o posibilă globalizare a literaturii române în mileniul trei printr-o europeanizare sau americanizare excesivă nu poate fi justificată, atît în privința tematicii, conținutului sau procedeele stilistice. Cu tot consensul universal, politic, științific, cultural, pregătît, încurajat și destăinuit de mijloacele de informație, tradiția spirituală, specialitatea trăirilor se vor menține în operele literare de valoare, deoarece nici trecutul, nici peisajul în care ne aflăm nu pot dispărea, ceea ce nu înseamnă că pentru păstrarea valorilor proprii, trebuie încurajate recomandările și orgoliile proto-croniste. Cultura română se va desfășura în continuare legată de aceea a lumii, așa cum vădesc operele scrise nu demult, de Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Nicolae Steinhardt, aflate deja în circuitul universal, încît nu ne îndoim că în mileniul trei contribuția românească la

patrimoniul universal va fi continuată.

Deși imperiul turcesc și mai recent, cel sovietic, au făcut totul să ne despartă de Europa, această înstrăinare nu a avut loc, nici măcar în Basarabia supusă unor descentralizări brutale. Au existat de-a lungul itinerarului țărilor române o memorie culturală și trăsături caracteristice care se vădesc în înfăptuirile epocilor succesive.

Am încercat personal să deduc unele dintre aceste trăsături în documentele literare și artistice apărute de-a lungul timpului, rămase aceleași ca și temele nemuritoare ca dragostea, moartea, iubirea de aproape, singurătatea. Ajungînd la concluzia că o trăsătură specifică în cultura noastră care se va afla și în mileniul următor, este năzuința de interiorizare, de corespondență cu absolutul pe care au trăit-o în vechime călugării sihaștri. În mod oarecum paradoxal, această căutare pașnică se însoțește cu hotărîrea de apărare a libertății și a căutării temeiului spiritual al vieții. Mărturisită de Neagoe Basarab în **Învățăturile către fiul său Theodosie**, contemplația, fie creștină, fie de altă natură, trebuie apărată. Cel care nu are hotărîrea de a-și păstra libertatea privirii către sine este un om sau o împărăție pierdută.

O altă trăsătură a culturii noas-

Dialog: Pavel Chihaia — Mihai Cimpoi.

tre, metafora Meșterului Manole, poate fi umărită, de asemenea, de-a lungul secolelor, sacrificiile de la temeiul înfăptuirilor adăugând și frumusețe omenească operelor de înaltă valoare literară sau artistică.

În actualele realizări ale editurilor din România, de pildă ale editurilor "Humanitas" și "Institutul european" din Iași, se pot remarca lucrările de filosofie, o activitate admirabilă, justificată nu numai prin carențele trecutului apropiat și necesitatea înzestrării bibliotecilor școlare. Filosofia este solicitată în țara noastră de marele public, așa cum remarcă Aurel Cordoban, care și-a intitulat o carte recent apărută **Filosofia ca gen literar**. Ne pare firească această înclinare prezentă pentru meditație, pentru revenirea la temele existențiale după dominația ideologiilor totalitare, după atâtea crime, suferințe, lașități, false și sincere convertiri.

În pragul mileniului trei se pune desigur și problema modului de exprimare literară. Va fi continuată proza sau poezia accesibilă lectorilor obișnuiți sau se vor impune jocurile lingvistice pluraliste, fărâmițate, ale unor adepți ai curentelor semiotice, structuraliste, textuale, realizând expresii fulgurante, emițând "clipurile" de pe ecranele televizoarelor, dezinteresați de dialogul propriu-zis cu lectorul?

Ne întrebăm dacă trăirile unor scriitori, exprimate prin acest limbaj deconcertant, pot vieții în viitor, în paralel cu demersurile inteligibile ale altor scriitori.

Desigur, au existat în literatura modernă românească noi modalități de expresie, ca și de lectură sau hermeneutică, acceptate de majoritatea intelectualilor. Avem exemplele lui G. Bacovia și Ion Barbu, priviți cu indiferență sau chiar cu ostilitate la apariția lor, în cel mai bun caz proiectați de critica exclusiv sub ceruri occidentale, considerați discipoli direcți ai lui Charles Baudelaire, Edgar Allan Poe sau Paul Valéry. Cu timpul însă s-au subliniat personalitățile inconfundabile ale lui G. Bacovia și Ion Barbu, apartenența lor la specificitatea culturală românească, inven-

țiile verbale, coloratura poemelor nefiind cu totul desprinse de o tradiție culturală autohtonă, cu rădăcini îndepărtate.

După cum în Franța s-a afirmat în timpul vieții lui Baudelaire, că ar fi un poet al deșeurilor părăsite, pentru ca nu mult după moartea sa să se sublinieze că el exprimă eternul, imuabilul, divinul, tot astfel cum crudele tablouri ale lui Edgar Degas sau Henri Toulouse-Lautrec păstrează prin finețea și puritatea stilului, un străvechi filon francez, sîntem siguri că și în literatura română din lumea mileniului trei, conținutul va depăși valoric experiențele formale, cu condiția ca aceasta din urmă să nu îl compromită.

Ajunși în acest punct al relației noastre, am rezuma impresiile de pînă aici în felul următor: participanții la cea de-a treia întâlnire a scriitorilor români din întreaga lume s-au arătat conștienți de problema — destul de gravă în fond — a destinului de mîine al literaturii, dezvăluind — care cum s-a priceput, alegînd fiecare cîte un aspect-două mai aproape de înțelegerea și preferințele sale — anumite particularități concrete ale momentului, rostînd adevăruri, formulînd ipoteze, propunînd sugestii în vederea creării unei literaturi valoroase, pe care să ne pricepem să o răspîndim în lume, astfel afirmîndu-ne nu numai în propria noastră bătătură.

Recunoaștem, în afara comentariului nostru au rămas multe cuvîntări, replici și sugestii care au trecut, poate ca niște pierderi irecuperabile, pe lîngă urechile noastre (și ale dictafonului). Nu însă și cuvîntarea poetului Liviu Ioan Stoiciu, care, sunînd în dezacord cu majoritatea celorlalți, nu este totuși, după opinia noastră, lipsită de interes. Compusă din afirmații și interogații, alocuțiunea Domniei sale ne-a pus pe gînduri și nu ne-a ieșit nici pînă acum din minte: "Cui folosește literatura exilului?", "Scriitorul român cu trai stabil dincolo de hotare este privit în România ca o curiozitate", "Unde începe și unde sfîrșește literatura română?", "Are

importantă valoarea cărții, nu însă locul unde a fost scrisă”. (A propos de ultima afirmație *liviioanstoiciană*, nu rezistăm ispitei de a reproduce aici opiniile bucureșteanului bucovinean Vasile Andru despre cele patru etape ale stării scriitorului român ieșit pentru un timp din țară: luna de miere (în țara de adopție), stresul de mariaj, scrisul acolo (greu, aproape imposibil), scrisul aici (numai aici posibil, adică în țara natală).

Desigur, în afara comentariului nostru au rămas multe afirmații, opinii, dar nu și ceea ce s-a spus ori s-a sugerat despre noi, basarabeni și bucovinenii, reprezentați — credem — destul de bine la colocviu. Mulți oratori au dat dovadă că ne cunosc, ne citesc, ne traduc, nu uită vizitele la Chișinău, sînt îngrijorați de starea și de soarta limbii și a literaturii de aici. Numim cu grațitudine, în ordinea cuvîntărilor, completărilor, replicilor, cîțiva oratori care s-au referit la noi: Valentin Hossu Longin, șef de departament la Guvernul României, Alexandru George (România), Shaul Carmel (Israel), Eugen Uricaru (România), Gabriela M. Thornton (S.U.A.), Gina Mosari (Israel). Din cuvîntarea colegului israelian numit la urmă am reținut: “Acum doi ani, la Neptun am cunoscut scriitorii din Basarabia. Am fost invitați la Chișinău. Cîțiva dintre noi au venit la Chișinău, unde am fost primiți foarte bine. Dar... Rusia se învecinează cu cine vrea. A schimbat denumirea limbii, i-a dat alte caractere... Pe străzile Chișinăului auzi vorbă rusească. Limba în care au învățat (românii din Basarabia) este rusa... Scriitorii basarabeni luptă să apere limba română. Sîntem încîntați de ceea ce au făcut și fac scriitorii basarabeni...”.

De altfel, vizita scriitorilor din Israel la Chișinău n-a rămas fără urme. Eseurile publicate în continuare o dovedesc.

Gina MOSARI
Israel

MOLDOVENEȘTE

În urmă cu vreo 10-12 ani m-am plimbat, într-o zi, cu un prieten pe strada King George din Tel Aviv, dar cînd am întîlnit o grădiniță am intrat și ne-am așezat pe o bancă lîngă doi oameni la vîrsta pensionării. Eu și amicul meu discutam în românește, iar la un moment dat unul dintre cei alături de care stăteam ne-a întrebat:

— *De unde știți să grăiți moldovenește?*

— *Noi vorbim românește, i-am replicat, dar cred că dv. sînteți din Basarabia; acolo ați fost învățați că limba pe care o vorbiți se numește “moldovenească”, dar de fapt dv. folosiți româna...*

În urmă cu puțin timp am avut ocazia să aud cum “sună” moldovenește la fața locului, la Chișinău.

Se știe că de cîțiva ani Republica Moldova e independentă, scăpată de sub imperiul sovietic destrămat. Românii-basarabeni încearcă să repare rănile care au lăsat urme adînci în ani și ani de dominație și influență rusească, au reușit să reintroducă alfabetul latin în locul celui slavon care avea menirea să contribuie la ruperea moldovenilor de dincolo de Prut de poporul român.

Acum, basarabeni știu că vorbesc românește, dar deocamdată, în actele oficiale ale Republicii Moldova, se pomenește tot de “limba moldovenească”. Desigur, se va face și pasul de a desființa înscrisura formală a unei limbi care, de fapt, nu-i de sine stătătoare, ci aparține celei românești, chiar dacă în “moldoveneasca” respectivă sînt multe influențe și adaptări ale unor cuvînte rusești, în afara regionalismelor caracteristice locului.

Se pare că povestea cu “limba

moldovenească” se apropie de sfârșit, româna reîntră în drepturile ei, iar locuitorii Republicii Moldova își dau seama cîte artificii au făcut conducătorii U.R.S.S. ca să-i rupă de limba română și să o inventeze pe cea “moldovenească”. E ca și cum ai spune că în Franța se folosește franceza, dar la Paris se cunoaște “pariziana”; în Israel ebraica, însă la Haifa se vorbește haifanește, iar la Natania, natanește!

Încheiem aceste rînduri cu o butadă din Chișinău legată de moldoveneasca basarabenilor: unul care știe moldovenește poate vorbi românește, dar cine știe doar româna nu poate vorbi moldovenește...

UNIREA

Într-o zi, redactorul-șef al cotidianului “Ultima oră”, d. Jean Steiger, mi-a spus:

— Ai fost în Republica Moldova. Cred că cititorii noștri ar fi interesați să știe cum e viața acolo, cum se prezintă Chișinăul, eforturile lor de a intra în lumea liberă și multe, multe altele din această regiune. Ia în atenție pentru rubrica ta și fosta Basarabie...

Recent am scris despre limba română, denumită încă, oficial, “moldovenească”, dar care a revenit la alfabetul latin și recîștigă terenul pierdut în nenumărații ani de dominație rusească. Astăzi voi încerca să răspund la o întrebare ce mi-a fost repetată des: de ce Moldova, după destrămarea U.R.S.S., a rămas de sine stătătoare și nu s-a unit cu România?

În 1917, Basarabia, profitînd de slăbiciunea Rusiei în primul război mondial, s-a desprins de sub dominația acesteia, proclamîndu-și independența. După un an s-a reintegrat în teritoriul României.

În 1991 istoria s-a repetat, dar numai în parte. Republica Moldova a adoptat Declarația de Independență, dar, deși au trecut șapte ani de atunci, n-a revenit la unirea cu România.

Situația istorică din acești ani e

total diferită de cea din 1917. Moldova — în conjunctura existentă — nu-și putea permite un salt acrobatic de rupere a legăturilor cu Rusia și Ucraina, spre a reveni la România. Se impunea o perioadă de liniștire, chiar dacă în intenția unor conducători ai Moldovei și mai ales în aceea a maselor de români — după cum am constatat — se reflectă dorința de unire cu România.

Sub aspectul intereselor internaționale, se pare că și țările occidentale doresc menținerea Moldovei ca o țară separată. De aceea au recunoscut-o ca unitate statală, o sprijină și o încurajează. În ceea ce-i privește pe moldoveni, ei depun toate eforturile de a se integra cum trebuie în comunitatea europeană.

Cu privire la unire se ridică și problema economică, ținînd seama de experiența germană. Fosta Republică Federală a reîntregit Germania, atașînd ceea ce era Republica Democrată falimentară, care aparținea sistemului socialist. Refacerea unității nemților a zguduit R.F.G.-ul sub aspect economic și financiar. Prin comparație — România nu-i R.F.G., ca forță industrială și de altă natură, căci a avut nefericirea să facă parte din zona “socialistă” a Europei, iar Basarabia a trăit direct ocupația rusească, deci a fost ținută în umbră...

Un factor decisiv de influență în direcția unirii sau separării Republicii Moldova cu România reprezintă componența populației, la care se adaugă ideologia acesteia, concepțiile politice, aderarea la o mișcare sau alta, de la cele cu idei moderate, pînă la cele extremiste.

Teritoriul actualei Republicii Moldova a fost anexat Imperiului Rus, parțial, încă de la finele secolului XVIII, iar — cu întreaga suprafață — în 1812.

De-a lungul anilor, stăpînirea țaristă sau comunistă a încercat să șteargă urmele originii române a moldovenilor dintre Prut și Nistru, de aceea — între altele — a procedat și la schimburi de populație, aducînd în Basarabia ucrainenii și ruși. În momentul de față nu există date statistice

exacte privind componența populației (aproape 5 milioane de locuitori). Probabil o mică majoritate aparține românilor moldoveni, dar ceea ce se știe precis este că la începutul acestui an funcționau 54 de partide și mișcări politice, ceea ce indică fracționarea populației într-un mod exagerat. În Parlamentul Moldovei sînt reprezentate Partidul Comuniștilor, Convenția Democrată, Partidul Forțelor Democratice și mișcarea "Pentru o Moldovă Democrată și Prosperă".

Deci harta politică, multicoloră, de la stînga la dreapta, confirmă că în fruntea partidelor și a țării sînt oameni cu concepții diverse, în funcție de acestea conturîndu-se opiniile pro sau contra unirii. Unii conducători se obișnuiesc pe parcurs cu scaunele guvernamentale sau parlamentare și preferă să rămînă cu ele în cadrul unei țări independente. Cei care cunosc istoria Moldovei știu că această republică e un teritoriu românesc și de aceea li se pare anacronic faptul că la Chișinău funcționează o amabasada a României, adică o ambasadă română în ... România.

În timpul prezenței la Chișinău, noi, condeierii israelieni de limbă română, am fost invitați să vizităm ambasada României. Sediul ei este pe strada București (normal, nu?), într-o clădire frumoasă, care ni s-a părut o fostă casă boierească de pe timpuri.

Întîlnirea noastră cu diplomații români, cu dl ambasador Marcel Dinu, cu dl consilier diplomatic Romeo Săndulescu, a fost caldă, prietenească, spunîndu-ni-se de către gazde multe cuvinte frumoase despre Israel și despre legătura originarilor din România cu țara natală.

Diplomații români se simt bine în Moldova, e și firesc să fie așa, dar nimeni nu vorbește despre unire în realitatea de azi, urmînd ca timpul să rezolve totul. Și chiar dacă nu s-a stabilit o uniune politică și economică, între românii din România și cei din Republica Moldova există o unire de fapt: cea sufletească!

URȘII

Noi, cei veniți aici din România, știm bine ce sînt urșii, am avut de-a face cu ei, cunoaștem ce poate pielea ursului. Să nu credeți cumva, citind rîndurile de mai jos, că am ceva contra... urșilor! Nu, noi apreciem familia multimilionară (numeric) a acestora, dar, ca peste tot, există urși buni și răi, aceștia din urmă fiind în obiectiv, căci au o anumită forță, iar uneori ei îi conduc pe cei mai de treabă.

Cum spuneam, în România am văzut urși beți domind în șanțuri, am fost obligat să le învăț limba, da, da, limba ursă cîntînd! — a trebuit în școală să îngîn că urșii sînt cei mai deștepți din lume și, în loc să spunem noi "Joacă bine Moș Martine", jucam noi după cum ne cînta ursul!

Cînd am venit în Țara Făgăduinței, am zis că măcar am scăpat de urși. Dar nu, au sosit și urșii după noi. La început ne-au vorbit de urși vecinii noștri, care foloseau bombe ursești și erau îndrumați contra noastră de ursuleți. Pe urmă, sute de mii de urși au părăsit pămîntul Ursiei, aterizînd în parte și pe aici. Ceea ce nu-i rău, numai că n-au adus cu ei doar plane și viori, dansatori și cîntăreți, ci și metode ursești, mafia ursească și ursoaice de bordel.

Dacă pe șosea vezi cîte o mașină ce circulă în zig-zag, să știi că șoferul e urs, dacă se iau împrumuturi de la bancă cu acte false, să știți că ele sînt de producție ursească, dacă auzi de noi patente în escrocherie, să știi că ele sînt tot fabricația urșilor. De exemplu mai zilele trecute au venit în țară... călugărițe, care pe dinafară aveau îmbrăcămintea sfîntă pentru Domnul, iar pe dinăuntru costumația era pregătită sexy pentru alți domni, dar cu parale.

Deci noi, care-i cunoaștem pe urși, încă din România, știm că nu-i bine să-i dai nas lui Ivan, mai ales că urșii se pregătesc să intre în Knesset, iar partidele mari îi invită să lingă

miere. Pe drumurile Carpaților întâlnim deseori panouri de avertisment: atenție la urși!

Repetăm, nu avem nimic contra urșilor, în general, ci numai contra celor "speciali" care-s mulți! și contra metodelor ursești.

De aceea, scriem în final textul panourilor din Carpați: atenție la urși!

Faptul că Țara, acum și diaspora, nu ne uită, ne dă puteri noi de creație. Să scriem și să ne apărăm limba în condițiile nefaste ale rusificării care n-a încetat practic nici o clipă, nu este ușor. Dar n-avem de ales. Avem a lucra/lupta pentru a ne educa în mod corect conaționalii și a ne vorbi — toți în toate împrejurările, oricând și oriunde — limba română de la străbuni. Dacă, desigur, dorim și noi să intrăm în milenii de demnitate, nu cu capul plecat și cu fața arzînd de rușine...

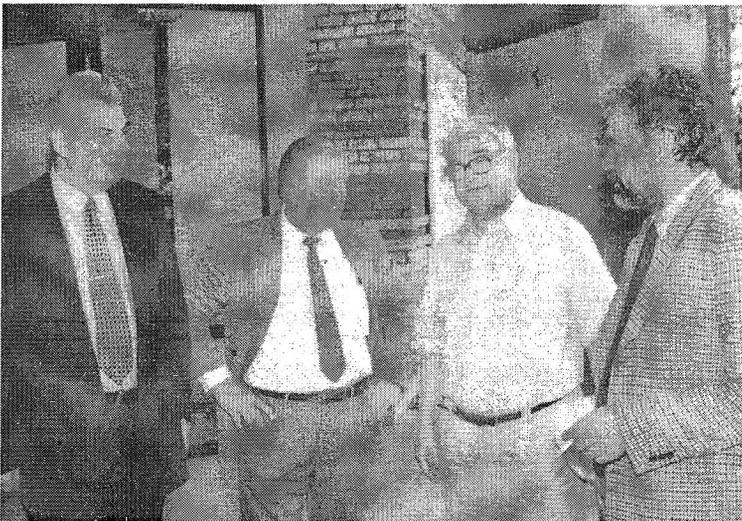
Așa precum e și firesc notele de față nu pot evita luările de cuvînt și de atitudine ale scriitorilor basarabeni și bucovineni.

Acad. Mihai Cimpoi, Președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, a vorbit chiar la deschiderea lucrărilor colochiului.

Mihai CIMPOI
Republica Moldova

NOI, EMINESCU ȘI EUROPA

Asistăm cu deosebită bucurie la cea de-a treia întâlnire a scriitorilor români din întreaga lume, care se constituie de acum ca o tradiție și care realizează două obiective importante: ea ne ajută să ne cunoaștem noi înde noi și să facem cunoscute lumii valorile noastre românești. În ce privește scriitorii români din Basarabia și Bucovina, care nu fac parte din diasporă, ei sînt pur și simplu în afara frontierelor actuale ale Țării, aceasta e realitatea istorică implacabilă — e vorba și despre o integrare culturală general-românească. Oricît de sărac ar fi Guvernul Român, cred că ar putea subvenționa apariția a 2-3 reviste de cultură de la Chișinău și Cernăuți. Există, cred, o conlucrare la un nivel satisfăcător între cele două uniuni de scriitori — de la București și de la Chișinău —, din moment ce organizăm împreună un simpozion

Un schimb de opinii între Mihai Cimpoi, Efim Tarlapan, Ion Miloș și Ioan Mănăscuță.

literar și scriitorii basarabeni sînt editați în Țară sau sînt premiați (cel mai recent premiant al Uniunii Scriitorilor din România este Leo Butnaru), din moment ce vom edita împreună revista "Viața Basarabiei". Situația economică precară din Republica Moldova, unde nu se primesc pensii și salarii cu lunile și s-au scumpit produsele alimentare (o franzelă costă acum aproape 2 lei moldovenești, în timp ce o pensie constituie uneori 60 lei), nu este favorabilă culturii. Cu toate acestea, am venit cu cîteva cărți noi pe care le vom lansa aici (cărțile lui Busuioc, Tarlapan, Galaicu-Păun, Irina Nechit ș. a.), va veni încoace și un important sponsor: Anatol Josanu. Carte românească este puțină în bibliotecile basarabene, deși se completează din donațiile bibliotecilor județene din România. Am fost nu demult în satul Ignăței, județul Orhei, în care s-a născut fabulistul Ioan Sârbu, pentru a pune la cale dezvelirea unui bust acestui clasic, și directorul școlii mi-a vorbit nu atît de faptul că profesorii și învățătorii de acolo nu primesc de mult salariul, ci de lipsa de carte românească în bibliotecă.

Un alt lucru important este modul în care promovăm imaginea culturală a României în lume. Nicolae Iorga spunea că nu ne pricepem s-o facem. E oare aceasta un dat fatal al românității?

Am asistat la sfîrșitul anului trecut la o ședință a Consiliului Europei, în cadrul căreia a fost prezentat un raport și despre situația politică și economică a României. Imaginea conturată acolo nu a fost prea bună. S-a remarcat că în România lucrurile nu merg bine, că Guvernul nu este armonios (vorbesc în termenii raportului) și că Republica Moldova nu are o șansă fericită să coopereze cu România. În scurtul meu discurs (mi s-a dat 1,5 minute, acolo, spre deosebire de Parlamentul Republicii Moldova — nu știu ce se întîmplă în Parlamentul de la București — se vorbește foarte scurt) am spus că nu e bine că singurul criteriu pentru intrarea în Uniunea Europeană e cel economic; și că se cade luat în seamă și cel cultural; avînd un singur spațiu

cultural, românii de pe ambele maluri ale Prutului iau parte la crearea de valori europene; nu este cazul să se vadă în România și Republica Moldova două frontiere insurmontabile, ci una singură ușor surmontabilă. Propunerea mea a fost comentată de doamna Erika Mann, descendentă a cunoscuților scriitori germani, și a produs o discuție vie.

La 15 ianuarie 2000 vom sărbători 150 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu. Nu e oare un bun prilej pentru a declara Anul Eminescu? (Nemții au declarat Anul Goethe cu ocazia aniversării a 250-a, iar rușii Anul Pușkin cu ocazia aniversării a 200-a; în orașul Weimar, după relațiile revistei "Deutschland", vor avea loc 1000 de manifestări culturale "Goethe"; ca să vedeți că nemții nu se tem de festivism.)

Ceea ce se întîmplă în jurul lui Eminescu este simptomul unei boli adînci a societății românești: anti-românești. În acest sens nu importă atacul lui Grigurcu împotriva mea, considerat provincial, ultraconservator, naționalist ș. a. (surpriză pentru mine: eu trec drept un exeget modern în fața tuturor eminescologilor — din țară și din lume). Dan Silviu Boerescu vorbește în "Curierul" că nici nu există o cultură românească, ci un neant, pe care încercăm să-l acoperim cu mitul Eminescu. Mai mulți colegi din București încearcă să ne convingă că noțiunea de "poet național" este învechită și caracteristică doar micilor și complexelor culturi. Am răsfoit istoriile marilor literaturi apărute și în traducere românească: Fritz Martini îl consideră pe Goethe un om deplin al culturii germane; Francesco de Sanctis crede că opera lui Dante este o biblie națională; Juan Chabas folosește formula sinteză națională pentru creația lui Lope de Vega; Dmitri Lihaciov spune literalmente că Pușkin este "Totul nostru", al rușilor. Nicolae Manolescu ne propune să-l considerăm pe Eminescu un personaj istoric consumat, nu o personalitate vie. Și-a pierdut el oare actualitatea? Vă relatez o întîmplare curioasă: fostul președinte al Parlamentului Republicii Moldova, care nu era mers la biserică și nici la școală, a citit un articol

eminescian, reprodus în presa chișinăuiană, și a găsit că în el sînt vizate realitățile basarabene și a vrut să-l acționeze în judecată pe autor, adică pe Eminescu.

Termin în două citate, unul din Nietzsche, altul din atît de actualul Caragiale. Primul e din **Nașterea filosofiei**: "S-a spus cu dreptate că un popor nu va fi caracterizat atît prin oamenii săi mari, cît prin felul în care îi recunoaște și îi cinstește pe acești oameni mari".

În cel de-al doilea e vorba de o reprimare a unei porniri caragiאלene contra lui Maiorescu: "Știu bine cît îi trebuie acestei lumi hrană zilnică pentru potolirea vecinicei ei lăcomii de cancanuri și scandaluri. Știu cît e de-ncîntată să afle că și cei de sus sînt tot atît de mici ca și cei de jos. Dar asta sîntem noi chemați să-i dăm ei? Spectacolul micimilor noastre? Dovezi că putem și noi fi ca oricine, josnici?"

Să promovăm, deci, dragi prieteni, valorile noastre și să credem în ele.

Referindu-se la una dintre problemele literaturii noastre, și anume la modul în care ne integrăm, Arcadie Suceveanu a precizat: *Acest lucru presupune două trepte: integrarea în spațiul cultural românesc și — prin literatura română — în circuitul spiritual universal. Deocamdată, această integrare se face mai mult prin contacte personale și pe cont propriu — și acest lucru este firesc pînă la un punct. Ceea ce ar trebui să existe însă este o strategie bine gîndită și elaborată la nivel de Minister al Culturii și de Uniune a Scriitorilor. Or, odată cu valorile, pe acest val vine și multă impostură. Nu toți cei care ajung primii la București sînt, implicit, și cei mai valoroși. Luna de miere a podurilor de flori am vrea s-o credem depășită. Sîntem scriitori români — și nu **basarabeni, bucovineni** — și dorim să fim tratați ca atare, supuși unor criterii de evaluare echitabile, aplicate tuturor scriitorilor de limba română, fără condescendențe și sentimentalisme patriotice. Trebuie să recunoaștem cu toții că critica literară din Țară nu cunoaște întreaga imagine a literaturii*

scrise în Basarabia și Bucovina, existînd la acest capitol un mare handicap la nivelul informării.

Cuvîntarea lui Vladimir Beșleagă a avut meritul de a pune accentul mai ales și anume pe carte, pe scris: "Să vorbească aici cartea... Cum apare cartea... Cum se citește... Susținerea cărții înseamnă susținerea supraviețuirii poporului român...".

Despre specificul dezvoltării literaturii în Republica Moldova în condițiile imperiului sovietic și mai înapoi a vorbit Vasile Vasilache, care a accentuat că traducerea de odinioară din literatura est-pruteană în limbile popoarelor din fosta Uniune Sovietică au constituit, de asemenea, o promovare intensă a literaturii române în lume.

Parabolic a vorbit despre destinul acestei palme de pămînt românesc Serafim Saka.

Au fost prezenți cu replici, completări, precizări în cadrul discuțiilor Leo Butnaru, Efim Tarlapan, Nina Josu, Nicolae Popa, același Serafim Saka, nerăbdător să dea ca și cum peste nas oratorilor preocupăți de tehnică, mai exact — de tehnologizarea procesului de creație: "Se vorbește mult despre tehnică, despre tehnologie și mai puțin despre scris, despre cititor... Nu mă mai interesează computerul și cartea devenită industrie".

Nicolae Popa ne-a plăcut îndeosebi printr-o afirmație paradoxală, oricum plastică și — principalul — memorabilă: "Eu am o mare încredere în tehnică. Cu condiția ca ordinatorarele să deosebească poeziile proaste și să nu le accepte". "În actul de creație întotdeauna va fi prezent omul, poetul", a precizat Nicolae Popa, anticipînd recitalul poetic general cu un autentic poem: *Pix*.

Nicolae POPA

PIX

Pînă la urmă totul se va sfîrși cu bine. Pixul meu, nenorocitul acesta de Bic, va urca la cer.

Și toată lumea va spune:

— Uite un pix înălțându-se!

Vor mai spune:

— Mamă, mamă, că multe cuvinte a
mai chinuit!

La care o voce-nțeleaptă va riposta:

— Mai rău de cuvintele pe care nu le-a
chinuit!

— Mai rău de cele pe care nici nu le-a
scris!

O groază de foi curate
împăturindu-se cu de la sine putere
ca fecioarele când își adună
genunchii la gură îmbătrânind
vor căuta mîntuirea în sferit de chibrit
înțelegînd că pentru ele alfabetul
e mort
iar dicționarele — putrede.

În vremea asta pixul va ajunge
suficient de sus
ca să se simtă în ceruri. Ingerii
vor zice:

— Uite, ne-a aruncat cineva un os!

— Nu-i os. E un pix! va riposta o voce
înțeleaptă,
cu atît mai înțeleaptă cu cît va ieși
din gură de inger.

Și toți îngerii vor da înapoi — fil! fil!
lărgind cerurile, deschizînd altele noi
unde alți îngeri vor crede că
li s-a aruncat un os,
dar vor afla că e pix
și dîndu-se-n lături — fil! fil! — vor lărgi
alte

și alte ceruri sus tot mai sus
mai aproape de locul unde pixul
va trebui să vadă
ce s-a ales din tot ce-a scris.

O surpriză ne-a făcut proza-
toarea Zina Cenușă, care a propus
participanților la întîlnire un proiect de
Apel întru apărarea și eliberarea din
detenție a grupului Ilașcu. Prin susțî-
nerea colegului bucureștean Eugen
Uricaru și a altor scriitori Apelul a fost
aprobat, propunîndu-se să fie redactat
în cîteva limbi și expedit forurilor
internaționale.

Activitatea delegației basara-
bene s-a manifestat și într-o încercare
de lansare a cîtorva cărți proaspete
cu Aureliu Busuioc, Efim Tarlapan, a
editorului de carte Anatol Vidrașcu și
a omului de afaceri, susținător inimos
al culturii românești din Republica

Moldova, Anatol Josanu. Repetăm că
momentul ales de moderatorul sesiunii
n-a fost cel mai prielnic desfășurării
acestei acțiuni, intenția bună sfîrșind
oarecum penibil (cel puțin aceasta e
impresia noastră personală).

Au fost activi și membrii dele-
gației din înstrăinata Țară a Fagilor,
cu numele rusificat Bucovina. Ilie
Zegrea, de exemplu, a vorbit cu suflet,
aducînd probe convingătoare, despre
politica de asimilare a românilor din
regiunea Cernăuți de către actuala
putere ucraineană. Ucrainenii, deven-
ind în 1991 independenți, au lichidat
curînd celebra odinioară librărie
"Prietenia", în care pe timpuri găseai
carte românească și universală, apoi
au lichidat și o altă librărie, "Lucea-
fărul", astfel încît azi la Cernăuți nu
se vinde nici un ziar și nici o carte
tipărită la București sau Iași. În 1996
aici a fost înființată Reuniunea scriito-
rilor români din Cernăuți, care însă
timp de doi ani, n-a putut fi înregistrată
și legiferată. Recent, sub influența
părtașilor moldovenismului primitiv din
regiunea Odesa, protejați de forțele
retrograde din Chișinău, oficialitățile
cernăuțene au început să-i numească
pe românii locali "moldoveni", chiar
dacă aceștia sînt scriși cu numele lor
adevărat — români — în pașapoarte,
iar limba română s-o numească, în
spiritul Constituției Republicii Moldo-
va, "moldovenească".

La politica ucrainenilor de dez-
naționalizare a românilor din Țara Fagi-
lor s-a referit și poetul și publicistul
Vasile Târîțeanu. În întreaga regiune
se simte o foame cumplită de carte
românească. Sate și școli fără manua-
le românești sînt trecute la limba
ucraineană. De mici, copiii sînt privați
de dreptul la nume, Nicolae devenind
pe neprins de veste Mîkola, iar Io-
nel — Ivanka. Însuși Eminescu, atît
de strîns legat de Cernăuți, unde și-a
făcut studiile în adolescență, nu-și
găsește aici un loc pentru monument.

Grigore Bostan a evocat soarta
vitregă a facultății/catedrei de filologie
romanică și germanică din Cernăuți,
amintind — și el — de cenaclul poezilor
tineri, înfiripat de curînd în vechiul
oraș românesc și despre speranțele
care... mor ultimele.

...Circa o sută de cuvîntări,

replaci, completări la cele rostite anterior, toate au fost axate, într-un fel sau altul, pe tema evoluției literaturii române și răspîndirii ei pe glob în pragul celui de-al treilea mileniu. Sute de întîlniri și revederi, cu amintiri duioase și proiecte îndrăznețe. Trebuia totuși să te afli acolo, la Neptun, ca să te convingi de viabilitatea relațiilor colegiale și de nevoia de a le păstra și fortifica. Trebuia să te afli în sala de conferințe, ca să te cutremuri la auzul afirmației atît de simple, s-ar părea, că "drama scriitorilor basarabeni e puternică", rostită de o scriitoare din Miami (S.U.A.), pe nume Gabriela M. Thornton. Am trăit cîteva zile de evaluare a literaturii române și de discuții asupra căilor și modalităților de răspîndire a acesteia în lume. A fost o întîlnire, a treia la număr, care ne-a făcut, după cum s-a exprimat în cuvîntarea sa Vasile Vasilache, "să ne îmbăiem într-o atmosferă priitoare creației și cugetării asupra creației". O întîlnire care nu poate să nu aibă consecințe benefice asupra neîntreptului — în pofida oricărui intemperii — proces de creație și de promovare a valorilor literare românești acum, la încheierea mileniului doi și în pragul celui care vine.

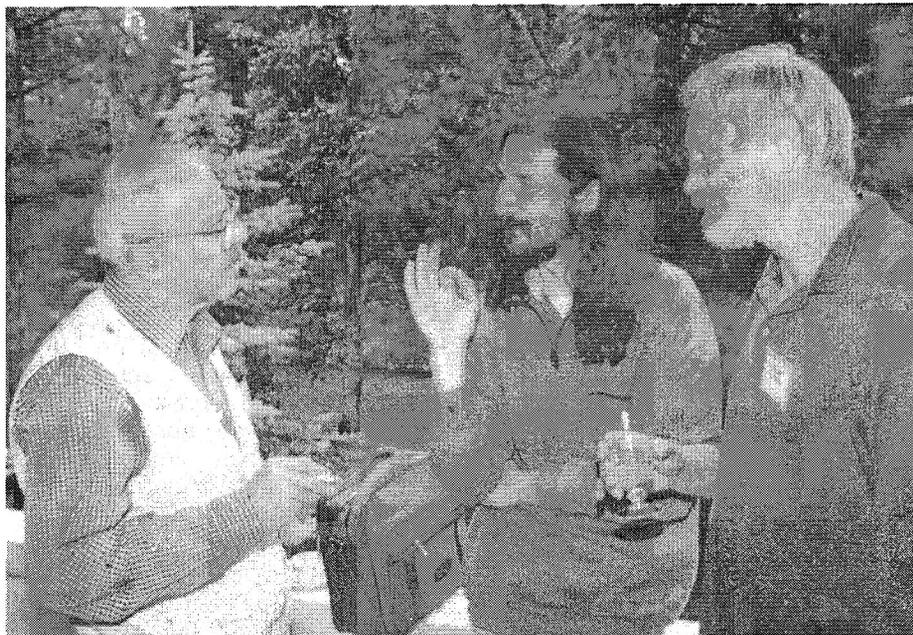
Întrunirea din iunie curent este remarcabilă și prin faptul că în cadrul ei a avut loc instituirea premiului special "Neptun", menit să sensibilizeze stabilirea relațiilor dintre scriitori, premiu care, conform hotărîrii unui juriu din care face parte, între altele, și poetul chișinăuian Emilian Galaicu-Păun, a revenit lui Gabriel Pleșea din S.U.A. pentru cartea de studii critico-literare **Scriitori români din New York**.

De altfel, Emilian Galaicu-Păun, poet bine cunoscut în Țară, a acordat un interviu revistei bucureștene "22" pe care îl reproducem și noi.

"STAU CU AMBELE PICIOARE ÎN EUROPA"

INTERVIU CU EMILIAN
GALAIUCU-PĂUN

— Un coleg al dumneavoastră de la Chișinău vorbește despre integrare, spunînd că integrarea

Lucrurile cele mai importante se spun în timpul pauzelor: Andrei Burac, Emilian Galaicu-Păun, Eugen Cioclea.

înseamnă integrarea în cultura română și, dacă se poate, în cultura europeană. Cum vă simțiți din punctul de vedere al integrării, ca poet?

— Mă simt foarte bine.

— V-ați pus această problemă?

— Nu, fiindcă de la bun început am scris în literatura română. Am simțit de la bun început, ca o chestiune foarte importantă, contextul în care lucrez. Exista tentația sovietică: puteai să scrii în literatura sovietică multinațională, ceea ce însemna să scrii conform calendarului zilei, roșu. Abia optînd pentru literele române, puteai să faci literatură adevărată. Știai exact pe ce modele mergi; bineînțeles, mai puțini ajungeau, de exemplu, la modelul avangardei, pentru că erai suspectat imediat. Dar și tradiția îți oferea modele demne de urmat.

— La vremea acestei opțiuni erai foarte tînăr.

— Da, sub 20 de ani. Abia după '89 totul a devenit simplu într-un fel, venind o cunoaștere a vieții de zi cu zi a literaturii românești. Prin simpozioane, conferințe etc. Este cu totul altceva cînd te-ai integrat unui anumit grup de poeți... Eu am avut marea șansă de a fi integrat revistei "Vatra" de la Tg. Mureș, pe care o fac niște poeți și scriitori excepționali — un Cistelean, un Aurel Pantea, Sandu Vlad etc. — și, atunci, cînd am intrat în această revistă, am intrat nu doar ca poet, fiindcă este puțin să vorbim despre tînăra generație de scriitori din Basarabia doar ca poeți și prozatori, ci și ca om care scrie despre cărțile altora, despre fenomenul literar în genere. Majoritatea dintre optzeciști fac și eseuri și critică literară, fiindcă e nevoie de o recuperare mai amplă a literaturii de pînă la noi. Integrarea se face, după mine, nu prin declarații, ci prin niște lucruri foarte concrete. Optezi unde să publici o carte, pentru ce revistă să lucrezi, în ce colectiv să te integrezi.

— Poezia dumneavoastră s-a schimbat după '89, adică după ce ați venit aici, în România?

— Sigur că s-a schimbat. A

crescut în experiență, au apărut substraturi, pe care nici nu le bănuiam cîndva, fiindcă poezia mea este prin excelență livrescă. Am avut șansa de a cunoaște literatura care se scrie zi cu zi și care este un foarte bun stimulent. Pentru mine literatura română a existat întotdeauna, a fost o problemă de a recupera ceea ce mi-a lipsit în școală, în bibliotecă. Au fost cîțiva ani în care am citit enorm, ca un restanțier înaintea probei scrise.

— Este vorba de literatura română, de cărțile care apăruseră în România și care la Chișinău nu ajungeau?

— Mai ales de cărțile ultimelor două decenii. Și aici este o chestie foarte curioasă: de exemplu, în '85, la biblioteca *Krupskaia*, cum se numea pe atunci Biblioteca Națională de la Chișinău, citeam într-o sală foarte mică de "carte străină" literatura românească. Citeam Dorin Tudoran — el îmi povestea după aceea că la București volumele lui tocmai fuseseră retrase din biblioteci. În '85 îl citeam pe Caraion, evident doar cîteva cărți. Eram cîțiva poeți interesați de tot ce mișcă în literele române și ne întrebam unul pe altul: "*Pe cine-ai mai descoperit?*" "*Pe cutare.*" Într-o perioadă relativ scurtă am cunoscut poeți importanți ai ultimelor două decenii. Și atunci mi-am completat "tabelul Mendeleev" al poeziei românești. Acum cred că mă descurc foarte bine în acest "tabel", dovadă fiind și volumul meu de critică **Poezia de după poezie**.

— Stați cu un picior în Basarabia și cu un picior în România. Cum este situația asta?

— Stau cu ambele picioare în Europa. Pot să stau și pe Lună. Contează în ce limbă scriu, în ce cultură gîndesc. Pentru mine, literatura înseamnă cei care sînt alături de mine și cu care simt că formează această literatură. Aflarea mea în Basarabia este un destin. Dar, fiind acolo, scriu în mare parte despre cărțile apărute la București, la Cluj, Iași etc. Sînt poet român, dar sînt și critic de poezie românească de pretutindeni, fără a face discriminări pe zone. De altfel, acum mi-a apărut

primul volum de critică literară, înglobînd cronicile de la "Vatra" și din alte publicații. Cam jumătate din autorii comentați sînt din Țară. Cealaltă jumătate sînt din Basarabia, dar le aplic aceleași criterii. Integrarea se face și la acest nivel, cînd în cărțile noastre apar, alături de scriitorii de aici, scriitorii din Banatul sîrbesc, din nordul Bucovinei ș.a.m.d.

— **Este nevoie de un program special pentru reconstituirea unei familii a literaturii române? Întîlnirile cum este cea de la Neptun ar face parte dintr-un asemenea program?**

— Pentru cei vii, aceste relații contează foarte mult. Din păcate, n-am prea văzut făcîndu-se nimic pentru cei care nu mai sînt. Și mă gîndesc că — aici mai trag puțină cenușă la turta noastră, a basarabenilor — sînt cel puțin doi poeți foarte buni în Basarabia despre care am și vorbit la cîteva simpozioane la București și la Chișinău, care ar trebui neapărat reintegrați: George Meniuc și Nicolai Costenco. Despre Meniuc s-a mai scris puțin, dar mi-a părut foarte rău că n-a apărut nici în antologia lui Șindrilaru de la "Teora", nici în antologia lui Ulici. Dacă ar exista un plan coerent și, evident, sprijinit financiar pentru a recupera cîteva poeți, s-ar vedea că nu sîntem noi primii poeți "sincronizați". Înainte de noi au fost cîteva scriitori buni: Busuioc, Vasilache, Beșleagă, Saka. Generația primilor intelectuali ar trebui, cred, recuperată și, în acest sens, ar fi necesare niște planuri editoriale de lungă durată.

— **Ce reproșați românilor din România, dacă le reproșați ceva?**

— Cred că aș reproșa o orientare foarte bruscă într-o singură direcție. Toată lumea privește spre Vest, nu vrea să se uite nici măcar spre estul României, adică spre Iași, care este un centru mare de cultură, unde s-a scris și se scrie extraordinar. Există un fel de metropolocentrism. Acum doi ani discutam exact aici cu o foarte mare poetă — poate cea mai mare poetă, după părerea mea —, Angela Marinescu, și ea îmi spunea: "Dacă eu aș fi nu știu ce ministru al Culturii,

v-aș lua pe toți din Basarabia, pe cei buni, și v-aș aduce aici". După aceea: "Iașul este o provincie, hai să-i aducem pe cei buni de la Iași aici". Dar atunci hotarele României s-ar putea să coincidă cu cele ale Bucureștiului, undeva la Piața Victoriei sau la Uniunea Scriitorilor, la Muzeul Literaturii, i-am răspuns. Cred că o calitate nefastă a românilor este lehamitea, cedarea foarte ușoară a unor teritorii. Culmea — risc o afirmație poate prea îndrăzneată —, cred că la ora actuală Basarabia este pe jumătate un pămînt românesc cucerit pentru România. Chiar dacă efortul intelectual din ultimul deceniu nu se vede și în plan politic, în plan intelectual, prin ceea ce scriem noi pentru revistele din țară, prin cărți, el iese în evidență. Despre Basarabia se aduce aminte la 27 Martie și la 1 Decembrie.

— **Ce făceați în zilele puciului de la Moscova, din august 1991?**

— În cele trei zile în care totul era foarte incert, foarte mulți *homo sovieticus* — eram cetățeanul sovietic, nu aveam încă republici — aflați în Vest, care au cerut azil politic undeva, l-au primit. Au beneficiat de asta foarte mulți, o mulțime de escroci, oameni care erau plecați cu afaceri. Au fost trei zile în care cred că s-ar fi putut schimba și harta Europei. Dar oportunitatea s-a ratat, în primul rînd de aici, de la București, fiindcă gestul de recuperare trebuie să vină de aici. Din partea Basarabiei s-au făcut atunci cîteva propuneri, destul de deschise, pentru unire. Totul s-a limitat pînă la urmă la recunoașterea statalității. Ca organism întreg, nu poți să-ți recunoști integritatea sau statalitatea mîinii drepte, de exemplu. Mulți au o mare întrebare: dacă a fost bine că România a fost primul stat care a recunoscut statalitatea noastră, a Republicii Moldova. În ce mă privește, prefer formula lui Stănescu: "Patria mea este limba română".

Liviu Ioan STOICIU

EUTANASIE

Unde să fug? E ceva difuz, nu-mi
 mai încap în piele, nu mă mai înțeleg. Nimeni
 nu mai are nevoie de mine? Îmi
 scuișcă cărnurile. Nici
 eu nu mai am nevoie de mine! Are cineva nevoie de
 ochii
 mei? De urechile mele? De nas? De țeastă?
 Nu are nimeni nevoie: sau
 poate de mâini? De inimă? Numai de suflet să
 nu vă atingeți: sufletul nu este al meu... Unde să fug
 să scap de mine... Pe
 cine să pun să încalce pe catârca mea, în
 zarvă de alăute?

Calc mereu pe urmele mele, urmele
 mele înghețate, ale tristeții: sînt zeci de kilometri
 cunoscuți pe de rost înaintea
 mea, cînd am mai trecut eu oare pe aici? Pe
 aici pe unde căldura și țiuiturile
 siderale
 dăinuie, aceleași: și pe unde păsările
 ciripesc, nu? Nu, n-am mai trecut eu niciodată pe aici,
 poate
 a trecut tata, la vîrsta mea, sau tatăl lui
 tata sau tata-lui-tata-lui-tata... După o noapte de dragoste
 străveche! Ah, idol
 subpămîntean al tămăduirii, n-ai nici o soluție pentru
 mine? Cu ajutorul buruienilor morții măcar:
 dă-mi inimă de copac și trup mineral, dă-mi suflet de
 fiară
 sălbatică, numai
 să nu mai cunosc restriștea
 omenească...

Arcadie SUCEVEANU

CORABIA LUI SEBASTIAN

(variantă nouă)

Cînd secară mările în Levant
 apăru la orizont
 corabia lui Sebastian Brant
 intrînd în apele post-moderniste
 ale acestor versuri

mai mult vesele decît triste

(Ca să spulberăm, iubit cetitor, orice tabu
îți voi spune că pe corabie eram eu, el și tu
sau, dacă-ți convine, noi, voi și ei
cîte persoane are pronumele?
trei...)

Iar cum trei ori doi fac șase
Apocalipsa avea picioare frumoase
și noi o urmăream prin lunetă
cu o bucurie aproape secretă
cum urca puntea dinspre lagună
pe corabia noastră nebună
ce plutește, de veacuri, în voie...

— Ah, strigă Noe,
aprindeți o lumînare sau o lanternă
că-i beznă în lumea modernă
autorul acesta cu epitetul bufant
pare să-ascundă ceva important
învăluind tot ce există (sau nu există)
într-o ceață manieristă

Cînd scăpără chibritul,
mări, ce se văzu?
Un Turn Babel plutitor, în care
eu, el și tu
eram deopotrivă noi, voi și ei —
unul ținea discursuri în groapa cu lei
altul decapita bisericile de turlă
acoperit de tobe și surle
unul făcea harta petelor din soare
altul deschidea măcelării în altare
unul gîdila corabia la pupă
altul punea îngerul să flarbă în supă
unul își mînca unghiile, altul își rădea sprînceana
altul lua probe direct din Nirvana
unul confecționa batiste din vele
altul se decreta personaj din viețile paralele
unul confecționa căpestre și botnițe
pentru îngerii prinși în clopotnițe
unul își vopsea chelia jumătate verde jumătate gri
altul se întreba patetic a fi sau a nu fi
unul era bielă altul era manivelă
unul se închina la zeul din gamelă
altul la steaua sa verde de tinichea —
iar corabia, glorioasă și sfidătoare, plutea
pe valurile de sticlă și de beton
ale Noului Babilon
pe talazuri de muzică și de gunoaie
pe crucea ferestrei, prin lucrurile din odaie
în cercuri închise, în zig-zag ori săltînd
dinspre Niciunde către Niciînd
prin aceste versuri dinadins rimate frumos
să nu cădem — eu, el și tu —
din corabie jos

Ioan FLORA

DISCURS ASUPRA STRUȚOCĂMILEI

Ea nu-i nici vultur, nici castor, nici cîinele mării,
 ea nu-i nici bîțlan, nici uliu, nici coțofană,
 nici inorog,
 nici nevăstulcă,
 nici căprioară de Arabia;
 ea nu-i nici drople, nici cămilă cu două picioare,
 nici struț cu aripi și pene,
 nici porumbel și nici cățelul pămîntului;
 ea se mișcă anevoie printre munți mișcători,
 prin cîmpii nestatornice ca niște plauri și fiind
 o idee doar
 de pasăre cămilită și de cămilă păsărită în același timp,
 vîntul deșertului n-o poate sălta
 de-un cot de la pămînt.

Ea-i pasăre de apă și pește de aer totodată, prinzîndu-se
 în năvoade ca scrumbiile albastre.

Ei i se pot atribui
 cap de hîrtie și creleri de aramă,
 și coarne, spre a putea fi mai ușor prinsă în plasă.
 Ea-i oarecum ignorantă
 cînd e vorba de categoriile loghicești,
 ea-i alcătuită din pene și copite
 și mai ales din aripi sfrijite și nu figurează
 în nici un bestiar, de la egipteni încoace.
 Ea rîde și nu rîde,
 dar de zburat sigur nu zboară, astfel încît
 ar fi impropriu să-i zicem *ptinon*, sau *hof*, sau *tair*.

Și totuși:

*“Orice dihanie cu două picioare, cu pene și ouătoare
 este pasăre.
 Struțocămila este cu două picioare, cu pene și ouătoare.
 Struțocămila este un soi de pasăre, deci.
 Pasăre este Struțocămila,
 pasăre este,
 pasăre este Struțocămila, dihania aceasta,
 Struțocămila este pasăre.*

Pasărea aceasta și dihania aceasta este Struțocămilă.

*Pasărea se ouă, ouăle sînt ale păsării.
 Struțul se ouă, ouă are struțul.
 Pasăre este, deci, struțul.*

*Pasărea are pene.
 Struțocămila are pene.
 Iată, deci, că Struțocămila este pasăre.”*

Ea nu-i și nu-i și nu-i nici nevăstulcă, nici bîțlan,

nici dropie, nici struț, nici cămilă,
 ea fiind o idee doar de pasăre cămilită,
 o idee de cămilă păsărită,
 de trestie pe malul mării cu o sută de vîrfuri,
 întunecînd soarele și partea trupului cea roditoare.

Leo BUTNARU

LĂSARE DE SÎNGE

Părăsindu-ne mai mult decît
 lăsindu-ne să plecăm — viața de scutieri în căutarea
 Graalului mereu făgăduit
 și mereu de-ne-găsit în
 locul lui aflînd altceva care de regulă
 nici nu ne fusese promis. Pe
 sub vîscul verde parazit de pe
 desfrunzitul arbore al amneziei universale
 trec scutierii cu inimile transpirate înțelese precum
 niște suflete learcă de sînge cristic trec
 învinșii deja lipsiți de orgoliu — tîrziu paradis
 compensator care
 pînă la urmă va fi pierdut și el în
 preînzorirea Apocalipsei cînd
 cineva — poate că Iosif din Arimateea — abia
 va reuși să spună: "De fapt
 ăsta era viitorul..." pentru ca Post-
 Apocalipsa să se dovedească a fi totuși un viitor în care
 însă
 nu va mai exista trecut.

Dar poete!
 profetește orice numai nu moartea de ea
 sîntem absolut siguri că ni se va întîmpla
 cei mai sensibili dintre noi trăind încă intense și ciudate
 pacea și beatitudinea ce copleșesc scutierul în
 pimele clipe ale stării sale de cadavru
 ajuns în absolutul morții celei răspîndite simultan
 spre cît mai multe foste evenimente și
 spre tot atîtea evenimente care nu se vor întîmpla
 niciodată.

Dar nu cînta Zeiță minia! Nu-l asculta pe
 genialul Homer cel ce a fost marele noroc chior al
 omenirii.

Ave! Muritorii vă salută precreștinătatea care
 dă cu lancea în coapsa legendelor
 prin lăsare de sînge în scop terapeutic
 astfel că în lipsa Graalului pe
 tipsia scutului scutierului
 alături de capul Sfîntului Ioan Botezătorul întru jertfire
 stau cheaguri de sînge precum
 niște melci maronii născuți gata oboșiți cu toate că
 în toate se simte o neostoită grabă și
 dacă ascuți atent
 în Ceruri se aude un Creier gîfiind.

Lucian VASILIU

DUMINICĂ

Azi, duminică, s-a născut o fată-magnolie.
 Azi, duminică, un călăreț a străbătut orașul,
 fără să-l vadă nimeni. Azi, duminică, au fost
 scoase la iveală comorile scufundate ale lacrimii
 tale. Azi, duminică, mama încă nu s-a întors
 de la cimitir

Azi, duminică, din cer s-a desprins o pajiște
 și a plutit circa o oră deasupra ținutului nostru.
 Azi, duminică, geneticianul a privit pentru prima
 oară printr-o fereastră oarbă. Azi, duminică,
 sîmbătă a făcut dragoste cu luni. Azi, duminică,
 verdele cîmp a fost prizonierul grîului. Azi,
 duminică, deasupra casei Pogor, norii au luat
 chipul Mierlei

Azi, duminică, mîinile mele au ținut sfat
 cu mîinile fraților mei. Azi, duminică,
 arheologul a iubit în extaz o piatră funerară
 frigiană. Azi, duminică, am înțeles că morților
 le e frig

Azi, duminică, bunicii și-au recitit actele
 de naștere, originale. Azi, duminică, femeia mea
 s-a rușinat de frumusețea ei. Azi, duminică,
 tipograful a înfiat o literă de aur. Azi,
 duminică, mașina de scris a învățat limba toharică.
 Azi, duminică, zidul pe fața căruia am scris
 a devenit cenușă

Valeriu STANCU

CÎND MAREA-I O TRANSĂ NEBUNĂ

chiar împreună sîntem singuri
 chiar singuri, murim împreună,
 un diavol, un înger, o strună
 ne-mbată
 ne cheamă
 ne-adună
 să fim laolaltă
 iar marea-i o transă nebună
 o transă, o pînză, un braț
 din infern
 înălțat către scuturi barbore

ce-n moarte se cern
știți cumva un bordel, un bistro, un muzeu?
aș intra în oricare
cum intră altarele-n zeu
cum intră epavele-n mare

singuri sîntem arcuș, poate strună
vino, vom ști să murim împreună!

Irina NECHIT

LEGEA FOCULUI

Nicăieri nu se cos atîtea rochii de vară
nu se coc atîția struguri nu ard atîtea punți.
Nicăieri nu vei întîlni un soare atît de punctual
numai el nu întîrzie nu ratează nici un răsărit
schimbîndu-și poziția tocmai atunci cînd e nevoie
de multă umbră pentru a învăța legea focului.

Nicăieri nu se beau atîtea flăcări otrăvuri
nu se carbonizează atîtea suflete pe terase
nu crește atît de repede gradul de alcool în sîngele public.

O bătrînă cară o vară scînduri de la ambasada americană
gînduri de iarnă roiesc deasupra noastră ca ciorile
însă nu auzim concănitul răgetul răcnetul.

Nicăieri nu se deschid atîtea localuri birouri
nu se închid atîtea uși nu ard de vii atîtea speranțe.
Trecem cu fierul încins peste lucruri în lacrimi
dar nimeni nu-și pune pe cap cenușă nimeni nu-și pune
pe cap cenușă nimeni nu-și pune pe cap cenușă
nimeni nu-și pune pe cap cenușă.

Aurel RĂU

CÎINELE LUP ROMÂNESC

Are toate alurile unui psihopomp
și trăsăturile unui lup.
Și-adesea și urlă lung...

Am început să ne-mprietenim.
Cum un gard numai ne desparte, din sîrmă rară
și-i arunc mașinal oase.

Are urechile telescoape
și între ochi două crengi de aur boltind fruntea

și picioarele-i încep un dans
și ne gîndim la păduri de dincolo de
noi —

un mod de-a-l omologa.

Dar e adus nu de mult, și pentru puțin timp,
spre a fi dus în altă țară.
De aceea au loc mai nou lecții de dresaj,
un curs de traduceri scurt.
Se dau Poruncile toate în limbă străină
pe munții salivei lui.

Cu mici pedepse cînd e cazul,
cu mici răsplăți cînd survin progrese, în pragul iernii,
un bătător de bătut covoare,
o bucată de pîine uscată sau un cub de zahăr,
siflantele și africatele,
în doze și colorat, pentru puțin timp.

Căci brusc l-ar fi luat cineva.
Un fost stăpîn sau viitor stăpîn, cînd lipseam de-acasă
vecini și virtuali stăpîni,
de cînd nu mă mai aflu acasă.

Și acum ce mă fac fără urletul mutual sincer,
pe care "Lup!" și-l asuma;
fără ochii ce programau imaginea-mi lung
pînă-n adînc de milenii, ca bună;
cu șoapta "Lup!" ce mă fac?

Ion MILOȘ

FRIGUL

Aș vrea să fiu orice în noaptea asta
Numai eu să nu fiu
Încă nu sînt liber de principii și prejudecăți
Fac ce fac alții
Mă ascund de mine și de lume

Și cea mai frumoasă muzică
Îmi pare moartă

Nici aici nu se vorbește limba mea

Un fluture înghețat mi-a căzut pe buze
Mi-e frig

 Ion ZUBAȘCU

ÎNTOARCEREA LA DUMNEZEU

cenușă e toată istoria lumii
 cenușă rămasă după ce focul cel mare s-a stins
 grămada de scrum și cenușă din vatra în care plouă
acum
 leșie peste ciubărul cu haine al mamei
 să ne spălăm rufele murdare în familie
 atît rămîne din vilvătaia vie a lumii
 o grămăjoară de cenușă de spălat izmenele istoricilor
de mîine
 de pus la rădăcina pomilor primăvara
 să nu urce pe muguri gîndacii furnicile viermii
 o diră de cenușă de la un mileniu la altul
 din primăvară în primăvară
 pentru întoarcerea oricît de tîrzie acasă

Rodica DRAGHINESCU

AFARĂ PLOUĂ. AFARĂ-I ÎNĂUNTRU

Eu m-am sinucis înainte de a mă naște
 îmi spun copilă fiind între cei doi papagali
 (s-au umplut de sînge — masculii! — în urma
 încăierării pentru un ciob de oglindă)
 vom cumpăra altă colivie mai lungă mai largă
 să se-nțeleagă
 îmi spun copilă strîngînd monedele de pe podea
 eu m-am sinucis înainte de a mă naște
 mi-a spus o tanti vecină cu blană
 de iepure (între două păpuși vechi
 cu mecanismul de vorbire coclît) ma-ma
 eu in/la mașina de scris
 mă întind pe hîrtie despre locuri și fapte interioare
 (interiorul lasă umbră prin îndepărtarea exteriorului)
 acest mecanism de non obstacole non unelte
 non membre non trupuri
entierement femeii complicate bluze și fuste
 pe care le poți răsturna cu degetul
 mai aproape mai departe
 cum poțfești
 eu mi-am văzut și felul în care gîndesc
 (un fel de cîrnat roz plin de rotițe)
 ma-ma și părul și timpul pînă să mă desfac
 pînă să ies pînă să-mi potrivesc veioza/umbrela
 (afară plouă afară-i înăuntru
 înăuntru pun gheață la soare/bec
 eu pentru eu / de la/ către eu / dacă eu
 eu sub mijlocul meu
 sînt acolo unde aici e eu și acolo eu sînt atunci
 o catedrală de încercare
 raliu închis între viață și moarte

(precum atenția insectelor pentru pământul ud)
 eu m-am sinucis înainte de a mă naște
 locul acela a construit locul acesta
 locul acesta mă întoarce pe dos
 eu contra eu predicînd
 zîmbesc pe scurt scriu pentru Dumneavoastră
 cu mecanismul de vorbire coclit
 păpușa/mașina de scris/papagalii
 iată cum zbor eu pe jos
 împușcată în aripă

Andrei BURAC

FALS

Zilele în care m-am apărat de voi.
 Nici măcar umbrele ori cojile lor
 nu vi le cer drept amintire.
 Să nu îndrăzniți a mi le întoarce
 pe-ascunselea.
 Solitari și răbdători
 am rătăcit pe la margini — ape și foc.
 Floarea ticăloșiei din grădina voastră
 pretins personală
 v-a moleșit pînă și cefele pietroase.
 Veștedul aromelor
 nu v-a permis a vă da seama
 că de aici de la margini, noi
 am fi putut vedea și simți
 ceva mai în stele.
 Umbrele ori cojile zilelor
 în care m-am păzit de voi
 vă vor servi
 (pe lîngă multe alte avantaje)
 drept șiraguri-șiraguri-ștreanguri.
 De data aceasta cu adevărat personale.
 O să vă dați huța-huța în scrînciob
 pînă și în cuvintele
 din propriul vostru jurămînt.
 Fals.

Ilie Tudor ZEGREA

ÎN AȘTEPTAREA ANULUI DOUĂ MII

De la un timp toată lumea — bătrîni și copii,
 stau la geam și așteaptă sosirea lui două mii...

În piața cea mare a Marelui oraș scufundat
 în lumină galbenă, trece de la soldat la soldat
 ultimul general ce a cunoscut războiul total

dintre roata dințată și dușmanul ei vegetal,
dîndu-le ultimele instrucțiuni prețioase la zi:
"Principalul e să nu vă lăsați încîntați de greier, și
să mai țineți minte că succesul depinde de ordinele
mele!.."

Spunînd aceasta își mai netezi o dată umărul plin de
stele.

Între timp soarele asfinți de tot. Cei de la geamuri
se sfătuiau în șoaptă cine dintre rude și neamuri
să stea de pază în continuare, căci, mai știi,
dacă vine chiar în noaptea aceasta așteptatul două mii!

Obosit de tot, sfîșiat de această existență umilitoare,
mi se făcu silă de propriul trup pe picioare
și l-am spus tatel că vreau să mă odihnesc, cît sînt viu,
lîngă el, dacă se poate...
lîngă oasele lui, în sicriu...

Octavian DOCLIN

TOTUL

Poetul nu-și mai recunoaște poemul
poemul nu-și mai înțelege cuvintele
o prăpastie de netrecut
într-o astfel de stare de necesitate
te-așez lîngă mine
nicicînd stînsă dorința reaprinde lava
poemul arde marginile

noi umăr lîngă umăr
recuperăm totul

Florin MUSCALU

ARTA LEILOR

Țările sînt tinere. Noi îmbătrînim... Ni se așază
Pe văz și auz floarea în purpură-a soarelui,
Ni se rupe timpul sub rouă
Numai tu îți alegi soarta veche, ce nu-i...

Lei aburind, pe la amiază, în iarnă,
Scriu cu ghearele lor albastre pe cer
Umbra umbrelor verii ce va veni,
Leli căzînd, leii ce vin, leii ce pier...

Deschide cartea! Iese timpul afară...

Las-o sub arșița privirilor lor!
 Leii căzînd, din viață, în umbră,
 Cerul în moarte, sub ghearele leilor...

Grigore C. BOSTAN

MOMENT POETIC, 1999

La creștet de mileniu, sub ora cea tîrzie,
 își freamătă un codru eterna elegie

ori poate că în taină lucrează printre file
 doar un tipar cu semne grafice mobile

alătura pe tronul de piatră, între perne,
 un cyborg tirajează mesaje postmoderne

ori tot se mai învîrte, silabisind pedantic
 în jurul unei ode turnate-n metru antic?

sau microreceptorul surprinde iar vibrații
 venite de la astrul sătul de-atîtea spații...

e cît pe ce acumă să-și piardă pe alei
 memoria cifrată în florile de tei

o clipă rătăcită îi fuge prin rețele
 și ploaia virtuală îl udă pîn-la piele...

Shaul CARMEL

PÎINEA DOMNULUI

E miros de făt în copaci
 Și-n iarba săracă din curte.
 Bătrînii au nopțile scurte:
 Se roagă, gonesc vîrcolaci.

În corn e vestire de nou
 Și zbucium pe stradă și-n casă.
 Vine sub vâl de mireasă
 Spaima verdictului greu.

Și Moartea și Viața așteaptă
 Pîinea Domnului, coaptă.

Ana BANTOȘ
Chișinău

MÎNTUIREA PRIN LOGOS

Descendent dintr-un timp cînd în Occident se punea problema limbajului, a cuvîntului, Liviu Damian (1935-1986) a fost tentat să reconstituie un model cosmogonic pornind de la mitul verbului. E important să ținem cont că, în cazul unui autor din extremitatea estică a latinității cum e Basarabia, identificarea personajului liric cu verbul are conotații aparte și că "există o legătură ontologică între realitatea reprezentată, asemănătoare aceleia ce există, între ceea ce se spune sau s-a spus prin cuvînt și între conținutul sau chiar persoana celui ce rostește sau a rostit cuvîntul, ba mai mult, între acela ce rostește și cel ce aude sau a auzit cuvîntul"¹. Să nu trecem cu vederea și faptul că verbul-logos, asociat chipului lui Hristos, este punctul în care substanța divină devine perceptibilă spiritului uman, acel principiu mediator, "ivît între cer și pămînt", care este deopotrivă oglinda ființei pure și lumina lumii finite"². Ceea ce pentru Grigore Vieru în poezie înseamnă *mama*, pentru Liviu Damian înseamnă *verbul*. Importanța regeneratoare a *cuvintelor* pentru Damian a fost surprinsă chiar de către Vieru care i-a consacrat o poezie:

Cînd eram mic,
mă jucam cu cuvinte.
Jucam prost —
am pierdut aproape
toate cuvintele.
N-aveam de la cine
lua altele.
Tata era luat
Și dus departe.
Mama tăcea.

Acum încep
Să învăț din nou cuvintele...

(Abecedar).

La Liviu Damian ne întîmpină, în special după apariția volumului **Sînt verb**, o viziune asupra sacralului supus acțiunii corozive a profanului. Don Quijote, regele Lear, calul lui Harap Alb din care se văd doar "oase albind sub negară", "grîndina în roade", izul de "poveste străveche amară" confirmă acest lucru. La Grigore Vieru personajul liric este protejat de coroana împărătească a mîinilor materne, iar celui din poezia lui Liviu Damian, pe frunte "îi luminează-mpărătește o coroană de pelin", aluzie la destinul tragic al lui Lear. Personajul din poezia lui Damian se asociază unor destine de "copii cărunți", aidoma lui Don Quijote, regele Lear, "bufonul" sau nebunul din **A douăsprezecea noapte**. Acțiunea se localizează în fața unor "uși închise și la porți", unde nebunul din amintita piesă shakespeariană se destramă ca un "sfînt fum" "pîndit de hohot și de bolți". Pe de o parte se află "bolțile", pe de altă parte, personajul hohotind tragic (sau "încet, cu jale") pe seama secolului, și spectatorul refractar la această dramă închisă în dramă. Este un univers prea ros de maladiile secolului și a nedreptăților pentru a putea fi refăcut sub acțiunea sacralizatoare a sufletului matern. Prezența mamei se justifică aici doar în calitate de imbold al confesării:

Gingaș, mamă, m-ai făcut
Și la somn și la mîncare
Scump la vorbă ca un mut,
Rușinos nevoie mare

(Gingaș).

Tonul persiflant nu cruță pe nimeni, nici chiar pe autor. Sentimentul este de amărăciune profundă ce ar putea fi anihilată doar prin scuturarea dură a omului din întreaga sa ființă pînă în adîncurile ei primordiale. Toate acestea se întrevăd în ritualul pe care personajul, pregătindu-se "de încăierare", îl împlinește în fiecare "sfîntă dimineață". Dar energiile ce

ar trebui să răbufnească sunt domo-
lite ritualic chiar în început:

**Întii și-ntii îmi dau pe față
Cu apa trează de izvoare.
Apoi îmi cerc tăria mîinii
Și-mi scutur somnul din urechi,
Apoi sărut soarele pîinii
Și sarea mărilor străvechi.**

De fapt, acțiunea proiectată în ima-
ginar se încheie, în mod dezolant,
fără a începe:

**Sunt gata de încăierare
Să știu cît fac și cine sunt.
Și tristă-n față îmi răsare
Fantoma morilor de vînt**
(Tot ele, morile).

Dată pe față, inutilitatea acțiunii rele-
vă caracterul de ispită al ei. "Uceni-
cii", "credincioși pitici", ca și ruga lor
și somnul "în preajma unui domn" lin-
gușit, sunt mai periculoși, din punctul
de vedere al autorului, decît dușmanii
care îi "aprind cuvintele", îi "deschid
mormintele" și îi ridică spada, aluzie
la atacul deschis. Dezamorsată,
acțiunea se preschimbă în dor sau
în ispită a nemișcării. Însă inerția,
nemișcarea, necuvîntul sînt orientate
spre o zonă de acumulare a energiilor,
după "modelul" bobului în pămînt:

**Mi-i dor de nemișcare
Ca norului de mare
Și cad în necuvînt
Ca bobul în pămînt**
(Ispită).

Timpul răsării nu este prevă-
zut. Tot ce se poate prevedea este
pregătirea pentru el. La Damian ea
presupune zeloase căutări etice, și
imbolduri la luptă cu tot ceea ce are
efect dezagregant asupra firii umane.
Tonul didactic, pilda, parabola sînt
puse în serviciul regăsirii universului
sacru în care să se regăsească și
omul. "Cuprins de ciumă", fără grai
și fără să mai vadă minuni, lipsit to-
tal de orientare ("nu știu unde-s, din
ce humă"), personajul e în stare să-și
recapete drumul doar dacă acesta e
luminat cu "foc străvechi", "cu
șumuiegele de paie și păcuri", și doar

"legat pe vîrf de măguri" și îmbrăcat
în "strai de stea". Distanțarea dintre
sacru și profan aici este evidentă:

**Nu mă lăsați s-ajung pînă la
leagăn
Cu mîinile-nghețate de arsuri,
Cu blestemul deșartei guri
Căzut peste țărîna ce ne leagă.**

Gura e profanată de blestem,
ca și ochii, expresia sufletului, care
sînt de nerecunoscut. (*Nu vă uitați
în ochii mei pe drum*, mai scrie
autorul). Doar înaltul cerului, precum
și tainicul pămînt mai dețin "cifrul"
sacralității în aceste condiții:

**Uitați-vă în stele și-n pămînt,
Că doar acolo sînt dacă mai
sînt**
(Flagel).

Profanul flagelează prin "triste-
țețea vitezelor" cu care ne îndepăr-
tează de începuturile sacre. Ghemuit
în amintiri, sacrul riscă să se des-
trame într-un univers lipsit de puncte
cardinale și în "copilăreasca bucurie
de-a chiui și-a dispere" în vremele nu
se știe cui. Un sacru trecut prin
calvarul operațiilor de strung și de
lustruire "a lemnului cuminte" în
mobile și care își menține identitatea
doar în forma sa inițială de arbore
falnic zburînd prin fereastră "la cerul
de furtună zguduit", are menirea să
declanșeze în inima cititorului un dor
nestăpînit de libertate și de elevare.
Vom spune că implicarea fantasticului
în real este mai viu prezentă la Da-
mian decît la alți confrăți ai săi. Așa
ni se prezintă, bunăoară, identificarea
mamei poetului cu mama lui Ștefan
cel Mare din cunoscuta legendă:

**Iar uneori mă las de toate
Și încălț o pereche de opinci.
Opinci vechi de scoarță de
stejar,
De frunze legate cu rădăcini.
Și mă întorc undeva
Spre-o veche mănăstire,
Unde mă așteaptă mama
Să-i spun c-am fost rănit și-am
pierdut bătălia**
(Întorcerea la prezent).

atmosferă semifantastică în care ritmurile sînt lente, de zăbovire sado-veniană.

În momentul literar al anilor '70 cînd tema forței divine își afla un punct culminant al laicizării sale în "clipa de vîrf", și în "starea totală", care denuște un timp al pleni-tudinii, Liviu Damian regăsește tema mitică a sărbătorii în trecut, în anotim-pul copilăriei, situat în centrul ciclului de poeme **De-a baba iarba**.

Întrebat odată ce reprezintă experiența vieții petrecute în copilă-rie la țară, Eugen Ionescu dă următo-riul răspuns: "Plenitudinea, un simbol dacă vreți al Paradisului"⁵. Și Liviu Damian adoptă o optică similară evocînd presentimentul libertății celei dintîi.

De observat că, în general, la Liviu Damian e prezentă nu atît sta-rea de libertate cît chinul proces de eliberare. *Zborul și elanul* închid în ele lupta dramatică, strădania și pornirile contradictorii: pe de o parte spațialitatea se proiectează "spaimelor asemeni", iar pe de altă parte, imen-sitatea spațială este privită ca forță ocrotitoare: "viața ne era ca-n palmă/ În văzul întregului sat,/ În văzul rotun-dului cer". Cea de a doua stare cores-punde dorinței invincibile de a se ralia unei armonii universale. De aici înce-pe de fapt încercarea de a "conserva" reminiscențele unui univers mitic după care acesta din urmă să poată fi reconstituit. **Ursitoarele** — titlul volumului de versuri cu care poetul a debutat — este un prim semn al căutării modelului cosmogonic mitic. Se știe că ursitoarele sînt zînele care decid viitorul omului de la naștere. Mircea Eliade ne previne că ele trebuie privite în contextul imaginii firului, a frînghieii (care inițial, pînă la căderea omului în păcat, lega Cerul de Pămînt) și a țesutului: "Însuși Creatorul este "țesător", ceea ce înseamnă că ține legate de el, prin fire sau frînghii invizibile, Lumile și ființele pe care le produce". Gîndirea speculativă indiană, după cum arată autorul lucrării **Mefistofel și Androginul**, înainte de a descoperi că Ființa este Unu, a descoperit că dispersia și dezarticularea echivalează cu neființa,

că pentru ca ceva să existe cu adevărat trebuie să fie unificat și integrat. Iar imaginile cele mai potrivite pentru a exprima toate acestea erau *firul, păianjenul, urzeala, țesutul, crea-ția cosmogonică și Cosmosul* fiind simbolizate prin actul țesutului⁶. Pre-zența Ursitoarelor în creația lui Liviu Damian trebuie interpretată și în sen-sul îmbinării sacralului cu laicul. În ima-ginea maicilor albe, martore tăcute — cu care sînt asociate sălciiile de pe rîul Răut — transpare același lucru. Să ținem cont și de faptul că "atributul constant al măicuței — care înseam-nă și călugăriță, cum se și înfățișează acest personaj în multe variante (ale **Mioriței** — A. B.), îl constituie furca, fusul, torsul sau îndrugatul — simbo-luri clare ale *Ursitoarei* (Praca) Torcă-toarea: simboluri valorificate în figura Maicii Domnului în folclorul româ-nesc"⁷.

În general, Liviu Damian este un antimioritic, credința sa de neștrămu-tat îndreptîndu-se spre omul marcat de capacitatea competitivă, spre tipul uman capabil de eroism, spre *marea ca ritm primordial*, din ale cărei valuri viața renaște mereu. Damian e atras de un peisaj amintind monumentalul grecesc din care se iscă mișcarea. Faptul se datorește și familiarității sale cu poezia gre-cului Iannis Ritsos din care a și tradus și a cărui tinerețe umbră de tragedie era marcată de atracția mării. "Lui Iannis îi plăcea să poposească și să se așeze pe roci ce respiră zgomotos sau pe metereze și să se imobilizeze ca o statuie, în această închisoare fără limite ce teatralizează infinitul, pînă cînd atinge starea de ieșire din timp și regăsire a mișcării în imobilitate"⁸. Un mijloc similar de aflare a accesului la miracolul lumii sau a unui loc înalt al metamorfozei îl tentează și pe poetul de la Chișinău, pentru care îngîndurarea e o stare frecventă, cu sensul de melancolie, dar și de punere pe gînduri sau punere la îndoială. Melancolica atmosferă serală sau autumnală se confruntă la Damian cu limpezimile de cleștar și seninătatea în care orizontul se distinge cu claritate. De precizat că atît "toamna" cît și "seara"

De ce ești așteptare?
— Poate că partea ce-a rămas
Încă n-a dat în floare.

Se conține aici o trăsătură fundamentală a poetului de a nu se lăsa bătut. Însingurarea sa și tăcerea abia de aici încep să-și dezlege înțele-surile. În *tăcerea, însingurarea, înstrăinarea și îngîndurarea* sa Damian nu este un învins, toate acestea la el pregătind o stare de eliberare interioară echivalentă cu asceza. La fel se explică, în cazul său și prezența ironiei, care e "un soi de asceză laică" (M. Eliade). O viață dospită în adînc: în "lacrimă", în "lut", în "piatră", înserare, precum și atmosfera autumnală, se vor citite în sens chtonic, de ceremonial al scoaterii la suprafață a unor energii subterane alimentate de matricea stilistică a simțirii românești întregi. Amintim aici cuvintele lui Nietzsche: "Idealul ascetic este o viclenie a conservării vieții"¹¹. Un lanț simbolic sacru se desprinde din poezia lui Liviu Damian precum urmează: *muntele — cetatea — schitul*. Astfel încît intrarea **Melcului** în munte, în finalul poemului cu același titlu, are semnificația dublă de intrare într-un spațiu securizant și într-un spațiu în care comunicarea cu Dumnezeu este posibilă. Nu poate fi pusă la îndoială, în cazul lui Damian, o discernere permanentă cu scopul de a se ajunge în proximitatea Ființei, unde, odată ajuns, omul, după spusele lui Nicolae Balotă, ar izbuti să înțeleagă "dacă și cum se refuză Dumnezeu, dacă și cum se lasă noaptea, dacă și cum este iminent sacral, dacă și cum în zorii Sacralului poate să reînceapă o apariție a lui Dumnezeu"¹².

Personajul din poezia lui Damian are conștiința acută a damnării, străduindu-se să-și ducă crucea cu răbdare, mai mult chiar, adunîndu-și puterile cu dîrzenia căreia îi spune impropriu *mîndrie*. Aceasta vorbește despre prezența unui supra-eu, apt să-l situeze pe autor deasupra realității dramatice în care se știe antrenat. Procesul mîntuirii sale este unul complex și nu se limitează narcisic doar la propria sa persoană, ci

se extinde asupra relației sale cu colectivitatea. Anume aici intervine rolul mîntuitor al cuvîntului. Înscriindu-se inițial (în perioada apariției volumului **Sint verb**) pe linia obsesiei cuvîntului, poezia lui Liviu Damian este, de fapt, contaminată de semnificația profund religioasă a cuvîntului, rostirea însemnînd facere. Întrebîndu-se cum se poate explica obsesia pentru cuvînt, care se manifestă de-a lungul întregului secol XX în toate științele limbajului (lingvistică, semiotică, semiologie, pragmatică, filologie etc.), culminînd în filosofia limbajului, Ion Vezean consideră că "această obsesie este, în fond, căutarea inconștientă, oarbă și deci nemărturisită a divinității incarnată în verb; căutarea de absolut, căutarea de Dumnezeu"¹³. În acest moment vom sublinia că poezia basarabeană este marcată de căutarea sacralității în cuvînt. În spațiul limbii, care este *locul de adăpost al ființei* (Heidegger), poezii basarabeni regăsesc adevărul care, în sens heideggerian, este echivalentul stării de neascundere sau aletheiei. Liviu Damian nu este o excepție. Iată-l plonjînd în apele miraculoase ale limbii pentru a priveghea raportarea realului la cuvînt:

Ca un crap în bulboane
În apele limbii mă-ngrop.
În curgerea verdelui lor,
Dormitînd, priveghez.

Să ținem cont în acest moment că apa se află în corelație cu apa primordială și cu apa de botez, "apele limbii" avînd sensul de întemeiere prin cuvînt. Împlinindu-și rostul de priveghetor al limbii, poetul sporește ecoul liturgic al cuvîntului. Cităm continuarea versurilor de mai sus:

Sub clopotul de aer, sus,
Tinăra lume o vrăjește.
Ca mierea picură-n auz
Cîntec cîntat din solz de pește
 (din ciclul *Altoi pe o tulpină vorbitoare*).

Sonoritatea limbii este înțeleasă de către poet ca o forță magică avînd capacitatea de a armoniza universul,

ordonându-l. Sacralitatea limbii, în aceste împrejurări, constă în puterea ei de a lega părțile într-un întreg, de a stimula ființarea în vederea faptului de-a-fi-împreună-cu. Astfel, se "deschide" funcția liturgică a cuvântului. Cuvântul cu funcția sa de liant între poet și ai săi, adică între poet și toți cei de un neam cu el, are menirea de a consfinți integritatea poetului precum și pe cea a comunității din care el face parte. Rostul mînuitorului de condei este de a contribui la nemurirea verbului căruia i se atribuie anume acest înțeles. Dar aici menirea celor de acasă nu este mai mică. Astfel se explică îndemnul poetului de a transmite cuvântul "din gură în gură", "din mîină în mîină", așa cum se transmite lumina dintîi în slujba de Înviere a Mîntuitorului:

Cuvintele tot pe la voi le țin
acolo-mi este plînsul, bucuria.
Transmiteți din mîină în mîină ca
pe o apă vie
din gură în gură — de se poate —
aceste fărături de veșnicie.
Că-aici — pe culmi — înghețat-au
toate
(Partea noastră de zbor. *Fila cu
fire*).

Cuvântul este mai viu, ni se sugerează, în circuitul comunicării vii decît fetișizat în "plasele strictei specializări", unde, privit prin prisma sacralității întregului, el apare dispersat, punînd sub același semn și integritatea omului.

Deci, sacralitatea întregului ni se dezvăluie prin capacitatea poetului de a comunica cu cititorul său, care trebuie să se mențină la un nivel înalt de înțelegere, Damian pledînd pentru funcția magică primordială a verbului. Prin urmare, pe de o parte se află cuvântul, care n-a pierdut din puterea sa primordială, și pe de alta, cuvintele "înghețate" "pe culmi". Tînguirea poetului, nemulțumirea sa de aici începe: de la constatarea fragmentării cuvântului și a pierderii capacității lui magice inițiale, precum și de la transferul sacralității de pe cuvînt pe umerii mînuitorului de cuvinte — poetul. Miza se pune pe

refacerea funcției psihologice a verbului, fapt în urma căruia se produce o recodificare a universului liric ce este întors spre "proza vieții":

De proza vieții de-or fugi poezii
Cu ce se va alege adevărul.

Întoarcerea poetului cu fața spre "proza vieții" se cere înțeleasă în sens fenomenologic, demersul liric fiind provocat nu de un proiect ideal, ci de necesitatea imperioasă de a surprinde omul în istoricitatea sa, sau utilizînd cuvintele lui Walter Biemel, autorul unei monografii consacrate lui Heidegger, "de a surprinde omul în acea modalitate a ființei în care el se afla în mod obișnuit"¹⁴. Scopul discursului, în această situație, nu este descriptiv, ci de aflare a temeiului acestui comportament, sau de aflare a ceea ce Heidegger numea "structurile ce țin de esență", "esențiali". "Partea morală" a obiectelor păstrate de la străbuni, la care face trimitere autorul poemului **Ostatec al chemării Sale**, trebuie înțeleasă anume în sensul depistării structurilor ce țin de esență, pentru că în pofida obturării de concepția sociologist vulgară sau de tradiție, acestea din urmă să redevină accesibile. Un coleg de generație, Gheorghe Vodă, promova, la rîndul său, "mersul desculț" în poezie.

În lumina celor expuse mai sus, toposuri precum *mama* și *graiul* în lirica basarabeană se proiectează în sensul accesului la anumite structuri esențiale, ce au rostul de a pune tradiția sub semnul transparenței, al trezirii simțului pentru istoricitate. În cazul lui Damian, autorul cel mai consecvent din acest punct de vedere, *verbul*, ce trebuie privit ca o marcă a fiindului, a ființării, este circumscris într-o astfel de înțelegere:

Mă văd prin vremi ce demult au
apus
În vîrfuri de suliți e capul meu
dus
Și-n urmă huma lacomă strînge
Verbe materne — lacrimi de
sînge.

Simțul pentru istoricitate este

conceput de către Walter Biemel, bunăoară, drept echivalent cu destructura istoriei ontologiei. Iar aceasta din urmă, pentru autorul german născut în Transilvania, nu este altceva decât "o punere în lumină a omisiunilor săvârșite de ceea ce este încremenit în tradiție și mediat prin ea. Prin destructura istoriei încremenite a ontologiei urmează să ajungem în locul dinspre care ea devine transparentă pentru noi și îi putem vedea și înțelege limitele"¹⁵.

A vedea și a înțelege limitele, pentru Liviu Damian și pentru poezia basarabeană în genere, însemna, la un moment dat, a atinge punctul culminant la care se putea ajunge. Vizionarismul specific liricii românești din Basarabia aici se explică definitiv. În mod uimitor și paradoxal la trezirea simțului pentru istoricitate au contribuit toposurile legate indestructibil de tradiție: *mama, graiul, precum și multiple motive lirice între care lacrima, frunza, piatra, izvorul, teiul* etc. Însăși noțiunea de tradiție cunoaște în contextul literar basarabean o nouă determinare. Ea are menirea de a redeschide accesul la temeiul ființării, nu doar ca entitate etnologică ci, vorbind în termeni heideggerieni, și ca "fapt-de-a-fi - în-lume". Precizăm că Heidegger înțelege lumea Dasein-ului ca "lumea împreună-cu", "a-fi-în" însemnând "a-fi-cu-altii". În cazul lui Liviu Damian acestui "fel de a fi în" sau "a-fi-cu-altii" îi corespunde cuvântul rostit, vorbirea vie, în favoarea cărora pledează autorul. Din punctul său de vedere, acestea și nu cuvântul "în-ghețat pe culmile înguste specializări", sînt în măsură să satisfacă foamea de concret (*mi-e foame de concret, va spune poetul*), nevoia de adevăr și de autenticitate. În condițiile basarabenității anilor '60-'70, ce corespunde unei românități insulare, oralitatea și folclorismul poeziei satisfac nevoia de suport pentru a merge înainte. Ele constituie mobilul mersului înainte. Într-o epocă stagnantă Damian se declară adeptul mișcării, poezia sa diferențiindu-se prin caracterul ei mobilizator și prin ceea ce Eugen Negrici, spre exem-

plu, numește "argumentația de tip polemic"¹⁶.

Aflată sub semnul forței regeneratoare a verbului, conștiința de sine a poeziei deceniilor trecute, pe care o reprezintă și Liviu Damian, este marcată de perspectiva mîntuirii prin Logos.

NOTE

¹ Dumitru Stăniloae, **Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă**, Editura Mitropoliei, Craiova, 1986, p. 62.

² Evelyn Underhill, **Mistica**, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1995, p. 185-186.

³ Arnold van Genep, **Riturile de trecere**, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 23.

⁴ Apud, W. Biemel, **Heidegger**, Editura Humanitas, București, 1996, p. 97.

⁵ Eugen Ionescu, **Între vis și viață, Convorbire cu Claude Bonnafay**, revista *Ramuri*, nr. 10 (316), oct. 1990, p. 8.

⁶ Mircea Eliade, **Mefistofel și Androgenul**, Editura Humanitas, București, 1995, p. 166-167.

⁷ Ion Filipciuc, **Limitații la Miorița**, în revista *Miorița*, Cîmpulung Moldovenesc, nr. 1/11, 23 martie 1996, p. 63.

⁸ Dominique Grandmont, **L'être et le Savoir**, în revista *Missives*, Paris, mai 1993, p. 42.

⁹ Nietzsche, **Amurgul zeilor**, București, 1993, p. 62.

¹⁰ Constantin Abăluță, **Pe noi n-a avut cine să ne informeze întru genialitate**, în *Poesis*, Satu-Mare, nr. 73, ianuarie-februarie 1996, p. 13.

¹¹ Nietzsche, **Geniologia moralei**, p. 130.

¹² Nicolae Balotă, **Calea, adevărul**, Editura Eminescu, București, 1995, p. 89.

¹³ Ion Vezean, **Cuvînt și violență?**, în *Tribuna*, nr. 35-36, 29 august—11 septembrie 1996, p. 1, 13.

¹⁴ Walter Biemel, **Heidegger**, Editura Humanitas, București, 1996, p. 42.

¹⁵ **Ibidem**, p. 43.

¹⁶ Eugen Negrici, **Antim. Logos și personalitate**, Editura Minerva, București, 1971, p. 126.

Dumitru TIUTIUCA
Galați

LUCEAFĂRUL EMINESCIAN: ILUMINĂRI

Punctul final, de referință permanentă, al interpretărilor eminesciene rămâne capodopera creației poetului, **Luceafărul**, autentică sinteză lirică a întregii opere. Înțelegând opera, înțelegi capodopera și invers. De altfel, nu există studiu mai mare sau mai mic asupra lui Eminescu care să nu facă trimiteri și la celebra poemă. Nu poate decât să ne surprindă la rîndu-ne faptul că Alain Guillerrou este contrariat și ar dori să se facă o anchetă care să-i explice cauza acestui enorm succes de critică al **Luceafărului**, pentru că, după el, mesajul spiritual conținut în poem nu este "mesajul esențial al întregii opere a lui Eminescu". Realizarea i se pare a ține de modul în care poetul a reușit să trateze o temă lirică generală, europeană, într-un vers și o limbă românească, pentru că, în fond, **Luceafărul** este **Moise** al lui Vigny tratat în stilul **Mioriței**.

Pînă în prezent au fost exprimate cîteva opinii fundamentale privind înțelegerea **Luceafărului**. Acestea, esențial, s-ar reduce la cîteva. Chiar Guillerrou pune accent pe **mitul Luceafărului**. După D. Caracostea, prima interpretare mitică o dă Ilarie Chendi care apropie scrierea eminesciană de modelul de mai tîrziu al operei lui Wieland, **Oberon**. Spunea și Perpessicius că "în timp ce, deși basm, **Fata în grădina de aur** e oarecum o poveste de pe tărîmul nostru, al muritorilor, extract de basm în schimb, chintesențiat și trecut prin infinite și magice filtre, **Luceafărul** nu coboară nici o clipă din feericul său empireu.

Deși pornește de la basm, mitosul ar reprezenta punctul terminus al

interpretării lui Vl. Streinu. Latența embrionară a **Florii albastre** ca și a **Luceafărului** este compusă din "perpendicularitatea transcendentului la real, de o parte, și vocația realului la transcendent, de alta". Drama lui Hyperion este cea a "retragerii lui din nefireasca aventură cu realul".

Aceeași pendulare dramatică între două lumi (sacră și profană) este și pentru Zoe Dumitrescu-Buşulenga condiția fundamentală a sensului mitologic "învădit aici și cu sens filosofic". În "substanța grea a mitosului" stă esența lirismului eminescian și după alți cercetători, Eminescu fiind foarte aproape din acest punct de vedere de I. Heliade-Rădulescu (mai mult teoreticianul și mai puțin poetul). Nu este vorba în nici una dintre aceste interpretări de cădere către substanța adîncă a mitosului ca într-o indeterminare originară, ci de ridicări către suprafață, pentru unii încărcate de filosofic (Zoe Dumitrescu-Buşulenga sau E. Todoran) respingînd însă interpretarea vizionaristă, mitică, dar păstrînd filosoficul: "Drumul de la **Fata în grădina de aur** pînă la ultima formă a **Luceafărului** este însuși drumul gîndirii lui poetice. Trecerea de la basm la poemă pe drumul dintre epic și liric restrînge lumea exterioară și face loc atitudinii filosofice".

Celălalt sens este cel **alegoric**, întrevăzut din cel de mai sus, pentru că sensul mitosului stă și el în descifrări alegorice, atît pentru E. Todoran, dar și pentru T. Vianu, G. C. Nicolescu și alții. Și aici se impun nuanțări, pentru că, de exemplu, G. Călinescu consideră că între **Fata în grădina de aur** și **Luceafărul** nu este poeticește nici o legătură "dacă nu facem greșeala a numi variantă ceea ce tratează aceeași idee". Oricum, aceste toate lecturi dau credit total propriei afirmații a poetului. "Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte aici pe pămînt nici e capabil de a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc".

Mi s-a părut că soarta **Lucea-**

fărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ și i-am dat acest înțeles alegoric. T. Vianu chiar nici nu voia să accepte la un moment dat vreo altă interpretare. "Această limpede însemnare ne ferește de greșeala de a atribui poetului **Luceafărului** cine știe ce intenții tainice și neguroase, când poetul s-a declarat atât de răspicat."

O sugestivă nuanțare alegorică realizează E. Todoran care vede în **Luceafărul**, înaintea sensului "geniul nefericit în societate", o "reprezentare folclorică românească trecînd în istorie, ce îndeplinește blestemul aruncat asupra craiului din Geția cea veche va ajunge să simbolizeze în **Luceafărul**, ca ultimă experiență de viață a poetului, soarta geniului, cu începuturile în mitul românesc."

De aici la interpretarea *etiologic-biografică* nu este decît un pas. Chiar G. C. Nicolescu considera că "în centrul și la temelie **Luceafărului** stă aceeași dramă a neînțelegerii creatorului de către femeia iubită" și aspirația acestuia "de a părăsi izolarea și încremenirea, chiar strălucitoare, pentru căldura iubirii și a vieții", de unde interpretarea lui Hyperion ca un *alter ego* al poetului.

Și din această perspectivă se impun nuanțări, începînd cu afirmațiile lui Al. Vlahuță, G. Ibrăileanu, C. Dobrogeanu-Gherea și chiar ale lui T. Maiorescu despre corelarea poemei de dragoste a lui Eminescu pentru Veronica Micle, avîndu-i ca personaje pe Maiorescu — Demiurgul și I. L. Caragiale — Cătălin. Bogdan-Duică merge atât de departe încît afirmă că poetul ar fi văzut-o pe Veronica prima dată la fereastră, precum **Luceafărul** fata de împărat.

Reconsiderînd "fața ascunsă a lunii" operei eminesciene, gazetăria politică, Mihai Gafița scria că Hyperion nu epuizează ipostazele personalității poetului, dar afirmă și că "Eminescu este, în primul rînd, erou al propriei opere, nu numai al celei lirice, dar și al celeia cu evidentă structură epică, sau numai cu laturi epice". Dacă poetul și-a construit permanent imaginea de luceafăr nefericit, pesimist, abia parcurgerea publicisticii (nu postumă,

ca o parte a poeziei, ci publicată antum, dar mai puțin cunoscută) ni-l dezvăluie pe combatantul Eminescu care crezuse (nu ca în **Luceafărul**) că este posibilă salvarea femeii "prin înălțarea către el."

Tot aici amintim și interpretările dr. C. Vlad care în **M. Eminescu din punct de vedere psihanalitic** găsește originile poemului în stăvilirea instinctului sexual "încadrat cu complexe afective ale vieții primitive".

Dar între biografia artistului și opera sa nu poate fi totdeauna o legătură directă, nemijlocită. Creația nu apare decît în condițiile exprimării autentice, sincere a eului artistic, de aceea avea dreptate Flaubert cînd spunea că marii artiști trebuie să se aranjeze astfel cu posteritatea, încît aceasta să creadă că ei nici n-au existat.

Că însuși poetul și-a trădat uneori gîndurile, pentru a ne opri doar la un singur exemplu, o dovedește și felul în care apare și este interpretat Cătălin. Intrarea lui în scenă se face astfel:

În vremea asta Cătălin,
Viclean copil de casă...

"Viclenia lui este cu siguranță și cea întîlnită în **Pajul Cupidon**, dar așa cum rezultă ea din atitudinea poetului față de acesta, nu este obligatoriu una a insuficienței morale, sau nu numai așa. Ea poate fi inteligența activă a unui Ulysse, de pildă. Din perspectiva a ceea ce urmează în poem, realizarea idilei Cătălina-Cătălin, avem dreptate. Cătălin pare doar o insulă în mijlocul unor eroi care problematizează iubirea, viața, nemurirea etc., dar nu trebuie să uităm că "vicleanul Cătălin" se află sub ocrotirea altei zeițe, a Venerei, zeița Dragostei, precum altă dată Paris făcea insulă alexandrină într-un context eroc. Dar și Cătălin, și Paris sînt, în fond, reale și adevărate idealuri de viață, dar de altă factură decît aceea în mijlocul căreia soarta îi pune la un moment dat, cum am mai arătat.

În fond, mai ales cu primele două interpretări, sensurile se întrepătrund, corelația lor fiind aproape or-

ganică. La drept vorbind însă, chiar și în romantism alegoria a avut o mai mică cultivare, tocmai pentru posibilitățile ei limitate, relativ închise. Cu atât mai mult nu ne poate mulțumi interpretarea pentru un scriitor ca M. Eminescu. În al doilea rînd, cum am mai remarcat și altă dată, aceste sensuri au fost fetișizate prin suprasolicitare. Mai aproape credem că este **Lucefărul** de deschiderile simbolului sau ale metaforei, nu ca imagine, ci ca mod de gîndire poetică. Aceasta transformă finitul în infinit, realul în ireal, pe cînd alegoria, dimpotrivă, reprezentînd universalul prin particular, face loc, cum s-a și putut vedea, din sensul etiologic-biologic, tot mai mult, faptului real. Așa se întîmpla cu toate marile alegorii ale Renașterii sau Luminismului.

Față de cele spuse pînă acum referitor la sensurile posibile ale **Lucefărului**, părerea noastră este că doar prin *conjugarea lor, nuanșarea celor exprimate și aflarea altora noi*, poema eminesciană își dezvăluie aproximativ înalta ei tensionalitate estetică, etică și filosofică. În acest ultim sens punctăm în acest final (iar nu sîrșit) cîteva numai dintre semnificațiile ce le-am găsit și exprimat pe parcursul demersului nostru interpretativ, regrupat aici fragmentar, dar rotunjit, ca iluminări de cîștig.

Lucefărul trebuie mai insistent încadrat cîtorva motive de largă circulație atît în literatura românească, cît și universală. El poate fi, de pildă, o replică a **mitului Zburătorului** creat de trăirile hipersensibilizate erotice ale unei tinere (mult prea tinere) fete. Avînd în vedere funcționarea destinului în întreaga operă eminesciană, poemul mai poate fi integrat motivului vieții ca teatru, ca spectacol al Demiurgului — regizor pentru a ilustra intuitiv lecția de inițiere filosofică (și indirect erotică) a lui Hyperion, precum cea a tînărului voievod din **Povestea magului călător în stele**, ori motivul *teatrului ca viață*; tot astfel *mitului faustic*, al *stelei căzătoare* și celelalte.

Lucefărul este, de asemenea, *expresia creativității fetei de împărat*, apoi a *dorințelor ei erotice*, în sens strict, și de *cunoaștere estetică, etică,*

filosofică, într-altul mai larg și propriu. Și sensurile de nuanțare sînt mai multe aici: de comuniune mitică, profundă, a unor elemente diferite: ca orfism al cuvîntului-descîntec al fetei; ca o creație prin restrîngere, delimitare pentru a-și face necunoscutul cunoscut; ca frustrare, de vreme ce steaua însemna și "norocul" ei (și al omului), iar **Lucefărul** este steaua Cătălinei etc.

Lucefărul este și *drama de opoziție a două medii ireconciliante*, cerul și pămîntul, amplificată în cîteva metafore ca "spații claustro-morfe": cerc-sferă, castel-cameră, boltă-dom etc., ori cea dintre muritor, efemer și etern.

Lucefărul poate fi și poema *reprezentărilor de vis ale unei tinere îndrăgostite* în pragul intrării ei în viață. Visul ei creator este al idealurilor dorite, imaginate și al prelungirilor unei *experiențe deja începute*. Sau poate fi numai al unei stări de amorțală a simțurilor ori numai a unor aparențe înșelătoare și în acest caz personajul dramatic nu mai este Hyperion, ci fata.

Lucefărul este și *amintirea unei iubiri frumoase trecute*, nostalgice pentru omul doritor de frumusețe și fericire, concepte totdeauna îngemănate la Eminescu.

Lucefărul este și *transfigurarea unor realități "ca oglindire"*, fie ca *eros folcloric*, ce caută în luciul fîntîinii, lacului ori oglinzii norocul, soarta (ca iluminare, deci), fie ca purificare, ca apocatastază, fie ca *dedublare a uncului* și așa mai departe.

Desigur, prin toate acestea *n-am dorit decît să accentuăm deschiderea de semnificații a Lucefărului*, și să aducem un plus de informație estetică în interpretarea întregii opere eminesciene pe cele două coordonate pe care le-am considerat dintr-un început fundamentale, ale creativității și idealului.

ORFISM, INDIANISM, "EXISTENȚIALISM"

*Dialog: Mihai CIMPOI —
Ion ITU — Mircea ITU*

M.C.: Brașovul rămîne constant un centru de cultură eminescologic, întinzînd un arc voltaic al preocupărilor de la Ion Scurtu, Alexandru Bogdan, Sextil Pușcariu, Gheorghe Bogdan-Duică la eminescologii de azi, care iau în considerație, prin studiile și cercetările monografice, "principiul existențial orientativ": pendularea adolescenței eminesciene între grădinile dulci ale Bucovinei și stejăriștile maiestuoase ale Țării Bârsei, între Cernăuți și Brașov, după cum se spune în nota de deschidere a volumului *Eminescu și Brașovul* (1990). Personalitatea intelectuală a poetului o modelează, firește, dascălii lui cu rădăcini genealogice brașovene: Aron Pumnul și Titu Maiorescu. Am putea vorbi de o dimensiune brașoveană a formației spirituale a poetului? În ce măsură fuzionează — azi — eminescianismul cu brașovenismul modelator, ca să zic așa?

I.I.: Sigur că se poate vorbi de brașovenismul eminescian, după cum se poate vorbi de botoșanismul lui Eminescu, de societatea mîncătorilor de pastramă, de Basarabia pusă în lanțuri, de școlile Blajului ca despre o mică Romă ș. a. m. d. Despre toate se poate vorbi dintr-o perspectivă eminesciană parțială, deoarece toate concurează la definiția integrală a românismului, căreia Mihai Eminescu i-a consacrat un proiect august.

În acest context Brașovul ocupă un loc privilegiat. Am făcut această constatare odată cu încheierea analizei de echipă publicate în cartea *Eminescu și Brașovul* (322 pagini), după ce mă înfîlnisem în mai multe

FIȘIER BIOBIBLIOGRAFIC

Ion ITU

Născut la 8 noiembrie 1935 în comuna Sălașu de Sus, Hațeg, județul Hunedoara. Studii la Universitatea "Babeș-Bolyai", Facultatea de Filologie-Istorie. Actualmente este redactor-șef la revista Asociațiunii Transilvane "ASTRA". Membru al Uniunii Scriitorilor și al Uniunii Artiștilor Plastici (secția critică de artă). A semnat volumele: *Destinul unui artist* (1976); *Pictori sibieni* (1977); *Critică și strategie* (1983); *Eminescu și Brașovul* (1990); *Poemele sacre* (1994); *Primii noștri poeți* (1994); *Orfismul eminescian* (1997); *Drumul Parnasului* (1997). "Pasionat cercetător al formelor arhaice ale culturii noastre naționale, Ion Itu abordează problema orfismului în opera lui Eminescu, pornind de la ideea că modelul critic a fost unul *intelectual și moral cu virtuți, civilizatoare* ce s-a impus în zorii culturii europene" (Constantin Cubleşan).

Mircea ITU

Născut la 18 decembrie 1967 la Sibiu. Studii la Facultatea de Litere, secția română-hindi a Universității București, la Kendriga Hindi Sansthan (studii aprofundate) și la Sorbona (doctorat). Cercetător la Institutul de Filosofie al Academiei Române și asistent universitar la Catedra de Limbi Străine a Universității București. Este autorul unor volume importante despre "indianismul" literaturii române: *Indianismul lui Eminescu* (1995); *Indianismul lui Eliade* (1977), precum și a unui volum despre universalitatea lui Eminescu (*Eminescu — spirit universal. Repere didactice*, 1996); al unui jurnal (*Itinerarii indiene*, vol. I, 1998) și al unei cărți de proză (*Lila, roman indian*, 1999). Premiul Filialei Brașov a Uniunii Scriitorilor din România (1997). "Mircea Itu continuă tradiția instaurată în cultura universală de Mircea Eliade" (Eugen Simion).

rînduri cu proiectul ei firav. Atunci am putut sistematiza tipul de relații care au compus în mintea poetului o imagine particularizată a marelui oraș transilvan. Trei componente au prefîgurat această imagine.

Prima a fost o componentă culturală: Brașovul ca centru editorial, configurat pe de o parte prin cărțile "prenumerate" (deci, achitate anticipat) de tatăl poetului la tipărițele brașovene. Așa a intrat în biblioteca ciudatului căminar **Vaterlandische dramatische Schriften** (1842) de Christin Heyser, eruditul profesor de la Liceul german din Brașov, cunoscut ca autor al tragediei în cinci acte **Traian și Longin sau Cucerirea Daciei**, pentru care indică o costumajie transcrisă după **Columna lui Traian**. Tot el este autorul unei **Ode către umbra lui Traian**, unde îi cheamă pe români "Să-și ridice capul din noaptea milenară la lumina soarelui", operînd deci cu sintagme pe care Eminescu le va regăsi în poezia lui Andrei Mureșanu, poetul de la **Gazeta Transilvania**, pe care o cunoștea foarte bine încă din biblioteca lui Aron Pumnul.

A doua componentă a fost una didactică, dacă pot să spun așa. Ea s-a înfiripat în conștiința poetului, desigur, încă din zilele cînd participa, în sala Gimnaziului românesc din Brașov, la spectacolele teatrale jucate de trupa Fanny Tardini, și cînd lua parte la maialele tinerești de pe Stejeriști, unde junimea școlară a Brașovului purta cunoscutele chipie cu cocardă tricolor. Dar această referință "didactică" trebuie rediscutată în contextul polemicii deschise de poet împotriva ministeriatului Conta, care a dispus marginalizarea studierii limbilor clasice în învățămîntul românesc, prilej cu care Eminescu argumentează, pe baza tradiției europene, cu exemple de la școlile din Germania, din Franța și de la Brașov. Însă, cum spuneți, procesul formării școlare a poetului nu poate fi detașat de împrejurarea că dascălii lui esențiali erau originari chiar din această parte de țară. Este cazul lui Aron Pumnul, de loc din Cuciuțata Brașovului, însă și cazul altor dascăli care l-au influențat

în mod special. Citez între aceștia pe Gavriil Munteanu, directorul Gimnaziului românesc din Brașov, colaborator frecvent la foile lui George Bariț, cu texte de vibrație națională, cazul profesorului clasicist Ioan Lengheriu, în casele căruia poetul pare a fi locuit un timp (și de unde profesorul Nicolae Sulică recuperează textul poeziei **Învia-vor voievozii**), ca să nu mai vorbim de implicarea relației lui Titu Maiorescu în acest caz, ceea ce conduce la decizia marelui critic de a oferi primul volum de lirică eminesciană, după regina României și după Vasile Alecsandri, regele poeziei, tocmai Gimnaziului românesc din Brașov.

A treia componentă este categoric una patriotică. Eminescu spune textual despre românii din Transilvania: "... în ei simțămîntul de naționalitate e de o intensitate neobișnuită la noi" și trimite, ca *argumenti grația*, la Brașov, despre care spune scurt și clar: "Arătați-mi la noi un oraș patriotic ca Brașovul". Ori noi descoperisem, în procesul elaborării cărții, cîteva argumente pregnante, care putuseră concura la formarea acestei imagini revelatoare. Ele se referă la invazia de flori și de cocarde tricolore, însoțite de vivaturile entuziaste ale mulțimii, cu care era întîmpinată fiecare apariție a lui Mihai Viteazul pe scena brașoveană, în turneele teatrale la care lua parte Eminescu. Dar se referă și la uriașele expresii de entuziasm național întîlnite la maialele țărănești de pe colinele Vadului Făgărășean. Nu e de mirare că asemenea imagini au stabilizat în memoria eminesciană semnificații pe care nici efectele dezastrului mintal nu le-au mai putut șterge. Ceea ce este iarăși demonstrat prin memoria martorilor (Sextil Pușcariu, **Memorii**), care arată că, în drum spre sanatoriul Ober-Döbling din Viena, poetul bolnav a coborît din vagon în gara Brașovului pentru a striga: Trăiască România unită! Iată dar că **Învia-vor voievozii** nu este deloc o expresie incidentală pentru tentativa de recuperare a unei definiții cuprinzătoare a Brașovului în memoria genialului nostru poet. Despre cum fuzionează astăzi emines-

cianismul cu brașovenismul modelator aș prefera să nu spun nici un cuvânt, deoarece termenii referinței sînt definitiv schimbați: în timp ce eminescianismul modelator a devenit pentru români o filosofie existențială solară, brașovenismul de altădată a decăzut pînă acolo încît a rămas singurul mare centru de formare a sufletului eminescian, care încă nu i-a consacrat o statuie Poetului Național.

M.C.: Domnule profesor Ion ITU, ați scris o carte care aduce lumini noi în ce privește *orfismul eminescian*. Orfeu și mitul orfic a preocupat, evident, pe majoritatea eminescologilor. Accentul pus de Dvs., dacă vă înțeleg bine intenția demersului, vizează aspirația *universalistă* a poetului. Eminescu cunoaște lumea “Troadei celei sfinte” sau a “Greciei mărețe”, cum zice în *Memento mori*, cu toate puterile și personalitățile ei “tipice” (Socrate, Platon, Aristotel, Homer, Herodot, Tucidide), precum și tot panteonul de zeități fabuloase, care nu dovedesc doar lucruri comune. Obsedat de imaginea integratoare a Totului, intuiția lui merge spre Orfeu ca spre un simbol al Absolutului: “Dintr-o asemenea perspectivă, în momentul în care Eminescu tinde spre o definiție particulară a Greciei antice, opțiunea lui, aparent derutantă, iese de pe tabloul de valori cunoscut și distinge drept simbol absolut al gândirii integratoare helene nu pe Platon și nici pe Aristotel, nu pe Homer și nici pe Socrate. Îi omite chiar pe Pitagora, pentru care avea o atracție tainică, pe Herodot, părintele Istoriei și pe Pindar, regele poeziilor, în favoarea unei personalități care, deși poet de geniu prin impresia generală a culturii europene tirzii, pare a fi preferat de Mihai Eminescu din cu totul alte considerente, motivat pe cu totul alte table de valori. Acest personaj emblematic al antichității helene este Orfeu” (Ion Ițu, *Orfismul eminescian*, Editura Oriental Latin, Brașov, 1995, p. 118). Ardoarea etică și po(i)etică eminesciană se nutrește, ca dintr-o substanță lustrală, din ceremonialul

orfic, care este nu doar inițiativ și unul care are ca obiectiv purificarea morală, arderea răului. Astfel poate fi depășită lupta dintre corp și suflet și obținută siguranța supozițiunii ființei — psyhy și metempsihoza, moralizarea intensă a Vieții: “El percepe cu intensitate drama umană a dedublării genetice, are o vedere exactă a valorii fiecărei dintre cele două dimensiuni existențiale și imprimă, în acest sens, o direcție neclintită de sine. În viziunea lui scopul marelui război existențial trebuie să fie arderea nimicniciei lumești și salvarea din “marea de amar”, în vederea reintegrării în destinul celest, unde ne așteaptă odihna de veci” (ibidem, p. 229).

Cu acest prilej, cred că revizuim și reconstituim “pesimismul metafizic” eminescian, despre care el însuși vorbește în manuscrisul 2257, p. 20, spunînd că e dornic de întoarcere “în repaos și în cercurile de unde am fost răpiți”. Cred că putem înțelege această tînguire existențială, a lui Eminescu, raportînd-o și la orfismul rilkean, la conceptul de echivalare a cîntării și existenței...

I.I.: Evident, orfismul eminescian este un cîmp întins al universalismului eminescian. Dar gîndirea eminesciană are în vedere un cîmp referențial complementar universalismului, care îmi pare a fi cîmpul tracismului european. Prin urmare, orfismul trebuie citit nu doar ca o întrupare directă a universalității, ci mai degrabă ca o expresie a tracismului în universalitate. Căci această expresie reverberează puterea de creație a tracismului în cultură. Ea dă o dimensiune esențială pentru ceea ce putem numi arhitectura spirituală a Europei, ca fenomen particular a universalismului integral. Dar orfismul, după cum am arătat în studiul special consacrat problemei, în *Orfeu: eroul civilizator (Primii noștri poeți*, Editura Oriental Latin, 1994), este în același timp o literatură fastuoasă, întemeiată pe o poetică strălucită, o mitologie bazată pe o teogonie încheagată, o cosmogonie mirobolantă, poate chiar o astronomie tainică, ori

numai o astrologie cu intuiții captivante, este în același timp un album fascinant de botanică recuperatorie și de petrografie aplicată, dacă nu o seismologie *in nuce* și o fizică pur și simplu, este o teologie spectaculoasă a salvării însoțită de o mantică plină de erudiție, o filosofie și o religie cu misterii bine configurate, dar este și o morală de referință pentru conștiința universalistă a Europei. Desenul acestui cadru, poate ușor fastidios, ne ajută totuși să înțelegem un lucru simplu: orfismul eminescian nu poate fi capturat *stricto sensu* într-o referință de text izolată. Este cu totul altceva și este, pe de altă parte, greu de ocupat prin tipul mai curînd frivol în care a fost invocat de critica de pînă azi. Din acest punct de vedere eu rămîn la convingerea, după ce am scris o întreagă carte pe această temă, că ne aflăm încă abia la începutul elucidării problemei, deși ea este, pentru eminescianism, dacă nu pentru românism în ansamblul lui, o problemă esențială. Iată de ce eu sînt gata să accept că am adus "lumini noi" în cunoaștere, cum spuneți Dumneavoastră cu grație, însă aceste lumini nu fac altceva decît să "sporească a lumii taină", cum scrie Lucian Blaga.

Și eu cred, domnule academicians, că pesimismul metafizic eminescian, de care mulți fac atîta haz, trebuie reconsiderat. Sigur că putem vorbi despre un pesimism metafizic eminescian, după cum putem vorbi despre un pesimism metafizic al **Gînditorului din Hamangia**, sau de un pesimism metafizic al ciobănașului mioritic. Dar cu asemenea concepte nu putem înainta deloc în planurile filosofice ale discursului, cu atît mai puțin în planurile estetice ale analizei. Pesimismul și optimismul sînt manifestări ale ființei în contextul acțiunii existențiale, deci în timpul profan. Cum să operezi cu ele pe întinderile timpului sacru, care conferă meditației umane înălțime teoretică, deci *in theo rhea*? Noi nu putem fi pesimiști sau optimiști cu privire la întocmirile politice din această neisprăvită lucrare a tranziției. Dar nu putem dimensiona cu asemenea

măsuri cîmpurile de dincolo de ideea cîmpului. **Tînguirea existențială** eminesciană este tocmai o asemenea **previziune existențială**. Ca formă sublimată a criticii sociale pare aidoma tînguirii existențiale homerice. Ea este de esență pur orfică și evocă procedeul plîngerii de sine atît de viu în sensibilitatea românilor. El se ivește unde nici nu te aștepti: chiar în expresiile țărănești ale limbii lui Creangă, pentru care Mihai Eminescu era gata să facă moarte de om. Analizați de pildă acest superb "aracan de mine" și veți vedea că în dedesubtul lui se află tocmai miezul arderii de sine prin cuvînt, ca procedeu maieutic de esență orfică, insinuat profund, prin declinarea "păcătosului de mine", în creștinismul ortodox al românilor. Omul, dînd expresie conștiinței de sine redobîndite, se vede izgonit dintre zei, spune teogonia orfică, și-și împlinește destinul decăzut într-o lume de amar. Abandonat de strămoșii stelari în această vale a plîngerii, el își duce soarta cea grea, ca pe un blestem originar, moștenit odată cu drama dedublării genetice prin care s-a ivit (vezi, în acest sens, proiecțiile eminesciene explicite din drama **Decabal**).

Or, în definirea acestui orizont cultural eminescian, și aceasta este o altă dimensiune a temei, mie nu mi-a impus cîtuși de puțin contextul influenței universitare vieneze care i-a ispitit atît de mult pe călinescieni. Ei continuă să trimită cu ardoare la acea teribilă naivitate a criticului: "La vîrsta de 19 ani, epoca sosirii sale la Viena, Eminescu nu putea să aibă nici o cunoștință serioasă de filosofie, afară de aceea ce găsisse în operele complete ale lui Schiller". Ba putea să aibă. De pildă el dovedește într-adevăr o cunoaștere profundă a lumii antice helene, cu tipologia ei fabuloasă de zei și zeițe. Dar această lume îi era familiară cu mult înainte de a fi bătut drumurile Vienei. O avea chiar din copilărie, ceea ce poate fi ușor demonstrat pe versurile primei tinereți, corelate cu sursele bibliografice demonstrate. În principal, ceea ce trebuie cu

necesitate re poziționat, din acest punct de vedere, în arhitectura culturii eminesciene de tinerețe, sînt cărțile copilăriei, mai cu seamă, desigur, cele 2000 de pagini ale **Lepturariului**, care trebuie citite, firește, nu doar citate, precum și cărțile bibliotecii părintești, adunate de căminarul din Ipotești. "Cu cimbru verde ncinge aură fruntea ta", scrie el în **La moartea lui Aron Pumnul**, cînd era elev-gimnazist. Dar cu cimbru verde se încingeau într-adevăr frunțile destinate eternității, ceea ce tînărul învățăcel putuse cunoaște chiar din paginile **Lepturariului**, unde aflase și despre divina "stelor aflare". Deci nu printr-o cunoaștere tîrzie, de bibliotecă, învățată, străină de propria ființă ajunge Eminescu la asemenea intuiții geniale, ci printr-o asimilare inițiativă, săvîrșită deodată cu descoperirea lumii prin memoria prodigioasă a copilăriei.

Pe de altă parte, în viziunea eminesciană grecoitatea aparține mai degrabă grecoteilor din Fanar. Pentru antichitatea helenă el folosește cu totul alte înțelegeri. Ceea ce nu trebuie să pară neapărat un caz de șovinism. La urma urmei el procedează cu asemenea perspective antitetice pe spații întinse, motivate conceptual, chiar și în legătură cu neamul său românesc. De aceea orfismul este resimțit ca un simbolism izvorît dintr-o altă Grecie, fără măcelurile eterne dintre cetățile rivale. El este produsul unei Elade eterne. Mai mult chiar decît atît, orfismul este, în viziunea eminesciană, cum este și azi în registrele filosofiei europene, un fastuos curent imperial, care a traci-zat vechea istorie a sud-estului european. În plan spiritual a fost o religie și o filosofie, prin care omul s-a înălțat la demnitatea divino-lumească, s-a transcendentalizat. De aceea, cred eu, orfismul a captivat atît de profund ființa eminesciană.

M.C.: Lumea "Troadei celei sfinte", a "Greciei mărețe" se completează organic cu lumea tot atît de sfinte și măreței Indii, care, așa cum precizează Mircea Iltu, i-a alimentat opera nu doar cu judecăți generale despre om, geneză, metempsihoză, trup, suflet, cunoaș-

tere de sine, cu "profunzimi budhiste" care devin materie mitopoetică: viața pe care, ca ciclul de alternări ale ființei cu neființa, viața ca stingere eternă. Tot, ca și Nimic, roata de cauze și efecte, întunericul ca factor primar, lumea reală și ideală cu trei realități; fenomenală, empirică, și ultimă, imparțialitate etică (*viragatā*): "Tu rămii la toate rece". Prin urmare, Eminescu, "pătrunzînd în tărîmul spiritului indic, se regăsește pe sine", "La rîndul nostru, odată ce ne înălțăm spre Eminescu ne reîntoarcem spre noi înșine" (Mircea Iltu, *Indianismul lui Eminescu*, Editura Orientul Latin, Brașov, 1995).

Am putea ca în "lumina" noilor reconsiderări și contestări criticiste, să ne lipsim de aceste regăsiri în Eminescu?...

M.I.: În finalul întrebării ați fixat foarte bine distincția dintre critică și criticism. Într-adevăr, este vorba de anumite "contestări criticiste" sau "reconsiderări" iluzorii în ceea ce privește opera și personalitatea lui Mihai Eminescu. Fiecare are dreptul la opinie, dar în momentul cînd caută cu orice preț să-și impună părerea celorlalți, atunci este pericolos. Asemenea denigratori așa-zisi moderniști nu se bazează pe idei, ci pe sentimentul propriei importanțe. Eu cred că nu se poate niciodată "să ne lipsim de aceste regăsiri în Eminescu". V-aș întreba dacă am putea trăi fără inimă, fără suflet, fără coloană vertebrală, fără minte, fără spirit? Mihai Eminescu este simbolul spiritualității românești. Reprezintă un centru sacru. Profesoara mea Amita Bhoose îl numea *kāvi* (poet-înțelept) în cartea ei **Eminescu și India** (prefață de profesoara Zoe Dumitrescu-Bușu-lenga), publicată în 1978 de Editura Junimea din Iași. Cartea mea **Indianismul lui Eminescu** este o continuare a cercetării afinităților dintre creația lui Eminescu și cultura indiană. Subiectul l-am dezvoltat apoi în legătură cu Lucian Blaga (**Indianismul lui Blaga**) și cu Mircea Eliade (**Indianismul lui Eliade**), cele trei cărți fiind reunite într-o **Trilogie "indiană"** a valorilor (Eminescu, Bla-

ga, **Eliade**) și publicată la editura Orientul Latin din Brașov. Consider că se pot urmări mai departe filiațiile dintre cultura indiană și cultura română în ansamblu.

Pe de altă parte, termenul sanscrit **kāvi** reamintește importanța recuperării lui Eminescu și ca un mare metafizician, un adevărat profet. Argumentele sînt atît în calitățile omului, cît mai ales în învățătura, mesajul adînc umanist și universalist al poeziilor sale. Cunoașterea acestora ne revelează că omul este, în esența sa, un *homo religiosus*, așa cum magistral intuia Mircea Eliade și nu un **zoon politikon**, după cum apare la Aristotel. Recuperarea sacră a sinelui este esențială în lumea modernă înglodată în mocirla materialității și a cotidianului. Semnifică eliberarea, mîntuirea.

Mihai Eminescu a citit opere fundamentale din cultura Indiei, între care în primul rînd **Upānishād**, textele sinteză ale înțelepciunii hinduiste, dovadă și titlul uneia dintre poezii, **Ta tvam asi** (**tāt tvām āsi** = acela tu ești) de fapt cea mai frumoasă propoziție sanscrită, care subliniază identitatea dintre sinele uman și sinele universal, dintre parte și întreg, om și Dumnezeu, pentru că Dumnezeu e în toate, toate sînt în Dumnezeu. Poetul nostru a studiat despre **Vedā** la Universitatea din Berlin cu unul dintre cei mai de seamă indianiști ai secolului trecut, Albrecht Weber. Totodată, a învățat limba sanscrită și a tradus gramatica lui Franz Bopp. Din cărțile lui Artur Schopenhauer, însă mult mai devreme, încă din **Lepturariul românesc** al lui Aron Pumnul și din alte lecturi bogate, s-a născut dragostea pentru India.

Prin indianism nu înțeleg dependența lui de filosofia și soteriologia indiană, de religiile Indiei, ci o comunicare spirituală de mare profunzime la Eminescu. Indianismul devine o coordonată esențială în opera poetului și se vedește în teme, dintre care ați enunțat cele mai importante (metempsihoza, pentru că este vorba de transmigrarea sufletului și nu a psihicului, este mai elocventă la Blaga, de pildă), în motive, în viziunea despre

univers și viață, în texte, evident, încă din titlu (**Poveste indică, Kamadeva, Ta tvam asi**), dar cel mai adesea intuit. În acest sens, profesorul Cicerone Poghirc remarca o interesantă corespondență între dialogul dintre Hyperion și Demiurg în **Luceafărul** și cel dintre Naciketas și Yama din **Katha Upanishad**. Capodopera **Glossă** transmite idealul nonatașamentului ("Tu rămîi la toate rece"), exprimat și prin expresia **phālātrishnāvairagyā** (renunțarea la fructul faptei) din bijuteria artistică hindi **Bhagavad-giitā** și prin conceptul budhist **viragata**, așa cum precizați în întrebare. De asemenea, este binecunoscută influența cosmogoniei vedice ilustrate în **Nāsādāsyā** (Imnul Creațiunii) din **Rig Vedā**, X, 129 asupra tabloului cosmogonic din **Scrisoarea I** și chiar din **Rugăciunea unui dac**.

Intenția mea nu a fost să-l sechestrez pe Eminescu în lanțurile indianismului, din contra, să luminez legăturile trainice de spiritualitate între poetul nostru și India. Prin specific național, la fel ca și prin cunoașterea aprofundată și redarea unor idei și viziuni din alte culturi (latină, greacă, egipteană, indiană, franceză, germană, italiană etc.), Mihai Eminescu este un spirit universal.

Vreau să vă felicit inițiativa, domnule academician Mihai Cimpoi, de a reuni gîndurile și sentimentele tuturor cercetătorilor eminescologi pentru a ilustra, într-o carte esențială, perspectivele critice atît de diverse dedicate **Luceafărului**.

Brașov
24.X.1998

Gavril ISTRATE
lași

PROFESORUL NOSTRU

Legăturile mele cu profesorul și academicianul Iorgu Iordan sînt vechi, de peste șasezeci de ani. În toamna anului 1933, cînd m-am înscris la universitate, îmi aduc aminte că a fost cel dintîi care și-a anunțat deschiderea cursului și constatarea aceasta aveam s-o fac și în anii următori. M-a impresionat, de la început, marea obiectivitate cu care prezenta diferitele teorii lingvistice, atitudinea mai mult decît corectă față de ultimul autor pe care îl cita, precum și modestia exemplară cu care pomenea de contribuțiile sale proprii, în domeniul specialității.

Încă în toamna aceluiași an am avut o convorbire, provocată, oarecum, de el. La o ședință de alegeri, în cadrul societății noastre, a studenților de la Litere, pe care o prezida tocmai el, m-a întrebat dacă nu sînt, cumva, originar, din Piatra Neamț.

— Nu, domnule profesor, sînt ardelean.

— Ce te-a făcut să vii la Iași, cînd Clujul îți era mult mai aproape, iar lingvistica românească e reprezentată acolo de cîțiva specialiști de primă mărime.

— Profesorii mei, de la Năsăud, mi-au vorbit cu atîta căldură despre Iași încît ardeam de dorința de a-l cunoaște. Eram, în același timp, îndrăgostit de literatura lui Sadoveanu și de studiile de istorie și critică literară ale lui G. Ibrăileanu.

Profesorul Iordan a rămas plăcut impresionat de spusele mele și i-a relatat și rectorului Traian Bratu, care era și el ardelean, de la Rășinari, convorbirea noastră. Așa se face că rectorul, de cîte ori mă vedea, mă întreba, cu simpatie: "Zici că Ibrăi-

leanu și Sadoveanu te-au adus la Iași?"

Faptul că profesorul Iordan preda, pe lîngă specialitatea lui, și cursul de literatură veche, din cauză că titularul acestuia fusese trecut într-un fel de concediu forțat, eram zilnic auditorii lui. La ședințele seminariale, unde fiecare dintre noi era obligat să pregătească o lucrare personală sau, măcar, un referat asupra unei cărți de specialitate, am reușit, în scurtă vreme, să "spargem gheața", cum se spune, și să ne constituim într-o adevărată familie, al cărei șef cu o autoritate exemplară devenise profesorul Iordan. Corectitudinea și obiectivitatea lui, care se răsfrîngea și în aprecierile pe care le făcea asupra fiecăruia dintre noi, la care se adăuga, se înțelege, marea lui autoritate în specialitate, au făcut ca influența pe care a exercitat-o asupra noastră să crească de la zi la zi. El devenise, repede, modelul nostru nu numai sub aspect științific, ci și sub cel pur omenesc. La orice inițiativă pe care vroiam s-o luăm, într-o direcție sau în alta, ne întrebam imediat: Ce va spune profesorul Iordan, dacă lucrurile nu vor ieși bine? Îmi vine în gînd o întîmplare caracteristică modului nostru de comportare. Un băiat și o fată veneau împreună, la cursuri, și plecau împreună. Stăteau, în mod obișnuit, în aceeași bancă, alături, la toți profesorii, cu excepția lui Iordan, deși el n-a făcut, niciodată, nu vreo observație, în direcția aceasta, dar nici măcar o simplă aluzie. Pe stradă, aproape ne jenam cînd, fiind în compania unei colege, ne întîlneam cu el, ca și cum ne-am fi găsit în fața unui fapt condamnable ori a unei acțiuni interzise.

Cursurile ținute de profesorul Iordan erau extrem de serios alcătuite, cu bibliografia la zi. Păcat că numai unul singur dintre ele, mă refer la cele predate la Universitatea din Iași, a luat forma unei cărți: **Stilistica limbii române**, apărută la București în anul 1944 (**Memorii**, III, 115).

Pînă în 1934, a deținut Catedra de Filologie Romanică, pe care, de

fapt, el o inaugurase la Iași. Din 1934 pînă în toamna lui 1946 a deținut catedra de *Limba română și dialectele ei*, rămasă vacantă prin moartea lui Alexandru Philippide, în cadrul căreia a produs o adevărată inovație, față de specialiștii de pînă atunci, de la celelalte universități și, bineînțeles, și față de fostul său profesor. Pe cîtă vreme aceștia dădeau preferință, în preocupările lor, studiului istoric al limbii, Iordan s-a orientat către limba contemporană, plecînd de la considerentul că pe aceasta o vorbim, în momentul de față, și pe aceasta trebuie să o învețe elevii în școli. Încă în anul 1937 a publicat o **Gramatică a limbii române**, remarcată, printre alții, de M. Sadoveanu și George Călinescu. Cîțiva ani mai tîrziu apăreau două cărți fundamentale, în acest domeniu, și anume **Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor"** (Iași, 1943) și **Stilistica limbii române** (București, 1944), pomenită mai sus.

Pînă în 1926, cînd a fost numit la Universitate, Iordan publicase alte lucrări importante din domeniul istoriei limbii, din care își alesese și subiectul tezei de doctorat, și din cel al toponimiei.

După 1926 eforturile sale științifice au fost orientate, cum era și firesc, către studiul raporturilor dintre diversele idiomuri romanice. Cartea cea mai importantă, în acest domeniu, este **Introducere în studiul limbilor romanice**, apărută la Iași în 1932, care, prin traduceri efectuate în principalele limbi de circulație (engleza, în două ediții, germana, spaniola, italiana, rusa, portugheza) ne-a adus servicii dintre cele mai mari în privința difuzării științei românești pe toate meridianele lumii (**Memorii**, III, 127).

După transferarea la Universitatea din București, profesorul nostru ne-a dat alte lucrări fundamentale, în domeniul toponimiei, al limbii române contemporane, al filologiei romanice, în genere, ca și în al hispanisticii, dar, în același timp, în calitate de director al Institutului de Lingvistică din București a contribuit, în măsură sub-

stanțială, nu numai la formarea majorității tinerilor lui colaboratori ci și la crearea unui climat propice activității științifice.

Profesorul nostru nu s-a distins numai în activitatea didactică și în cercetarea științifică; el a fost și un educator exemplar și un mare creator de conștiințe. A format nu numai specialiști în studiul limbii naționale și al celor romanice, ci și caractere. Ba am putea spune că el punea greutate chiar mai mare pe caracterul omului decît pe valoarea lui științifică, fiindcă ne spunea, adesea, că activitatea pe care o desfășurăm, în indiferent ce domeniu, se învechește prin forța lucrurilor, pe măsură ce alți cercetători vin cu idei noi, pe cîtă vreme trăsăturile de caracter rămîn neschimbate.

Exemplul său personal, în tot ce a săvîrșit, a constituit un adevărat model pentru noi. Exigența lui, ca și spiritul de dreptate și grija deosebită de care dădea dovadă, în toate acțiunile sale, au favorizat o atmosferă de încredere și simpatie reciprocă, pe care profesorul nostru avea s-o sublinieze, adesea, atît în **Memorii**, cît și în numeroase scrisori adresate de-a lungul timpului colaboratorilor și prietenilor săi. Era, în același timp, de-o modestie de care nu sînt în stare decît oamenii cu adevărat mari. Am avut ocazia să asist, de mai multe ori, la unele discuții pe care le-a purtat cu diverși cunoscuți, care nu scăpau prilejul de a-l felicita pentru realizările sale în carieră și în viață. În toate împrejurările, dădea același răspuns: "Am avut și noroc".

Activitatea sa neobișnuit de bogată, prezența la aproape toate congresele lingvistice care au avut loc între anii 1935-1985, l-au făcut nu numai cunoscut, ci și stimat și prețuit în toată lumea. Considerat ca unul dintre cei mai mari lingviști ai vremii, nu-i de mirare că prezența lui era apreciată, nu numai la București, ci și la Lisabona, la Stockholm, la Madrid, la Montreal ori la Québec etc. Iordan era privit ca un profesor al

tuturor congresiștilor, cum dădea a înțelege profesorul francez Paul Imbs, în prezentarea pe care i-o făcea la congresul din Québec (Canada): "Scumpe domnule Iordan, permiteți-mi să vă spun cât de viu, la răstimp de trei ani, rămîne în amintirea noastră congresul de la București, pe care, împreună cu dl Rosetti, ... l-ați însuflețit și l-ați prezidat atît de magnific, cu acea seninătate nobilă, curtenitoare și mereu surizătoare care vă caracterizează și cu prezența universală a siluetei d-voastră albe, pe care n-am putea s-o uităm. Ce păcat că omul dialogului și al dezbaterilor, care știți să fiți, nu se poate manifesta în dimineața aceasta: o tradiție inexorabilă a congreselor noastre vrea ca marile conferințe să nu fie urmate de discuții. Dar sînt sigur că, în cursul zilei, se vor forma, în jurul d-voastră, grupuri, care, la fel cu discipolii în jurul lui Platon, din celebra frescă a lui Rafael, vă vor pune întrebări pentru a se impregna cu bogăția și farmecul științei d-voastră, de care vom profita și noi încă de pe acum.

Scumpe maestre Iordan, sînt fericit că vă dau cuvîntul" ... (*Memorii*, III, 1979, p. 186-187).

Cu aceeași afecțiune și prețuire era înconjurat și în cercurile specialiștilor din țară și faptul acesta avea să-i provoace momente de bucurie rară, pe care le evoca adesea în cuvîntări ocazionale și în scrisori. Rog să mi se îngăduie să reproduc, aici, un fragment dintr-o epistolă, care pune mai ușor în lumină, decît orice relatare, relațiile pe care profesorul le-a avut cu foștii lui studenți, colaboratori și prieteni: "Iubite tovarășe Istrate, îți mulțumesc și, prin d-ta, mulțumesc, foarte călduros tuturor tovarășilor și prietenilor ieșeni care și-au arătat, cu prilejul vizitei mele, dragostea față de mine. De mult n-am mai avut o bucurie așa de mare ca în ziua de 9 mai [1954]... Am putut constata, și aveam nevoie de această constatare, că majoritatea foștilor mei elevi și colegi păstrează încă sentimentele pe care mi le-au arătat în vremea cînd eram profesor la Iași. Cu atît mai vinovat

mă simt că am lăsat să treacă patru ani de la ultima mea vizită în orașul unde am trăit aproape 40 de ani..."

Profesorul nostru a trecut în ne-ființă în noaptea dinspre 19 spre 20 septembrie 1986, în jurul orei două, într-un spital din București. Moștenirea pe care ne-a lăsat-o, direcțiile multiple în care s-a manifestat personalitatea sa creatoare, puterea de muncă neobișnuită de care a dat dovadă, devotamentul cu care a slujit știința românească și învățămîntul îi asigură un loc binemeritat în galeria marilor lingviști și filologi români: Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu. El face parte, după vorba lui George Călinescu, dintre păzitorii solului nostru veșnic.

Ecaterina ȚĂRANU
Universitatea
“Al. I. Cuza”,
Iași

SEXTIL PUȘCARIU ȘI GLASUL BUCOVINEI

Există personalități datorite pluri-valent a căror vocație umană pentru programul obștesc se manifestă evident și permanent în orice situație. Orizontul lor cultural și social-politic, capacitatea de analiză a realităților, aptitudinile de ierarhizare a scopurilor le permite să jaloneze pentru contemporani țeluri de altitudine majoră, țeluri pe care mai apoi istoria le validează a fi cele mai judicioase. Din această categorie fastă, o personalitate înzestrată superior, ce a strălucit nu doar în științele filologice — în care s-a ilustrat exponențial, în spațiul românesc și european —, dar și în diplomatie și în organizarea academică și universitară, și în viața parlamentară, și în presa timpului său, a fost savantul și omul de acțiune Sextil Pușcariu.

Într-un domeniu atât de important cum este presa, un învățat și un strateg ca Pușcariu nu se va mulțumi să se afilieze unei gazete cu o orientare definită din Cernăuți, cu alte cuvinte, nu va accepta un rol de actor sau de corist în spectacolul istoriei de la sfârșitul primului război mondial, ci el se simte chemat să dezvolte acel necesar curent de opinie pronunțat, adică să aibă rolul de regizor sau de dirijor pentru publicul din Bucovina.

Întors de pe front în toamna anului 1918, când toate semnele anunțau alipirea Bucovinei la trunchiul României, Sextil Pușcariu se alătură patrioților militanți pentru actul Unirii și într-o întâlnire conspirativă în casa doctorului Bordea “le prezintă planul unei reviste politice, care să apară de trei ori pe săptămână și căreia V. Bodnărescu îi propune numele de **Glăsuț Bucovinei**” (Memorii, p. 345).

Conștient că aparține celor care

“lucrau la înfăptuirea României Mari” (Memorii, p. 346), considera că “ar fi o faptă egoistă de a nu merge cu valul mare care cuprinde toată suflarea românească și care cere ca tot românul să-și pună toate puterile în serviciul închegării noului stat”.

Evenimentele de excepție reclamă o presă angajată al cărei program să corespundă orizontului de așteptare al publicului cititor, ale cărui deziderate să le exprime și să le reprezinte. Consolidarea și închegarea sufletului unitar al României Mari reclama în mod imperativ un organ de propagandă *neîntreruptă și cinstită*, un ziar al cărui program “*imediat*” să se axeze pe “*susținerea unirii politice a tuturor românilor*”.

Glăsuț Bucovinei a apărut la 22 octombrie 1918, primul număr fiind scris în întregime de directorul publicației — Sextil Pușcariu.

Articolul program **Ce vrem** atestă exemplar clarviziunea omului politic, precum și știința de a comunica punctual obiectivitatea gazetei, obiective ce trebuie conștientizate de românii bucovineni în confruntările complexe pentru înfăptuirea idealului național al Unirii cu patria-mamă. “Știm foarte bine că nu aici, în Bucovina, se va hotărî asupra societății noastre și că nu o mînă de oameni, oricît de bine intenționați ar fi ei, vor putea decide asupra unei chestiuni care nu mai e numai a noastră, ci alcătuiește o parte a marii probleme europene. Dar dacă aiurea se va hotărî asupra sortii popoarelor, ele vor fi întrebate mai întîi de voința lor. De aceea trebuie să știm de pe acuma ce vrem și să o spunem cu glas tare, împiedicînd din vreme orice acțiune care s-ar întreprinde în detrimentul intereselor românești.

Vrem: să rămînem români pe pămîntul nostru strămoșesc și să ne ocîrmuim singuri, precum o cer interesele noastre.

Nu mai vrem să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimb jertfelor de sînge aduse în acest război — jertfe mai dureroase decît ale altor popoare

prețindem ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria cu care ne găsim în aceeași situație să ne plănuiim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului.

Cerem să putem aduce la Con-

gresul de pace aceste postulate ale noastre prin reprezentanți aleși de noi înșine din mijlocul națiunii noastre...

Nu vrem decît ceea ce după drept ni se cuvine și luptînd pentru drepturile noastre nu vom scurta pe nimeni în drepturile lui. Dar ceea ce după drept ni se cade, acum cînd zorile dreptății au răsărit pretutindeni, o vom cere neînfricați și nu există jertfă pe care să n-o aducem cu drag pentru împlinirea idealului nostru.”

Convins că ideile articolului-program ar putea fi mai productiv asimilate de cititori, Sextil Pușcariu include în acest prim număr și un articol explicativ, **Chemarea vremii**, la care va adăuga fragmente din discursul prezentat de Al. Vaida în Parlamentul de la Budapesta. Privită de la înălțimea vremii de azi, modalitatea aleasă era deosebit de convingătoare. Noul organ de presă unionist demonstra astfel că și experiența ardelenilor în parlamentul ungar era chemată la promovarea unei noi arhitecturi politice a Europei întemeiate pe principiul naționalităților. Al. Vaida, de pildă, pleda pentru ca națiunea românească să hotărască în deplină libertate și fără nici o influență străină forma de stat pentru care opta și raportul ce trebuia să se manifeste între națiunile libere.

Ca o ironie a istoriei, exact în aceeași zi cu ieșirea în lume a *Glasului Bucovinei* apărea și numărul 40 al ziarului conservator **Foaia poporului**, care cerea locuitorilor Bucovinei să rămîină credincioși jurămîntului dat împăratului de la Viena.

Pîna la înfăptuirea actului Unirii, *Glasul Bucovinei* și-a slujit cu credință și fervoare programul. Au fost publicate în fiecare număr apeluri pentru solidarizarea în jurul idealului național, informații și note despre prestațiile politicienilor favorabili Unirii, teme de interes axate pe analizele și dezbaterile despre situația trecută, confruntări între diversele curente de opinie. Cu un condei ager de gazetar de forță, directorul publicației încearcă să țină treaz interesul cititorilor pentru actualitatea politică fierbinte a vremii.

După actul propriu-zis al Unirii, *Glasul Bucovinei* nu-și consideră misiunea încheiată, ci, devenit cotidian, subintitulat “organ democratic al Unirii”,

își schimbă formatul, adecvîndu-și programul la noile cerințe istorice care reclamau legi noi, decizii cardinale, stabilirea locului Bucovinei între provinciile românești. *Glasul Bucovinei* optează tranșant pentru o unire necondiționată, formă capabilă să se opună oricărei tendințe separatiste.

Astfel că, în ziua de 1/14 ianuarie 1919, redacția *Glasului* [este momentul să o consemnăm: Sextil Pușcariu — director, Alecu Procopovici — “fanatic glasist”, D. Marmeliuc — “cel cu pana usoară”, Aurel Morariu — “idealistul gazetei”, G. Rotică — “literatul Glasului”, V. Greciuc — “un tip caracteristic” și Gh. Tofan — “cu simțul realității cel mai dezvoltat” (cf. Memorii, p. 350-351)] publică noul program al gazetei intitulat **Drumul nostru**. “Am fost și vrem să fim un organ național al intereselor celor mai largi ale popoului român din Bucovina și, în cadrul României Mari, al intereselor tuturor cetățenilor ei. Ca atare vom lupta ca la temelie viața noastră politică, economice, sociale și culturale să fie așezate cele mai largi principii democratice care să promoveze toate păturile populațiunii noastre în deplină armonie, coordonînd acțiunea culturală cu cea politică.

Ca organ democratic, *Glasul Bucovinei* se exprimă autorizat în cele mai importante probleme ale momentului istoric:

— chestia țărănească (reforma agrară);

— reformă electorală (introducerea votului universal, egal, secret, obligatoriu și proporțional pentru ca Bucovina să poată participa prin reprezentanți proprii la actul legislativ);

— școala (cerută cu prioritate în limba română și menită a reprezenta instituția principală în educarea popoului. “Învățătorii vor trebui să primească cea mai aleasă și mai temeinică pregătire și să se bucure de o situație materială la înălțimea misiunii grele ce o au (sublinia cu îndreptățire editorialul). Universitatea din Cernăuți trebuia menținută, dar naționalizată, toate cursurile trebuind să fie predate în limba română de profesori cu maximă competență”;

— în noua Construcție Statală, biserica era chemată ca ajutor de seamă al școlii în munca de educare și de menținere a ceea ce redacția numea "sufletul național", trebuind să facă parte din "organizația unitară" a României.

Deși de formație umanistă, ceea ce ar presupune că membrii redacției ar fi avut aplicație îndeosebi pentru problematica politică și de "supra-structură", materialele publicate reflectă o preocupare serioasă pentru economie și finanțe, pe fondul unor reforme sociale și administrative radicale. În viziunea *Glasului* reforma administrativă ce se impunea trebuia să fie bazată pe descentralizare, pe deplină autonomie a comunelor rurale și a județelor, precum și pe scoaterea funcționarilor administrativi de sub orice influență politică.

În domeniul fiscalității apărea ca presantă introducerea impozitului pe venit, *în special pe câștigurile de război*. Totodată, se puneă și chestiunea despăgubirilor de război.

Doă idei care au fost afirmate în epocă de *Glasul Bucovinei* și care pot fi considerate de actualitate și azi sînt cele referitoare la emigrație și la rolul clasei de mijloc. "Este necesară formarea unei sănătoase clase mijlocii care ne lipsește cu desăvîrșire și care face ca edificiul nostru național să nu aibă soliditatea necesară." În relație directă cu acest deziderat se cerea încurajarea pe orice cale a celor care au emigrat în America de a se întoarce în țară.

Ca fostă componentă a Imperiului Austriac, Bucovina, cu noul ei statut, avea de rezolvat problema minorităților. În această chestiune, pe termen lung sensibilă, *Glasul Bucovinei* declara cu o deschidere democratică de referință și astăzi: "România nouă nu trebuie să devie un stat de naționalități. Fără a forța o asimilare etnică, vom trăi cu cei de alt neam în pace, lăsîndu-i fiecăruia libertatea deplină națională, culturală și confesională *în marginile statului unitar român*, pentru care vom căuta să interesăm deopotrivă toate celelalte naționalități".

Principii remarcabil de pertinente, vizînd consolidarea spiritului

național și stabilirea unor relații de durată "cu statele ce au contribuit cu jertfe la realizarea visului românesc de unitate statală și sînt afirmate și pentru domeniul politicii externe a României Mari".

Fiind enunțate obiectivele generale pentru care intrase în bătălie, *Glasul Bucovinei* ține să-și clarifice și politica de presă. "Conștienți de răspunderea ce o ia asupra sa cel ce are *chemarea și puțința* de a forma opinia publică, grija noastră de căpetenie va fi să ținem la *înățișimea unei prese cinstate*, vom căuta să ne păstrăm *independența* în orice acțiuni, sprijinind *fără a face cult de personalitate* pe cei ce vom avea convingerea că merită ajutorul nostru, care *nu se va degrada însă niciodată în nedemne laude de reclamă. Urbanitate în ton, respect pentru părerea adversarului, control sever și încurajarea fățișă*, așa înțelegem noi menirea presei libere."

Și toate acestea pentru ca presa să poată contribui la imperativul fundamental al epocii — *asanarea morală*. Publicația de la Cernăuți înțelegea prin asanare morală "unirea tuturor forțelor bune și disciplinarea lor în vederea unei organizațiuni valide, creșterea unui tineret idealist, dornic de muncă și de jertfe și demascarea tuturor tendințelor primejdioase, în special oportunismul și individualismul".

Sextil Pușcariu rămîne director la *Glasul Bucovinei* o perioadă relativ scurtă: de la 22 octombrie 1918 pînă la 16 septembrie 1919, cînd pleacă la Cluj. A fost de ajuns chiar și acest răstimp pentru a ne forma o imagine foarte coerentă despre crezul său patriotic cuprinzător. Căci întemeindu-se pe o viziune realmente impresionantă, în fiecare direcție de program pe care o ilustrează în articolele sale: agrară, socială, școlară, limba română, minorități, presă, politică externă (să menționăm că mai apoi s-a numărat între membrii Ligii Națiunilor), ținuta unică a demersurilor sale publicistice o constituie progresul, ascensiunea spre civilizație a națiunii române.

Lidia COLESNIC
Chișinău

SUBSTITUIREA ȘI SUPRIMAREA GLOTONIMULUI LIMBA ROMÂNĂ ÎN BASARABIA OCUPATĂ DE IMPERIUL RUS

Am realizat această investigație în baza materialelor de arhivă, deoarece glotonimul *limba română* mai continuă a fi obiectul controverselor în spațiul dintre Prut și Nistru. Vom apela mai întâi la studiul filologic al cercetătorului ieșean Vasile Arvinte **Român, românesc, România**¹, în care cu lux de amănunte, se analizează apariția etnonimului *român* și *rumîn*, precum și a glotonimului *limba moldovenească*.

Autorul îl citează pe Th. Gartner, unicul lingvist care a alcătuit o statistică a formelor cu *ru-* și *ro-* din limba română veche și care "constată că spre sfârșitul secolului al XVIII-lea se manifestă în această privință o tendință de a se folosi expresia *limba moldovenească*, alături de *limba românească*"².

La începutul secolului al XIX-lea atât în scrierile de la Iași, cât și în cele editate la Chișinău și Sankt-Petersburg circulau ambele glotonime³.

Exemple⁴: "... tălmăcindu-se pe limba *moldovenească* ..." , **Învățătură**, Chișinău, 1816; "S-au tălmăcit pe limba *românească*, din cea slavonească..." , **Tedeum în ziua Crăciu-**

nului, Chișinău, 1816; "S-au tălmăcit pe limba *românească* din cea slavonească..." , **Rînduiala Panihidei**, Chișinău, 1817; "... de pe tălmăcire *românească*, care mai întâi s-au tipărit în Transilvanie", **Biblia**, St-Peterburg, 1819; "...de pe ce din Transilvanie tipărită *românească* tălmăcire..." , **Noul Testament**, St-Peterburg, 1819; "pre *moldovenește* s-au tălmăcit", **Sfătuire de la comitetul bisericeștii rossienești societăți**, Chișinău, 1821; "... s-au tipărit pre limba *românească*", **Datoriile presbiterilor de popor**, Chișinău, 1823; "S-au tălmăcit *moldovenește*..." , **Tipic bisericesc**, Chișinău, 1823; "S-au tălmăcit pe limba *românească* din cea slavonească..." , **Tedeum în ziua Crăciunului**, Chișinău, 1826; **Gramatică ruscă și ruminească**, închipuită de Ștefan Margela..., St.-Peterburg, 1827.

Merită toată atenția spusele lui Ștefan Margela din prefața cărții referitor la menirea gramaticii sale editată în 1827: "... care poate fi de folos, dar și necesară, deoarece dă posibilitate de a cunoaște limba Rusă celor 800 de mii de *Români*, care locuiesc în Basarabia, aflați de mai mult de douăzeci de ani sub stăpînirea Rusiei, și care nu au nici un fel de manuale pentru acest scop. Mai mult decît atât, ea (gramatica — L.C.) poate fi de folos cîtorva milioane de *Români*, care locuiesc dincolo de Prut; de asemenea și Rușilor, care doresc să studieze limba *Română*" (p.1).

În 1840 o altă gramatică, editată tot la Sankt-Petersburg de Iacob Ghinculov⁵ numește limba română limbă *valaho-moldavă*. "Aceasta este limba *Română* și denumirea *Român* nu este dubioasă. Pînă la întemeierea Voievodatului Moldovenesc locuitorii ambelor Principate erau cunoscuți cu numele comun *Români* (...). Așadar, limba *Română* poate servi drept numitor comun al dialectelor valah și moldovenească", scrie eruditul autor în prefața manualului (p. 1-2). În creștomăția la manualul de gramatică⁶, mai exact în dicționarul român-rus al creștomăției, Ghinculov utilizează ambele glotonime: "*Românesc, Rumînesc = Romînskii*,

Valaho-Moldavskii, Valahskii" (p. 90).

În 1865 Ioan Doncev editează un abecedar și o gramatică a limbii *rumîne*⁷. Etonimul *rumîn*, după V. Arvinte, are "o bază dialectală și o vechime mare în limbă ca și *român*"⁸.

În 1877 I. Doncev editează în rusește un ghid de conversații ruso-românești⁹, în a cărui prefață scrie că limba *moldovenească* (staro-moldavskii iazîk) se mai numește limba *valaho-română* sau limba *română*. Aceasta este ultima carte cu caracter didactic, în care s-a utilizat, deși în rusește, glotonimul limba *română* în Basarabia în perioada de pînă la 1908, cînd se editează la Bălți **Abecedarul român-rus** al lui Ion Pelivan¹⁰.

Deși extrem de rar, totuși glotonimul *limba română* se mai întîlnește în corespondența autorităților școlare, în dările de seamă și procesele verbale ale Consiliilor pedagogice.

În 1847 în "Raportul Direcției școlilor" este trecut și dicționarul *român-moldo-rus* al lui Gheorghe Bilevici, profesor la Liceul regional¹¹.

Glotonimul limba *româno-moldovenească* este atestat în acea perioadă și în scrierile din Moldova¹².

La examenul de calificare pentru titlul "Profesor de limba *moldovenească* în școlile ținutale" în anul 1862, Vasile Muratov, unul dintre cei examinați, scrie în răspunsurile solicitate de comisie despre "Dialectele principale ale limbei rumîne"¹³: valah și moldovenesc; utilizează alfabetul latin cu trei ani înainte de apariția gramaticii cu litere latine a lui Doncev.

În 1881 profesorul de limba rusă Fiodor Șenevski de la școala orășenească din Cahul într-o dare de seamă a școlii vorbește despre metodele de studiere aprofundată a limbii ruse prin intermediul "limbii române"¹⁴.

Cercetătorul Vasile Arvinte în studiul menționat mai sus constată că "După 1840, expresia limba *moldovenească* este definitiv părăsită de intelectuali progresiști, datorită tradiției mai vechi în Moldova, influenței limbii scrise de românii din celelalte provincii și datorită, în mare măsură, și curentului latinist"¹⁵.

În Basarabia însă situația în

acest sens este oarecum alta: se manifestă dorința stăpînirii de a impune glotonimul limba *moldovenească*, în conformitate cu politica lingvistică a guvernului țarist în această gubernie. Scopul acestei politici era înrădăcinarea în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave, deși uneori se recunoștea imposibilitatea acestui lucru. În scrisoarea lui A. Arțimovici, eforul circumscripției de învățămînt Odesa, din 11 februarie 1863 către Ministrul Instrucțiunii Publice citim: "Sînt de părerea că va fi greu să împiedicăm populația *românească* a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine, unde populația *românească* compactă o va dezvolta pe baza elementelor latinești, neprielnice limbii slave, restricțiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul *înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave* (s.n. — L.C.), nu vor fi, se vede, de nici un folos: nu-i putem constrînge pe învățători să predea o limbă care în curînd va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalilor ei purtători, și nici părinții nu vor dori ca copiii lor să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele"¹⁶.

Deși unii funcționari țariști, ca Arțimovici își dădeau perfect seama de imposibilitatea creării unui dialect, diferit de limba română vorbită în Principatele Unite, totuși majoritatea lor, în scopul realizării deciziilor guvernamentale în Basarabia, numeau în mod tendențios limba majorității vorbitoare limbă *moldovenească*, chiar și în cazul aceluiași context, unde fusese deja utilizată expresia limba *română*. Exemple: în procesul verbal al ședinței Consiliului pedagogic al Liceului regional din Chișinău din 7 septembrie 1862, care cuprinde "Copia celor 17 răspunsuri ale lui Vasile Muratov, supus examinării pentru calificarea "Profesor de limba *moldovenească*", găsim șase file scrise cu litere latine, anticipate de concluziile Comisiei de examinare privitor la răspunsuri și nota pusă pentru fiecare răspuns: "A scris un raționament pe tema "Despre dialectele principale ale limbii *române*",

solicitată de examinatori (5/cinci); (...) în încheiere a predat o lecție de probă despre pronume, întrebarea 7 și 13 (5/cinci); a tradus din limba rusă în limba *moldovenească* și invers, cu analiza amănunțită a cuvintelor și a propozițiilor, și a examinat manuscrise vechi..."¹⁷.

Într-un raport din 1866 al școlii ținutale din Orhei "Cursul primitiv de limba rumână..." al lui Ioan Doncev este numit "Cursul gramaticii *moldovenești*"¹⁸. Ziarul "Bessarabskie oblasti vedomosti", anunțând punerea în vânzare a "manualelor *românești* (*valaho-moldovenești*) "Cursul primitiv de limba rumână..." și "Abecedă rumână", scria că sînt alcătuite de "profesorul de limba *moldovenească* al Liceului din Chișinău d. Doncev"¹⁹, iar în 1868 același ziar le numește deja "manuale *moldovenești*"²⁰.

Se cere precizat momentul că funcționarii și intelectualii ruși din Basarabia foloseau mai multe denumiri pentru expresia limba *română*: limba *moldovenească* (*moldavskii iazîk*), cea mai răspîdită; limba *moldovană* (*moldavanskii iazîk*)²¹, *grai local* (*mestnoe narecie*)²², limbă *naturală* (*prirodnîi iazîk*)²³, *moldavistică* (*moldavovedenie*)²⁴.

Se întîlnesc cazuri de utilizare tendențioasă a glotonimului *moldovenească* în locul lui *românească*, chiar și atunci cînd este vorba despre limba din Principatele Unite. De exemplu, în corespondența secretă a guvernatorului Basarabiei din 1886-1888 în dosarul "Despre permisiunea artistului Teatrului Mare din București — cetățean *român* Petru Alexandresco de a susține spectacole în limba *moldovenească*" observăm că ba se vorbește despre montarea la Chișinău "a unui șir de spectacole în limba *română*", ba acele spectacole, "aprobat și examinate în prealabil, sînt în limba *moldovenească*"²⁵. Și patronul circuitului din Chișinău procedea la fel, într-o cerere către guvernator roagă să i se permită a monta la Chișinău "spectacole în limba *moldovenească* cu o trupă de actori *moldoveni* de la București"²⁶.

Revenind la ideea de bază expusă pe parcursul acestui material

și anume, scopul glotopoliticii țariste a fost dialectizarea limbii române în Basarabia, ba mai mult — crearea unui dialect apropiat limbii slave, îndrăznim să conchidem că eforturile guvernului țarist n-au fost zadarnice. Limba română din Basarabia anilor 1812-1918, neavînd condițiile favorabile de funcționare și dezvoltare pe care le-a avut limba română de peste Prut, nu numai că a rămas în stagnare, strîmtoată fiind de limba rusă, care a funcționat ca limbă oficială în toate sferele sociale, ci a degradat substanțial în urma interferenței lingvistice de lungă durată.

Unii reprezentanți ai oficialităților ruse din Basarabia erau conștienți de faptul că limba vorbită aici se deosebește de cea de peste Prut. Iată ce spune în 1910 arhiepiscopul Chișinăului și al Hotinului Serafim (Ciceagov) în replica sa făcută autorului N. Durnovo la un articol al acestuia din ziarul "Rossia": "... Nu știu ce este scris în "Rossia", dar mărturisesc că eforturile mele se reduc la păstrarea limbii *moldovenești curate* (s.n. — L.C.) în ritul bisericesc. Lupt împotriva separatiștilor care se străduiesc să-i învețe pe *moldoveni* limba *română cultă* (*kul'turnîi rumînskii iazîk*), necunoscută moldovenilor care sînt devotați cu trup și suflet țarului și Rusiei"²⁷.

Această replică a înaltei fețe bisericești aduce o și mai multă claritate în depistarea cauzei dispariției din uzul basarabean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a glotonimului limba *română* și a substituției lui cu glotonimul limba *moldovenească*, fapt care a creat condiții favorabile ideologilor de mai tîrziu pentru inventarea unei noi limbi române.

Astfel, la începutul secolului XX conștiința românilor basarabeni, fiind otrăvită suficient de fobia glotonimică a cenzurii, ajunge "să transpună" lucrări din românește în moldovenește. În 1914 la Chișinău, în tipografia lui V.V. Iakubovici, se editează: "**Cîntecul lui Adam** (cînd l-au scos din Rai și alte versuri frumoase păstrate din bătrîni), transpus de pe *românește pe moldovenește* de Gheorghii Gonța"

și **Baba Iadului** (poveste în versuri de Ioan Moța), transpusă de pe românească în moldovenește de Gheorghii Gonța²⁸.

În concluzie se pot face următoarele precizări:

1) Alături de glotonimul limba română și limba moldovenească în Basarabia au circulat și alte denumiri întâlnite în scrierile din Moldova: limba româno-moldovenească, limba valaho-moldovenească, limba valaho-română, limba rumînă.

2) Funcționarii ruși utilizau intenționat sintagmele glotice: limba moldovenească, limba moldovană, grai local pentru a înstrăina limba română din Basarabia de cea din Principatele Unite și a crea un dialect apropiat limbii slave.

3) Glotonimul limba română a fost scos din uz și din considerente politice, din teama separării Basarabiei de Imperiul Rus și a unirii ei cu Principatele²⁹.

NOTE

¹ V. Arvinte, **Român, românesc, România**, București, 1983.

² *Ibidem*, p. 36.

³ Privitor la edițiile ieșene vezi: Arvinte, V., *op. cit.*, p. 69-71.

⁴ Culese din: A. David, **Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpînirea rusă (1812-1918)**, Chișinău, 1993 și P. Mihailovici, **Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 pînă la 1918**, București, 1940.

⁵ **Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki, sostavlennoe I. Ghinkulovim**, St.-Peterburg v tipografii Imperatorskoi Akademii Nauk, 1840.

⁶ I. Ghinkulov, **Sobranie socinenii v proze i stihah, dlea uprajnenia v valaho-moldavskom iazike**, St.-Peterburg v Tipografii Imperatorskoi Akademii nauk, 1840.

⁷ **Cursul primitivă de limba rumână compusă pentru șólele elementare și IV clase gimnasiale de Ioannă Doncevă**, Kișineu, Tipografié lui Akimū Popovū, 1865; și **Abecedă rumână, compusă pentru șólele elementare de Ioannă Doncevă**, Kișineu, Tipografié lui Akimū Popovū, 1865.

⁸ V. Arvinte, *op. cit.*, p. 35.

⁹ **Russko-rumínskie spravocinie razgovorí** (*slova s upotrebleniem russkih buk i v tekste rumínskih razgovornih spravok i slov*), sostavil I.P. Doncev, Kișiniov, St.-Peterburgskaia tipografia V. Kandourova, 1877 goda.

¹⁰ I.G. Pelivan, **Romîno-ruskaia azbuka** (*Abecedar român-rus*) (p. 1-a), Beliți, 18 noiabrea, 1908 (După: P. Mihailovici, *op. cit.*, p. 203).

¹¹ Arhiva Națională a R.M., fond 152, reg. 1, dos. 93, I, fila 33 verso.

¹² A se vedea: V. Arvinte, *op. cit.*, p. 68.

¹³ Arhiva Națională a R.M., fond. 1862, reg. 25, dos. 153, fila 39-47.

¹⁴ Arhiva Națională a R.M., fond. 152, reg. 1, dos. 279, fila 15 verso — 18 verso.

¹⁵ V. Arvinte, *op. cit.*, p. 73.

¹⁶ Arhiva Centrală Istorică de Stat din Sankt-Petersburg, fond. 733, reg. 78, dos. 1043, fila 7-8; citat după: **I. Iova. I. Doncev și istoria apariției manualelor lui** // "Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 1, 1993, p. 98.

¹⁷ Arhiva Națională a R.M., fond. 1862, reg. 25, dos. 153, fila 39.

¹⁸ Arhiva Națională a R.M., fond. 152, reg. 1, dos. 112, fila 382.

¹⁹ *Bessarabskie oblastnie vedomosti*, nr. 43, 1865.

²⁰ *Bessarabskie oblastnie vedomosti*, nr. 2, 1868.

²¹ Arhiva Națională a R.M., fond. 2, reg. 1, dos. 8772, fila 13; **Kișiniovskaia ghimnazia (istoriko-statisticeskii ocerk) // Zapiski Bessarabskago oblastnago statisticeskago Komiteta**, t. II, Kișiniov, 1867, p. 2; P. N. Batiușkov, **Bessarabia (istoriceskoe opisanie)**, St. Peterburg, 1892, p. 39-40.

²² Arhiva Națională a R.M., fond. 152, reg. 6, dos. 75, fila 15.

²³ Arhiva Națională a R.M., fond. 2, reg. 1, dos. 8772, fila 2, fila 8.

²⁴ Arhiva Națională a R.M., fond. 1862, reg. 25, dos. 1122, fila 1.

²⁵ Arhiva Națională a R.M., fond. 2, reg. 1, dos. 8734, fila 6-7.

²⁶ Arhiva Națională a R.M., fond. 2, reg. 1, dos. 8688, fila 9.

²⁷ Citat după D. Draganov, **Ucionnaia, literaturnaia i hudojestvennaia Bessarabia**, Kișiniov, 1993, p. 165.

²⁸ P. Mihailovici, *op. cit.*, p. 265.

²⁹ Arhiva Națională a R.M., fond. 2, reg. 1, dos. 8688, fila 5.

Ion BĂRBUȚĂ
Chișinău

ANALIZA MORFOLOGICĂ A SUBSTANTIVULUI

Predarea gramaticii în școală are o mare utilitate practică. Scopul urmărit la lecțiile de limba română este de a le comunica elevilor un minimum de cunoștințe privind modul de existență și de funcționare a limbii. Însușirea regulilor gramaticale ce guvernează modificarea și îmbinarea cuvintelor în enunțuri este necesară pentru folosirea corectă a limbii în procesul de comunicare. Aplicarea acestor reguli este posibilă numai în cazul în care cel ce studiază limba va fi în măsură să recunoască în text unitățile ei. În felul acesta, cunoașterea structurii limbii numai pe baza memorării unor reguli și definiții este insuficientă, dacă nu se are în vedere și formarea deprinderilor de analiză a mesajelor receptate și emise. Metoda care se folosește în acest scop în școală este *analiza gramaticală*. Ea constă în observarea și descrierea unităților de limbă prin separarea lor din context și reprezintă, în esență, segmentarea unităților de rang superior în unități de rang inferior, implicând, de asemenea, caracterizarea acestora din punctul de vedere al formei și al semnificației lor.

Analiza gramaticală are menirea de a consolida cunoștințele elevilor prin aplicarea lor în practică. În același timp, observarea și analiza faptelor de limbă asigură nu numai cunoașterea valorilor caracteristice ale unităților de limbă, ci și posibilitatea reproducerii acestor unități în alte contexte. Aceasta permite elevilor să-și consolideze cunoștințele teoretice și să-și perfecționeze deprinderea de a se exprima corect.

În legătură cu modul concret în care ar trebui să se realizeze analiza gramaticală facem următoarele observații. În primul rând, analiza gramaticală necesită un anumit suport teoretic, o anumită pregătire lingvistică. Cel care va analiza din punct de vedere gramatical unitățile constitutive ale unui text va trebui să cunoască trăsăturile distinctive ale acestora, caracteristicile lor esențiale. În al doilea rând, o analiză gramaticală corectă și completă presupune de asemenea justificarea și argumentarea răspunsurilor. În acest scop fiecare etapă a analizei gramaticale ar trebui să se încheie cu răspunsuri de tipul: *Cuvântul analizat este substantiv deoarece...; Mărcile pe baza cărora putem demonstra că substantivul analizat este în cazul acuzativ sint următoarele ... etc.*

După cum vedem, analiza gramaticală implică în egală măsură stăpânirea noțiunilor teoretice și posedarea deprinderii de a observa faptele de limbă. Numai în asemenea condiții analiza gramaticală va deveni un exercițiu intelectual care îi va ajuta pe elevi să-și aprofundeze cunoștințele despre sistemul limbii și le va înlesni accesul spre o mai bună înțelegere a limbii literare.

În cadrul analizei gramaticale se delimitează *analiza morfologică* (presupune încadrarea cuvântului analizat în anumite clase numite părți de vorbire și caracterizarea formei lui flexionare prin corelarea

acesteia cu anumite valori gramaticale: gen, număr, caz etc.) și **analiza sintactică** (presupune segmentarea unităților superioare — propoziția, fraza — în elemente constitutive și corelarea acestora de la urmă cu un anumit rol).

Analiza morfologică are drept scop dezvăluirea valorilor lexicogramaticale proprii unui cuvânt, valori ce sînt exprimate prin intermediul unor indici gramaticali.

Pentru a efectua analiza morfologică a cuvîntului este necesar ca elevii să cunoască:

— etapele în care se realizează analiza;

— trăsăturile fiecărei părți de vorbire și mijloacele de recunoaștere a acestora;

— categoriile gramaticale specifice părților de vorbire flexibile și indicii gramaticali care servesc la exprimarea lor.

Analiza morfologică este o operație complexă. În cadrul ei este necesar să se respecte următoarele etape:

1. **Stabilirea apartenenței cuvîntului la o anumită parte de vorbire;**

2. **Precizarea clasei lexicogramaticale din cadrul părții de vorbire respective în care se include cuvîntul analizat;**

3. **Stabilirea tipului de declinare sau de conjugare (numai pentru cuvintele care se declină sau se conjugă);**

4. **Identificarea categoriilor morfologice ale cuvîntului analizat în corespundere cu specificul categorial al părții de vorbire respective (numai pentru cuvintele flexibile);**

5. **Precizarea funcției sintactice îndeplinite de cuvîntul analizat (în cazul cuvintelor cu funcție sintactică de parte de propoziție) și stabilirea rolului îndeplinit de elementele de relație (pentru cuvintele fără funcție sintactică de parte de propoziție).**

În cele ce urmează ne propunem să descriem modul de analiză a substantivului.

1. **Analiza morfologică a substantivului începe cu delimitarea în text a cuvîntului de analizat. Substantivul se ia, în acest caz, împreună cu instrumentele gramaticale care îl însoțesc: articol, prepoziție; aceasta de la urmă se închide între paranteze: *un elev, o carte, (la) școală, (pe) drum; (în fața) casei.***

Cel mai important aspect al etapei respective este stabilirea părții de vorbire în care se include cuvîntul analizat. După cum se știe, în delimitarea unei părți de vorbire cu conținut semantic (substantiv, adjectiv, numeral, pronume, verb, adverb) se ține seama de următoarele criterii: a) semantic (sensul lexical general, altfel spus, valoarea morfologică de parte de vorbire); b) morfologic (flexiunea cuvîntului în raport cu anumite categorii gramaticale); c) sintactic (funcția sintactică în propoziție).

Sub aspectul conținutului, substantivul denumește obiecte în sens larg și, deci, se caracterizează prin sensul lexical general de obiect. Neavînd mijloace proprii de expresie, valoarea categorială a substantivului se manifestă indirect: în primul rînd, prin faptul că unitățile acestei clase de cuvinte își modifică forma pentru a exprima următoarele categorii gramaticale: numărul, cazul, determinarea, și, în al doilea rînd, prin aceea că în propoziție, ele se întrebuintează, de obicei, cu funcțiile sintactice de subiect, complement direct sau indirect.

În procesul concret de analiză, substantivul se recunoaște pe baza următoarelor caracteristici:

— răspunde la întrebările: Ce este acesta/aceasta? Cine este acesta/aceasta?;

— i se poate alătura un adjectiv care exprimă o însușire a obiectului denumit: *carte (nouă), cartea (aceasta), cartea (mea);*

— poate fi însoțit de un numeral (numai substantivele care denumesc

obiectele numerabile): (*cinci*) copii, (*șapte*) zile;

— se poate declina: *o carte, unei cărți, niște cărți; cartea, cărții, cărțile, cărților*;

— poate fi substituit prin pronumele personale: *copilul — el, școala — ea, nepoții — ei, florile — ele*.

Deoarece un cuvânt flexibil are o mulțime de forme, este necesar să se indice și forma-tip a acestuia. Pentru substantiv forma-tip este: nominativ, singular, nearticulat (*elev, carte, școală, drum, casă*).

În legătură cu întrebarea care se pune substantivului este bine să se știe că uneori un cuvânt poate răspunde la două întrebări: una adresată formei-tip și alta adresată formei flexionare care este folosită în contextul dat. De exemplu, substantivul *piatră* din îmbinarea *casă de piatră* va răspunde la întrebarea: *Ce este aceasta?* — Răspuns: (*o*) *piatră*, dar și la întrebarea: *Ce fel de (casă)?* — Răspuns: (*de*) *piatră*. Prin întrebarea a doua recunoaștem funcția sintactică a acestui cuvânt. Deci, substantivul se va identifica numai cu ajutorul întrebării ce se adresează formei-tip.

2. În cea de a doua etapă a analizei morfologice, substantivul urmează să fie repartizat în una dintre următoarele clase lexico-gramaticale:

a) substantiv comun (numește obiecte ce fac parte dintr-o clasă de elemente de același fel: *sat, geantă, arbore*) — substantiv propriu (denumește un obiect izolat spre a-l deosebi de altele de același fel: *Ion, Ștefănescu, Franța*);

b) substantiv concret (numește obiecte care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț: *masă, caiet, casă*) — substantiv abstract (numește concepte, idei, noțiuni: *curaj, dreptate, libertate*).

După ce substantivul a fost inclus într-o anumită clasă lexico-gramaticală, este necesar să se precizeze particularitățile gramaticale ale acestuia. Astfel, substantivul comun, de cele mai multe ori, pot avea ambele forme de număr, iar cele proprii se folosesc numai cu o singură formă: fie de singular, fie de plural.

Un anumit specific în ceea ce privește comportamentul gramatical au și substantivul abstract. Acestea, de obicei, au numai forma de singular și nu se pot combina cu numeralul.

3. Cea de a treia etapă a analizei morfologice prevede stabilirea tipului de declinare căruia îi aparține substantivul analizat. Tipurile de declinare reprezintă subclase formale de cuvinte delimitate în interiorul substantivului ca parte de vorbire. Acestea includ substantivul care au același număr de forme gramaticale și care folosesc aceleași mijloace (desinențe, articole) pentru exprimarea categoriilor gramaticale. Este vorba de subclase de substantive care au același comportament gramatical în cursul flexiunii. Trebuie observat că în româna contemporană pentru declinarea substantivelor este relevantă clasificarea lor pe genuri. Aceeași clasificare este importantă, de asemenea, și în aplicarea regulilor acordului. În felul acesta substantivele românești se organizează în trei tipuri de declinare care corespund celor trei genuri: masculin, feminin, neutru.

Genul substantivelor în limba română nu are indici specifici. În general, drept indici ai genului unui substantiv pot servi: terminația la nominativ, singular, nearticulat; articolul substantival; forma determinanților de tip adjectival și, uneori, înțelesul substantivului.

Cel mai frecvent criteriu folosit la identificarea genului este însoțirea substantivului cu numeralul *un — doi* (pentru genul masculin), *o — două* (pentru genul feminin) și *un — două* (pentru genul neutru). La recunoașterea genului unui substantiv în context ne putem orienta și după forma determinanților de tip adjectival care trebuie să fie trecuți la ambele numere: *om bun — oameni buni, femeie bună — femei bune, drum bun — drumuri bune*. În cazul celor mai multe substantive animate genul poate fi recunoscut și după înțeles: substantivele masculine nume de animate, de obicei, denumesc ființe de sex masculin, iar substantivele feminine nume de animate denumesc

ființe de sex feminin.

4. Următoarea etapă a analizei morfologice este caracterizarea categoriilor gramaticale ale substantivului. În cadrul acestei etape se fac observații privind:

— semnificația formelor flexionare ale substantivului;

— indicii gramaticali care servesc la exprimarea și la identificarea categoriilor morfologice;

— caracterul complet sau incomplet al paradigmei morfologice.

În analiza morfologică a numărului gramatical este necesar să se țină cont că substantivele românești realizează distincția dintre singular și plural:

a) prin desinențe: *pom-pomi, cheie-chei*;

b) însoțite uneori și de alternanțe fonetice în rădăcină: *băiat-băieți*;

c) prin formele articolului substantival când substantivul este articulat: *un tigru — niște tigri, codrul — codri*.

Cît privește structura paradigmei de număr, trebuie avut în vedere că nu toate substantivele au o paradigmă completă. Alături de substantivele cu forme pentru ambele numere, există subclase de substantive care au flexiunea lor proprie diferită de cea a clasei din care fac parte. Aici se includ:

a) substantivele invariabile, cu o singură formă flexionară pentru ambele numere: (*un*) *tei* — (*doi*) *tei*, (*o*) *învățătoare* — (*două*) *învățătoare*;

b) substantivele defective de număr, care au forme numai pentru singular (*cinste, curaj, tineret*) sau numai pentru plural (*zori, cîlți, icre, ochelari*).

Cu privire la caz, vom observa că această categorie aproape că nu este marcată în corpul fonetic al substantivului. Cu excepția substantivelor feminine, care realizează la singular opoziția dintre cele două perechi de cazuri (NA/GD) prin desinențe, celelalte substantive, inclusiv cele feminine la plural, au o singură formă nearticulată pentru toate

cazurile. Deci, în cursul declinării substantivelor se schimbă, în fond, articolul.

În general, cele cinci cazuri ale substantivelor în română pot fi identificate cu ajutorul următoarelor mijloace: (a) desinența cazuală; (b) articolul substantival hotărît și nehotărît; (c) articolul genitival; (d) forma de caz a determinantului antepus; (e) funcția sintactică; (f) prepoziția. Aplicarea acestor mijloace în procesul de analiză a cazului se va face în două etape. La început, articolul substantival și formele de caz ale determinantilor de tip adjectival proclitici ne vor da posibilitatea să diferențiem cazurile NA de GD. Prezentăm mai jos algoritmul deosebirii acestor două perechi de cazuri:

a) se precizează dacă substantivul este articulat sau nearticulat;

b) substantivele articulate în felul următor: *un elev, niște elevi, elevul, elevii* vor fi în cazul NA, iar cele articulate astfel: *unui elev, unor elevi, elevului, elevilor*, în cazul GD.

c) când substantivul este la forma nearticulată, urmează să verificăm dacă el nu are un determinant proclitic:

d) substantivul nearticulat și neprecedat de un determinant de tip adjectival (*elev, elevi*) nu poate fi decît în cazul NA;

e) cazul substantivului nearticulat și însoțit de un determinant proclitic se stabilește după forma determinantului; într-o îmbinare de tipul: *acest elev, acești elevi* substantivul va fi în NA, iar în îmbinările *acestui elev, acestor elevi* substantivul va sta în cazul GD.

Diferențierea în continuare a cazului N de A și a cazului G de D se face prin mijloace de natură sintactică. Aceste distincții presupun, în primul rînd, corelarea cazului cu funcția sintactică. Astfel, nominativul se asociază cu funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, apozitie, iar acuzativul neprepozițional se asociază cu funcția de complement direct. Genitivul se recunoaște prin faptul că

În propoziție determină un nume cu funcția sintactică de atribut, iar dativul are ca termen regent un verb și îndeplinește funcția de complement indirect. Un alt mijloc de deosebire a acestor patru cazuri, legat oarecum de cel anterior, este și folosirea întrebărilor cazuale. Pentru situațiile în care cazul substantivului este cerut de o prepoziție, un mijloc sigur de diferențiere a cazurilor G, D, A este prepoziția, întrucât fiecare prepoziție are un anumit regim cazual. Cazul G mai poate fi deosebit de cazul D și prin faptul că, în anumite contexte, cel dintâi este însoțit de articolul genitival: *al, a, ai, ale*. E bine să se cunoască, de asemenea, și modalitățile prin care se poate provoca apariția acestui semn al cazului G — intercalarea unui termen: *cartea fratelui* — *cartea de istorie a fratelui*; inversarea ordinii celor doi termeni: *a fratelui carte*; eliminarea articolului enclitic de lângă termenul regent: *o carte a fratelui, această carte a fratelui*.

Categoria determinării la substantive se manifestă prin opoziția următoarelor trei forme: forma nearticulată (*țăran, țărani*), forma articulată nehotărît care denumește un obiect neindividualizat, necunoscut (*un țăran, niște țărani*) și forma articulată hotărît care indică obiecte individualizate, cunoscute (*țăranul, țărani*).

Indicele acestei categorii — articolul substantival — diferențiază clar formele ei, prin urmare, nu apar probleme în ceea ce privește deosebirea lor. Trebuie avute în vedere, totuși, situațiile când adjectivul precedă substantivul și preia în mod formal articolul acestuia: *scumpul prieten, frumoasa țară*. În aceste îmbinări, sub aspect semantic, articolul, deși este atașat de adjectiv, caracterizează substantivul. Vom spune deci că, formal, substantivul este nearticulat, însă ca valoare el este definit.

5. Analiza morfologică a substantivului se încheie cu indicarea funcției sintactice îndeplinite de

cuvântul analizat în propoziție. Precizarea funcției sintactice în cadrul analizei morfologice oferă posibilitatea de a înțelege rolul formelor gramaticale în limbă, și anume, rolul lor de a exprima raporturile sintactice dintre cuvinte.

Prezentăm, în final câteva modele de analiză morfologică a substantivelor:

**Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea:
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea!**

(G. Coșbuc, *Moartea lui Fulger*).

(*din*) *codru* — substantiv comun, concret, genul masculin, numărul singular, cazul acuzativ prepozițional (este cerut de prepoziția *din*), forma nearticulată, funcția sintactică: complement circumstanțial de loc;

o rămurea — substantiv comun, concret, genul feminin, numărul singular, cazul acuzativ neprepozițional, forma articulată nehotărît (articolul nehotărît *o*), funcția sintactică: complement direct;

unei lumi — substantiv comun, concret, genul feminin, numărul singular, cazul dativ neprepozițional, forma articulată nehotărît (articolul nehotărît *unei*), funcția sintactică: complement indirect;

codrului — substantiv comun, concret, genul masculin, numărul singular, cazul dativ neprepozițional, forma articulată hotărît (articolul hotărît — *lui*), funcția sintactică: complement indirect;

(*de*) *moartea* — substantiv comun, abstract, genul feminin, numărul singular, cazul acuzativ prepozițional (este cerut de prepoziția *de*), forma articulată hotărît (articolul hotărît *-a*), funcția sintactică: complement indirect.

Elena UNGUREANU
Chișinău

DECODIFICAREA SINTAGMELOR ATRIBUTIVE: METODOLOGIE ȘI PERSPECTIVE

Sintagma, în calitate de unitate de bază a limbii, alături de propoziție¹ este și ea "un produs **finit**" (s. n. — E.U.) al procesului de semioză². Într-un demers semiotic sintagma se pretează într-un mod oarecum mai specific unei descrieri, decodificarea ei însemnând aici, pe lângă 'a dezvălui semnificația unor simboluri, ce transmit o informație', și un sens primar, de stabilire a "originii" sintagmei sau a etapelor și a procedeelelor prin care a trecut.

Vorbirea omului primitiv nu avea cum să cunoască nici enunțul, nici îmbinarea, așa cum sînt ele proprii activității actuale de comunicare. Un singur cuvînt (inițial, un singur gest doar) purta semnificația unui întreg enunț sau discurs (macroenunț). "Cuvîntul care exprima la începuturile limbajului, o **frază**,³ indicativă nediferențiată avea, foarte probabil, o funcție predicativă"⁴. Exact în același sens Paul Valéry susținea: "Nu gîndim cuvinte, nu gîndim decît **frază**,⁵".

Într-o ierarhie a straturilor glotice nivelul îmbinării (sau al grupului de cuvinte) poate și să lipsească, acest fapt neîmpiedicînd comunicarea; lipsa unui asemenea strat însă ar afecta enorm o comunicare din perspectiva limbajului actual evoluat.

Dintre cele patru unități care se pot desprinde în analizele sintactice (**partea de propoziție, sintagma, propoziția și fraza**), sintagmei i s-a acordat, de regulă, statutul de unitate inferioară propoziției și de unitate superioară părții de propoziție. În lingvistica românească, deși nu se poate spune că n-a fost considerată suficient de importantă, nu i s-a relevat totuși în mod constant și sistematic capacitatea de organizare sistemică. Această sistemicitate, după părerea noastră, poate (și trebuie!) descrisă mai ales prin stabilirea clară și oportună a raportului dintre sintagmă și parte de propoziție, pe de o parte, și dintre sintagmă și propoziție, pe de alta.

Definim **sintagma** drept **esență** a claselor de îmbinări de cuvinte; altfel spus, acest termen ne va servi pentru denumirea unei realități gnostice. Desemnînd o abstracție generalizatoare, dedusă din modul de realizare a îmbinărilor de cuvinte, sintagma se va deosebi principial de îmbinare prin toate particularitățile specifice dihotomiei limbă — vorbire; general — particular; abstract — concret; formă — substanță; psihic — fizic; invariantă — variantă; invariabil — variabil; sistem — realizare; cod — comunicare etc.⁶ În plan ontic vom defini **îmbinarea de cuvinte**⁷, nu ca o combinație liberă de două sau mai multe unități legate prin anumite raporturi, ci ca rezultat al contractării enunțului, deci ca rezultat al derivării sintactice. Nerecunoscînd adesea acest nivel în stratificarea sintactică, multe dintre gramaticile tradiționale l-au privat de anumite caracteristici proprii atît enunțului (respectiv, propoziției), cît și îmbinării (respectiv, sintagmei) ca niveluri situate ierarhic.

Participînd în calitate de constituent al enunțului dezvoltat, îmbinarea de cuvinte într-adevăr apare, în operația de analiză, ca rezultat al segmentării enunțului, pe cînd în operația de sinteză ea nu mai reprezintă, pur și simplu, un rezultat al integrării a două părți de propoziție pe baza unei relații, ea constituind, după

părerea noastră, un procedeu mai complicat. În primul rând, întrucât constituenții îmbinării de cuvinte nu pot fi considerați "părți de enunț" ca atare, atât timp cât nu vor fi incluși într-un enunț (fie într-un pseudoenunț). Din păcate, de cele mai multe ori se confundă "partea de enunț" cu "partea de sintagmă", "partea de îmbinare" cu "partea de propoziție" ș. a. m. d. Integrarea îmbinării în enunț nu reprezintă altceva decât suprapunerea a două niveluri sintactice, pe care nu le considerăm în nici un caz absolut diferite, și nici doar asemănătoare în multe privințe, ci care dispun de un inventar de principii de creare și de generare aproape identice. În subsidiar, recunosc acest fapt, fără voia lor, chiar și cei mai inveterați adversari ai existenței vreunei relații de "înrudire" între îmbinare și enunț, respectiv între sintagmă și propoziție. (În acest sens îmbinările de cuvinte din enunț au parcurs un salt la alt nivel care în unele privințe poate fi considerat net superior celui predicativ, de suprafață.)

Iată, bunăoară, o mostră concludentă și edificatoare de contradicere, nu o singură dată pe parcursul textului, pe care o întâlnim la cercetătorul N. Prokopovici, în amplul și valorosul său studiu asupra îmbinărilor de cuvinte din limba rusă, când constată, de rând cu mulți alți cercetători ai problemei, că "îmbinarea, ca și cuvântul, îndeplinește funcție comunicativă prin intermediul propoziției, în componența ei", afirmație cu care sîntem întru totul de acord. Dar în continuare spune că "îmbinarea este privată de caracteristicile fundamentale ale propoziției (de categoriile de mod, timp, persoană, precum și de intonația comunicării) și de aceea se deosebește calitativ de propoziție, **deși interacționează în permanență cu ea**"⁸ (s. n. — E. U.). (Propriu-zis, propoziția-structură dispune de ele doar sub formă abstractizată.) Negînd legăturile între propoziție și sintagmă (mai bine zis, între enunț și îmbinare), autorul nu uită să le "înnoade" cu aceeași tenacitate peste fiecare 2-3

afirmații de acest gen. Bunăoară: "Propoziția a fost și rămîne leagănul tuturor noilor tipuri structurale de îmbinări ale cuvintelor"⁹, afirmație la care subscriem totalmente, și în același timp, ne lasă contrariați dacă o confruntăm cu cea de mai sus. Caracteristicile fundamentale care fac dintr-un cuvînt sau din mai multe cuvinte o entitate comunicativă, deci un enunț, sînt, deși nu în egală măsură, proprii și îmbinării incluse în enunț care reprezintă un substrat, fie un strat funcțional paralel. Unde dispar caracteristicile de modalitate, de temporalitate, de personalitate, ce se întîmplă cu intonația, cînd se produce transpunerea unui model enunțial în cel al îmbinării — nu e clar. Nu găsim aici un răspuns cît de cît plauzibil, pentru că particularitățile lor se pot releva, numai cînd îmbinarea este studiată *in nascendi*.

Unii cercetători, bunăoară, D. Irimia, I. Raspopov, E. Skoblikova ș. a., s-au referit la această stare de lucruri, cam nebuloasă, considerînd că nu au nici un suport argumentativ încercările de "desființare" a oricărui punți între enunț și îmbinare. Opușarea în fața unei asemenea derute conceptuale rămîne însă deocamdată doar un deziderat. Cu toate acestea, devine tot mai clar că în acest concept apar și unele breșe de interpretare, nefiind și el lipsit de inconsecvențe. Absolutizarea aspectului nominativ al îmbinării actualizate este, fără nici o îndoială, în defavoarea aspectului comunicativ al întregului enunț.

În teoria îmbinării / sintagmei s-au reliefat mai multe puncte de vedere privind locul și statutul acesteia în sistemul sintactic al limbii. În ceea ce privește modul de generare a îmbinării, și aici părerile s-au diversificat. Relativ prioritar este cel care tratează îmbinarea drept "material de construcție", "semifabricat", "dată de-a gata"¹⁰ și care este inclusă în enunț pe măsura necesităților comunicative, altfel spus, realizînd o relație de subordonare de **pînă la enunț**.

Un alt punct de vedere o tratează ca un comprimat al enunțului, ca urmare a depredicativizării, deci "apă-

rută” după enunț.

Cea de-a treia opinie, împăcînd într-o anumită măsură cele două păreri contradictorii, îi găsește îmbinării de cuvinte locul în aspectul **dinamic** al limbii, ea fiind generată nici pînă la și nici după constituirea enunțului, ci tocmai “în procesul realizării lui în procesul desfășurării componentelor unei sau altei scheme structurale la constituirea comunicării”¹¹. Această a treia opinie, confundînd, din păcate, defierea nivelului de abstractizare, lasă loc, de fapt, celei de-a patra, pe care o întîlnim la cercetătoarea E. Skoblikova¹²: “Îmbinarea se produce în vorbire nu pur și simplu în baza cerințelor cuvîntului regent, ci avînd în calcul **perspectiva și retrospectiva** întregii expunerii ce se desfășoară”¹³ (s.n. — E.U.).

Eliberate de inconsecvențele împovărătoare, toate aceste puncte de vedere, numai luate împreună, după opinia noastră, pot reflecta adecvat modul, mai exact modurile de generare a îmbinării de cuvinte: fie **pînă** la enunț, fie **după** el, destul de frecvent, **în calitate de “material de construcție”**, fie **realizate în chiar momentul vorbirii** (aici intră și cele ocazionale, care încalcă anumite norme ale sistemului) — toate sînt susceptibile de un tratament “deconstructor”. În prezentul studiu nu intenționăm să adîncim analiza tipurilor de îmbinări care se încadrează într-un anumit mod de generare, care poate fi totuși extrem de discutabil; ne interesează mai ales îmbinările cu un grad sporit de predicție pe care îl poate scoate la iveală procedura (de)predicativizării.

Toate nivelurile sintactice de pînă la enunț se caracterizează printr-un binecunoscut “complex de inferioritate”¹⁴, ce nu le permite să se realizeze în comunicare de sine stătător. Pot căpăta privilegiul superiorității însăși imediat ce sînt actualizate, independent sau în componența altor straturi sintactice. De ex.: *Seară de crăciun. Poveste*. Îmbinarea atributivă suferă de același complex al inferiorității, dar în măsură mult mai

mică, în comparație cu cuvîntul și sunetul, ea fiind mai favorizată, în sensul că structura ei internă dezvăluie mecanisme ascunse de contragere a enunțului, fapt irelevant pentru nivelurile subsituate. Limba actuală reproduce cu regularitate modele încetățenite și, în calitate de sistem deschis, creează, prin analogie, altele noi. Academicianul L. Șcerba era chiar foarte categoric în această privință subliniind că, “vorbitorul nu distinge absolut deloc formele cuvintelor și cuvintele îmbinărilor niciodată auzite și întrebuițate pentru prima oară, de formele cuvintelor și cuvintele îmbinărilor întrebuițate de multe ori, că în general toate formele cuvintelor și toate îmbinările cuvintelor se produc în mod normal *în procesul vorbirii*, ca urmare a unui joc extrem de complicat al mecanismului de vorbire omenesc, în condițiile unei împrejurări concrete a momentului dat”¹⁵.

În îmbinare se realizează mutații nu de sens, ci de structură. De aceea ne însușim opinia cum că “structurile de suprafață” reprezintă, în sfera stratului sintactic, realități glotice și lingvistice plene și că anume în “structurile de suprafață” sînt, de fapt, incluse toate fundamentele semantice de adîncime necesare tălmăcirii structurilor examinate.

Dintre toate tipurile de îmbinări, cele atributive ocupă în sistemul sintactic al limbii un loc prioritar, ele îmbogățindu-se și pe seama celor cu regent de origine verbală, convertite prin nominalizare în clasa atributivelor, precum și, cu același succes, pe seama celor cu determinanți circumstanțiali.

Anume îmbinările atributive s-au dovedit a constitui cheia fundamentală pentru descrierea mecanismului sintactic al limbii române. Scopul cercetării lingvistice constînd anume în re-crearea mecanismului de producere a vorbirii, acest fapt justifică, o dată în plus, încercarea noastră de a stabili originea acestor îmbinări. Fiind niște realizări concrete ale unor modele structurale, totalitatea acestor modele va constitui tipologia sintag-

melor. Majoritatea realizărilor concrete plasate în enunț le vom trata drept produse ale unui mecanism anterior, derivator în sens invers.

Separarea nivelului nepropozițional se face numai convențional, în scopul descrierii mai eficiente a lui. În realitate, în comunicarea propriuzisă el nu are corespondent, deoarece în calitate de unitate minimală de comunicare apar nu elementele cele mai simple (sunetele), ci cele mai complexe (enunțurile). Orice îmbinare este întrebuințată de către vorbitor (excepție face metalimbajul) numai în scopuri comunicative. De aceea, considerăm nefondate încercările de descriere a îmbinărilor exclusiv în afara cadrului actualizator, din moment ce nu vorbim de caracteristici predicative (modalitate, temporalitate, personalitate, intonație) nici în cazul altor straturi: al cuvântului, al sunetului. Problema însă, la o adică, poate fi pusă și în felul acesta.

În calitate de abstracții atât sintagma, cât și propoziția pot fi considerate predicative numai abstractizat, potențial. Pseudoîmbinarea și pseudoenunțul ar putea fi considerate predicative numai convențional. Avînd în vedere cele de mai sus, ne raliem la opinia (deloc nouă, de altfel, dar care nu s-a înrădăcinat îndeajuns) conform căreia obținerea îmbinării de cuvinte se datorează divizării (segmentării) enunțului¹⁶, întrucît numai o analiză amplă pe text sau discursivă ne poate oferi toată informația necesară privind cadrul actualizator. În afară de aceasta, numai urmărind și alte realizări contextuale, putem stabili o relație clară între elementele unui sau ale altui enunț, sau ale unui enunț "originar", rămas în afara textului, dar care este presupus de acesta și pe care îl putem oricînd reconstitui.

Descompunerea sau "destruc-turarea"¹⁷ îmbinărilor atributive scoate la iveală un anumit număr de părți de îmbinare. Generalizate, aceste părți de sintagmă se pot încadra între ele în raporturi sistemice sau asistemice.

Desprinderea convențională a unui predicat de adîncime este

echivalentă cu un procedeu de "anatomizare"¹⁸, dezmembrarea îmbinării ducînd la desprinderea din ea a unui subiect și a unui predicat (mai exact a realizatorilor acestor funcții), fapt ce denotă că structura de adîncime este predicativă în esența ei. Acest procedeu e menit să reconstruiască un sistem refăcut în alt sistem subsituat ierarhic, iar într-un anumit sens, suprasituat, fiind și astfel considerat de unii cercetători drept un "supranivel specific"¹⁹.

Delimitarea (stabilirea) componentelor **actuali** și a celor **virtuali** ai enunțului ne deschide panorama unei interpretări mult mai largi, reliefind potențialitatea sistemică a fiecărui component în parte, precum și a tuturor componentelor din sistem. Anume în acest sens și din această optică credem că poate fi reformulată definiția: "Predicatul **atribuie**, în timp ce atributul este de la început **atribuit**" (s.n. — E.U.), adică atributul ar fi doar "**preatribuit**"²⁰, noi considerînd că atributul poate fi atât preatribuit, postatribuit, cât și atribuit concomitent.

Așa cum "orice propoziție (= enunț, în terminologia noastră — E.U.) are o istorie deductivă multiplă"²¹, tot astfel orice îmbinare are o istorie derivativă proprie, ce trebuie reconstituită în baza enunțului, care este reper predicativ fundamental.

Parcurgînd o "obișnuită" procedură de depredicativizare care constă în: (1) decuplarea unității sintactice de termenul determinat prin suprimarea relatorului specific²²; (2) recuplarea cu alt relator; (3) restructurarea unităților constructive²³, diferite tipuri de propoziții generează anumite modele sintagmice tocmai în virtutea capacității sintagmatice a predicatului.

Faptul că "atributul comportă în el o forță predicativă"²⁴ nu mai este o noutate în studiile de sintaxă. Această forță sesizabilă la analiza transformățională, crește "nu dinafară, ci dinăuntru", transformînd enunțul cu îmbinări atributive în unul polipredicativ, cu o predicăție de centru și cu predicății periferice, care nefiind

absolut autonome, sînt marcate de către cea de centru. Semantica predicativă (numită și "propozițională"²⁵, dar inadecvat, după părerea noastră, căci poate fi proprie atît enunțului, cît și îmbinării) plasează îmbinarea în rîndul produselor derivării sintactice, apropiind-o considerabil de funcția enunțului și depărtînd-o de cea a cuvîntului, deci mai aproape de funcția comunicativă decît de cea pur nominativă și constitutivă. Frecvența la fel de impunătoare atît a îmbinărilor care se realizează în momentul vorbirii (deși după un model concret, de regulă) și a îmbinărilor care se percep ca gata făcute, ca unități formate, similare cuvîntului (în asemenea situații se vorbește de frazeologisme sau de îmbinări stabile) complică mult problema, un studiu special privind delimitarea lor lipsind pînă la ora actuală.

Reproducînd tipare depredicativizate ale propozițiilor, sintagmele sînt niște modele abstracte, cu sens la fel de abstractizat. Afirmația că sintagmele ar exista în limbă independent de propoziție și că s-ar forma în baza specificului lexicogramatical al cuvintelor de sine stătătoare este adevărată doar parțial, întrucît particularitățile lexico-gramaticale ale regenților oricăror îmbinări s-au stabilit inițial doar în enunțuri. Această capacitate s-a transmis și îmbinărilor neactualizate (= pseudoîmbinărilor), care sînt realizate în baza modelelor sintagmatiche, în partē, în baza valențelor verbului — ca centru organizator. În plus, în realizările lor concrete îmbinările depind, indiscutabil, atît de enunțul derivator, originar, cît și de enunțul în care sînt plasate, stabilind diverse relații de cauzalitate, de finalitate, de concesiune etc.

Respectînd astfel unul dintre dezideratele fundamentale ale limbajului: "Într-un minimum de spațiu un maximum de informație", îmbinările atributive realizează perfect sarcina de simplificarea a volumului enunțului cu complicarea concomitentă a volumului semantic. "Rațiunea unei exprimări prin compliniri (atribut,

complement) este, în primul rînd, aceea de a reduce lexicul la minimum", constată în aceeași ordine de idei B. Berceanu²⁶. Dar "noul"²⁷ adus de și în enunț nu se datorează nici pe departe exclusiv verbului-realizator al funcției de predicat: gradul de informativitate sporește efectiv pe seama complinirilor, între care cele atributive ocupă locul cel mai de seamă (cu condiția că nu le considerăm pe toate atributive!) De ex.: *Asemeni dureri / n-am avut niciodată. / Dar nici asemeni / răbdare* (Gr. Vieru, *Acum și în veac*, Chișinău, 1997, p. 31). Informativitatea realizată de predicățiile implicite (periferice) atributive întrece foarte frecvent informativitatea realizată de predicăția de centru, fapt care plasează atributul în rîndul funcțiilor sintactice definitorii pentru semantica propozițiilor. Decodificate din această perspectivă propozițională, sintagmele ar avea un statut mai exact definit, reprezentînd abstracții ale realizărilor concrete din vorbire, care sînt infinite și inconfundabile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ Cf. : Kurylowicz, J., *Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition // Esquisses linguistiques*, I, München, 1973, p. 36-50.

² Vezi: Москальская, О., *Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка)*, Moscova, 1974, p. 10: "Propoziția reprezintă un produs finit al semiozei (al actului semiotic), împărțind, printre altele, această particularitate cu sintagma". Nu toți cercetătorii îi recunosc sintagmei acest specific.

³ Aici și în continuare acest termen — frază₁ — va fi echivalent cu termenul **enunț**. Majoritatea cercetătorilor (dar și scriitorii etc.) nu fac o deosebire curentă între nivelul ontic și cel gnostic, deși utilizează termenul în cauză suficient de des, el semnificînd atît enunț simplu, cît și enunț complex.

⁴ Wald, Henri, *Realitate și limbaj*, București, 1978, p. 113.

⁵ Apud: Barthes, Roland, **Plăcerea textului**, Cluj, 1994, p. 14.

⁶ Звегинцев, В., **Предложение и его отношение к языку и речи**, Moscova, 1976, p. 10; vezi și Ețcu, Ion, **Tipologia propozițiilor în limba moldovenească**, Chișinău, 1979.

⁷ Pentru o tratare univocă a îmbinării vom exclude din cadrul ei orice formații paralexemice (locuțiuni, cuvinte compuse) și expresii idiomatiche, frazeologisme etc., considerându-le pe acestea din urmă îmbinări indivizibile și neanalizabile, constituite *in absentia*, spre deosebire de îmbinările propriuzise, care sînt constituite *in praesentia*. Vom reține însă că chiar și îmbinarea relativ unificată, "oricît de firească și de dată (s.n. — E.U.) ar fi, ea ascunde că este rezultatul transformării unor posibilități în realități" (vezi Drașoveanu, D. D., **Teze și antiteze în sintaxa limbii române**, Cluj, 1997, p. 73).

⁸ Прокопович, Н., **Словосочетание в современном русском литературном языке**, Moscova, 1966, p. 86.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi: Смирницкий, А., **Синтаксис английского языка**, Moscova, 1957, p. 173 și urm.; Колшанский, Г., **Коммуникативная функция и структура языка**, Moscova, 1984, p. 39 ș.a.

¹¹ Vezi: Тулина, Т., **Функциональная типология словосочетаний**, Kiev-Odesa, 1976, p. 10.

¹² Скобликова, Е., **Очерки по теории словосочетания и предложения**, Saratov, 1990.

¹³ *Ibidem*, p. 21-22.

¹⁴ Vezi: Звегинцев, В., *op. cit.*, p. 51.

¹⁵ Щерба, Л., **Языковая система и речевая деятельность**, Leningrad, 1974, p. 25.

¹⁶ *Ibidem*, p. 92.

¹⁷ Vezi: Diaconescu, I., **Probleme de sintaxă a limbii române actuale. Construcție și analiză**, București, 1989, p. 170.

¹⁸ Vezi: Звегинцев, В., *op. cit.*, p. 188.

¹⁹ *Ibidem*, p. 51.

²⁰ Vezi Berceanu, B., **Sistemul gramatical al limbii române (Reconsiderare)**, București, 1971, p. 45, 253.

²¹ Cârâc, I., **Introducere în seman-**

tica propoziției, București, 1991, p. 188.

²² Acest relator specific este realizat nu doar de verbul *a fi*, cum se pretinde în mod eronat uneori și tocmai de aceea inexplicabil și inabordabil pentru alte tipuri de structuri, ci și de verbele ce exprimă ideea de: **apartenență** (*a aparține, a avea ș.a.*); **identificare** (*a reprezenta, a se asemena cu, a constitui ș.a.*) sau care denumesc: **materialul** (*a fi făcut din*); **menirea** (*a fi prevăzut, a fi destinat ș.a.*); **locul** (*a se afla...*); **timpul** (*a se întâmpla, a dura...*) și multe altele.

²³ Cf. Diaconescu, I., *op. cit.*, p. 34.

²⁴ Кацнельсон, С., **Историко-грамматические исследования, I. Из истории атрибутивных отношений**, Moscova — Leningrad, 1979, p. 351.

²⁵ Vezi, bunăoară, Вольф, Е., **Грамматика и семантика прилагательного**, Moscova, 1978, p. 169-170.

²⁶ Vezi Berceanu, B., *op. cit.*, p. 81.

²⁷ *Ibidem*, p. 253.

Nelly SAMOIL
Chișinău

ROLUL STRUCTURATOR AL METAFOREI POETICE ÎN TEXT

Examinarea metaforei din punct de vedere al principiului ei de construcție ne permite să constatăm că ea, ca și oricare imagine, posedă un caracter structurat, ce se datorează corelării a doi termeni și substituirii unuia dintre ei cu altul. Astfel, metafora este receptată ca ceva întreg, reprezentând o structură particulară (inconfundabilă cu a altor tropi) construită în cazul dat după principiul analogiei dintre elementele componente și se lasă cuprinsă într-un sistem complex de corelații, de corespondențe și opoziții, imposibile într-o construcție lexicală obișnuită. Fiind organizată după anumite legi, metafora relevă un caracter structurat prin însăși natura sa. Dar, în același timp, ea posedă, vom vedea, și un caracter structurator, fapt ce îi determină în mare măsură valoarea poetică.

Caracterul structurator al metaforei se manifestă deja la nivelul transferului semantic când se obține declanșarea imaginii făuritoare de o realitate nouă. J. Burgos afirmă în lucrarea **Pentru o poetică a imaginarii** că imaginea "dă de văzut altceva" și "dă de văzut altminteri".¹

Aceasta se întâmplă atunci când

imaginea (și, bineînțeles, metafora) se constituie ca o expresie a unei realități nicidecum trăite anterior, astfel încât cititorul devine descoperitorul unei lumi noi.

Dar imaginea în genere, și metafora în speță, structurează substanța poetică și la un alt nivel — al textului —, distrugând și concomitent refăcând limbajul literal în funcția lui de semnificare și de reprezentare. Cu siguranță, în operă metafora nu poate fi percepută nicidecum doar ca element semnificativ în sine. Ea se relevă în multiple relații cu celelalte elemente ale ansamblului poetic. Prin mijlocirea acestor relații, ea, pe de o parte, își îmbogățește conținutul conturat prin transfer, iar pe de altă parte, imprimă noi valențe conotative cuvintelor cu care interacționează, trimițând dincolo de înțelesul lor literal. Astfel, ea este implicată într-un proces complex de recreare a limbajului literal.

Astfel se produce o ruptură în sistem de îndată ce cuvântul cu sens figurat este resimțit ca impropriu în ansamblul artistic, ruptură ce stă la baza structurii imaginii poetice.

Supuse unui asemenea principiu de organizare, cuvintele alcătuiesc o structură în stare să elaboreze o realitate nouă ca în exemplul "noaptea pletei" (Gr. Vieru). Poetul transformă entități nonidentice în limbajul obișnuit ("noapte" și "plete") în termeni de identitate. În planul expresiei are loc o combinare neașteptată, dar care devine normă poetică ce determină individualul.

Așadar, imaginea își asumă un rol structurator chiar în momentul utilizării unei noțiuni în locul alteia, apoi își dezvoltă funcția structuratoare prin interacțiunea cu textul, care, la rândul său, nu încetează s-o întregească pentru că el nu mai reprezintă un mesaj logic care ar satisface așteptările, ci unul cu adevărat revelator din perspectiva caracterului său imprevizibil. Așa cum a demonstrat P. Ricoer în studiul **Metafora vie**,

metafora de invenție constituie o nouă valoare pe care analiza semică nu o poate cuprinde. "Trebuie, într-adevăr, să invocăm un sistem de referințe ad hoc, care nu începe să existe decât de la enunțul metaforic însuși. Nici codul lexical, nici codul clișeeilor nu cuprind noua trăsătură constitutivă a semnificatului, ce reprezintă o deviație în raport cu cele două coduri."² În funcție de contextul situativ de comunicare în care este inclusă, metafora obține un surplus de sens, fapt ce ilustrează caracterul ei structurator, deschizând calea spre o pluralitate de virtualități semantice.

Indiscutabil, imaginea ca proces creator slujește structurării mesajului întru revelarea unui conținut poetic inedit. Ea dirijează actul poetic actualizându-l: cuvintele, care se pare că și-au epuizat virtualitățile artistice, regenerează, dezlegându-se de toate "rolurile" lor codificate. Reajustând textul, considerat la început închis în scriitură, imaginea îl reînnoiește prin supradozarea informației, îl îmbogățește afectiv și semantic. Pentru ilustrarea acestei afirmații vom apela la poezia **Și dacă** de M. Eminescu: "Și dacă ramuri bat în geam / Și se cutremur plopii, / E ca în minte să te am / Și-ncet să te apropii. // Și dacă stele bat în lac / Adîncu-i luminîndu-l, / E ca durerea mea s-o-mpac, / Înse-ninîndu-mi gîndul. // Și dacă norii deși se duc / De iese-n luciul luna, / E ca aminte să-mi aduc / De tine-ntot-deauna". Evident, valorile obținute prin transfer sînt departe de a fi revelatoare. Dar, interacționînd cu elementele întregului, unele imagini generează conotații de mare sensibilitate ce colorează afectiv și plasticizează expresia poetică. De notat că surplusul de sens și farmecul poetic se conțin nu în cuvintele din care se compune poezia (ele fiind uneori chiar banale: ramuri "bat", stele "bat", norii "se duc"...), ci în spațiul dintre aceste cuvinte, în asociațiile declanșate de ele. Or, anume ceea ce se comunică dintre cuvinte devine adevăratul mesaj.

Rolul structurator al metaforei se realizează nu numai la nivelul de suprafață al textului — prin deslocarea și corelarea elementelor lexicale —, ci și la nivelul lui de adîncime. Aici se descoperă posibilități de structurare cu mult mai variate. Fondul latent al acestei structuri semantice în care textul poetic nu încetează să funcționeze, este practic, nelimitat.

Astfel sînd lucrurile, e clar că valoarea poetică a metaforei o determină nu numai transferul operat, originalitatea și prospețimea limbajului. Ea se nuanțează și prin combinațiile pe plan sintagmatic. Să urmărim un exemplu de combinare deviantă dintre subiect și predicat: "Pletele noastre se zbat în vînt" (Gr. Vieru). Cuvîntul "pletele" este subiectul mesajului care a fost selectat dintre termenii similari. Apoi, ca un comentariu la subiect, poetul a ales unul dintre verbele înrudite semantic ("se zbat"), cel mai potrivit, în viziunea sa, pentru a realiza o substituție poetică a realității proprii, căci figurarea ține de o alegere și de o elaborare estetică. Ambele cuvinte alese se combină, formînd o secvență în care verbul apare cu sens figurat, întărit și de complementul circumstanțial "în vînt".

Mecanismul combinării deviante în plan sintactico-semantic îl putem urmări și între două substantive care desemnează împreună o metaforă-definiție cum e în poezia **Pe tine, vînt, te-am cuprins...** de Gr. Vieru: "Cuprins-am dragostea, / Lumină de început". Ceea ce conferă sintagmei "dragostea / lumină de început" statut de metaforă este confruntarea între termenul comparat "dragostea" și cel comparant "lumină de început" care îndeplinesc funcții diferite, dar care au anumite trăsături semantice comune. Astfel, cuvîntul devine important prin locul pe care îl ocupă în discurs, iar rolul său operează în raport cu ansamblul în care se situează și colaborează. El intră în diferite alcătuiți și joacă nenumărate "roluri" relevante.

Caracterul structurator al metaforei se manifestă și la nivel compozițional. Ea "sudează" elementele ansamblului poetic aruncînd o punte de legătură spre alte cuvinte sau alte figuri (de cele mai multe ori acestea fiind și ele metafore) și, drept urmare, ea se îmbogățește semantic, structurînd totodată substanța poetică a operei. Prin repetare, paralelism, contrapunct metafora dobîndește însușiri care marchează o gradare a efectelor, mecanismele sintactice devenind uneori esențiale în acest scop. Așezate într-un anumit mod, enumerările metaforice organizează și sintetizează gîndul poetic. Spre exemplu, în poezia lui L. Damian **Nu mă uita** elementele primordiale ale existenței noastre (spin, floare, lacrimă) devin termeni metaforici ce formează o coloană, dezvoltînd și sensibilizînd gîndul exprimat inițial într-o formă nudă: "Nu mă uita, te chem, nu mă uita / Sînt spin crescut în amintirea ta. / Sînt floare firavă nu-mă-uita. / Sînt lacrimă de foc sub geană grea". Șirurile metaforice, ne putem convinge, organizează substanța întregului context, asigură coerența și coeziunea ansamblului.

Altădată toate percepțiile particulare: intuițiile, gîndurile, imaginile obținute în urma transferului converg și duc la elaborarea treptată a unei imagini integratoare. Anunțată la început ca imagine centrală (sau o concluzie), metafora devine spre sfîrșit, prin frecvența utilizării ei, o reprezentare poetică cu sens global (vezi poezia **Mamă, tu ești...** de Gr. Vieru).

Analiza metaforei din perspectiva caracterului său structurator relevă că organizarea și funcționarea ei se făurește prin rupturile sale. Am văzut că rupturile nu sînt niște lacune, ci o modalitate de a dirija scriitura. Fiind caracteristice oricărei creații adevărate, ele dezorganizează limbajul convențional și tot ele îl reorganizează conferindu-i autenticitate. O altă concluzie care se impune este că prin interacțiunile sale cu con-

textul, prin "rolurile" ce i se atribuie, metafora exercită o intensă acțiune structuratoare asupra substanței poetice, sporindu-și la rîndu-i pe această cale potențialul său ca mijloc de limbaj. Deci, valoarea poetică a metaforei rezultă nu numai din actul de transfer ca atare (oricît de revelator ar fi), ci și din capacitatea ei de a conlucra sensibil și sugestiv cu ansamblul poetic.

NOTE

¹ J. Burgos, **Pentru o poetică a imaginarii**, București, 1988, p. 27.

² P. Ricoer, **Metafora vie**, București, 1984, p. 164.

Iolanda STERPU
Iași

TERMENI DE ADRESARE ÎN COMEDIILE LUI CARAGIALE — NUMELE DE RUDENIE

În comediile lui Caragiale, *apelativele*¹, folosite de personaje ca termeni de adresare în comunicarea dialogală, sînt *substantive* în vocativ (mai rar în nominativ, folosite ca determinanți) sau *adjective substantivizate* (în nominativ sau vocativ).

Ca și "pronumele de dialog"², apelativele *fixează axa vorbitor-interlocutor* și marchează *funcția conativă*, de orientare spre *interlocutor*.

Substantivele în vocativ, folosite ca termeni de adresare în comediile lui Caragiale, sînt:

- a) nume generice de persoane;
- b) nume de rudenie;
- c) nume de animale domestice sau nume generice de animale, folosite metaforic;
- d) nume cu valoare de calificare³.

Substantivele în vocativ au caracter predominant *deictic*⁴, adică *identifică interlocutorul*.

Vom încerca aici o *cercetare stilistică* a substantivelor *nume de rudenie*⁵, folosite ca termen de adresare în comedii, încercînd să evidențiem *valorile expresive* ale acestora. Considerăm că și acest aspect, al *selectării și folosirii* formulilor de adresare, definește arta lui Caragiale.

Numele de rudenie folosite ca termeni de adresare în comediile lui Caragiale pot fi grupate în serii perechi, în funcție de opoziția semantică de gen: *frate / soro*, *nene* (cu variantele *neică*, diminutivul *neicu-*

șorule) / *țafo* (cu varianta diminutivă *țăfîco*). Ele sînt specifice relațiilor de comunicare de tip *personal*⁶.

În comediile lui Caragiale adresarea prin nume de rudenie se caracterizează, de cele mai multe ori, prin *neutralizarea trăsăturii semantice* a înrudirii. Aceste apelative nu mai indică lingvistic o relație de înrudire, ci marchează *familiaritatea*.

Frate e folosit în situații de comunicare personale, între *prieteni*, aducînd o notă accentuată de familiaritate. Poate apărea *singur*: "Nu — frate, nu-nțeleg daraverile astea cu opoziția"⁷ (p. 119, Brînzovenescu către Farfuridi, **O scrisoare pierdută**); "Bine, frate, înțeleg plastografie, pînă unde se poate, dar pînă aci nu înțeleg" (p. 115, Trahanache către Tipătescu, **O scrisoare pierdută**) sau *însoțit* de determinări; substantive comune care indică prenumele interlocutorului: "Tii! frate Nae, să fi fost el aici să mă fiarbă așa, că-i sărea ochilarii din ochi ..." (p. 16, Jupîn Dumitrache către Ipingscu, **O noapte furtunoasă**).

Poate fi folosit ca termen de adresare și între *cunoștințe întîmplătoare*, bărbați: "Tați, frate" (p. 217, Dandanache către Trahanache, **O scrisoare pierdută**); "Ei, da, frate, cînd îți spun" (p. 250, lordache către Pampon, **D-ale carnavalului**, sau p. 315, Pampon către Nae Girimea).

Folosit între membrii aceleiași familii, în adresarea *soției către soț*, apelativul *frate* nu este adecvat interlocutorului: "Ce e frate, ce e?" (p. 63, Veta către Jupîn Dumitrache, **O noapte furtunoasă**; vezi și p. 75). I. Iordan consideră că folosirea apelativului *frate* în limbajul femeilor ar fi "sub influența vorbirii bărbaților, care se bucură de mai mult prestigiu"⁸. În același timp, adresarea femeilor către bărbați cu *frate* sugerează "caracterul limitat și relativ uniform al contactelor sociale ale femeilor, îngustimea sferei lor de viață"⁹.

În comediile lui Caragiale apelativul *frate* poate cunoaște o *dublă neutralizare*, atît a trăsăturii semantice a înrudirii, cît și a opoziției de gen, cînd apare în adresarea unui *bărbat către o femeie*: "Frate, a fost

încurcătură, înțelege” (p. 317, Pampon către Mița, **D-ale carnavalului**); “Nu mai crede în mofturile cărților, frate ...” (p. 232, lordache către Mița, **D-ale carnavalului**); “Bine, frate, revoluție ca revoluție, da nu-ți spusei că nu-î voie ... să dai focuri în oraș?” (p. 92, Leonida către Efimia, **Conu Leonida față cu reacțiunea**; vezi și p. 86). În acest context, apelativul *frate* își pierde semnificația primară, *desemantizându-se*. În același timp, forma *frate*, susceptibilă de expresivitate aderență, prin corelare inadecvată cu conținutul exprimat,¹⁰ devine sursă de comic, subliniind lipsa de maleabilitate lingvistică a vorbitorului. Așadar, deși este folosit în adresare reciprocă din cadrul familiei, *frate* devine un clișeu, deoarece nu este adecvat interlocutorului.

Frate, folosit în cadrul raporturilor *nereciproce*, în adresarea unei persoane mai vîrstnice către una mai tînără, denotă *intimitatea* pe care vorbitorul superior ca vîrstă urmărește să o instituie. “De ce nu spui așa, frate?” (p. 78, Jupîn Dumitrache către Chiriac) e o invitație la familiaritate, adresată de Jupîn Dumitrache, care are, în final, confirmarea faptului că tînărul Chiriac îi aparține “onoarea de familist”, deoarece “legătura de gît” de pe pernele Vetei îi aparține. În acest caz evidența nu este “doar negată, contestată, este transformată în contrariul ei”¹².

Forma diminutivă *frățico* (ce apare în adresarea Vetei către Jupîn Dumitrache, p. 77, **O noapte furtunoasă**), obținută poate prin analogie cu *frățico*, e “susceptibilă de expresivitate inerentă în domeniul formării cuvintelor”¹³ și deci e sursă de comic.

Forma de plural *fraților* poate fi folosită în situații oficiale, în adresarea către un auditoriu pe care vorbitorul vrea să și-l apropie. Astfel, *fraților* funcționează ca o formulă de captare a atenției, prin nota de familiaritate introdusă. Cațavencu folosește acest apelativ în discursul său demagog, pentru a cîștiga auditoriul: “Domnilor... Onorabili concetățeni! ... Fraților!” (p. 183; vezi și p. 184, 190, 223).

Uneori termenul funcționează ca

indiciu al solidarității de grup, *fraților* numind, în **O scrisoare pierdută** (de exemplu), pe cei care fac parte din același grup politic: “Pe ei, fraților!” (p. 193) e îndemnul grupării lui Cațavencu de a înfrunta gruparea rivală.

Soro e folosit, potrivit normei sociolingvistice, în cercul familiei, în adresarea către surori. În comediile lui Caragiale, acest termen nu e folosit niciodată conform uzului curent. Depășirea normei are însă valoare stilistică.

Între membrii aceleiași familii, *soro* poate fi folosit în adresarea *soțului către soție*, deci fără referire la gradul de rudenie, devenind, prin neadecvare la interlocutor, ca și *frate*, un clișeu: “Mai e vorbă, soro, cum să nu” (p. 77, Jupîn Dumitrache către Veta, **O noapte furtunoasă**).

În comediile lui Caragiale *soro* poate fi întîlnit și în adresarea *soției către soț*, apelativul fiind, astfel, *dublu nemarcat* semantic: nu exprimă nici înrudirea, nici opoziția de gen. El devine un automatism. Efimița se adresează soțului ei, Leonida, cu acest apelativ: “Nu mă-nnebuni, soro!” (p. 83; vezi și p. 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 97), apelativul care are aici valoare comică, din cauza corelării inadecvate cu conținutul exprimat: se spune *soro*, dar adresarea vizează un bărbat. I. Iordan consideră că această adresare s-ar explica prin faptul că “femeile vorbesc mai des unele cu altele decît cu bărbații”¹⁴.

Nene (cu variantele *neică* sau *neicușorule*, diminutiv) se folosește, potrivit normei sociolingvistice, în adresarea către frații mai mari sau unchi și, prin extindere, către orice bărbat mai în vîrstă decît vorbitorul, implicînd, astfel, valoarea de *reverență*. În comediile lui Caragiale această valoare e însă atenuată (uneori chiar anulată) în favoarea valorii de *familiaritate*.

Nene e folosit în situații de comunicare personale, între membrii aceleiași familii, între prieteni și cunoscuți. În relațiile dintre *prieteni sau cunoscuți* de sex masculin, acest termen poate fi utilizat, uneori, alternativ cu *neică*. Ambii se folosesc, uneori, în legătură cu caracteristicile de vîrstă

ale interlocutorilor: "Nene Dumitrache, nu-mi asasina viitorul" (p. 70, Zița către Jupîn Dumitrache, cumnatul ei mai în vîrstă; vezi și p. 29, 71, 76); "Nene Zahario, e lung ce ai să-mi spui?" (p. 111, Tipătescu către Trahanache; vezi și p. 114, 116, 163, 182); "Ei! neică Zahario, ce e?" (p. 112, Tipătescu către Trahanache; vezi și p. 116, 117, 180, 181, 183); "Venerabile, neică Zahario!" (p. 220, Cațavencu către Trahanache).

Folosirea apelativului *nene* în adresarea soției către soț (**O scrisoare pierdută**, Zoe către Trahanache, p. 163, 164, 180, 181, 219) sugerează diferența de vîrstă dintre aceștia.

Nene și *neică* pot fi folosiți și independent de caracteristicile de vîrstă ale interlocutorilor, accentuîndu-se însă valoarea de familiaritate: "Știi dumneata, nene Nae, cum sînt cocoanele" (p. 76, Jupîn Dumitrache către Ipingescu; vezi și p. 14, 29, 69, 77); "Și nu te mai tulbura, neică, pentru fitece mișelie" (p. 117, Trahanache către Tipătescu); "Ce-i drept e drept, neică, ai făcut multe pentru noi" (p. 314, Pampon către Nae).

În cadrul relațiilor *tranzacționale*, adresarea cu familiarul *nene* poate sugera enervarea vorbitorului, provocată de comportamentul interlocutorului: "Ei! să lăsăm frazele, nene Cațavencule" (p. 154, Tipătescu către Cațavencu). În situația dată, această formulă familiară are conotații ironice.

În toate contextele prezentate, apelativele *nene*, *neică* apar fie singure, fie însoțite de determinanți; substantive proprii (în vocativ sau în nominativ), indicînd numele: "nene Cațavencule", sau prenumele interlocutorului: "nene Iancule", "nene (neică) Zahario", "nene Nae", "nene Dumitrache", "neică Năică" (cu prenumele diminutivat).

Folosirea lui *nene* sau *neică* în adresarea *bărbaților către femei* duce la anularea opoziției semantice de gen: "Mișo, neică, vino-ți în fire" (p. 256, Nae către Mișo); "Zișo nene, ia vino-ncoa" (p. 76, Jupîn Dumitrache către Zișo, poate prin analogie cu felul în care i se adresează Zișo acestuia:

"Nene Dumitrache"). În acest context, *nene* are valoare comică, din cauza aceleiași corelări inadecvate cu conținutul exprimat: se spune *nene* sau *neică*, dar adresarea vizează o femeie. Această adresare pune, din nou, în evidență lipsa de maleabilitate lingvistică a vorbitorilor (bărbați), obișnuiți cu formulele de adresare către bărbați.

Forma diminutivă (și peltică) *neicușorule*, care apare în **O scrisoare pierdută** (în adresarea lui Dandanache către interlocutori bărbați, pe care abia i-a cunoscut: Tipătescu și Trahanache, p. 197, 198, 199, 201, 202, 203), se caracterizează printr-o puternică notă de familiaritate, valoarea de reverență fiind anulată din cauza diminutivării și a pronunțării peltice. Această adresare familiară e o sugestie a cercului îngust în care se desfășoară viața personajului (care pomenește mereu de familia sa "de la patuzsopt", p. 199).

Țașo (cu varianta *țățico*) e un apelativ folosit, în limbajul curent, în adresarea către surorile mai mari și, prin extindere, către orice femeie mai în vîrstă decît interlocutorul. Așadar, la fel ca și perechea masculină, *nene*, apelativul *țașo* e dependent de relațiile de vîrstă dintre interlocutori, implicînd reverența.

În comediiile lui Caragiale *țașo* e folosit ca termen de adresare doar în **O noapte furtunoasă** și fără depășirea normei sociolingvistice: "Stai, țașo, să-ți spui și să te crucești, nu altceva" (p. 33, vezi și p. 34, 36, 37, 64, 65, 66); "Zău! țățico, parol! să mă-ngropi" (p. 37, vezi și p. 34) — se adresează Zișo către sora mai mare, Veta.

Valoarea stilistică a acestui termen de adresare, aparținînd unui strat lingvistic mai vechi, rezultă din situația lui alături de termeni recent intrați în limbă, elemente de jargon; "Uf! țățico, mașer, bine că m-a scăpat Dumnezeu de traiul cu pastramagiul" (p. 34); "Țașo, parol, știi că ești curioasă" (p. 36); "Atunci, alevoa, bonsoir, țașo" (p. 36). Contiguitatea acestor termeni eterogeni e o sursă a comicalului de limbaj, cu funcție de caracterizare a personajului, Zișo, sugerînd pretenția de cultură, superficialitatea și snobis-

mul.

Constatăm *frecvența* cu care numele de rudenie sînt folosite ca termeni de adresare în comediile lui Caragiale. Factorii principali care acționează ca selectori ai acestor termeni: rudenia, reverența — sînt, cel mai adesea, neutralizați, accentuându-se, în schimb, trăsătura semantică a *familiarității*. Personajele se adresează familiar deoarece ele concep relațiile sociale ca "relații în rețele închise, în care toți indivizii se cunosc între ei; de aici anularea oricăror mărci ale diferenței"¹⁵. Această extindere în folosirea termenilor de înrudire ca formule de adresare duce la transformarea lor în clișee.

NOTE

¹ Adresarea se realizează, în comediile lui Caragiale, și prin *pronume* sau prin *nume proprii*, formule mai puțin importante din punctul de vedere al analizei stilistice pe care ne-o propunem.

² Vezi Ch. Muller, **Les pronoms de dialogue. Interprétation stylistique d'une statistique des mots grammaticaux en français**, în "Actes du X-e congrès international de linguistique et philologie romanes, Strasbourg, 1962", tome II, Paris, Klincksieck, 1965, p. 605 — 612.

³ Această clasificare e folosită de L. Ionescu-Ruxăndoiu în **Termeni de adresare în schițele lui I. L. Caragiale**, în vol. **Semantică și semiotică**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 241.

⁴ Vezi D. Perret, **Les appellatifs. Analyse lexicale et actes de parole**, în "Langages", 1970, vol. XVII, p. 115 — 117. Autoarea vorbește despre caracterul *deictic* (de identificare a interlocutorului) și *predictiv* (de apreciere a relației cu interlocutorul sau a însușirilor interlocutorului) al apelativelor.

⁵ Prezentul articol face parte dintr-un studiu mai amplu, ce urmărește toate categoriile de apelative folosite ca termeni de adresare în comediile lui Caragiale.

⁶ Vezi L. Ionescu-Ruxăndoiu și D. Chitoran, **Sociolingvistica**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975,

p. 215. Aici se face distincția dintre "interacțiunea tranzacțională" și cea "personală". În comunicarea tranzacțională "participanții nu își manifestă individualitatea, ci se comportă conform statutului lor, în sensul în care acest termen e folosit în antropologia socială ..." În comunicarea personală "participanții acționează mai degrabă ca indivizi, decît sub impulsul unor scopuri limitate evidente" (p. 216). Se întîlnește în relațiile dintre egali, în cercul familiei.

⁷ Pentru citatele din comediile lui Caragiale am folosit: I. L. Caragiale, **Opere**, vol. I, E.S.P.L.A., București, 1959.

⁸ Iordan, I., **Stilistica limbii române**, Editura Științifică, București, 1975, p. 107.

⁹ Ruxăndoiu-Ionescu, L., **Termeni de adresare în schițele lui I. L. Caragiale, Semantică și semiotică**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 255.

¹⁰ Diaconescu, P., **Limba vorbită în opera lui I. L. Caragiale. Stilul narativ. Procedee ale comicalului de limbaj // Elemente de istorie a limbii române literare moderne**, partea a II-a, București, 1975, p. 302.

¹¹ Termenii de adresare evidențiază anumite relații sociale: relații *simetrice, reciproce* (de egalitate) sau *asimetrice, nereciproce* (de superioritate sau de inferioritate), după cum arată R. Brown și A. C. Gilman în **The pronouns of power and solidarity // Style in language**, Technology Press of Massachusetts, New York, London, 1970, p. 257.

¹² Iorgulescu, M., **Eseu despre lumea lui Caragiale**, Editura Cartea Românească, București, 1988, p. 69.

¹³ Diaconescu, P., **op. cit.**, p. 303.

¹⁴ Iordan, I., **op. cit.**, p. 107.

¹⁵ Ruxăndoiu-Ionescu, L., **op. cit.**, p. 253.

Liliana CIUDIN
Universitatea de Stat
din Moldova

FUNȚIILE STILISTICE ALE INTONAȚIEI ȘI PUNCTUAȚIEI ÎN STRUCTURILE CU NOMINATIVUL TEMIC

Structurile cu nominativul temic au o largă circulație în limba română contemporană.

Vom considera *nominativ temic* un substantiv la cazul nominativ sau o sintagmă substantivală ce se caracterizează printr-o intonație de sine stătătoare și numește obiectul (tema) enunțului ulterior în scopul de a-l accentua, de a atrage atenția asupra lui¹:

Ștefan cel Mare și Sfânt... Acest glorioș nume de viteaz *voievod e sinonim cu icoana întregii Țări, este sinonim chiar cu numele acestei Țări ce cunoaște un dezastruos destin în ultimele două secole ale mileniului II. Cu atât mai scumpă ne este memoria lui Ștefan, cel care a păzit cu sfințenie fiecare bulgăre, fiecare palmă de pământ strămoșesc. Și cu sabia neruginită, și cu credința nestrămutată... [7].*

Deși statutul lingvistic al nominativului temic nu este definitivat pînă în prezent, valoarea stilistico-emotivă a construcției menționate rămîne a fi incontestabilă.

Nominativul temic readuce în conștiință fapte sau evenimente

trecute, care servesc la exteriorizarea sentimentelor vorbitorului. Așadar, selecția lingvistică în cazul dat e subordonată unui scop de ordin expresiv.

Se știe că intonația constituie un atribut important de "organizare fonică a materialului verbal, prin care înțelegem variațiile de înălțime ale vocii la rostirea unui element al vorbirii (a unei propoziții, a unei sintagme, a unui cuvînt), derivînd din intenția conturării unui sens"².

Intonația se prezintă ca un indice obligatoriu al vorbirii. Unii afirmă că intonația însoțește și vorbirea internă, ba chiar și un text scris³. Factorul intonațional joacă un important rol gramatical și expresiv. Diverse nuanțe de sens, care nu sînt accesibile mijloacelor gramaticale, se redau cu ajutorul intonației, a accentului sintagmatic sau frazic. "Mădierile intonaționale constituie, deci, unul dintre mijloacele cele mai efective de realizare a expresivității vorbirii. Nuanțele emoționale ale ei se stabilesc, mai ales, prin intermediul variațiilor intonaționale."⁴ Fără îndoială, prin intonație este redat în mod adecvat nu numai sensul comunicării, ci și atitudinea vorbitorului, starea lui emoțională, afectivă.

Nominativul temic se pronunță cu o intonație specifică, ce îl deosebește de propoziția ce-l urmează, acordîndu-i o oarecare independență. Intonația va rezulta în mare parte din orientarea comunicativă (meditație, triumf sau solemnitate, tulburare etc.). În acest sens, ne atașăm afirmăției prof. V. Marin că "unda intonației este indisolubil legată de organizarea semnificativă a expresiei, unde accentul logic constituie o consecință a diferențierii unui cuvînt dintr-un ansamblu... Cuvîntul principal, care exprimă noțiunea de bază, este accentuat mai puternic și reprezintă o culme"⁵. Acest "cuvînt-culme", evidențiat datorită intonației și punctuației, joacă rolul unui actualizator, catalizator în perceperea și înțelegerea mesajului.

Semnele de punctuație au menirea de a ajuta la redarea în scris a variațiilor intonaționale. Nominativul

temic, datorită intonației sale speciale (de așteptare, de intrigă, de suspans), reliefează obiectul sau fenomenul numit. Intonația meditativă, visătoare a structurii preconizate se redă în scris prin diverse semne de punctuație:

1. Punctele de suspensie:

O, acele epoci încoronate...

Ele puteau într-o singură clipă să te culeagă de jos, din nimic, ridicându-te în fața lumii, punându-te în fața tuturor, și tot ele puteau într-o singură clipă să te arunce într-o prăpastie... [2, III, p. 234];

Măriuca...

Și-a avut, totuși, și Măriuca rochia ei albă. Știa că-i vine timpul să se prăpădească [6, p. 91];

— **Femeia...** *Nimeni nu o cunoaște... să te culci în paturi albe, feciorelnice...* [3, p. 82].

Asemenea structuri cu nominativul temic sînt numite, de obicei, "clasice"⁹, etalon. Nominativul temic este deseori urmat de punctele de suspensie, fapt ce reflectă natura structurii în cauză. Tempoul este lent, încetinit, silaba accentuată e întinsă. Punctele de suspensie îl fac pe eventualul cititor să reflecteze, provocîndu-l la meditații asupra obiectului numit.

2. Semnul exclamativ:

Iapa! *Las' pe Dănilă că știe el unde a duce-o: să-și ieie iertăciune de la boi și ziua bună de la car. Apoi iese pe ușă, pune mîna pe iapă și pe o secure și tunde-o* [1, p. 41];

— **Conștiința!** *oftă deodată tînguitor căpitanul Cervenko, care ședea la stînga lui Klapka. Cine mai are azi conștiință?* [5, II, p. 31];

Ochii tăi, înșelătorii! *A ghici nu-i pot vreodată, Căci cu două înțelesuri mă atrag și mă resping — Mă atrag cînd stau ca ghiața cu privirea desperată, Mă resping cînd plin de flăcări eu de sînul tău m-ating.* [4, p. 211].

Semnul exclamativ intensifică tonul, prin aceasta subliniindu-se importanța celor spuse. Pauza marcată de semnul exclamării este bine pronunțată, simțită, chiar pătrunzătoare. Relatăm, fără ezitări, că intonația este "un mijloc de indicare mai precisă a specificului fiecărei situații concrete"⁷.

3. Semnul exclamării cu punctele de suspensie:

Viața lui! *Avea douăzeci și unu, douăzeci și doi de ani și vorbea de toată viața lui! Scurtă avea să-i fie viața vărului meu lancu Brătescu. Scurtă de tot...* [6, p. 305];

Soră-me! *Să-mi rupă sorămea urechile!... N-o să mi le rupă. Cel mult o să mă tragă de ele* [6, p. 140];

— *Vă dorim în adîncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută! zice deputatul român grav. O, politica!... Ce stupid lucru e politica în lume* [5, I, p. 349].

Combinția semnului exclamativ cu punctele de suspensie este grăitoare. Se actualizează doi componenți de bază: cel afectiv (emoțional) și cel meditativ. Fapt ce generează și o intonație specifică. E cert că semnele de punctuație combinate sporesc expresivitatea structurii sintactice, or, este "expresiv totul ce se evidențiază din punct de vedere semantic și formal pe fondul obișnuit al comunicării verbale, în dependență de situația de circumstanță dată"⁸.

4. Punctul:

Năvăleau bașbuzucii după pradă. Satele, simburi de sate. *Un pîlc de bordeie aici, altul, hăt departe. Des de tot năvăleau, aprige, și slugile stăpînirii după dări* [6, p. 17];

Pămîntul. *Cît pămînt arabil are omul, cîtă pășune, cîte hectare de pădure, cîți copaci, cîți butuci de vie...* [2, II, p. 198].

Punctul după nominativul temic atenuază întrucîtva forța expresivă a structurii preconizate. Intonația se apropie de cea enunțiativă.

5. Linia de pauză:

— **O vânătoare de lupi** — asta e de acum cu totul altă poveste...
Dmitri Fiodorovici, *aranjați o vânătoare de lupi săptămîna viitoare* [2, II, p. 409].

O sanie — atîta îi trebuie omului și iar e om. Numai să-i faci o sanie pe care au visat-o toți lemnarii de pe lume cîți au fost, o sanie pentru care și cel de seama ta ți-ar zice bade, o sanie care ar plînge după drum și drumul după dînsa.

Mare lucru-i o sanie [2, I, p. 270];

— Unde sînt, maică, oamenii din sat?

— La baltă. I-au scos logofeșii să secere stuhul...

Balta — nici n-o cuprinzi toată cu ochii — are stuhărișuri, trestie, papură, pipirig... [6, p. 419].

Se știe că menirea centrală a liniei de pauză este de a marca anumite pauze. "Pauzarea diferă de la caz la caz, dar rămîne întotdeauna destul de pronunțată."⁹ Linia de pauză utilizată după nominativul temic oferă autorului posibilitatea nu numai de a scoate în relief tema relatării, dar și de a pune accentul pe remă, sporind expresivitatea textului.

6. Virgula:

Pădurea, nu putem culege o frunză din ea, nu putem aduna o creangă uscată pentru foc, o mîină de iarbă pentru vite. O păzesc cu puștile slugile boierului... [6, p. 37];

Bietul om, o fi pierdut el două hectare de arătură, dar nu și-a pierdut demnitatea. Necăjit cum era, venea și el serile pe la crîșmă. Venea să vadă ce mai zice lumea... [2, I, p. 43].

Utilizarea virgulei după nominativul temic urmărește scopuri comunicativ-expresive și contribuie la redarea stării emotive, dublînd valoarea afectivă a celor comunicate.

Fără îndoială, "punctuația are o deosebită utilitate pentru înțelegerea justă a unui text scris, ea îl ajută pe cititor să desprindă sensul exact al celor transmise în scris, iar în unele

împrejurări este chiar un element indispensabil pentru această înțelegere"¹⁰.

Nominativul temic posedă o intonație specifică, care îl deosebește de alte unități sintactice.

Structura menționată, solicițînd gîndirea, afectul cititorului, face narațiunea mai plastică, mai sugestivă. Intonația și punctuația nominativului temic sporesc expresivitatea mesajului transmis.

NOTE BIBLIOGRAFICE

¹ A. Popov, *Imenitelinîe temî i drughie segmentirovannîe konstrukții v sovremennom russkom iazîke // Razvitie grammatiki i leksiki v sovremennom russkom iazîke*, Moscova, 1964, p. 256.

² V. Marin, *Resurse expresive și elemente normative ale comunicării verbale*, Chișinău, 1983, p. 129.

³ N. Corlăteanu, V. Zagaevschi, *Fonetica*, Chișinău, 1993, p. 199.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. Marin, *Rolul intonației în organizarea expresiei verbale // "Învățătorul sovietic"*, nr. 2, 1972, p. 16.

⁶ L. Maiorova, *Imenitel'nii predstavlenia i imenitel'nii temî kak iavlenia ekspressivnogo sintaksisa*. Avtoreferat na soiskanie ucionoi stepeni kandidata filologiceskih nauk, LGU, 1984, p. 20.

⁷ V. Marin, *Resurse expresive și elemente normative ale comunicării verbale*, p. 122.

⁸ *Ibidem*, p. 113.

⁹ A. Ciobanu, *Punctuația limbii române*, Chișinău, 1993, p. 100.

¹⁰ M. Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București, 1987, p. 200.

TEXTE

1. I. Creangă, **Povești**, Galați, 1991.

2. I. Druță, **Scrieri**, I-III, Chișinău, 1989-1990.

3. M. Eliade, **Romanul adolescentului miop**, București, 1989.

4. M. Eminescu, **Poezii**, București, 1958.

5. L. Rebreanu, **Opere**, I-II, Chișinău, 1994.

6. Z. Stancu, **Scrieri**, VII, București, 1976.

7. "Literatura și arta", Chișinău, 9 iulie 1998.

Irina CONDREA
Chișinău

RAPORTUL TRADUCERII CU ORIGINALUL

După cum s-a constatat, schimbul de "etichete" lingvistice nu este suficient ca un text (mesaj) să fie considerat traducere. Așa sau altfel, textul supus traducerii suferă multe transformări gramatical-semantice și stilistice. Anume despre esența și oportunitatea lor se discută mult între specialiști.

Oricare ar fi operațiile la care se recurge în procesul transpunerii dintr-o limbă în alta, scopul, ținta finală este una: traducerea trebuie să aibă asupra cititorului (alolingv) același efect ca și originalul, deci ea trebuie să posede aceleași calități și chiar deficiențe.

Textul traducerii este atribuit autorului originalului, nu traducătorului, de aceea se consideră că "mîna" traducătorului, prezența lui nu trebuie să fie simțită. Pușkin sau Shakespeare sînt citați în alte limbi după textele "făcute" de traducători, dar niciodată numele ultimilor nu apare în raport cu pasajul citat — de exemplu într-un manual, într-un tratat de estetică sau teorie literară.

În general, cititorul unei traduceri, care cunoaște și limba-sursă, și limba-țintă și care poate compara textul tradus cu textul original, va căuta să vadă echivalențe cît mai multe și cît mai complete și orice "nepotrivire" îl poate deruta sau chiar șoca. Anume de aceea, aprecieri

subiective de tipul "nu-i bine tradus", "nu corespunde", "nu sumă bine" pot fi auzite destul de des și aici în bătaia focului este pus nu autorul, ci, desigur, traducătorul.

În teoria traducerii s-au formulat multe opinii, unele diametral opuse, în legătură cu felul de a reda textul originalului în limba-țintă. Polarizate, aceste opinii și respectiv metode de traducere, au constituit esența a două așa-numite "școli", care promovează două tipuri de redare a originalului.

Traducerea fidelă, numită și *literală* (fr. *littérale*, *mot-à-mot*, lat. *ad litteram*, rus. *буквальный перевод*) este orientată spre păstrarea tuturor particularităților originalului, mizînd mult pe latura formală, servilă de redare. Despre acest tip de traducere se spune că este rezultatul metodei prin care traducătorul stă numai cu fața spre original și cu spatele spre cititorul traducerii, fără ca să-l intereseze prea mult natura leșea, firescul textului produs prin traducere. Anume în traducerile fidele nu totdeauna sînt respectate normele uzuale din limba-țintă, iar structurile, formele originalului se pot ușor sesiza și recunoaște datorită unei evidente "transparențe" a textului.

Traducerea liberă, din contra, se orientează întru totul spre textul tradus și, pentru a-l face cît mai firesc în limba-țintă, se poate îndepărta foarte mult nu numai de forma, ci și de esența originalului. Anume din motive de prea liberă interpretare, de abatere de la textul original, acest tip de traducere a fost etichetat cu sarcasm drept trădare a originalului, iar dictonul care s-a încetățenit în legătură cu acest tip de traducere este *traduttore — traditore*.

Aceste două curente, situate pe poziții extreme, își propun să aleagă ce este mai important într-o traducere: *spiritul* sau *litera* originalului, *sensul* sau *forma*, *libertatea* sau *fidelitatea* în tălmăcire, traducerea *adaptivă* sau *receptivă* etc. Discuții deosebit de acerbe se poartă în legătură cu traducerea textelor artistice, pentru care forma, structura sînt lucruri de primă importanță.

Curentul literalist își are originea

în perioada cînd în limbile europene se traducea **Biblia**. Aici "cuvîntul lui Dumnezeu" trebuia redat întocmai ca în original, iar orice abatere putea fi tratată ca un mare păcat. Anticii considerau actul de traducere o "coboșire", o "subminare" a importanței imediate a *logos*-ului. De aceea, odată acceptată totuși ca formă de comunicare, traducerea trebuia să fie cît mai fidelă, cît mai aproape de textul original, textele sacre din diverse limbi avînd obligatoriu aceeași formă, în pofida rezistenței pe care o opune structura gramaticală a limbilor.

În acest sens sînt foarte reprezentative reflecțiile unui notoriu specialist în domeniul teoriei traducerii, George Steiner, din a cărui lucrare, **După Babel**, reproducem un citat in extenso, care se referă anume la textul biblic:

"Este foarte cunoscut faptul că absența articolului în rusă poate duce la pluralități și ambiguități care lipsesc în engleză sau care sînt redade prin ample parafraze. Dar problema poate apărea la fel de dramatică și în legătură cu franceza. Un exemplu cunoscut ni-l oferă **Geneza** 1:3. *Fiat lux. Et facta lux* deține o memorabilă continuitate. Exteriorul fonetic și gramatical proclamă un fenomen pe cît de uluitor, pe atît de evident (punerea cuvintelor pe muzică de către Haydn în **Creațiunea** comunică precis efectul de platitudine absolut uluitoare). În italiană — *Sia luce. E fu luce* — sînt folosite cinci cuvinte în loc de șase, construcția devenind astfel și mai lapidară. Dar substanța inițială, *c*-ul moale și accentuarea genului în *luce* (latinescul *lux* a fost, cel puțin pentru o anumită perioadă, de genul masculin) feminizează și muzicalizează imperativul versiunii latinești. *Es werde Licht. Und es ward Licht* concordă perfect cu latinescul, în afară de un singur detaliu. Nu se poate evita *es*-ul evaziv din punct de vedere semantic. *Werde Licht* propune o imagine greșită a conținutului și semnificației din ilocuția creatorului — *es*-ul păstrează misterul creației, ex nihilo. *Let there be light; and there was light* în versiunea autorizată sau *Let there be light, and there was light*, în

cea mai nouă, dezvoltă construcția latinească. *Avem acum opt cuvinte în loc de șase, iar punctuația este mai relaxată* (s.n. — I.C.). Scopul este, probabil, acela de a introduce sensul de consecință imediată. Dar omiterea punctului și scrierea lui "and" cu minusculă sacrifică ideea centrală latină. În original, nota de poruncă cosmică este evidentă iar împărțirea în două propoziții scurte redă un amplu dinamism. Acest lucru era și necesar: un moment de respirație oprită deasupra unei culmi a certitudinii complete.

Versiunea franceză are tot opt cuvinte și optează pentru o punctuație intermediară celor două variante din engleză. *Que la lumière soit; et la lumière fut*. Schimbarea e mare. În latină, italiană, germană și engleză se păstrează repetiția din ebraică a cuvîntului cardinal "lumină" în punctul culminant al propoziției. În toate cele patru cazuri ordinea cuvintelor imită foarte strîns acțiunea exprimată. *Lumina deține locul de onoare în ordinea și realizarea divină* (s.n. — I.C.). În textul franțuzesc, drama împlinirii, a evidenței copleșitoare e conținută de verb: acesta trece de la subjonctivul imperativ al lui *soit* la acțiunea încheiată a lui *fut* (antiproduktiv din punct de vedere acustic, atîta vreme cît *soit* este mai sonor, evocînd mai pregnant armonia împlinită decît *fut* cu o vocală ciuntită). Dar diferența majoră apare în folosirea articolului hotărît. *Let there be light and the light was*. Diminuarea impactului este evidentă. *Es werde das Licht. Und es war das Licht* e posibil, într-o manieră absentă în engleză. Chiar dacă e posibil la un nivel mai slab, mai ciudat specific și implicînd o discriminare plotiniană de structuri. Și într-adevăr, în **Biblia** germană articolul apare cu o a treia specificare: *Und Gott sah, das Licht gut war*. Versiunea autorizată de asemenea introduce articolul în același loc: *And God saw the light...* Dar latina, italiana, germana și engleza nu admit articol cînd transcriu fapta lui Dumnezeu și prima ei împlinire. Diferența față de franceză e profundă. Sintaxa zeității și a realizării exprimă echilibru și nu maiestate tautologică.

Articolul hotărît plasează esența conceptuală înaintea fenomenalismului. *Que la lumière soit* are o intelectualitate căreia îi lipsește complet atît imperativul direct din *Fiat lux*, cît și urgența neforțată din *Let there be light* (*Que la lumière soit*, pe de altă parte, ar putea fi doar o parodie răutăcioasă a lui Claudel). *There was light there* (Era lumină acolo) nu-i același lucru cu *There was a light there* (Era o lumină acolo) în privința gradului de generalitate și al nivelului: zorile, de pildă, față de o lampă. Franța impune o singură formă: *Il y avait de la lumière*. În franceză apariția fenomenală, epifania sînt categorizate și "preparate" conceptual, pe cîtă vreme în engleză nu sînt în mod necesar astfel. Aceasta nu este o chestiune de mijloace mai sărace, ci de metafizică. Din nou, transferul cuvînt cu cuvînt distruge evidența esențială" [1, p. 376—377].

"Îndepărtările" de la cuvîntul divin, inerente în cazul transpunerii dintr-o limbă în alta, au generat păreri cum că traducerea este imposibilă, ajungîndu-se chiar ca ea să fie declarată drept blasfemie, făcîndu-se și încercări de a o interzice. În acest sens un tabu rigid poate fi găsit în iudaism. **Megillath Taanith**-ul, atribuit secolului I î.Hr. înregistrează credința că trei zile de întuneric au cuprins lumea, cînd **Legea** a fost tradusă în greacă. (Cu aproape 2300 de ani în urmă din porunca lui Ptolemeu al II-lea Philadelphos 72 de cărturari evrei transpuneau în grecește **Vechiul Testament** — **Septuaginta**).

Practica tălmăcirii textelor dintr-o limbă în alta a scos la iveală dificultăți enorme, deseori insurmontabile, mai ales cînd este vorba de poezie, de texte poetice în general. S-a dovedit că semnul lingvistic, deși considerat arbitrar, este atît de puternic înrădăcinat în conștiința vorbitorilor, purtători ai unei limbi concrete, încît trecerea la alt semn, din o altă limbă, pentru desemnarea aceleiași idei poate să pară uneori un adevărat sacrilegiu.

Neîncrederea în capacitatea traducătorului de a da la iveală un text pe măsura performanței estetice a originalului continuă să alimenteze

opiniile criticilor, care cu argumente mai mult sau mai puțin valide, pun la îndoială însăși posibilitatea traducerii.

Toate limbile care au venit în contact cu această activitate — traducerea — au manifestat, după expresia lui Ioan Kohn [2, p. 146] o remarcabilă disponibilitate calamburistică întru discreditarea ei: *traduttore — traditore; forditas — ferditas; traduction — trahison; en überzetztes Buch, ein verletytes Buch* etc. Clasică este comparația tălmăcirii cu tapiseriile — atribuită de Plutarh lui Temistocle — *traducerea este ca o țesătură flamandă întoarsă pe dos: chipurile se văd, dar mai vag, culorile sînt mai șterse, nuanțele mai palide*.

Celebră este și o altă comparație — *traducerea este ca și femeia: dacă-i fidelă nu-i frumoasă și dacă-i frumoasă nu-i fidelă* — mult mediatizată în toate limbile, de ex.:

rus.: *перевод что женщина: если она красива, то неверна, если верна, то некрасива.*

ital.: *con gratioza e assai significativa imagine noi italiani chiamamo le traduzion brute fidelli e belle infideli.*

În Franța apare în 1955 cartea cercetătorului Georges Mounin cu titlul sugestiv **Les belles infideles** (Frumoasele necredincioase), consacrată problemelor de traducere [3]. La fel de grăitoare este și denumirea tezei de doctorat a lui Jean-Claude Margot — **Traduire sans trahir** (Traducere fără trădare) [4].

Traducerea prea fidelă și aproape de original a generat extrem de multe critici din cauza că textul tradus nu se încadrează în normele uzuale ale limbii-țintă și exemplele de literalisme selectate din traduceri au constituit totdeauna deliciul specialiștilor, și nu numai al lor. Deosebit de multe capcane ascund cuvintele-omonime, care interpretate la voia întîmplării, pot genera niște texte absolut ilogice.

Cercetătorul Victor Vascenco dă în lucrarea sa o mostră de text care conține cîteva capcane de acest fel ce pot genera interpretări greșite — literaliste. Iată textul:

Mi-am cumpărat niște alimente (‡ rus. алименты) mai ales biscuiți (‡ rus. бисквиты)(de două zile sînt la regim (‡ rus. режим), apoi am intrat într-o braserie de pe bulevardul (‡ rus. бульвар) Magheru. Voiam să beau un suc (‡ rus. сок). Din păcate, se servea numai sprit (‡ rus. шприц) Am refuzat, firește, zicînd în gînd: afîta pagubă! (‡ rus. пагубно).

Deși cuvintele subliniate pot fi găsite în limba rusă, nici unul dintre ele nu poate fi tradus ad litteram, căci în rusește ele au cu totul altă semnificație decît în română.

Traducerea firească are următorul aspect:

Я купил себе кое-какие продукты, особенно печенье (уже целых два дня соблюдаю диету), потом зашел в кафе на улице Магера, хотел выпить фруктового сока. К сожалению, подавали только вино с газированной водой. Отказался, конечно, сказав про себя: не велика беда! [5, p. 147].

Un exemplu curios de traducere literală este citat de Alexandru Graur: în filmul sovietic **Леон Гарос ищет друга** este un cîntec **Не улетай, родной, не улетай**, care a fost tradus românește prin **Nu zbură, iubite, nu zbură**, dar traducerea firească ar fi trebuit să sune **Nu plecă, iubite, nu plecă**. Greșeala este generată de faptul că pe cînd în limba rusă există verbe care specifică mijloacele de transport — *ехать, лететь, плыть*, limba română nu face distincția aceasta, iar, de exemplu, verbul *a zbură* poate fi utilizat numai cu referire la păsări sau aparate de zbor [6, 369]. Georges Mounin în altă lucrare a sa, mai numește acest tip de traducere *hipertraducție* [7, p. 36].

Pe de altă parte, libertatea prea mare, abaterile nejustificate de la textul original creează la fel de multe obstacole pentru receptarea textului tradus, care, datorită intervenției hazardate a traducătorului poate să-și piardă cu totul identitatea, devenind o adaptare sau o imitație și nu o traducere. În acest sens este foarte concludentă observația lui Kornei Ciukovski în legătură cu o traducere

prea liberă și prea adaptată din Dickens: Странно читать, как британские леди и джентльмены по-минутно говорят друг другу: “и мы не льком шиты”, “батюшки”, “пропала моя головушка”. А когда герои Диккенса поют “иппи-дол-ли-дол, иппи-дол-ли-дол” в переводе появляется “Ай люли, ай люли, разлюлюшеньки мои!”.

Получается такое впечатление, как будто и мистер Сквирс, и сэр Мельберри Гок, и лорд Верисофт — все живут в Пятисобачьем переулке в Коломне и только притворяются британцами, а на самом деле такие же Иваны Трофимычи, как персонажи Щедрина и Островского” [8, p. 214].

Multiplele probleme de ordin teortice și practic, scoase în relief în permanență, au fost generalizate de Th. Savory, care le-a rînduit antitetice, dîndu-le forma unor principii dihotomice, mult citate și gustate de critici și de public.

Ele arată astfel:

1. O traducere trebuie să redea cuvintele originalului.
2. O traducere trebuie să redea ideile originalului.
3. O traducere trebuie citită ca o operă originală.
4. O traducere trebuie citită ca o traducere.
5. O traducere trebuie să reflecte stilul originalului.
6. O traducere trebuie să reflecte stilul traducătorului.
7. O traducere trebuie citită ca o operă contemporană cu originalul.
8. O traducere trebuie citită ca o operă contemporană cu traducătorul.
9. O traducere poate adăuga sau omite din original.
10. O traducere nu poate nici adăuga, nici omite din original.
11. Traducerea versurilor să fie făcută în versuri.
12. Traducerea versurilor să fie făcută în proză [apud 2, p. 34].

Toate teoriile asupra traducerii — formală, pragmatică, liberă, cronologică ș.a. — reprezintă variante ale

unei întrebări inevitabile și într-un sens, sacramentale. În ce măsură poate și trebuie să se realizeze fidelitatea? Care este corelația optimă între textul A din limba sursă și textul B din limba receptoare? Problema este dezbătută de mai bine de două mii de ani. Încă în antichitate St. Jerome propunea alternativele: *Verbum e Verbo*, adică cuvînt cu cuvînt numai în cazul misterelor, iar în rest — traducerea trebuie să pună accentul pe semnificație și să fie făcută după principiul *Sensu Exprimere de Sensu*.

Și totuși, practica traducerii a arătat că literaliști absolut convingși există foarte puțini și toți traducătorii se confruntă cu problema compromisului, căutînd permanent noi soluții.

Pentru cei care practică traducerea au fost formulate multe recomandări și sfaturi, dar toate acestea pot fi reduse la o serie de reguli formulate încă în sec. XVI de Etienne Dolet în *Manière de bien traduire d'une langue en autre* (1540).

Cele cinci reguli pentru traducători propuse de Dolet sînt:

1. Traducătorul trebuie să înțeleagă perfect textul tradus, sensul și spiritul acestuia.

2. Traducătorul trebuie să cunoască în profunzime atît limba originalului, cît și limba sa proprie.

3. Traducătorul trebuie să respecte cu fidelitate sensul propoziției și nu ordinea cuvintelor.

4. Traducătorul trebuie să dea o versiune într-o limbă clară. El trebuie să evite importul de neologisme, cuvinte rare, înflorituri sintactice.

5. Această regulă este aplicabilă la orice scriere bună — traducătorul trebuie să realizeze ritmuri frumoase, să adopte un stil plăcut și armonios.

Din secolul XVI și pînă astăzi aceste aserțiuni rămîn în picioare și puține lucruri s-ar putea adăuga ca reguli imuabile. Practica însă aduce cu fiecare text tradus ceva nou și fiecare traducător redescoperă această magie trecînd prin ceea ce Ortega y Gasset numea *splendoarea și mizeria traducerii* [9].

BIBLIOGRAFIE

1. Steiner, Georges, **După Babel. Aspecte ale limbii în traduceri**, București, 1983.

2. Kohn, Ioan, **Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere**, Timișoara, 1983.

3. Mounin, Georges, **Les belles infideles**, Paris, 1955.

4. Margot Jean-Claude, **Traduire sans trahir (La théorie de la traduction et son application aux textes bibliques)**, Zausanne, 1979.

5. Vascenco, Victor, **Dificultăți ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă**, București, 1975.

6. Graur, Al., **Scrieri de ieri și de azi**, București, 1970.

7. Mounin, Georges, **Les problèmes théoriques de la traduction**, Paris, 1963.

8. Ciukovski, Kornei, **Visokoe iskusstvo**, Moscova, 1973.

9. Ortega y Gasset J., **Miseria y esplendor de la traduction // El libro de las misiones**, Madrid, Espasa-Calpe, 1955.

Aurelia BĂLAN-MIHAILOVICI
București

**“PUTEREA TRADIȚIEI”,
O CONSTANȚĂ
A TERMINOLOGIEI
INSTITUȚIONALE
BIZANTINE ÎN EVUL MEDIU
ROMÂNESC**

**TERMENUL BOIER, ORIGINE
ȘI SEMNIFICAȚIE**

“La tradition romaine, solidement ancrée jusqu’au flanc des Carpathes, l’impératif stratégique — tout appelait Byzance — pour la quelle héritage n’était pas un vain mot, mais une notion juridique avec tout ce qu’elle comporte de droits imprescriptibles — à se maintenir sur le Bas Danube. Et elle y arriva.”

E. Lozovan, *Byzance et la romanité scythique*¹

**1. “PUTEREA TRADIȚIEI”
ȘI HIPERCARACTERIZAREA
ÎN CONCEȚIA LUI SEXTIL
PUȘCARIU**

Noțiunea de *hipercaracterizare* este folosită mai ales în explicarea apariției “alternanțelor fonetice”, în cazul structurilor morfologice flexionare, tendință² care este adesea înfrântă de “puterea tradiției”, numită și *simf etimologică*³, dovedit în anumite cazuri mai mare⁴ decât *hipercaracterizarea*.

Dacă în cazul determinărilor formale, al evoluției sunetelor unui cuvânt, supus intens hipercaracterizării funcționale, avem de-a face cu intervenția “tradiției”, a “mnimiei” sau *μνημης*-ului, cu atât mai mult în planul conceptual al elementului stabil, noțiunea, și prin ea sensul sau semnificația termenului, fără de care comunicarea nu poate fi posibilă. Iată de ce aplicarea modelului, utilizat în fonologia istorică a limbii române de către Sextil Pușcariu, este necesară

în istoria vocabularului ca mijloc de determinare a structurilor de adîncime⁵ ale limbii române, conceput fără de care nu poate fi întreprinsă o analiză lingvistică de tip arheologic, în perspectiva diacronică a relației *națiune/cuvînt*.

**2. SCURT ISTORIC
AL NOȚIUNII ȘI AL TERMENULUI
BOIER ÎN CONTEXT EUROPEAN**

a) Prezența termenului **boier** în dicționarele de limbă slavă, explicații semantice și etimologice: vsl. *boliarinŭ* (Miklosich, 1), *boliarinŭ*; *πρωτος*, *princeps*, *αρχων*, *boliarŭ*, lit. *bajoras*, let. *bojars*, rum. *boiar*, *boieriță*, alb. *bujar*, *bujaresă* (Miklosich, 2)⁶; “*Bojar* (a. 1413, *etiam nobiles boyari terrarum*)” și (a. 1448 “*Nos boyari et consiliarij magnifici Petri woyuode et domini terre Moldauię*”, Mon. Jur. II, 61) (Slow. Star.)⁷; *boljarin*, pl. *boljari*, forme care, după opinia lui Skok, au evoluat de la *boj*, prin analogie cu *barin* “domn”, “*gospodar*” și *barynja* “stăpîna”; în mongolă *bajar* “bogat”, cu trecerea lui a la o în limbile slave. Skok îl găsește atestat la Theophan și Porphyrogenetus, în forma: Βόλιας, pl. Βολιαδες, și crede că în română *boier* provine dintr-o slavă dacică, termen corelat cu *župa*, *župan* și *ban* (banus da Severina, a. 1368), Craiova < Kraljeva (deva, dava), “Petar, bane vlaski krale”, în gr. *μπανος*, folosit ca epitet pentru despot. Pentru a convinge de specificitatea fenomenului, Skok adaugă toponimele caracteristice Dalmației, *Banja Luka*, *Banj Dvor*, corelate cu forme compuse din lat. med. “*Banatus Temesiensis*”⁸; ucr. *boliarin*, *boiarinŭ*, *boiar* (numai în documentele domnești ale moldovenilor, cu sensul “mari proprietari de pămînt” și “rang mare în administrație”, ex. “*мы Stefan ...znamenito činim ...oj(e) tot istinŭ i sluga i boiar nașŭ Viarnŭ i pan Sima Bahluian, slujil nam pravoiu viarnoiu slujboiu*” (Suceava, a. 1493, B.D. II, 5). A se reține faptul că toate variantele cu -l-, *boliarin(ŭ)* sau *boiarin(ŭ)*, de la cele mai vechi atestări, a. 982 (conducerea lui Litovoi) pînă în 1496, sînt toate

atestate numai în documentele moldovenești de la Suceava și Iași. În ceea ce privește etimologia, fantezia este la ea acasă, termenul românesc nici măcar nu este amintit, fiind enumerate numai variantele din limbile slave: rus. *boiarin*, bielorus. *boiarʹn*, pol. *bojarzyn*, *bojar*, ceh. *bojar*, *bojarin*, bg. *boljarin*, scr. *boljarin*, slov. *boljar*, vslov. *boljarin*(ъ). Se trimite la o formă vtc. *bai* "bogat" și *baiar* "om bogat", deși nu pot explica trecerea lui *bai* > *bou*, *bol*(ъ), de aceea optează pentru forma gr. Βουλᾶς, Βουλᾶδες⁹. Se revine la turcă și se reconstituie o formă **boila-ari*, care ar avea la bază două cuvinte *bo-aire*, *bo-* "korova" (vacă) -*aire* "gospodar" (Schachmatov, AFSIPH, 33, 86, 87) sau din vbg. etnonimul *bulgar* care ar fi dat **bul'ar* (Fasmer, I, 203—204)¹⁰; maced. *boljar* (învechit) "sfetnic", "gospodar", *boljarka* "boiereasă", termen ieșit din uz¹¹.

Noțiunea și termenul par a fi mult mai răspândite în Europa decât se credea la prima vedere, fiind prezente în toată zona propice creației și agriculturii — cîmpia bătrînului Danubiu, axa principală care a asigurat relativa unitate de civilizație și limbă, prin factorul continuității schimburilor comerciale și culturale. Dunărea este fluviul care le-a permis romanilor stăpînirea, prin crearea de-a lungul ei a cetăților de apărare, sistem preluat apoi de bizantini. Unitatea lingvistică dunăreană s-a păstrat în imperiu pînă tîrziu, dovada făcînd-o cele trei provincii romanizate, Raetia, Noricum și Pannonicum, în care s-au dezvoltat alte limbi decât cele romanice, cu excepția Raetiei (retoromana), limbi care au păstrat numeroase elemente de civilizație, prin cultura bizantină¹², comună pînă în sec. al XI-lea, pînă la schisma cea mare din 16 iulie 1054, cînd între Biserica Răsăritului și Biserica Apusului s-au înregistrat neînțelegeri din punct de vedere dogmatic, cultic și canonic, semnalate în cadrul sinoadelor ca cel din Constantinopol, numit trulan sau quinisept (691—692). Criza se va adînci și mai mult după introducerea "Filioque"-ului în întreaga Biserică Romano-Catolică de către Benedict al VIII-lea (1012—1024) și prin introducerea azimei

(pîinea nedospită) la săvîrșirea Sf. Euharistii. Schisma cea mare are loc sub papa Leon al IX-lea (1048—1054) și patriarhul Mihail Cerularie (1043—1058) al Constantinopolului, unde pe masa altarului bisericii Sf. Sofia a fost aruncat de către cardinalul Humbert un act de excomunicare prin care se "anatemiza patriarhul Mihail, clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe"¹³. Unitatea de limbă și viață creștină se realiza în biserică prin folosirea cărților de cult cu terminologie unică, *Apostolul* (*Apostolos*), *Evangeliarul*, *Evangeliaire*, *Psaltirion*, *Octoih*, *Octoechos*, *Horologhión*, *Mineiul*, *Menalógos*, *Triod*, *Triodon*, *Penticostar*, *Pentekostanon*, *Psaltirea*, *Psaltirion*, divizată în *Kathismata*, *Synaxar*¹⁴ etc., precum și a serviciilor canonice, ca: *mesonyktikón*, *orthrós*, *hesperinos* (*vesper*), îniocuit tîrziu, la noi, cu *vecernie*, *apodeipnon* etc. Termenii unici au continuat să fie folosiți pînă în sec. XII—XIII, în toată zona Dunării de Jos și Mijlocii, în care includem cele trei provincii, Raetia, Noricum, Pannonicum. Numeroase lucrări, apărute sub numele generic *Bavaria Sancta*¹⁵ sau *Bavaria creștină*, ne oferă un material documentar de o mare bogăție și tot atît de mare interes științific prin viețile sfinților, *Florian* (mort în anul 304), *Severin* (mort în 8 ianuarie, 482), Ep. *Emmeram* (sec. VII), Ep. *Korbinian* (mort în anul 725), *Ulrich*, Ep. De Augsburg (890—973), *Wolfgang*, Ep. de Regensburg (924—994). Dacă urmărim, paralel cu datele biografice, redatate în latină, cărțile auxiliare folosite în cadrul bisericii pînă în sec. al XII-lea, observăm unitatea termenilor de sorginte bizantină: *Canones* (a. 774, în *Collectio canonum Dionysio-Hadriana*), *Canticum* "nicht den Psalmen, sondern anderen biblischen Schriften", *Deisis* "Byzantinische Bildcomposition", *Diptychón* "Zusammenklappbare", *Evangeliar* "Liturgisches Buch", *Evangelistar* "Perikopen", *Hodegetria* "Byzantinischer Typus der stehenden Madonna mit dem Kind auf dem linken Arm", *Homiliar* "biblischer Perikopen in Predigtform", *Matutinalbuch* "Liturgisches Buch mit Gebeten Lesungen zur Matutin", *Skriptorium* "Schreibschule des mittelalterlichen Klosters", *Vetus*

Latina "Spätlateinische" etc.¹⁶. Rețin atenția reproducerile unor manuscrise legate și de viața de obște, ca *Lex Bajuvariorum*, început de sec. IX, scris într-o latină dunăreană țirzie, clară și accesibilă prin mulțimea cuvintelor moștenite și de limba română, pe cale orală, în limba populară, ca și un *Exhortatio ad plebem christianam*, datat înainte de anul 805, în care dominante sînt virtuțile care îi fac fericiți și salvează sufletele creștinilor, o încurajare permanentă, necesară păstrării calității de creștin, devenită adesea, în contextele vremii, sinonimă cu *boier* sau *om al locului*, *om cu casă și moșie*. O altă similitudine, specifică spiritualității românești, de tradiție populară, comună cu cea a bavarezilor, este cultul Maicii Domnului, socotită și patroana Bavariei, o sărbătoare celebrată și astăzi cu mult fast la 1 Mai: "Rem, regem, regimen, religionem, Conserva Bavaris, Virgo Patrona, tuis", într-o tradiție bizantină definită astfel: "In der Volkssprache ausgedruckt, sind hier die besten Guter im alten Bayern dem Schutz der Gottes Mutter anvertraut: — das Sach, der Herr, Herrschaft, Heimat und Glaube"¹⁷.

b) *Limbă și tradiții comune în bazinul Dunării pînă în secolul al X-lea*

De ce apropierea de tradiția bizantină bavareză, de germ. **Bayern**, mai precis de **Altbayern**, ale căror forme vechi, medievale, **Boier**, **Bayer**, **Bauar**, **Bavar**, sînt identice cu românescul **boier**, ca formă și înțeles? Un prim răspuns îl găsim în constanta semantică a termenului, singurul indiciu sigur în stabilirea istoriei lui, în care este inclus conținutul noțiunii a cărei formă lingvistică variază și riscă să fie apropiată de forme omonime, așa cum s-a făcut adesea, după cum se va putea constata din scurta prezentare a bogatului material referitor la istoria termenului, dar mai puțin a conceptului. Prima apropiere, care domină o bună parte din bibliografia problemei, s-a făcut între *boji* sau *norici*, socotiți o veche populație celtică¹⁸ din Europa centrală, împotriva căreia s-a ridicat cu război

regele dacilor, Burebista¹⁹, care ar fi avut o victorie atît de mare, încît zona din apropierea lacului Pelso (Plattensee), pe care se aflau așezate aceste triburi, între Noricum și Dunăre, a fost botezată apoi de către romani "deserta Bojorum", atestat și la Strabo: "η Βόων ερημι", "Bojen Wüste" (v. nota 19). Informația lui Strabo este reținută în lexicografie, Βόιωι-ων, cu derivatul βοισκα sau βοιωτια-ας "Beotia", numele întregii regiuni a Europei centrale de unde au plecat *Boii*, ca și vb. βοιωτιαζω "a vorbi dialectul beotic"²⁰. Informația de limbă latină îi nominalizează în forma *Boiodurum*, *Boii* în *PagIvaro Boii*, "qui nunc *Baioarii* vocantur"²¹, informație prezentă și în biografia Sf. Eustațiu²², fiind pînă astăzi, reluată din sursele prebizantine și bizantine, în amestecul de forme ca *Boiohoemum*²³. Variantele numeroase ale numelor arhaice ale populației din zonă nu sînt explicate de Otto Cuntz²⁴ și nici de Max Spindler²⁵ din punct de vedere lingvistic, de aceea ele sînt apropiate doar din punct de vedere formal, fiind reținute cele mai frecvente în documentele vremii: *Boier*, *Bojer* (p. 36, 77, 146), *Boierreich* (p. 46), *Boiodurum*, *Boiohaemum*, *Boihaemum* (p. 77), *Boiotro*, *Bojereand* (p. 77), *Bojerwüste*, *Deserta Boiorum* (p. 77). Încet și cu răbdare ne apropiem și de zonele care interesează în cel mai înalt grad harta lingvistică a dialectelor limbii române, punct de plecare al interpretării faptelor de limbă. Cu privire la *istororomâni* și la *Istria* aflăm date deosebit de interesante, *Istria* din sec. VIII, care se numea și *Peigira* sau *Paigira*, informație luată dintr-un *Codex münchenez* din sec. VIII, în care se spune că "locuitorii *Peigirei* sînt *romani înțelepți*, numiți și *baioari* sau *peigin*". Referința la "înțelepciune" poate fi înțeleasă doar pe plan spiritual, ea se referă la credința creștină. Trebuie amintit faptul că *Istria*, parte a României, a figurat ca teritoriu independent în cadrul României, numită Imperiul Oriental sau Bizantin, așa cum o descrie Du Cange²⁶. Dicționarul lui J. A. Schmeller²⁷, deosebit de bogat, un tezaur al informațiilor, pînă în zilele noastre, conține o notă

interesantă din punct de vedere fonetic, demnă de reținut, care explică influența pe care a avut-o această pronunțare asupra termenului **boier**, receptat de slavi. Referindu-se la *-j-* simplu, îl explică drept o reminiscență medievală din *-ji-* lung, provenit din *-gñ-*, păstrat în varianta *Bagñier*, *Bagñier*, formă atestată și între sec. al XIV-lea și al XVIII-lea, când Bavaria apărea *Bauvaria* și *Bagñierland* (v. nota 27). Forma cu *-ñi-* este o formă populară foarte răspândită, pe care am reținut-o ca o posibilă contaminare, prin confuzie, numai la nivelul formal, cu adevăratul etimon al vocabulei **boier**, receptată în formele: *boyar*, în pol. și în Mold., *boljar*, în scr., *boljar*, în slovenă, *bolerin*, în ucr., *bajoras*, în lit., *bajars*, în letonă²⁸, această apropiere a și fost făcută de unii etimologi, într-o notă publicată în *Wiener Jahrbuch*, vol. 46, p. 92²⁹. Că în secolul trecut predominantă era forma vocabulei și nu conținutul ei, o demonstrează o altă analogie formală pe care o redăm întocmai, fiind vorba de toponimul *Babele* din Bucegi (v. nota 29). Ceea ce surprinde în rezolvarea acestui etnonim bavarez este confuzia care se menține între cele două supoziții, forma veche a populației celtice, numită *boj-*, la care s-ar fi adăugat suf. lat. *-arius*, dînd *bojarius*, *Bajoarius*³⁰, alături de numele *Istriei*, *Paigira*, *Peigira* devenită *Baigira*, iar locuitorii săi, *baigiri*, *pagoivari*, sau "romani înțelepți", *Bagivari*, *Baiovari*, *Boivari*, *Bavari*³¹. O altă supoziție etimologică a secolului trecut este aceea de "locuitor al landului sau landurilor *Baia*" (v. nota 31). Este interesant de reținut ideea potrivit căreia acești agricultori au imigrat din zona M. Negre, în mare parte fiind goți, deja creștinați, deoarece îi vom găsi cu nume romane, atestați ca primi conducători ai episcopatelor din zona *Passau*, *Salzburg*, *Regensburg* și *Freising*, episcopate menționate în anul 739³².

În concluzie, **boii**, nume celtic, cu adstrat roman, apoi **Baia** și **Baiohaemus** (Boii sau populația romanizată din M-ții Haemus), sînt soluții care din punct de vedere politic și național au prioritate și au

influențat mult istoriografia secolului trecut, fiind o soluție îmbrățișată de cercetătorii timpului, la care se adaugă o notă, prima de ordin semantic, dar cu un oarecare caracter dubitativ, "dacă socotim locuințele **boierilor** din *Bohemia*, ca dătătoare de nume, strămoșii bavarezilor sînt cei care au ocupat *Bohemia*, fiind locuitori ai landului (landurilor), dar importanță rămîne originea lor celtică, **Boji**³³.

Cu această referire întîmplătoare la sensul primar, "locuință", ne aflăm în cîmpul semantic specific care ne apropie de adevărata etimologie a termenului **boier**, mult mai extins și mai vechi în Europa decît s-a crezut inițial, ca fiind limitat la aria balcanică. Excursul nostru asupra variantelor medievale ale etnonimului **bojer**, **bajern**, **bauar**, **bavar(ez)** și asupra populațiilor ariei romanice din bazinul Dunării a avut în vedere familiarizarea cu aria geografică în calitate de unitate lingvistică și culturală în Imperiul Roman tîrziu și evul mediu timpuriu, latina dunăreană³⁴, specifică unor zone întinse în care erau cuprinse *Raetia*, *Noricum*, *Pannonicum*, *Dacia*, cele două *Moesii*, arii ce constituiau din punct de vedere administrativ și religioz o tradiție, supusă vremelniceilor stăpîniri barbare. Pentru a realiza unitatea lingvistică dunăreană, desigur nu la modul absolut, ci ca manifestare în elementele esențiale ale comunicării, să ne reamintim concluziile, așa cum se desprind ele din inscripțiile studiate de H. Mihăescu³⁵, preluate în parte și de I. Fischer³⁶ și motivate în sensul includerii efective a unui teritoriu "în circuitul civilizației romane", însemnînd în primul rînd acceptarea instituțiilor, și prin ele, viața economică și socială. În sec. III—IV ne aflăm în plină decădere a Imperiului Roman, determinată și de mișcarea de populații migratoare la Dunăre și instaurarea altor dominații, mai ales dominația goților, care, în relația lor cu o parte a imperiului, adoptă mai ales instituțiile acestuia, iar la nivelul limbii, sîntem surprinși de mulțimea cuvintelor de origine latină dunăreană și greacă, prezente în traducerea *Bibliei* în gotică, al cărei autor este episcopul

goților, la nord de Dunăre, în anul 341, Wulfila, în greacă, Ulfilas³⁷.

Acum este momentul în care trebuie folosit un termen pentru definirea populației stabile, cu casă și moșie, un termen cu rol de calificare, ce îl va deosebi pe proprietar de acela ce avea la Dunăre însușirea de *străin* sau *rob*. Cum noua stăpânire administrativă dă locului numele *Goția*, se poate admite impunerea prin cancelarie, eventual și biserică, prin episcopate, a unor termeni, preluați de goți din latină³⁸ sau greaca Noului Testament³⁹, și reveniți în limbă prin filieră gotică, ca elemente de bază în limbile germanice și cele anglosaxone din Europa de Nord, pe care le vom găsi în număr mare, mai ales în vocabularul spiritualității creștine, atât în limba română, cât și în limbile slave din nordul și sudul european. Despre goți și limba lor, ca intermediar între perioada greco-romană și influența slavă de mai târziu, s-a pronunțat, în ultimii douăzeci de ani, cu competență și deosebită acribie științifică, anglicistul V. Ștefănescu-Drăgănești⁴⁰. Prin lucrările sale și ale altor specialiști, ca I. I. Rusu, se pune în lumină această influență și se demonstrează falsă teorie a absenței germanismelor sau goticismelor în limba română, vechea teorie prin care se argumenta formarea ei în sudul Dunării, la care numeroși istorici au răspuns cu "lipsa unei colonizări a triburilor germane în Dacia și Moesia"⁴¹, fapt real, care n-a împiedicat o administrație gotică în *Goția* și o simbioză cu populația băștinașă. Nedescoperirea lor a fost cauzată de metoda investigației lingvistice, neconcordantă cu faptele vieții reale, aduse la lumină de descoperirile istorice și arheologice din ultimul secol.

Înainte de a prezenta forma gotică a termenului care stă la baza panbalkanului *bojer*, cu sensul de "țăran care are casă și pământ", deci are calitatea de proprietar, să reținem analiza celor doi termeni, derivați din acesta și specifici limbii germane: — *Bauer* (1) cu precizarea făcută de lexicografi "oberdeutsch", în forma *Gebauer*, cu sensul de "ceva care există, este prezent", iar în germana

medievală, *Bur* "Aufenthalt", adică "ședere, domiciliu", dar și "adăpost pentru animale", iar în germana veche însemna "casă, cameră", englezul *bower* "locuință", în forma anglosaxonă *byre*, "grajd pentru vite", de unde se păstrează în germana veche și anglosaxona veche forma *huri* "Behausung", "locuință". Autorul, Friederich Kluge⁴², extrapolează ideea spre onomastica din est, la variantele onomastice, *Beuran*, *Beuern*, care ar însemna "zu dem Häusern", "la case". Din această formă foarte veche ar proveni o variantă în franceza veche, *buron* "Hütte" "colibă", cu dubletul atestat, *Byron*, variantă mult mai apropiată de cea grecească βαυρία, -ας și βαυριον-ον, cu sensul de οικία "casă"⁴³, în sintagma "σδος βαυρωνος", atestată în Atena, cu sensul de "ulița casei" (v. nota 43). Trebuie menționată pronunția subs. gr. βαυριον, în sec. III și IV, cu betacism, termenul fiind utilizat și în zona romanizată, de folosire intensă a limbii latine vulgare. De altfel, o rădăcină **bhu* este atestată și în iliră, unde a fost semnalată și varianta βύριον, *burion*, cu sensul de "locuință", "casă"⁴⁴; — *Bauer* (2) "rusticus", provenit etimologic din *Bauer* (1), atestat și pronunțat în germ. medievală *Gebure*, iar în cea veche, *Giburo*, "das zu dem unter Bauer", cu varianta *Bur*, "Wohnung". Se compară cu forma din daneza medievală, *gheboer*, cu neerlandezul *boer*, care în germ. veche ar fi avut formele atestate *Büre* și *Byre*. Autorul Fr. Kluge amintește și variantele atestate timpuriu, *boer*, *bojer*, *bolier*, variantă provenită din forme mai vechi, ca *bulore*, *bulier*⁴⁵.

În gotică acestei familii îi corespund variantele *bauan* "wohnen", "a locui", și *ga-bauan*, "Wohnung", "locuință". Pentru confirmarea formelor și a sensurilor, redăm paralel textul gotic cu cel grecesc și latin, cu menționarea, la început, a versetului în limba română, pentru a fi ușor recunoscut:

I. "Dacă un frate are o femeie necredincioasă și ea voiește să locuiască (sau viețuiască) cu el, să nu o lase" (1 Corinteni, 7, 12); a) gotică, "... jabai hwas broPar gen aigi ungalaubjandein, jas-so gawilja ist

bauan miP imma, ni afletai Po gen; b) *greacă*, “ει τις αδελφος γυναικα εχει απιστον και αυτη συνευδοκει οικειν μετ αυτον μη αφιετω αυτην”; c) *latină*, “Si quis frater uxorem habet infidelem et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam”.

II. “O femeie, dacă are bărbat necredincios și el dorește să **locuiască** cu ea, să nu-și lase bărbatul” (1 Corinteni, 7, 13); a) *gotică*, “... Jah gens soei aig aban ungalaubjandan, jah sa gawilja ist **bauan** miP izai, ni afletai Pana aban”; b) *greacă*, “και γυνη ειτις εχει ανδρα απιστον και αυτος συνευδοκει οικειν μετ αυτον, μη αφιετω τον ανδρα; b) *latină*, “Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum”.

III. “Hristos să locuiască prin credință în inimile voastre” (Efeseni, 3, 17); a) *gotică*, “**Bauan** Hristu Pairh galaubein in hairtam izwaraim⁴⁶”; b) *greacă*, “Κατοικησαι τον Χριστον στα της πιστεως εν ταις καρδιαις υμων⁴⁷”; c) *latină*, “Christum habitare per fidem in cordibus vestris”.

Pentru a înțelege și reține răspîndirea și importanța acestei rădăcini, purtătoare a semnificației noțiunii de bază a vieții sedentare și civilizate, redăm corespondențele termenului gotic **bauan** în limbile central — și nord — europene, după lingvistul german, F. Holthausen⁴⁸: **Bauan** “wohnen”, “a locui”; **ga-bauan**, “Wohnung”, “locuință”, termeni analizați și de Wilhelm Braune⁴⁹; v. isl. **búa**, daneză și suedeză medievală, **bö**; v. hol. **büan** cu varianta **buwan**; v. engl. **bogian**, v. fr. **bogia**; v. engl. **byne** “bebaut”, “ară, cultivă pământul”, bewohnt”; v. isl. **bør**, “Hof”, **bøli**, și **byle** “Wohnsitz”, **bol**, “Lager”, “așezare”, suedeză și daneză, **bod**, **bode**, **buode**, “Bude” “magherniță” și “casă deteriorată, abandonată”; v. fr. **bodel**, v. scoț. **bodal**; v. irl. **boedel**, “habe Haus”; v. isl. **bondi**, **buandi**, “Bauer” “țăran”; v. lit. **būta-s** și **būkla**, “Haus, Wohnung”, **būwis** “Aufenthalt”; v. engl., v. fr., v. hol. și v. isl. **bür**, “Bauer”, “Hütte”, “Kammer”; v. engl. și v. fr. **bür** “Bauer”; v. scoț. și v. hol. **gi-bür** “Nachbar”; v. fr. **bold**, **bolt**; v. fr. **bold**; v. scoț. **butli** “Haus, Wohnung”; v. engl. **byldan**, **byltan**

“bauen”, v. engl., **build**, v. engl., poetic, **bower** “sălaș, adăpost”. Analizînd aceste forme, nu este exclus ca din conținutul semantic constant “a locui, locuință” al variantelor enumerate să se fi născut, prin derivare cu suf. lat. -arius, -ar, după opinia etimologilor germani F. Holthausen și Fr. Kluge⁵⁰, termenii **Gebauar**, **Gebauer**, după modelul goticului **gabauan** “locuitor”, om al locului”, “țăran”. Cum rădăcina era foarte cunoscută și în varianta grecească, βαυρια, -ας, βαυριων, -ου, sinonim perfect cu οικια, -ας, “casă”, dar și varianta βυριων, fiind atestat și un adverb βαυριοθεν⁵¹, “de casă, al casei” (cu precizarea că în Imperiul Roman tîrziu betacismul era frecvent), putem afirma că această rădăcină era cunoscută bine în spațiul sud și nord-dunărean, dovada o constituie numeroasele toponime arhaice, în variantele **Buda**, răspîndite pe tot teritoriul țării, **Budăiul de Cîmpie**, atestat în 1332 în forma **Budun**, în Transilvania, tradus în magh. **Mezo Bodon**, **Budeni** (localitate în care M. Kogălniceanu posedă o vilă), **Budești**, toponim răspîndit în toată țara, **Budieni**, în Gorj, **Budila**, în Transilvania, tradus în magh. **Bodola**, **Budineț**, în Bucovina, **Budinți**, în Banat-Timiș⁵², etc., la care trebuie adăugat antroponimul “**Pudilos**, un nobil vlah care a anunțat că cumanii trecuseră Dunărea⁵³”, nume care din punct de vedere istoric și semantic ar fi putut avea varianta de bază **Budilos**.

Acestor apropieri și analogii, făcute de cercetători, răspunde cu certitudine limba, structura ei logică, de adîncime, păstrată prin conservatorismul și tradiția ei, calități prin care ea, limba, depășește vitregiile istoriei, precum și interpretările, voit eronate, dictate de interese politice și economice dominatoare.

Termenul **bojar** cu semnificația sa primară acoperea noțiunea de “**locuitor stabil**”, “**persoana care avea pământ și casă**”, “**omul locului**”, “**autohtonul, moșneanul, moșteanul, băștinașul**”, opus alogenilor. Petar Skok⁵⁴, un lingvist cu o capacitate deosebită de analiză, pe care o reproducem, nu a avut în vedere formele atestate în germana veche, **boier**, **bojer**, **bolier**, **bulier**, variante

provenite din pronunțarea lui *i* (lung), în greacă redat prin *y*, înmuiere pe care o găsim în v. isl. *bør* "Hof", "curte, gospodărie", și *boli, byle* "Wohnsitz", "reședință", dar a realizat că este un termen arhaic, prezent și în evul mediu, "atestat la Theophan și Porphirogenetul, în forma βολα, cu forma de pl. βολαδες", și crede că varianta românească **boiar** este dintr-o slavă dacică, corelînd-o cu *jupan* și *ban*, atestat în sintagme vechi de tipul "*bane vlaski krale*", de unde își au originea toponimele *Banja Luka* și *Banj dvor*, din Dalmația, care la rîndul lor nu pot fi separate, după opinia sa, de forma latină *Banatus Temesienses*, *Banatus* fiind un derivat de la "*Banus da Severina*". Este evidentă răspîndirea termenului în evul mediu timpuriu și a variantelor ce exprimă sensul primar al noțiunii, iar sensul derivat prin care se exprimă noțiunea de "dregător", de "nobil", este și el atestat timpuriu, în documentele ce reprezintă zonele geografice locuite de români: **Bojar** (a. 1413), în "*etiam nobiles boyari terrarum*" sau în sintagma "*nos boyari et consiliaris magnifici Petri, woyuode et domini terre Moldaue*" (a. 1448)⁶⁰.

c) *Etimologia corectă, factor determinant în stabilirea cronologiei semnificațiilor în limbă*

Termenul nu a fost împrumutat de la slavi, afirmație pe care o susținem cu un argument lingvistic suplimentar, acela al dublei sufixări a termenului în slavă și limbile slave, cu excepția termenului păstrat în limba macedonenilor, unde a fost conservată forma veche **boljar** (болјар) cu forma de fem. **boljarka** (болјарка), "boiereasă", și în slovenă — **boljar**. Dubla sufixare se remarcă în vsl. **boljarinu**, în scr. **boljarin**, bg. **boljarin**, ucr. **boljarin**, rus. **boiarin** (боярин), bielorus. **boiaryn** (боярын), **boljar**, **boljarin**, pol. **bojarzyn**⁶¹, variante care demonstrează că au ca etimon forma veche slavă, **boljariny**, variantă împrumutată la rîndul ei de la bizantini, **bojar**, **boyar**, **boljar**, la care au adăugat suf. **-in**, deoarece suf. lat. **-arius, -ar** nu a fost simțit de nelatini ca sufix, iar termenul a intrat în uz cu sensul de "om bogat", deci în evul mediu, caracterizat prin

începutul marilor proprietăți, sec. al XII-lea și al XIII-lea, sensuri care corespund termenilor românești traduși de cancelaria slavonă de la Suceava și de la Iași în documentele deja menționate⁶². O altă soluție, prezentă în unele dicționare ale limbilor sud-slave, în afara sîrbocroatei, este aceea a lingvistului bulgar Georgiev⁶³, care crede că **boier**, bg. **boliarin**, este un "feodalen brodetel v srednovekovna Bălgariia i Rusiia", dialectal, însemnînd "om bogat", iar formele: v. bg. **boliarin**, scr. **boljarin**, slav. **boljar**, rus. **boiarin**, ucr. **boiarin**, v. rusă **boliarin** sînt explicate ca variante care provin din protobulgarul βουλε, căci în protobulgară pentru personalități se folosea termenul βουλα, scris și βοηλα, cu forma de pl. semnalată și de Skok, βουλαδες, dar, spre deosebire de acesta, Georgiev prezintă o variantă rezultată din metateza lui **-i-** βολιαδες, formă prezentă în manuscrise bulgare de limbă greacă și care ar putea explica forma de sing. **bol(ia)re**. Concluzia aceasta este o nouă dovadă de "formalism etimologic", jocul imaginației în explicarea sunetelor, a formelor lipsite de conținutul semantic furnizat de contextul documentului. Mediivistul Du Cange receptează un termen popular, specific latinei medievale tîrzii, dacă judecăm acest termen în funcție de semnificația lui, "persoană cu rang de demnitar, mare dregător", pe care îl definește astfel: "*Praetores dicti Bailivi seu Magistratus qui populis praesunt: praetor, prevost au precepteur*"⁶⁴. Această categorie socială forma **bailia** sau **baylia**, nobilimea "auctoritas", așa cum reiese dintr-un document juridic: "*Et quod dominus potestas Bailiam habeat dandi de avere communis usque ad libras centum Pap*" sau "*Cum ampla Bailia ad Puniendum discolos*" (v. nota 64).

Creдем că restabilirea relației hipercharacterizare / tradiție în cercetarea lingvistică actuală, cu precădere în cercetarea istoriei vocabularului, admirabil utilizată de marele lingvist Sextil Pușcariu în domeniul fonologiei, se poate realiza în cadrul cercetării interdisciplinare, singura cale prin care se poate depăși problema spinoasă a

absenței documentelor în limba română, documente ce pot fi suplinite cu informații provenite din cercetările efectuate în domenii și arii culturale, cândva comune și păstrate prin tradiție, tradiție pusă în valoare în secolul ce încheie cel de-al doilea mileniu. Să nu uităm că secolul XX marchează o deschidere spre redescoperirea și reșezarea valorilor bătrânului continent european, în concordanță cu ultimele descoperiri arheologice, istorice și etnologice⁶⁵.

NOTE

¹ E. Lozovan, **Byzance et la romanité scythique**, în vol. lui Fr. Althelm *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, p. 211.

² *Hipercaracterizare*, definită de S. Pușcariu, **Limba română**, vol. II, *Rostirea*, ediția 1959, p. 250, astfel: "tendința de a întrebuița toate mijloacele disponibile spre a distinge diferitele forme de declinare și de conjugare nu numai prin desinențe sau elemente auxiliare proclitice și enclitice, ci și prin *alternanțe sonice*".

³ "Conștiința despre *legătura etimologică* între două sau mai multe cuvinte este atât de vie, încît ea împiedică o evoluție *normală* fonetică", id., ib., p. 356.

⁴ Un caz în care puterea tradiției a fost mai mare decît tendința de hipercaracterizare, adică "o *alternanță cu rol de morfonem*: lat. *calamus* > *carâm*, **carâmb*, *carâmb*, menționîndu-se a fără accent din prima silabă", id., ib., p. 353, în Maramureș vocabula are și sensul primar de "răboj" (n. a.).

⁵ Prin *structura de adîncime a lexicului românesc* avem în vedere două aspecte fundamentale: a) logica internă a limbii, oglindită în structura textului documentar (documente, dicționare vechi, anchete și glosare regionale), b) proprietatea terminologiei instituționale bizantine autohtone (filieră latină sau greacă) la sud și la nord de Dunăre, cele două zone care au format o unitate lingvistică, *româna comună* sau *străromâna*, peste care s-a suprapus cancelaria slavonă, cea care a adoptat odată cu alfabetul și noțiunile fundamentale ale structurilor statului organizat după principiile romano-bizantine.

⁶ Franz Miklosich, **Etmologisches Wörterbuch der Slavischen Spachen**, Wien, 1886 (Miklosich, 1): id.,

Lexicon palaeoslovenico greco-latini, ediție 1963, Scientia Verlag Aalen (Miklosich, 2).

⁷ **Slownik Staropolski**, Warszawa, tom. I, 1953, s. v. *bojar* (Slow. Star.).

⁸ Petar Skok, **Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika**, Zagreb, Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, s. v. *boljarin*.

⁹ **Slovník staroukrajinskoi movi, sec. XIV—XV**, Kiev, Naukova dumka, 1977, s. v. *boljarin*.

¹⁰ **Etimologicnii slovník ukrajinskoi movi**, I, (A—G), Kiev, 1982, s. v. *boljarin*.

¹¹ Mile Tomići, **Dicționar macedonean-român**, Skopje—București, 1986, s. v. *boljar*.

¹² H. Mihăescu, **La romanité dans le sud-est de L'Europe**, Ed. Academiei Române, 1993, lucrare în care autorul merge cu analiza ce cuprinde toată zona, pînă la Adriatică, subliniind faptul că "Entre l'arrivée des Slaves au debut du VII siècle et la disparition du dernier dalmatophone à la fin du XIX-e siècle ont peut établir plusieurs phases destinées à une meilleure orientation du processus historique. Au VII—IX siècles jusqu'aux commencements de l'Etat croate et de l'Etat bulgare de l'ouest, ont existé des relations étroites entre la population romane, les Slaves et les Byzantins", p. 92.

¹³ Ioan Rămureanu, **Istoria bisericească universală**, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 229—236.

¹⁴ Louis Bréhier, **La civilization byzantine**, Paris, 1950, cap. **Viața religioasă**, p. 251, 252, 253.

¹⁵ Georg Schwaiger, **Bavaria Sancta, Zeugen christliches Glaubens in Bayem**, Band I, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 1970, p. 11—112.

¹⁶ **Bayrns Kirche im Mittelalter, Handschriften und Urkunden**, Hirmer Verlag München, 1960, p. 62—63.

¹⁷ Georg Schwaiger, **op. cit.**, p. 36, o lucrare deosebită, prin caracterul veridic de istorie a vieții religioase, comună tuturor bisericilor primare, dar puține cu norocul de a fi rămas în urma lor, documente. G. Schwaiger își încheie gîndurile din prefața cărții cu cuvintele: "Gewidmet sei die *Bavaria Sancta*", bayrisch Land und Volk", p. 6.

¹⁸ Kaspar Zeuss, **Ostnachbam der Noriker um die Donau, ein berühmter Name in der Geschichte der Keltischen Völker**, în *Die deutschen und die*

Nachbarstämme, Heidelberg, 1925, p. 214.

¹⁹ Βοιρεβιστης ...Βοιους και αρδην ηφανισε τους υπο Κριτασιρω και Ταυρισκους (Strabo, VII, p. 304): ...τα Ιλλυρικα..., αρξαμενα απο της λιμνης εης κατα Ουινδελικους και Ραιτους και Τοινιους. [Βοιους] Μερως μεν δη τι της χωρας ταυτης ηρημοσαν οι Λακοι καταπολεμησαντες Βοιους και Ταυρισκους, εθνη Κελτικα", după Strabo, VII, p. 315, ap. Kaspar Zeuss, în *Die deutschen und die Nachbarstämme*, p. 244; ar fi de adăugat o frază din Strabo asupra căreia se insistă: "Sie sind von den italischen Boji gekommen, berichtet er — μεγιστα ην των Κελτων εθνη Βοιοι και "Ινσουβροι, και οι την Ρωματων πολιν... Τους δε Βοιους εξηλασαν εκ των τοπων μετασταντες δ εις τους περι τον Ιστρον τοπους, μετα ...πολεμουντες προς Λακας" id., ib., p. 245.

²⁰ Lorenzo Rocci, *Vocabolario...*, s. v. Βοιοι și Βοιωτια-ας.

²¹ Egon Felder, *Die Baiern und ihre Bäche*, în *Beiträge zur Namenforschung*, Band 20 (1985), Heft 2, Heidelberg, p. 210.

²² *Vita Eustasii*, II, 8, ap. Bruno Krusch, *Jonae Vitae Sanctorum Columbani*, Vedastis, Johannis hg. in MGH SS rer. Merov. 4, 1902, p. 122, cu rezumat în germană — "Zu den Bojern die jetzt Bajoar heissen".

²³ Sigmund Kiezler reține: "seine ältesten Bewohner in historischer Zeit waren die Bojer, ein keltischer Stamm", în *Geschichte Baierns*, Erster Band (până la 1180), Gotha, 1878, p. 11, cf. Hanns Fischer, *Römer und Bajuwaren an der Donau*, în *Archäologische Funde* (Kap. II, Anm.) 34, p. 47—56; Hubert Koch, *Die keltischen Siedlungen vom Frauenberg über Kloster Weltenburg, Stadt Kelheim, und von Harting, Neubaugebiet Süd, Stadt Regensburg* (Internationale Archäologie 3, Buch am Erlbach, 1991).

²⁴ Otto Cuntz, *Die Geografie d. Ptolemaeus. Galliae, Germania, Raetia, Noricum, Pannoniae, Illyricum, Italia*, 1923, p. 65.

²⁵ Max Spindler, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, Erster Band, München, 1967 (paginile indicate în text).

²⁶ Du Cange, *op. cit.*, notează: "Tota Romania terra firma est... de dominio Imperatoris Constantinopolitani... Caput Rumaniae est civitas Constantinopolis et Rumania jungitur

Scavoniae, Hungariae et Histriae", tom. V, p. 739.

²⁷ Johann Andreas Schmeller, *Bayerisches Wörterbuch*, în 2 Bänden, R. Oldenbourg Verlag München Wien Scientia Verlag Aalen, 1983, Band 1, scrie: "Istria einmal durch Peigira, das andremal durch *Paigira* und *Americus* durch *Peigiro lant* gegeben wird ...liegende nicht minder alte, *romanisch deutsche Glossar* stellt etwas ruhmerdig die *Bayern den Wälschen (Romanis)* entgegen. Stulti sacht es, -*sunt Romani sapienti*-, *sunt Paioari*, tole sint *Uualha*, *svahe* sint *Peigira*", p. 219; istrienii fiind numiți într-o cronică imperială *Beigers* "in dem Lande hie ze Beigern", id., ib., p. 219—220.

²⁸ Franz von Miclosich, *Lexicon palaeoslovenico graeco-latinum*, Viena, 1862—65, ediție 1963, Scientia Verlag Aalen.

²⁹ "Die manchen Etymologen ansechtenden walach, bojaren, slaw, bojarin, sind aus boljarin (v. bolji, "grosser, besser") abzuleiten, also *Optimates, Magnates*", ap. J. A. Schmeller, *Bayerisches Wörterbuch*, Band I, p. 223; Plecînd de la C. Porphirogenetus, *De administratio imperiae*, cap. 30, "Chrobati vero tunc temporis habitabant ultra *Bagivariam* (εκειδεν της Βαγιβαρεια)", comentatorul textului face apropiieri formale de tipul: Βαγιβαρεια est Slavum vocabulum graece detortum, Βαβεια ορεα, *Babiae montes*, slave Babi gore videlicet *Vetulae et Vetularum montes*, quo nomine *Carpathiae montes*... ab aliquibus nominantur", cf. Jordan, *Slaw. Jahrbuch*, 1844, p. 102, Safarik, *Slo-wanski Starozitnosti*, p. 368, date reproduce de J. A. Schmeller în *lucr. cit.*, p. 224.

³⁰ "*Baio(v)arii, Boiovarii* sind also *Boier* (Kelten)... Der Austruck *Boier=Baiier* kann nur das Mischvolk in den heutigen Süddonaulanden meinen; ihr Ursustrat und Kern waren *die Keltoromanen=Baiier*, die sich mit Römern und Germanen bereits assimiliert hatten oder schon länger zusammen siedelten", ap. Ferner K. Bosi, *Bayerische Geschichte*, München, 1971, p. 23, cf. Egon Felder, *Die Baiern und ihre Bäche*, în *Beiträge zur Namenforschung, Neue Folge*, Band 20 (1985) Heft 2, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.

³¹ Cei mai mulți istorici bavarezi cred că locul primar este cel comun cu al goșilor din preajma Mării Negre, "die

beiden Theorien zu vereinigen ...er glaubt an einen ersten Schub aus Pannonien und dem Karpatenland", ap. Max Spindler, **Handbuch der Bayerischen Geschichte**, München, 1967, Band I, p. 80—81; "Menner aus dem Lande Baia", id., ib., p. 77; Baiuvarii sind die Bewohner des Landes Baia, oder Baias", Sigmund Kiezler, **Geschichte Baierns**, p. 11; "Baiaheim genannten Teile Pannonies zwischen Raab und Leitha", Schwarz, **Herkunft und Einwanderungszeit**, ap. id., ib., p. 80; "Baia est patris, quae dicitur Albis, unгани montuosa per longum quae ad orientem multum extenditur, cujus aliqua pars Baias dicitur. Die Baiovarier, Paigira, Baiern sind die aus dem Lande Baia", Kaspar Zeuss, **Die Deutschen und die Nachbarstämme**, Heidelberg, 1925, p. 366—367.

³² Despre lucrarea austriacului Ignaz Zibermayr, **Noricum, Baiern und Österreich. Lorch als Hauptstadt und die Einführung des Christentums**, Horn (2), 1956, p. 94—105, se spune: Zibermayr gelangte zu dieser Ansicht durch seine Grundthese der Einwanderung der **Bajuwaren** aus dem Gebiet der Donaumündung am Schwarzen Meer und des folgenden Herrschaftsaufbaues von Osten her", în **Historischer Atlas von Altbayern**, p. 34, Regensburg, 1994, cu un interes deosebit este urmărită istoria bisericilor primare, a creștinismului bavarez sub puternica influență romanică, o problemă mult dezbătută în ultimii 20 de ani.

³³ "Erklärt des Namen **Bojoarier, Bajoarier**, durch spätere Ableitung aus *Boji für Bojoarier*, die zweite von Mannert aufgestellte bleibt zwar bei derselben Erklärung des Namens aus dem der **Boji**, als der älteren **Bewohner des Landes**". Kaspar Zeuss, **Die Deutschen und die Nachbarstämme**, p. 378.

³⁴ Avînd în vedere subtitlul **Introducere în istoria limbii române**, al lucrării **Latina dunăreană** a lui I. Fischer, autorul va aminti în linii mari spațiile Dunării de Sus și de Mijloc, stăruind asupra celui daco-moesian, fără a include în analiză spațiile cu tratament special, în care au supraviețuit dialectele sud-dunărene, p. 34—46.

³⁵ "Lipsește probele pentru a conchide că limba din Dacia ar fi fost deosebită față de limba latină comună din celelalte provincii ale Imperiului Roman. Dimpotrivă, cele aproape 3000 de inscripții din Dacia înfățișează în genere fapte *de limbă care apar în documentele*

similare de pe tot cuprinsul împărăției romane, H. Mihăescu, **Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman**, București, 1960, p. 278.

³⁶ I. Fischer crede că "latina s-a impus ca **limbă comună de civilizație** în primul rînd în acele regiuni ale imperiului unde nu există altă limbă care să joace acest rol, adoptarea latinei a dus la includerea efectivă a unui teritoriu în circuitul civilizației romane", **Latina dunăreană**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 14.

³⁷ "Goții au jucat rolul cel mai important, datorită relațiilor lor cu Imperiul", id., ib., p. 39. Spre documentare a se vedea Wilhelm Streiberg, **Die gotische Bibel**, München, 1910, ediție cu studiu, note și dicționar, reeditată la Heidelberg în 1965.

³⁸ Corazza Vittoria, **Un'altra prova della continuità daco-romana: Le parole latine in Ulfila**, în "Acta Historica Academiae Daco-Romanae Monachii", tom. VIII, München, 1968, p. 41—48.

³⁹ Aurelia Bălan-Mihailovici, **Bizanțul și geneza vocabularului spiritualității creștine**, în *Studii teologice*, nr. 1—2, 1993, p. 110—120.

⁴⁰ "Limba gotică este prima limbă germanică influențată substanțial de limba latină vulgară a sec. al III-lea și al IV-lea; limba română este prima limbă romanică influențată de o limbă germanică, o influență premergătoare celei slave, mult mai puternice", V. Ștefănescu-Drăgănești, **Implicații sociolingvistice și de ordin istoric, atestate în Biblia lui Wulfila, din sec. IV, e. n.**, în *Noi traccii*, an XIX, nr. 188, iunie 1990, p. 1—9.

⁴¹ P. P. Panaitescu, **Introducere la istoria culturii românești**, Ed. Științifică, București, 1969, p. 109.

⁴² Friederich Kluge, **Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache**, Berlin, 1960, s. v. Bauer (1).

⁴³ Lorenzo Rocci, **Vocabolario ...**, s. v. Bauer: Fr. Kluge, **Etymol. Wört. deutsch. Spr. s. v. Bauer¹**; id., ib.

⁴⁴ Id., ib., s. v. Bauer¹.

⁴⁵ Id., ib., s. v. Bauer².

⁴⁶ Textul în gotică prezintă un sunet redat în greacă prin θ, (th), iar în grafia gotică prin litera P, cu o codiță ceva mai lungă. Versetele luate din ediția lui Wilhelm Streitberg, **Die gotische Bibel**, München, 1910, care are în partea a II-a a lucrării dicționarul tuturor cuvintelor prezentate în *Evangelii*, cu explicații date prin corespondentul grecesc:

bauan/bauaida "wohnen", "οικειν", "κατοικειν".

⁴⁷ Textul grec din **Novum Testamentum Graece**, Stuttgart, 1979, cel latin din **Novum Testamentum latine**, Stuttgart, 1971.

⁴⁸ F. Holthausen, **Gotisches etymologisches Wörterbuch**, Carl Winters Universitätsbuchhadlung, Heidelberg, 1934, s. v. **bauan**.

⁴⁹ Wilhelm Braune, **Gotische Grammatik mit Lesestücken und Wörterzeichniss**, Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1966, p. 176, s. v. **bauan**, "wohnen"; **ga-bauan** "die Wohnung aufschlagen".

⁵⁰ F. Holthausen, **Gotisches Etymologisches Wörterbuch mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im romanischen**, Heidelberg, 1934, dar mai ales Friedrich Kluge, **Etym. Wörter. deutsch. Spr.**, Berlin, 1960; din punct de vedere teologic cea mai bună ediție a Bibliei lui Wulfila este cea a lui Wilhelm Streitberg, cu textul biblic dat, paralel, în greacă și un dicționar complet al corespondentelor grecești ale termenilor și ale expresiilor. Date biografice despre Wulfila, a se vedea Friedrich Ludwig Stamm's, **Ulphilas oder uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache**, neu herausgegeben von Moritz Heyne und Ferdinand Wrede, Paderborn, 1903: "Wulfila ...im Jahre 311 geboren, als die Goten noch jenseit der Donau in den Dacischen Provinzen safsen, und hat im Jahre 341, nachdem er vorher als Lector unter den Goten gelehrt, die Weihe zum Bischof empfangen: als solcher war er bei seinem Volke vierzig Jahre lang durch Lehre und Schrift tätig und starb 382 bei einem gelegentlichen Aufenthalte in Konstantinopel", p. XVI, Einleitung (introducere).

⁵¹ Lorenzo Rocci, **Vocabolario**, s. v. βαυρια, -αζ și βυριον.

⁵² C. Diaconovich, **Enciclopedia Română**, tom. I, Sibiu, 1898.

⁵³ Ana Comnena, **Alexiada**, cu note de Șerban Tanașoca, București, 1977, vol. II, p. 71; Numele fruntașului vlah, **Pudilos (Pudilă)**, **Budilă**, a fost apropiat de I. Barnea de dealul **Bădila**, în apropiere de Isaccea, în nordul Dobrogei (care ar fi putut să fie în vechime, în varianta **Budila**, s. n.), o probă mărturisitoare "pentru stratificarea socială a românilor în sec. al XI-lea și despre prezența lor în zona Dunării",

nota 1, în lucrarea **Din istoria Dobrogei**, III, București, 1971, p. 155, observație la care adăugăm importanța limbii, cercetarea ei ca document istoric, deoarece nici o relație din cadrul sistemului limbii nu este fortuită.

⁵⁹ Petar Skok, **Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika**, Zagreb, Iugovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1973, s. v. **boljarin**.

⁶⁰ Man. Jur. II, 61, ap. **Slovník Staropolski**, Warszawa, tom. I, 1953, s. v. **bojar**. De reținut un lucru extraordinar, întâlnit și în dicționarele de limbă veche ucrainiană, unde atestările documentare vechi, pînă la 1450, sînt documentele referitoare la actele cancelariei moldovenești; în Polonia în latină, iar în ucrainiană în limba slavonă cuprinzînd și cuvinte românești, greu de tradus, atestate în forma românească.

⁶¹ **Slovník starykrainskoi movi, sec. XIV—XV, I**, "Naukova dumka", Kiev, 1977, s. v. **boljarin, bojarin**.

⁶² **Ibidem**, o lucrare lexicografică în care tot materialul ilustrativ, pentru vechimea limbii ucrainene, este alcătuit din documente vechi din sec. X (a. 982) pînă în anul 1496, documentele moldovenești din cancelariile domnești, documente ce au fost păstrate la Suceava și Iași, iar sensul termenului **bojar**, varianta românească, este de "proprietar de pămînt și casă", dar și de "dregător". Ca o ciudățenie, de neexplicat, este absența limbii române ca posesoare a termenului, fiind înșirate numai limbile slave.

⁶³ Vl. Georgiev, **Bălgarski rečnik etimologičen**, Sofia, 1962, s. v. **boljarin**.

⁶⁴ Du Cange, **Glossarium latinitatis Galiae**, s. v. **Bajulus**. După opinia noastră, această formă redată în latina populară poate fi o variantă la forma grecească βολια, rezultată din metateza și asimilarea celor doi -i- din Baillivi la -I-, ***baljus**, ***boljus**, devenit **boljar**, prin atașarea sufix. **-arius, -ar**; id., ib., un text din 1447, s. v. **Bailia, Baylia** (4).

⁶⁵ Mario Alinei, **Origini delle lingue d'Europa, I, La Teoria della Continuită**, Societă editrice il Mulino, Bologna, 1996, 780 pagini.

Maria ONOFRAȘ
Chișinău

CUVINTELE STRĂINE ÎN LEXICUL ROMÂNESC

Dintre multiplele aspecte care pot constitui obiectul unei cercetări în legătură cu vocabularul, în comunicarea de față ne-am oprit asupra împrumuturilor lexicale. În ultimul timp studiile de limbă literară au înmulțit referirile la termenul dat. Totuși, sfera și conținutul acestei importante noțiuni continuă să rămână dintre cele mai controversate.

Formula *împrumut lexical* este folosită azi cu precădere drept o simplă variantă sinonimică pentru ceea ce este *neologism*. Or, în mod curent, neologisme sînt numite cuvintele noi împrumutate relativ recent din limbi străine. Neologisme sînt însă și cuvintele create cu mijloace proprii ale limbii. În accepțiune mai largă, sînt considerate neologisme și cuvintele existente deja în limbă, folosite cu un sens nou¹. Observăm că sfera de aplicare a noțiunii de "neologism" este lipsită de contururi precise ceea ce ne-a și determinat să abordăm problema dată.

Înainte de a trece la tema anunțată în titlu, ne vedem obligați să stabilim care este în opinia noastră, conținutul conceptului de "împrumut". După cum menționa acad. Iorgu Iordan, "împrumuturi lexicale în vocabularul limbii române sînt inovații de proveniență externă care constau din cuvinte și expresii luate de-a gata dintr-o limbă străină și adăugate fondului lexical existent"².

Dar poate fi numit "împrumut" tot ce pătrunde în limbă?

În lingvistică s-a reliefat deja o divizare în masa cuvintelor de altă origine. Cercetătorul Francisc Király³ afirmă că în preluarea unui cuvînt din

altă limbă se pot distinge mai multe faze, dintre care menționăm: a) împrumuturile propriu-zise, adică cuvintele pătrunse din alte limbi, care s-au adaptat la sistemele fonetic și morfologic, sînt folosite mai des, dau naștere la derivate și nu mai sînt simțite de vorbitori ca fiind de altă origine (*lider, mîting*); b) cuvintele străine, adică cuvintele care nu satisfac aceste condiții, au foneme străine în corpul lor, nu corespund morfologic, se folosesc ocazional, iar vorbitorul, fără să fie specialist, le poate preciza ușor originea (*show, leasing*). Deci, cuvîntul de altă origine, în prima etapă a existenței sale pe teren românesc este cuvînt străin, care devine împrumut doar atunci, cînd se supune cerințelor limbii în care a ajuns. Împrumutul este punctul final, rezultatul, încheierea procesului. Dacă procesul începe, dar nu parcurge etapele necesare, și din cauze diferite se întreprinde, ne găsim în fața unui cuvînt străin și nu a unui împrumut. Cu alte cuvinte, fiecare împrumut a fost cîndva cuvînt străin, dar nu fiecare cuvînt străin ajunge a fi împrumut⁴.

Utilizînd cuvinte străine, vorbitorii limbii române le pronunță și le scriu în funcție de gradul în care sînt familiarizați cu limba respectivă, contribuind la acest proces în mod deosebit și lipsa unui set de reguli și principii rigurose formulate care ar stabili limita între "corect" și "greșit". Ortografia de astăzi se conduce după un principiu fundamental, cel fonetic-fonematic, care-i definește esența fără a-i direcționa în mod absolut raporturile ei cu alte compartimente ale limbii literare. Din această cauză în limbă există numeroase forme oscilante ale unor cuvinte străine, de exemplu, *rachet — raket — racket*. Dar oscilațiile se referă nu numai la formă, ci și la conținut. Dicționarul de neologisme, ediția din 1997, recomandă scrierea cuvîntului *racket* cu *ck*, ca în limba de origine, indicînd și pronunțarea [rachet], cu definiția "stoarcere de bani prin intimidare și violență; extorsiune". Astăzi cuvîntul mai are un sens, cel de "formă organizată de jaf". Pluralul cuvîntului

dat, reieșind din exemplele extrase din presa noastră, este *rackeți*, scris ba cu *ck*, ba cu litera *k*, care, la sensurile menționate, mai adaugă unul. Comparați: ... *au barat într-o noapte toate drumurile satului, pentru a nu le permite rackeților să ajungă la casa lui...*⁵. În exemplul citat cuvântul *rackeți* este folosit cu sensul de *racketeer* [ra-che-te], adică "persoană care practică racketul; pungaș, escroc".

Manifestînd măsură și maleabilitate, ortografia limbii române stabilește doar un anume echilibru între respectul față de tradiție, ca factor conservator și de continuitate, și deschiderea față de aspectele etimologice ale împrumuturilor, ca factor de inovație și de progres, asigurîndu-și astfel stabilitatea numai pentru o anumită perioadă de timp⁶. Astfel, dicționarele recomandă drept corecte și "variantele literare libere"⁷ ale cuvintelor *lider* — *leader*, *vizavi* — *vis-à-vis*, *spicher* — *speaker** etc. În ce categorie le vom înscrie, la cuvinte străine sau la împrumuturi? Pe de o parte, cuvintele sînt destul de frecvente, ceea ce ne-ar permite să le includem în categoria "împrumut", pe de altă parte, oscilațiile de formă, iar uneori și de conținut impun includerea în categoria "cuvînt străin". Cuprinderea lor într-o categorie aparte și găsirea unui termen care să le denumească comportă numeroase dificultăți, întrucît între "cuvînt străin" și "împrumut" nu există nici un hotar tranșant, nici criterii general valabile pentru gruparea lor. Delimitarea devine posibilă numai datorită împletirii mai multor criterii: fonetic, semantic, geografic și mai ales, frecvența și timpul. Reieșind din situația dată, folosim pentru această fază îmbinarea "anomalie tolerabilă"⁸, care presupune o etapă de trecere a cuvîntului străin în împrumut: din punct de vedere fonetic cuvintele continuă să rămîină în forma lor firească încălcînd regulile fonetice ale limbii-receptor

(*song*, *single*, *summit* etc.), dar încearcă să se adapteze la normele literare prin anumite trăsături. De exemplu, apare pluralul specific limbii române: *song-uri*, *single-uri*, *summit-uri*. De fapt, aici nu este vorba de o adaptare propriu-zisă, întrucît cuvîntul trebuie să aibă în mod necesar anumite categorii gramaticale. E vorba, mai bine zis de o încercare de a se încadra morfologic.

Din punct de vedere semantic, aceste cuvinte se adaptează perfect prin dezvoltarea unor sensuri noi. De exemplu *spicher* cu sensurile cunoscute deja, mai înregistrează un altul, unic, cel de "președinte al parlamentului", atestat doar în Republica Moldova. Nici un dicționar explicativ al limbii române nu înregistrează acest sens. Probabil a venit la noi din limba rusă, unde *spicher* înseamnă și "președinte al parlamentului unicameral".

Unele cuvinte străine cu circulație frecventă în anumite sfere de activitate, neadaptate ortografic și nici morfologic (*fixing*, *high-life*, *hold-up*, *ikebana*, *puzzle*, *recording* etc.) sînt înregistrate de dicționare cu indicarea accentului corect, cu explicarea sensului și precizarea domeniului respectiv, indicînd în paranteze și pronunțarea, și mai ales se indică corect categoria morfologică.

Faptul că o parte dintre ele ajung în dicționare se explică prin selecția lor după criteriul atestării în literatură și în vorbirea curentă, îndeplinind, totodată, cele două condiții fundamentale, menționate de cercetătorul Th. Hristea: 1) să fie atestat de mai multe ori (de preferință în două stiluri ale limbii literare); 2) să denumească un obiect inexistent sau necunoscut anterior pentru care nu ar fi posibil să găsim în limbă un cuvînt tot atît de potrivit ca cel neologic.¹⁰ Considerăm acest procedeu rezonabil. Cuvintele sînt introduse în dicționare tocmai ca vorbitorii să le citească și să le folosească corect. Printre avantajele utilizării lor se numără și precizia, simplitatea structurii în comparație cu perifrazele românești, caracterul internațional care facilitează schimbul de informații simple

*Acad. Al. Graur încă în anul 1939 menționa că acest cuvînt a fost românizat sub forma *spicher* (scris cu *ich*)⁸.

și rapide între specialiști. Comparați: germ. *Kitsch* — rom. *imitație de calitate proastă*.

Din păcate, în ultimul timp are loc un proces de neologizare excesivă a lexicului. Acest fapt face posibilă dublarea cuvintelor românești, ducând la dezvoltarea unui raport nedorit de sinonimie și chiar de omonimie; de exemplu, *shop* — *magazin*, *prăvălie*, *dugheană*, mai recent *market*, *minimarket*, *supermarket*. Un caz fals de omonimie; *ghem* I — fire înfășurate și *ghem* II — termen sportiv, pronunțat și scris greșit. (Corect: scris ca în engleză *game*, pronunțat [geim].) Oneri se ajunge și la nonsensuri. Comparați: "*Night club Brașov, România angajează în condiții avantajoase dansatoare pentru club de noapte*"¹¹.

Poetul Ștefan Augustin Doinaș menționa că "există... o poluare a limbii prin elemente alogene. România de astăzi este invadată de anglicisme, mai precis americanisme, precum odinioară franceza. Oare limba noastră nu ar fi capabilă să filtreze acest iureș barbar de neologisme, într-o nu reține decât pe cele absolut necesare?"¹².

Pentru a transforma în fapt această "filtrare" este necesară tratarea lexicografică a cuvintelor străine în câteva etape: 1) cea de selectare și înregistrare din diferite surse, întocmind fișiere speciale; 2) cea lexicografică, adică de elaborare a dicționarilor de tip "cuvinte recente"; 3) includerea cuvintelor străine în dicționarele explicative de uz general, dar numai cele conștințite de timp și de uz, fiind tratate după regulile generale de elaborare a dicționarilor explicative.

Constatarea făcută aici nu au pretenția de a răspunde la toate întrebările pe care le ridică abordarea acestei probleme. Oricât de incomplete ar fi, ne permit totuși să tragem câteva concluzii: 1) cuvintele de altă origine intrate în limbă se împart în două categorii: a) cuvânt străin și b) împrumut; 2) nu tot ce are sursă externă în limba română este și element străin,

din spațiul lingvistic românesc este parte componentă a compartimentului limbii române.

S. Pușcariu menționa că "introducerea neologismului se face din comoditate. ... el e absolut necesar în epocile de mari prefaceri, dar pentru ca acest împrumut să devină cu adevărat folositor, el trebuie să fie productiv, să fie întrebuințat înainte de toate spre punerea în valoare a bogăției naționale"¹³.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ Gh. Constantinescu-Dobridor, **Mic dicționar de terminologie lingvistică**, București, 1980.

² I. Iordan, V. Robu, **Limba română contemporană**, București, 1978, p. 310.

³ Vezi: Francisc Király, **Contacte lingvistice**, Timișoara, 1990, p. 52.

⁴ **Ibidem**

⁵ "Flux", cotidian, 7 mai 1997, p. 3.

⁶ Vezi: G. Beldescu, **Ortografia actuală a limbii române**, București, 1984, p. 17-18.

⁷ **Dicționarul ortografic, ortoeptic și morfologic al limbii române**, București, 1989, p. XXXVII.

⁸ Vezi: Al. Graur, **Puțină gramatică**, Vol. 2, București, 1988, p. 86.

⁹ В. И. Беликов, Л. Б. Никольский, **Культурологический и социолингвистический аспекты изучения лексических заимствований в восточных языках** // Лексические заимствования в языках зарубежного Востока, М., 1991, p. 15.

¹⁰ Th. Hristea, **Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană** // "Limba Română", 1972, nr. 3.

¹¹ "Flux", cotidian, 11 ianuarie, 1998, p. 3.

¹² Citat după ziarul "Flux", 12 mai 1998, p. 2.

¹³ S. Pușcariu, **Despre neologisme** // *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 360.

Ion CIOCANU
Chișinău

UMERII ȘI UMERELE

Cînd ni s-a spus că cetățeanul B. are cap pe umere, am izbucnit în rîs. Nedumerit, prietenul care ni-l lăudase a început să enumere calități într-adevăr alese ale cetățeanului cu pricina, crezînd că noi am avea ceva de împărțit cu B. și de aceea nu-l apreciem la justa valoare. Atunci ne-am văzut obligați să-i explicăm că rîdem din altă cauză:

— Rîdem, pentru că pe umere nu poate pune nimeni capul. Acel umăr, care la plural capătă forma *umere*, servește ca să punem pe el cămașa, costumul, paltonul, și nicidecum capul.

— Da? a dorit să afle prietenul. Atunci capul pe ce stă, dacă nu pe umere?

I-am satisfăcut curiozitatea și credem că l-am convins. Acum repetăm răspunsul dat prietenului, pentru ca greșeala comisă de el să n-o repete nimeni dintre cititorii noștri.

Așadar, substantivul *umăr* are într-adevăr și pluralul *umere*, dar acesta e *umărul*, substantiv neutru, care înseamnă *umerar* și *umeraș*, obiect pe care atîrnăm hainele în dulap sau în cuier. Or, aceste *umere* nu sînt nicidecum *umerii* omului în sensul de parte a corpului, corespunzătoare articulației dintre mînă și trunchi.

Singularul bine cunoscutului substantiv este *umăr*, pluralul — *umeri*. Noi, oamenii, dăm din umeri, ca să ne exprimăm nedumerirea, neștiința, indiferența. Punem, e drept,

și haine pe umeri, în sensul că îmbrăcăm un sacou sau un palton. Multe poveri punem pe umeri. Pe *umere* însă punem numai haine. Aceste *umere* sînt *umerarele*, *umerașele*. Pe ele nu pune nimeni capul.

BRUIONUL, CIORNA, MACULATORUL

Ca prin vis ne aducem aminte cum în clasele primare învățătoarea ne punea să scriem pe un caiet un cuvînt prea puțin înțeles de noi, copiii: maculator. Era un caiet simplu, în linii sau în pătrățele, care ne servea pentru exemple și calcule pe care, după verificare sau completare, după ștersături și corectări de tot felul, le treceam în caietele de limba maternă, de matematică etc. Un caiet!

Acum, deschizînd **Dicționarul explicativ al limbii române**, citim că *maculator* este un substantiv neutru cu sensul de "caiet (neliniat) folosit de elevi, de studenți etc. pentru a lua notițe la lecție; caiet de notițe" (p. 590), și ne gîndim că, în fond, buna noastră învățătoare ne-a explicat just înțelesul cuvîntului în discuție.

Or, și în clasele superioare ale școlii medii de odinioară, și la universitate, mai ales la examenele de admitere, ni se cerea să dăm examenatorului și compunerea "pe curat", și "maculatorul". Care "maculator", ne întrebăm acum, dacă noi, candidații, nu luam notițe de la nimeni și în nici un fel?

Ni se înmînau, e drept, cîte șase foi pentru "maculator" și alte șase foi pentru a trece "pe curat" ceea ce reușeam să scriem la tema propusă de examinatori. Dar erau oare acele foi un "maculator"? Doar ele cuprindeau compunerea în forma ei incipientă, embrionară am zice, abia dibuită, pe care mai aveam a o verifica, corecta, completa, scurta ș.a.m.d.! În paginile cu pricina era așternută acea "lucrare scrisă provizoriu, în prima redactare; concept, bruion", care conform **Dicționarului explicativ** se numește *ciornă* (p. 178)!

În descifrarea sensului cuvîntului *ciornă* a fost folosit substantivul

bruion însoțit de remarca "livresc" și explicat, la rîndul lui, prin "ciornă, concept" (p. 114).

Așa se face că avem trei cuvinte — *bruion*, *ciornă*, *maculator* — care s-ar părea că sînt sinonime. Dar nu este tocmai așa. Sînt sinonime între

ele numai primele două, de vreme ce *bruion* înseamnă "ciornă, concept, schiță", iar *ciornă* se descifrează prin "bruion, concept, schiță" (Luiza Seche, Mircea Seche, **Dicționarul de sinonime al limbii române**, București, Editura Academiei, 1982, p. 89, 137). *Maculatorul* nu este ciornă sau bruion, ci anume și numai un caiet pentru notițe; tocmai de aceea ne-ar părea rău dacă și în continuare am minimaliza ori chiar am neglija deosebirile dintre bruion și ciornă, pe de o parte, și maculator, pe de altă parte. Fiecare cuvînt are dreptul său, garantat de legile și normele limbii literare, să fie înțeles de noi just și întrebunțat — tot de noi! — corect.

PREALABIL, PRELIMINAR, PREVENTIV

Tema acestui microeseu ne-au sugerat-o mai mulți cititori, nemulțumiți de lipsa unei explicații succinte, clare, accesibile și convingătoare a deosebirilor dintre cuvintele scoase de noi în titlu și de folosirea lor fără discernămint, altfel zis — incorectă.

Drept care explicăm că *prealabil* este un adjectiv cu sensul de "care trebuie făcut, pregătit, spus înainte de începerea unei acțiuni principale; care precedă, care este anterior; anticipat, preliminar", expresia *în prealabil* echivalînd cu "mai întîi, mai înainte de..." (**Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 837).

Adjectivul *preliminar* înseamnă "care precedă o acțiune, un fapt; premergător; care servește ca introducere; prin extensiune — prealabil" (tot acolo, p. 841). (Există și substantivul *preliminar*, la plural *preliminari*,

echivalent al lui *preambul*.)

Aceste două adjective — *prealabil* și *preliminar* — sînt în mare măsură sinonime, primul descriîndu-se și "anticipat, preliminar, pregătitor", celălalt — "prealabil, pregătitor, premergător" (Luiza Seche, Mircea Seche, **Dicționarul de sinonime al limbii române**, Editura Academiei, București, 1982, p. 721-722, 728), și nu o dată se potrivesc unul în locul altuia.

Faptul că o parte de vorbitori ai limbii române din stînga Prutului confundă adjectivele acestea cu un al treilea — *preventiv* — se datorează, presupunem, formei pur exterioare a celor trei cuvinte. Or, *preventiv* înseamnă "care are ca scop preîntîmpinarea unui rău, împiedicarea apariției sau a răspîndirii unei boli, a săvîrșirii unei infracțiuni etc.", sintagma *medicină preventivă* desemnînd "o ramură a medicinei care se ocupă cu prevenirea bolilor; profilaxie" (**Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a II-a, p. 846), sinonimele lui reducîndu-se la "profilactic, preîntîmpinător, profilactic", ca în sintagma *medicină profilactică*.

În lumina explicațiilor de pînă aici, acțiunile noastre pot fi și prealabile, și preliminare față de un eveniment pozitiv, pe care îl așteptăm cu bucurie și la buna săvîrșire a căruia dorim să contribuim. Preventivele ele pot fi numai în cazurile cînd evenimentele la care ne referim sînt negative și ni se cer acțiuni care le-ar preîntîmpina cu scopul de a le tempera consecințele negative ori chiar le-ar împiedica în genere apariția.

SENSURILE ȘI EVOLUȚIA SISTEMATIZĂRII

Sistemizare este un substantiv polisemantic, ale cărui sensuri au evoluat substanțial ca urmare a evoluției realităților pe care le denumește. În 1957, cînd apărea volumul respectiv al **Dicționarului limbii române contemporane**, verbul (*a*) *sistemiza* era explicat simplu, pe

înțelesul tuturor: "A dispune elementele unei științe, unei doctrine, unei expuneri într-un întreg unitar organizat, într-un sistem; a organiza o activitate practică după o metodă rațională; a transforma și organiza un sistem tehnic existent, pentru a-l face să corespundă anumitor cerințe", iar substantivul *sistematizare* era descifrat ca "acțiune de a sistematiza și rezultatul ei; aranjare, ordonare, clasare (a unui material) după un anumit sistem" (vol. IV, p. 140).

În 1966 termenul *sistematizare* putea fi găsit în **Dicționarul de neologisme** al lui Florin Marcu și Constantin Maneca, unde avea o descifrare succintă: "Teoria și practica construirii și înfrumusețării unui oraș prin lucrări edilitare" (p. 653).

În 1975, când a apărut **Dicționarul explicativ al limbii române**, termenul *sistematizare* exprima un conținut nou, însemnând un "ansamblu de măsuri tehnice, economice și legislative, referitoare la spațiile de locuit, la desfășurarea activității, la repaus, la circulația oamenilor etc., care au drept scop asigurarea unor condiții de viață optime pentru populația de pe un anumit teritoriu; ramură a urbanismului, care se ocupă cu proiectarea și reorganizarea științifică a așezărilor urbane și rurale în scopul creării condițiilor optime de viață pentru populație" (p. 867; în ediția a II-a, din 1996, a **Dicționarului explicativ** descifrare termenului este reluată fără vreo schimbare, p. 994).

Încă mai încoace, în 1986, în **Mic dicționar enciclopedic** *sistematizarea* este "ramură a urbanismului, care se ocupă cu proiectarea și reorganizarea științifică a așezărilor urbane și rurale" (p. 1618).

La ora actuală *sistematizarea* este anume o ramură importantă a urbanismului, o ramură despre care se vorbește mult prea puțin în mijloacele de informare. Termenul folosit la noi relativ des este *amenajare*. **Dicționarul explicativ** din 1996 ne propune descifrarea verbului (a) *amenaja*: "a aranja, a organiza în vederea unei anumite utilizări; a realiza o amenajare", care *amenajare* — la rîndul ei — este considerată

un "ansamblu de lucrări prin care elementele unui sistem tehnic sînt dispuse și utilizate astfel încît sistemul să corespundă cît mai bine scopului pentru care a fost realizat", exemplul citat fiind edificator: "*Amenajare hidraulică* = amenajare pentru prevenirea acțiunilor dăunătoare ale unui curs de apă și pentru valorificarea resurselor lui potențiale" (p. 39).

Se poate observa fără mare greutate că amenajarea este doar o parte, importantă și actuală, a sistematizării, și nu un sinonim al acesteia. Tocmai de aici necesitatea conștientizării, în primul rînd de către specialiști, deși nu numai de către ei, a sensurilor acestor doi termeni — *amenajare și sistematizare* — și a întrebuintării fiecăruia cu sensul lui concret, corect și inconfundabil. Operație — recunoaștem — greu de înfăptuit cînd Nicolae Ceaușescu, de exemplu, considera *sistematizare* acțiunea sa, în orice caz pusă la cale și dirijată de ciracii săi, de distrugere a satelor considerate fără perspectivă și, parțial, a unor localități orășenești. Atare denaturări ale sensului consacrat al termenului *sistematizare* ne obligă să cercetăm cu atenție dicționarele de specialitate, în care termenii în discuție sînt explicați profesionist, în cea mai deplină cunoștință de cauză.

Adevărul dezvăluit de autorii unor atare surse e că termenul *sistematizare* și-a lărgit considerabil și și-a precizat în mare măsură sensul abia în anii '70-'80, pînă atunci sau în orice caz începînd cu anii '30-'40 ai secolului nostru însemnînd "amenajarea sistematică a unui spațiu urban și, mai tîrziu, a unei localități în întregul ei" (**Lexicon de construcții și arhitectură**, vol. III, Editura Tehnică, București, 1988, p. 322).

S-a zis, încă atunci, *amenajare*, și unii specialiști, inclusiv o parte a celor din Republica Moldova, și-au însușit atît de temeinic acest termen, încît nici azi nu-l pot scoate din uzul lor de fiecare zi și reduc, în felul acesta, sistematizarea la... *amenajare*.

Nimic mai periculos în viață, în știință de asemenea, decît rămînerea

în urmă, la un nivel depășit între timp al evoluției lucrurilor.

Or, sensurile termenilor luați aici în dezbateră au evoluat și în deceniile de mai încoace, azi *amenajarea* însemnând o "acțiune urmărind adaptarea completă sau parțială a unui spațiu (indiferent de scara sa teritorială) în vederea unei folosințe definite în raport cu condițiile oferite de spațiul respectiv în forma sa existentă, ca și în raport cu cerințele funcționale, condițiile tehnologice și concepțiile de viață din domeniul respectiv" (**op. cit.**, vol. I, p. 68), *sistemizarea* fiind "totalitatea intervențiilor cu caracter de îndrumare, cercetare, proiectare și realizare, care urmăresc organizarea și echiparea optimă a teritoriului. Ea contribuie la modelarea mediului de viață potrivit valențelor economice ale teritoriului și particularităților sale sociale și naturale", în acest sens definindu-se ca "proces de coordonare în sistem integrat a tuturor elementelor de mediu dintr-un teritoriu, asigurând astfel relații de intercondiționare economică, socială și fizic-spațială între diferite spații sau zone teritoriale, definite ca atare, în raport cu activitățile umane pe care le conțin" (**op. cit.**, v. III, p. 321-322). În acest sens, modern, al termenului *sistemizarea* este azi un domeniu foarte amplu de preocupări, mulțimea problemelor cuprinse și diversitatea unghiurilor de abordare a acestor probleme imprimându-i "un caracter de sinteză multidisciplinară" (tot acolo, p. 322).

Se înțelege cu multă ușurință că în sensul ei actual *amenajarea* constituie o parte componentă a *sistemizării*, aceasta din urmă cuprinzând o arie incomparabil mai mare de preocupări, caracterizându-se în ultimă instanță prin "generalizarea ei pe întregul teritoriu național" (tot acolo).

A nu înțelege sensurile / semnificațiile *actuale* ale *amenajării* și ale *sistemizării*, a le confunda între ele înseamnă a trăi cu ziua de ieri. De aceea ne-am străduit să aducem în atenția publicului și, mai cu seamă, a specialiștilor în domeniu măcar unele

repere întru explicarea justă a termenilor *amenajare* și *sistemizare* de la nivelul zilei de azi.

IMPERATIVUL ACORDULUI

Nu știm ce ați zice dumneavoastră, dragi cititori, dar noi personal nu excludem situația când unii elevi buni din clasele primare ar putea nota cu insuficient cunoștințele multor ziariști, chiar doctori în filologie, la tema arhisiplă care este acordul dintre subiect și predicat.

Presupunerea aceasta, incredibilă și groaznică, se întemeiază pe două exemple spicuite din unul și același număr — din 13 noiembrie 1998 — al cotidianului... i-am zice pe nume, dar... să vorbească exemplele. Primul: "... Oamenilor de pe acolo le este mai aproape comunismul și agrarienismul" (p. 3). Cel de-al doilea: "Fericirea dumneavoastră și a familiei dumneavoastră pot depinde de acest simplu gest" (p. 15).

Predicatul primei citate — "este... aproape" — cere un singur subiect, care ar putea fi ori comunismul, ori agrarienismul. De vreme ce avem însă două subiecte — comunismul și agrarienismul —, este de la sine înțeles că și predicatul trebuie pus la plural, adică *sînt*...

Predicatul celei de-a doua fraze citate — *pot* depinde — cere două, dacă nu mai multe, subiecte. Or, în fraza cu pricina este un singur subiect: *fericirea*. Prin urmare, *fericirea* — fie ea nu numai a dumneavoastră și a familiei dumneavoastră, dar chiar și a tuturor popoarelor de pe glob, — *poate* depinde.

Ne dăm bine seama că la o lectură pripită și superficială greșelile din frazele citate s-ar putea să nu se observe. Înțelegem perfect că pe autoare sau pe corectoare a dat-o de sminteală faptul că *fericirea* este și a dumneavoastră, și a familiei și de aceea i s-a creat impresia, greșită, a unui plural.

Însă greșeala rămîne greșeală, și nu putem, n-avem dreptul să tre-

cem pe lângă ea nepăsători, indiferenți. Mai mult, ne-ar părea foarte rău, dacă atare greșeli ar fi comise în continuare de ziaristi și de alți participanți activi la destinul limbii noastre.

Post-scriptum. Eram pe punctul de a arunca la coș înșălăurile de pînă aici, fiindu-ne oarecum rușine să batem obrazul unor ziaristi buni în fond și, mai cu seamă, unui redactor-șef în fața căruia ne închinăm. Dar în pagina șapte a aceluiași număr al publicației cu pricina, ba chiar într-un articol de combatere drastică a greșelilor de limbă, am citit negru pe alb: "Existența mare (sic!) a greșelilor de scriere semnalate sînt indicii (sic!) insuficienței cunoașteri a regulilor ortografice..." și ne-am pus mîinile în cap: chiar să nu fi observat nimeni din redacție că "existența" nu "sînt indicii", ci "este indiciul"?

Această nouă lipsă a acordului dintre părțile principale ale propoziției ne-a determinat să dăm publicității notițele de față, în speranța că poate măcar de acum înainte li se va face rușine tuturor celor care uită că acordul dintre subiect și predicat este un imperativ indiscutabil.

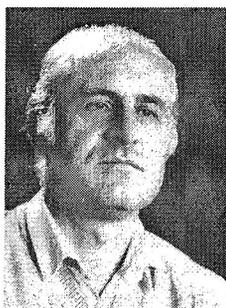
LA BUNICI

Cam buclucaș uneori substantivul *bunic*, mai ales dacă ne aducem și noi contribuția substituindu-l prin forma "bunel" (la plural "bunei", ca în cunoscutul și inspiratul vers al lui Grigore Vieru, cîntat în chip inspirat de Anastasia Lazariuc: "Fuga, fuga la bunei"). Facem din capul locului precizarea că în textele scriitorilor, în funcție de atitudinea afectivă pronunțată, formele "bunel", "bunul, buna", la plural "bunei, buneii", "buni, bunii", sînt acceptabile, constituind o particularitate a stilului poetic concret, eminentamente individual, în care își găsesc locul cuvenit și justificarea deplină formele populare, învechite, arhaice ale cuvintelor și expresiilor. Dar formele literare unanim acceptate și recomandate la ora actuală ale substantivelor în discuție sînt *bunic*, *bunică*, *bunici* [*bunice*].

Am zis "la ora actuală", deoarece în virtutea mai multor factori limba evoluează, și faptul este absolut firesc, normal și lesne de înțeles. Este și cazul substantivului *bunic* și al derivatelor lui. Astfel, în **Dicționarul limbii române literare contemporane**, vol. I. (Editura Academiei, 1955, p. 299) substantivul *bunic* este explicat în felul următor: "Tatăl tatălui sau al mamei; bun, bunel, moș, tată-bun, tată-mare". Drept că în exemplele care însoțesc această explicație apar numai formele *bunic*, *bunică*, *bunici*, *bunice*: "Își ridică obrazul spre figura bună cu barbă căruntă a bunicului" (Sadoveanu), "Trecu prin camere... cu divanuri, cu scrinuri vechi și cam strîmbe, cu portretele bunicilor și cu cravate înalte, ale bunicelor decoltate în crinoline" (Dumitriu) etc.

După 20 de ani, în **Dicționarul explicativ al limbii române** din 1975, substantivul *bunic* este descifrat și prin formele "bunel, bît", dar substantivul *bun* conține și remarca "învechit și popular", iar *bunel* e considerat formă "familiară" a substantivului *bunic* (p. 104)

De aceea conchidem că formele *bunel*, *bunei* sînt învechite, familiare, populare, altfel zis — nerecomandabile în exprimarea literară oficială, obiectivă. Avîndu-și locul cuvenit și justificarea necesară în texte marcate de afecțiune deosebită, ca poeziile ori scrisorile particulare, ele urmează să fie evitate în exprimarea orală și în cea scrisă care se pretează stilului literar obiectiv, formele unanim acceptate din punct de vedere științific fiind — la ora actuală — *bunic*, *bunică*, *bunici* [*bunice*].

Ion DRON
Chișinău

DIN ISTORICUL PROVENIENȚEI NUMELUI MOLDOVA

Motto: (...) dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă, pe de o parte, să lăudăm neamul din care ne-am născut (...), iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeași măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate, de osîndit (D. Cantemir).

Însemnătatea etimologizării corecte a numelui *Moldova* sporește¹ cu cât, concomitent, crește necesitatea explicării originii subetnonimului *moldovean* față de etnonimul *român*, atunci când unii și chiar încă mulți românofoni din stînga Prutului continuă să se "autoconștientizeze" în calitate de reprezentanți ai unei etnii aparte, deosebită de cea română.

În nici un fel de izvoare scrise (interne ori externe) numele *Moldova* și etnonimul *moldovean* nu apar mai înainte de secolul XIV.

Un oarecare Petre P. Moldovan în lucrarea **Moldovenii în istorie** (Chișinău, 1993, p. 47) vrea să demonstreze precum că încă în anul 1334 în orașul Lvov (azi în Ucraina), într-un act de afaceri, este înregistrat în calitate de martor un *Alexandru Moldaowicz*, interpretat de Petre P. Moldovan ca *Alexandru Moldovanu* (I).

Cititorul este indus în eroare, fiindcă în numele *Moldaowicz* nu se conține termenul *moldovan*, ci doar un nume propriu *Molda* amplificat cu sufixul slav *-owicz* [-*ovici*]. Nu există nici un fel de dovezi că *Moldaowicz* ar însemna *moldovean*. Ținînd cont de mărturiile izvoarelor scrise (polone, maghiare, rusești, bizantine etc.) putem afirma cu toată responsabilitatea că termenul *moldovean* cu înțeles etnic n-a putut să apară înaintea constituirii statului feudal Moldova în sec. XIV.

Moldovenii (termenul *moldovean* la început se folosea doar în calitate de catoiconim) se autonumeau *români*, alte nume etnice (excepție fiind exoetnonimul *vlah* / *valah* / *voloh* / *blah* / *olah*) analele istoriei, de orice proveniență, nu înregistrează².

În 1359 într-o cronică maghiară în limba latină apare *Moldavos* în contextul următor: "(...) contra Rachenos et Moldavos" (= "contra sîrbilor și moldavilor (și nu *moldovenilor* — I.D.)). Și Papa Urban al V-lea într-un act datat cu 1370 vorbește pentru prima oară despre *Laczko Dux Moldaviensis*³. Tocmai în 1390 într-un alt act maghiar, scris în latină, întîlnim sintagma *partes Moldavanos* ("părțile moldovenilor")⁴.

Primele izvoare scrise, în care se întîlnește numele *Moldova*, înregistrează acest cuvînt la început numai sub forma *Moldava*⁵. Mai tîrziu, pe la începutul sec. XV, apare și forma *Moldova* (*Moldovița* — pentru numele afluentului rîului Moldova).

Pîna în prezent s-au propus o sumedenie de tîlmăciri pentru explicarea originii numelui *Moldova*. O versiune slavă a provenienței numelui cade din capul locului, deoarece în idiomurile slave n-a existat și nu există un radical lexical *mold-* de la care s-ar putea forma numele geografic *Moldova* și ... de ce slavii ar fi creat un astfel de nume numai în spațiul etnic românesc și nici unul de felul acesta în părțile istorice ale slavilor?

O ipoteză "săsească" a originii

numelui Moldova, conform părerii cercetătorului Dragoș Moldovanu, după noi, bine argumentată, "trebuie (totuși — I.D.) definitiv abandonată"⁶. Nici versiunea pur dacică a provenienței acestui nume (din *dava*) susținută de mai mulți cercetători, anterior și de subsemnatul acestor rînduri⁷, pare că nu se confirmă prin probe științifice. Știm că străvechiul nume daco-mezi *Pulpudeva* (reținem aici elementul *deva* / *dava* de origine dacică!) a evoluat în *Plovdiv* (în Bulgaria) fără să păstreze o terminație în *-a*, atunci cînd pe fostele teritorii daco-getice (daco-carpice) la nord de Dunăre în prezent nici un nume geografic moștenit (din substrat) nu păstrează în componența sa elementul *dava*. De altfel, *dava* ar fi trebuit să evolueze fonetic, cel puțin, în *duv* (*duva*) / *duvu* / *dubu*, iar un rîu de felul *Moldovei*, cu o lungime de 216 km, nu-și putea lua numele de la o oarecare *davă* (= "localitate" dacică). Unele rîulețe sînt denumite după numele unor sate, extrem de rar, și aceasta numai în cazul unor ape mici, cu o lungime ce nu depășește vreo 15-25 km. De exemplu: numele rîulețului Brătuleanca, cu lungimea de 21 de km, afluent pe stînga al Prutului, provine de la denumirea satului Brătuleni (raionul Nisporeni).

Dacă vom face o analiză a numelor geografice cu sufixul *-ov* (*-ova*), întîlnite în spațiul etnic românesc, vom constata că astfel de denumiri (*Lozova*, *Sadova*, *Rahova*, *Bînova*, *Prahova*, *Craiova* etc.) nu sînt creații proprii românești. Excepție fac cîteva denumiri de tipul *Corbova* (condiționată de numele insulei Corbului din bazinul Dunării), *Cornova*, *Dîșcova*, *Pîcalova*, *Corjova* (în Republica Moldova), create de la baze antroponimice românești de alcătuitoarii de hrisoave, de acte și registre de cancelarie ce se scriau în trecut în Moldova, în majoritatea cazurilor într-un idiom slav (în Basarabia în sec. XIX — în rusă).

Mai multe cuvinte spicuite din

Dicționarul invers (București, 1957) ca: *morcov*, *coșcov*, *roșcov*, *gîrbov*, *ceaslov*, *ostrov*, *hrisov* ș.a. cu sufixul (desinența ori terminația) *-ov*, sînt termeni de împrumut din limbile slave (*hrisov* din neogreacă).

În afara teritoriilor istorice și etnice românești mai multe nume geografice (străine) conțin sufixul ori partea finală *-ava*, ba chiar și *dava*, care n-are nimic în comun cu *davele* dacice. De exemplu, orașul *Ventspils* (din Letonia) era numit de ruși *Vindava*, adaptat fonetic din germ. *Windau*, iar acesta, la rîndul său, din leton. *Venta*. *Morava*, numele unui afluent al Dunării, a fost adaptat de slavi din germanicul *Maraha* care, de asemenea, nu-i primar, fiind înregistrat încă de Publius Cornelius Tacitus în sec. I sub forma *Marus*; comp. aici *Mureșul* nostru în formele *Marisia* și *Morisis*, înregistrate, respectiv de Iordanes (sec. VI) și Constantin Porfirogenetul (sec. X). Numele orașului leton *Libava* (așa pronunțat de ruși) a fost împrumutat de la nemți, care îl pronunțau *Libau*, denumire evoluată fonetic din leton. *Liepaia*. Și numele rîului *Vltava* (cu o lungime de 446 km), afluent pe stînga al Elbei, care străbate orașul ceh Praga, mai este cunoscut în izvoarele scrise slave (polone, rusești) în varianta *Moldava*⁸, adică exact așa cum este înregistrat numele rîului Moldova în actele slavo-române interne și în cele slavone externe din sec. XIV-XVI. Însă este demonstrat că forma *Moldava* pentru *Vltava* este o denumire variativă, evoluată din germanicul *Moldau*. Dar nici acesta din urmă nu-i primar, deoarece încă în anul 872 rîul *Vltava* este înregistrat sub denumirea (medio-latină) *Fuldaha*, mai veche decît aceasta fiind o formă paleogermană *Wiltawa*⁹.

În vecinătatea spațiului etnic românesc întîlnim și un alt rîu numit *Molodova* (un afluent pe stînga al rîului Moh. din bazinul Niprului), considerat de unii cercetători slavi un hidronim migrator, dus încolo de

putătorii culturii *romene* (aşa-i numită convențional cultura românilor din sec. IX-X în unele izvoare slave) încă prin sec. IX-X și adaptat de slavi din forma *Moldava / Moldova*, unde îmbinarea *-olo-* (din componența numelui) a evoluat la slavi din românescul *-ol*¹⁰. Acest din urmă fapt reținut de cercetătorii hidronimiei slave ne duce la gândul că numele râului *Moldova* (rezultat dintr-o formă mai veche *Moldava / *Maldava*) ar data, cel puțin, din sec. IX-X, deci cu mult înainte de primele atestări scrise (sec. XIV) și cu mult înainte de așezarea (colonizarea) sașilor în valea râului *Moldova* în calitate de lucrători și exploratori ai unor mine.

O variantă veche, posibil de origine dacică (carpo-dacică) a numelui *Moldova*, nereținută de izvoarele scrise, a putut fi adaptată de către sași prin sec. XIII din graiurile locale românești și apropiată de sași de radicalul germanic *mulde / molde* (cu înțelesul de "albie, covată, vale", cu forme ce amintesc de o covată). Este necesar să subliniem că lumii germanice îi sînt cunoscute mai multe denumiri geografice în a căror componență găsim elementul toponimic *old-* / *muld-*. O localitate numită *Molde* se află pe malul Mării Norvegiei (la nord-vest de Oslo), în apropierea unui fiord. Un râu *Mulde* curge prin orașele Zwickau și Dessau (Germania), fiind un afluent pe stînga al Elbei. Însă numele *Mulde*, nu este primar, deoarece și acest râu în anul 836 este denumit *Milda*, adică într-o formă (variantă) ce ne-ar duce la un alt etimon german *mildi* "moale", "liniștit" și nu la *mulde* "albie"¹¹.

Victor Spinei, în lucrarea sa **Moldova în secolele XI-XIV** (Chișinău, 1994, p. 57) susține cu rezerve că numele râului și al orașului (*Moldau* pentru Baia — I.D.) "a fost dat, desigur, de coloniștii sași stabiliți încă înainte de întemeierea statului moldovenesc de sine stătător". În continuare acest cercetător mai scrie precum că "nu este exclus ca această

nouă denumire să fi fost apropiată de vechea formă locală..." (autorul însă n-o menționează aici).

Ion Popescu-Sireteanu consideră că numele râului *Moldova* (în valea și în bazinul căruia a luat naștere nucleul viitorului stat feudal Moldova) trebuie pus în legătură cu un cuvînt românesc *moldău* care azi nu se mai folosește, dar care ar deriva din *moldă* (*piatră, bolovan* și chiar *ridicătură de pămînt ori obiect de formă rotundă*). Tot acest cercetător mai scrie că "Numele *Moldova, Moldaua, Moldava* se explică, așadar, prin *moldău, moldou*, cu pl. *moldauă, moldouă* (...). Acordarea numelui de râu a fost condiționată de existența numelui comun de locuri, cu caracteristicile stabilite mai sus: prezența *moldauălor* și a *bolovănișului* (...), râului i s-a dat acest nume prin extensiune, după albia bogată în *bolovani*"¹².

Tezele lui Ion Popescu-Sireteanu par a fi apropiate de adevăr, deși autorul n-a încercat să explice integral fonetismul creării acestui nume geografic. După părerea sa *Moldova* a evoluat din *Moldău / Moldouă*, vocala *u* consonantizîndu-se în *v*. Procesul, însă, pare a fi invers. Știm că mai multe toponimice de felul *Tazlău, Bacău* ori *Chișinău, Chirsău* (în Basarabia)¹³, de exemplu, în graiurile române nu evoluează în *Tazlov, Bacov, Chișinov, Chirsov*, iar cuvintele românești *ou, oaie, bou, bouar* (cu sens adjectival) provin din lat. *ovum, ovis, bovis, boarius / bovarius*. Este necesar să reținem că în unele graiuri găgăuze *Moldova* și *moldovan* și azi mai sînt pronunțate *Moldua* și *molduan* — forme relativ arhaice, împrumutate din graiurile românești încă înainte de strămutarea găgăuzilor (la finele sec. XVIII — inc. sec. XIX) din Bulgaria în sudul Basarabiei. Este posibil ca strămoșii găgăuzilor (unele grupuri de foști pecenegi, cumani și alți turanofoni neasimilați) să fi conservat în graiurile lor niște forme mai vechi ale numelui *Moldova*, inițial, desigur, nume al râului

și nu al statului.

Trebuie să remarcăm că formele cu *v* pentru *Moldova* nu sînt primare în graiurile române. Sîntem de părere că *Moldova* cu consoana *v* a fost formată de unele grupuri de slavi, păstrată de aceștia și răspîndită (inițial în forma *Moldova*) datorită actelor și hrisoavelor scrise în slavonă în cancelaria domnească. La menținerea formelor cu *v* ar fi contribuit și cancelariile regatelor Poloniei și Ungariei (țări vecine în secolele XIII-XVIII) unde *Moldua* / *Moldoua* în textele latine era redată prin *Moldova* / *Moldava*. Slavii, însă, la varianta *Moldava* au ajuns, mai degrabă, prin concursul sașilor (comp. mai sus formele slave *Vindava*, *Morava*, *Libava*, *Vltava* / *Moldava* și cele germanice *Windau*, *Maraha*, *Libau*, *Moldau*, pe lîngă numele geografice autohtone *Ventspils* (leton.), *Marus*, *Liepaia* (leton.), *Vltava* din paleogerm. *Wiltava*). Nu punem aici în discuție cine a descălecat mai întîi în tîrgul Baia, deși avem convingerea că românii au fost primii și nu sașii ori slavii. Sașii au adoptat o formă mai veche românească a numelui rîului *Moldova*, inițial în forma *Moldau* care devine *Moldava* prin filieră fonetică slavă, ca mai apoi să "revină" în românește deja, în forma *Moldova*, evoluat eventual în comunicarea orală și în *Molduva*. Comp. aici și numele satului *Muldava*, situat ceva mai la sud de orașul Plovdiv (Bulgaria), — nume ce demonstrează că locuitorii mai vechi ai satului ar fi emigrat, ori ar fi locuit secole în urmă în *Muldava*, adică în *Moldova*. În limba bulgară cuvîntul *muldavlia* (împrumutat și evoluat din limba turcă ori din unele graiuri turcice balcanice) și în prezent înseamnă "locuitor ori fost trăitor din *Moldova*".

Astfel, putem spune cu certitudine că la baza formării hidronimului *Moldova* a stat un termen de proveniență autohtonă dacică (carpo-dacică) apropiat de latinescul *māēs* (prin semantică și fonetică) "grămadă;

mulțime; bloc; stană; stîncă; dig; zăgaz; baraj; iezătură; rambleu; umplutură" (comp. leton. și lituan. *molās* / *mols* "dig"). În felul acesta, conform tezei lui Ion Popescu-Sireteanu, *Moldova* / *Moldava* ar proveni din *moldău* ("bolovăniș; cu bolovani", ceea ce pe timpuri ar fi barat calea transporturilor, navigației, plutăritului etc.).

În mai multe limbi indo-europene *mold* are înțelesul și de "pămînt; humus; țărînă" (de exemplu, în islandeză), iar *mulde* (în letonă și lituaniană) înseamnă "noroi subțire"; mlaștină, mocirlă, smîrc". Concomitent în lituaniană *molduobe* are înțelesul de "groapă din care a fost scos lutul, mai apoi inundată (de apă)". Elementul lexical *apa* ("apă"), reflectat și în exemplul de mai sus (*molduobe*), a fost cunoscut și în graiurile daco-getice înainte de romanizare (posibil în variantele *apa*, *opa*). Comp.: *Apa* / *Apșa* (și *Apșița*) — numele cîtorva rîulețe din bazinul Tisei, *Kolapa* — un rîu din bazinul Savei, afluent pe dreapta al Dunării și chiar dacicul *Axiopa* calchiat mai tîrziu de bulgarii slavofoni în *Cemavoda* ("apa neagră"). Deci, sîntem în drept, în cele din urmă, să credem că *Moldova*, la început, în calitate de nume de rîu a fost cunoscut autohtonilor daco-geti (moștenit de români), inițial într-o variantă apropiată de formele *Moldapa*, *Moldaba* (**Maldapa* / *Maldopa*), sașii "simțind-o" ca (pe a sa) *Moldau* / *Moldaha*. În graiurile strămoșilor noștri daco-geti denumirea *Moldapa* / *Moldopa* ar fi desemnat rîul (în limitele unei porțiuni concrete) cu unele barajuri, iezături, diguri ori zăgazuri (artificiale sau naturale), fie și cauzate de niște *bolovani*, *pietroaie* ori chiar *stane*.

În concluzie:

1. Indiferent de micile dificultăți de explicare, cauzate de nefînregistrarea numelui rîului în izvoarele scrise, anterioare secolului XIV, hidronimicul (mai apoi și toponimicul) *Moldova* (trecut prin cîteva filiere

fonetice ca și în cazul toponimicului *Smil*, turanizat de turci și devenit *Ismail*), poate avea numai o origine autohtonă (daco-getică). La începuturi *Moldova* (din **Maldapa / Maldaha*) din punct de vedere lexico-gramatical s-ar fi divizat (convențional) în două cuvinte de origine daco-getică: *mold-* / *mald-* și *apa / opa* "apă; râu".

2. Subetnonimul *moldovean* (pentru o înțelegere mai bună comp. și *oltean, timișean, mureșean, prutean, crișean, sirețean* etc.) nu poate fi mai vechi decât etnonimul *român*. Politonimul (numele de țară) *Moldova* este secundar, precedat de numele râului *Moldova* de proveniență autohtonă daco-getică, după cum s-a menționat, trecut prin câteva filiere fonetice. Un catoiconim *moldovean*, pentru a-i desemna pe locuitorii românofoni din valea (bazinul) râului *Moldova*, desigur a existat înainte de formarea și consolidarea statului *Moldova*. Orice "origini" străine, externe (slave, gotice, cumane, săsești etc.) nu-și găsesc și nici nu pot să-și găsească vreun suport științific.

NOTE

¹ Chiar nu demult cineva a încercat să ne învinuiască precum că avem în Republica *Moldova un întreg institut de istorie*; dar nu e cunoscută etimologia numelui *Moldova* (Silviu Berejan, **Informație necesară** // "Mesagerul", 29 ianuarie 1999).

² Ion Dron, **Din istoricul etnonimului român** // "Cauza", 25 martie 1998.

³ Eudoxiu Hurmuzaki, **Fragmente din istoria românilor**, vol. I, partea a II-a, p. 160.

⁴ **Documenta Romaniae Historica. Seria D**, București, 1977, doc. nr. 77.

⁵ **Slovník staroukrajinskoi movi XIV-XV st.**, vol. I, Kiev, 1977.

⁶ Dragoș Moldovanu, **Ipoteza originii săsești a numelui Moldova** // *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 159.

⁷ Ion Dron, **Enigma cuvântului Moldova** // "Columna", 1991, nr. 3.

⁸ M. K. Bodnarski, **Slovar' gheograficeskih nazvanii**, Moscova, 1954.

⁹ M. Fasmer, **Etimologhiceskii slovar' russkogo iazika**, vol. I-IV, Moscova, 1986.

¹⁰ **Ghidronimia Ukraini v ii miovnih i mijdialektnih zvezkah**, Kiev, 1981, p. 111.

¹¹ V. A. Nikonov, **Kratkii toponimiceskii slovar'**, Moscova, 1966, p. 278.

¹² Ion Popescu-Sireteanu, **Numele Moldova** // *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 296, 297. Aici nu analizăm mai multe lucrări și articole, fie depășite, fie fără valoare pentru istoricul problemei originii numelui *Moldova*.

¹³ Ion Dron, **Hronologhizația i proishojdenie naimenovania Kirsova** // *Voprosi istorii i kul'tur' bolgar Moldovi i Ukraini*, Chișinău, 1997.

Ioan ȘERDEAN
București

LIMBA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA PRIMARĂ

2. DEFINIREA SCOPURILOR ȘI OBIECTIVELOR LECȚIILOR LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA PRIMARĂ

Cercetarea atentă a programei de limba română în toată complexitatea ei permite înțelegerea finalităților, a obiectivelor generale ce se au în vedere în procesul predării-învățării acestei discipline școlare. Fără a le epuiza, așa cum reiese chiar din programa școlară, câteva obiective-cadru ar putea fi formulate astfel: *cultivarea limbajului oral și scris al elevilor; cunoașterea și folosirea corectă a limbii române prin învățarea unora dintre instrumentele esențiale ale activității intelectuale (cititul, scrisul, exprimarea corectă); formarea și dezvoltarea deprinderilor de exprimare în mod corect, logic, coerent și concis, a observațiilor, gândurilor, ideilor, sentimentelor; conștientizarea treptată a îndatoririi de perfecționare continuă a procesului comunicării și cultivării vorbirii, scrierii și citirii corecte, clare, expresive ș.a.*

Realizarea unor asemenea obiective-cadru asigură îndeplinirea unor finalități de un nivel mai înalt în treptele următoare ale învățământului (gimnaziu, liceu), contribuind, în același timp, la formarea și dezvoltarea personalității elevilor, cu precădere în plan

intelectual.

Aceste obiective au, în același timp, un caracter proiectiv și orientativ: ele se concretizează, în cele din urmă, în obiective instructiv-educative, specifice fiecărei ramuri a limbii române ca disciplină de învățământ. Pentru atingerea unor scopuri ca cele formulate mai sus este necesară prezentarea conținutului (a informației) în pași mici, unitate după unitate, secvență după secvență, prin fiecare dintre acestea urmărindu-se un obiectiv specific a cărui realizare trebuie să se verifice imediat și prin a căror însumare să se poată atinge scopul final, la sfârșitul unui nivel de școlarizare.

Iată câteva asemenea obiective specifice, de referință, cum mai sînt numite în programele de limba română pentru clasele I-IV: *să citească corect, cursiv și conștient texte accesibile vârstei; să așeze corect în pagină un text; să scrie corect, citeț; să folosească sensul propriu al cuvintelor pe care le întrebuițează; să aplice, în scris, regulile ortografice și de punctuație învățate; să extragă ideile principale dintr-un text simplu, accesibil; să alcătuiască o compunere, respectînd structura (părțile) acesteia; să exprime logic conținutul unui text, după un plan; să recite poezii etc.* Asemenea obiective au în vedere un an școlar întreg.

La nivelul lecției, forma de bază, entitatea cea mai de jos pe scara ierarhiei formelor de organizare a procesului de învățământ, se operează cu așa-numitele obiective concrete, adică cu enunțuri limitate la conținutul strict, restrîns, al unei structuri didactice. Fiecare lecție își are propriul ei scop, obiectivul său central sau dominant. Conceptul de scop al lecției este bine ancorat în însăși tradiția învățământului și didacticii românești. De aceea el nu poate fi repudiat; mai mult chiar, este acceptat și preferat îndeosebi în contextul delimitării lui de obiectivele educaționale generale. În felul acesta se vorbește despre "scopul" lecției și despre "obiectivele" lecției, derivate din acest scop, iar pentru a i se marca semnificația sa aparte este considerat *scop dominant*

(Ioan Cerghit).

Așadar, prima etapă în conceperea și organizarea unei lecții o constituie definirea cu claritate a scopului și obiectivelor de urmărit în cadrul acesteia. Altfel spus, elaborarea fiecărei lecții începe cu proiectarea, în plan mental, a ceea ce urmează să se înfăptuiască, a rezultatelor ce se au în vedere; formularea scopului presupune stabilirea unei intenții care urmează să se concretizeze în anumite modificări ce vor apărea în însuși comportamentul elevilor. Aceste schimbări pot fi de ordin cognitiv (*a ști*), afectiv (*a simți*) ori psihomotor (*a face*). Prin urmare, scopul jalonează însăși direcția întregii activități instructiv-educative ce se realizează în cadrul lecției.

A defini cu claritate scopul lecției înseamnă a descrie ceea ce elevii pot și trebuie să știe, și mai ales ceea ce ar trebui să știe să facă cu ceea ce știu, la sfârșitul lecției; accentul se pune, deci, pe ceea ce elevii trebuie să știe să facă cu ceea ce știu. În ceea ce privește studiul limbii române la clasele I-IV, așa cum s-a văzut, acesta urmărește unele finalități de o foarte largă perspectivă, care au în vedere nu atât însușirea unor date, denumiri, diverse fapte etc. — chiar dacă și acestea își au importanța și valoarea lor, constituind de cele mai multe ori doar obiective intermediare —, cât învățarea de *a ști cum se învață* (deprinderi de muncă intelectuală) *cum se gîndește, cum se elaborează conceptele, cum se rezolvă diverse situații-problemă* (operații, strategii). În acest sens, formarea unor deprinderi intelectuale, a unor capacități (cum sînt cititul, scrisul, exprimarea corectă) este mai importantă decît însușirea informațiilor. În același timp trebuie subliniat că asemenea deprinderi nu pot acționa fără suportul informațiilor.

Ținînd seamă de ceea ce exprimă în mod sintetic scopul lecției, învățătorul trebuie să anticipeze, să prefigureze, pe parcursul lecției, în detaliu, modificările cantitative ce vor apărea în comportamentul elevilor, ca o consecință firească a pașilor pe care aceștia îi parcurg în succesiunea tuturor secvențelor lecției. Toate ace-

te modificări concrete, imediate (pe termen scurt) și ușor verificabile în conduita elevilor, care se pot manifesta sub formă de noi achiziții comportamentale observabile (și măsurabile), înseamnă un anumit progres față de nivelul anterior al învățării. Cînd un obiectiv se concretizează într-un comportament specific și observabil spunem că acesta este un obiectiv *operațional* sau "obiectiv comportamental" (Robert M. Gagné ș.a.).

Comportamentele observabile (și măsurabile) se manifestă pe tot parcursul lecției, dar ele sînt evaluate la sfîrșit, sînt deci "finale" sau "terminale"; ele concretizează într-o formă specială rezultatele învățării, precizează ceea ce elevii trebuie să știe să facă la sfîrșitul unei secvențe de învățare: să identifice structura unei lecturi (text), să poată formula ideea principală a unui fragment, să alcătuiască structuri de limbă adecvate cu noile cuvinte sau expresii învățate, să redea pe scurt conținutul integral al textului citit etc. În același sens, a cere, spre exemplu, elevilor să efectueze un anumit tip de exerciții înseamnă a le pretinde să demonstreze că au înțeles anumite norme sau reguli învățate și, în consecință, că pot opera cu ele. Aceasta constituie, în esență, operaționalizarea obiectivelor. Sintetizînd, se poate spune că a operaționaliza înseamnă a efectua, de fapt, două operații strict necesare: una de *a desprinde* din scopurile mai generale unele obiective mai concrete, specifice și alta de a *transpune* efectiv aceste obiective în planul acțiunii și al aplicațiilor directe, adică în comportamente observabile.

Raportînd obiectivele operaționale la cele generale, se constată că acestea din urmă vizează comportamente complexe, rezultatele unor perioade mai lungi de activitate, dominate de îndeplinirea aceluiași scop sau obiectiv general. *Obiectivele operaționale pot fi definite, ca scopuri imediate ale unei lecții, prin care se concretizează rezultatele lecției sub formă de diferite achiziții*, în capacitatea de a aplica cele învățate în situații diferite, de a face noi corelații, de a analiza, sintetiza sau evalua cele

învățate. Obiectivele operaționale vizează cu precădere nivelul de comportament specific, scontat în cadrul fiecărei lecții. În acest sens, ele se exprimă simplu în termeni de comportament observabil, sub forma unor propoziții în care se utilizează cu precădere anumite verbe specifice diferitelor niveluri ale învățării (operaționalizării), cum sînt: *a scrie, a citi, a repeta, a clasifica, a grupa, a sorta, a enumera, a selecta, a construi, a rezolva, a delimita, a formula, a folosi, a identifica, a demonstra, a defini, a explica, a preciza, a asocia* ș.a.

Reflectînd asupra unor asemenea verbe, se constată că fiecare dintre ele poate fi folosit în formularea unor obiective operaționale la toate ramurile limbii române ca disciplină de studiu.

Sarcina de a formula, de a elabora obiectivele operaționale revine învățătorului și ea se poate realiza, în primul rînd, printr-o temeinică studiere a programei școlare, a manualului, prin disecarea în secvențe, în unități mici, a conținutului stabilit pentru fiecare lecție. Realizarea acestei sarcini în pregătirea pentru lecție constituie un act de cea mai mare însemnătate, dacă avem în vedere că în funcție de obiectivele operaționale se stabilește întreaga strategie didactică, întregul demers al unei lecții; iar nivelul înfăptuirii acestor obiective constituie criteriul esențial al analizării randamentului lecțiilor, primate fiecare atît ca o unitate, cît și ca sisteme de lecții. Spre deosebire de lista obiectivelor generale și de referință ale unei discipline de învățămînt, lista obiectivelor operaționale este mult mai constantă și mai diversă; ele pot fi clasificate pe principalele domenii: *cognitiv, psihomotor, afectiv*.

Obiectivele operaționale din domeniile *cognitiv* și *psihomotor* pot fi exprimate cu relativă ușurință în termeni de comportament, fapt pentru care se și numesc *obiective comportamentale*. Cele din domeniul *afectiv*, însă, nu pot fi definite întotdeauna în termeni comportamentali, observabili și, mai ales, măsurabili. Totuși, considerînd că, spre exemplu, un anume conținut, o anume secvență a unui text

de lectură poate declanșa o stare emoțională, un sentiment, că asemenea trăiri sînt, de fapt, atitudini, prin urmare, o formă de manifestare a unui comportament, rezultă că, în pregătirea pentru lecții trebuie avute în vedere acele elemente de conținut care au unele resurse sub raportul cultivării unor sentimente, al componentelor afective ale procesului educativ. De aceea, în pregătirea pentru lecții, în formularea obiectivelor operaționale, trebuie avute în vedere și resursele afective ale conținutului fiecărei lecții, indiferent dacă e vorba de sentimente morale, intelectuale sau estetice. Aceasta obligă propunătorul ca la fiecare lecție să gîndească temeinic asupra alegerii și folosirii acestor strategii și tehnici didactice care să ofere posibilitatea de a realiza în egală măsură atît obiectivele *cognitive* și *psihomotorii*, cît și cele *educative*, în general, cele *afective*, în special. De altfel, cu privire la obiectivele educative, trebuie avut în vedere că și ele au componente informative, cognitive, care însă pot fi formulate în termeni comportamentali.

Formularea obiectivelor operaționale la limba română, în ciclul primar este determinată, în mare măsură, de specificul fiecărei ramuri a acestei discipline, de clasa la care se face proiectarea activității didactice, de conținutul fiecărei lecții, de sarcinile didactice, care determină de altfel și tipul lecției, precum și de alți factori.

Iată, spre exemplu, cu titlu orientativ, cum ar putea fi formulate obiectivele unei lecții de scriere la clasa I: "scrierea literei *l* mic de mîină:

obiective generale: formarea deprinderii de a recunoaște, reproduce în plan grafic litera *l* mic de mîină, precum și utilizarea ei, în mod corect în scris;

obiective operaționale aparținînd domeniului *cognitiv*:

— să asocieze corect sunetul cu litera corespunzătoare;

— să descrie elementele grafice componente ale literei: locul în spațiul caietului, de unde se începe fiecare element grafic, sensul (direcția) mișcării, locul unde conturul fiecărui element atinge marginea spațiului, locul unde acesta se termină, cum se reali-

zează legătura cu elementele grafice următoare;

— să recunoască litera nouă în situații diferite;

— să scrie litera corect, aplicând regulile grafice învățate;

obiective operaționale aparținând domeniului *psihomotor*:

— să stăpânească gama de mișcări adecvate scrierii literei respective;

— să realizeze coordonarea din ce în ce mai fină, oculomotorie în mînuirea instrumentului de scris;

— să-și formeze mișcarea grafică adecvată scrierii literei respective, pe baza "modelului intelectual" însușit prin învățarea și rememorarea regulilor grafice de scriere a literei respective;

— să realizeze scrierea literei cu relativă ușurință, fără efort fizic deosebit, cu gesturi (mișcări) sigure, cu suplețe și într-un ritm adecvat, care să permită autocontrolul în timpul scrisului.

obiective operaționale din domeniul *afectiv*:

— să participe cu plăcere și interes la toate etapele lecției;

— să dorească să scrie corect și frumos litera nouă;

— să perceapă și să distingă literele realizate "frumos" de cele mai puțin reușite;

— să se bucure de reușita așezării corecte în pagina caietului a literelor scrise, de acuratețea și aspectul general al scrisului și, în general, al caietului.

Obiectivele formulate mai sus pot fi, în mare parte, similare la cele mai multe lecții de scriere a unor litere noi. Ceea ce va apărea deosebit sînt doar elementele grafice și regulile respective de scriere ale fiecărui element, precum și ale literei în ansamblu.

Iată cum ar putea fi formulate scopul și obiectivele operaționale la o lecție de citire avînd ca subiect cunoscuta poezie a lui Șt. O. Iosif **Bunica** (clasa a III-a).

Scopul: Dezvoltarea deprinderii de a citi corect, expresiv; cultivarea unor sentimente și trăiri emoționale legate de viața de familie; pătrunderea

conținutului de sentimente și idei al poeziei; formarea deprinderii de memorare a unei poezii.

Obiective operaționale:

Elevii să citească corect, expresiv poezia; să extragă cuvintele al căror sens nu-l înțeleg; să găsească sensul opus al cuvintelor: *mic, alb, cald, firav, fraged, blînd, senin, tăcut, trecut*; să sesizeze și să exprime starea sufletească, sentimentul de care e copleșit poetul în reconstituirea portretului bunicii sale; să delimiteze părțile poeziei care compun portretul; să identifice în text expresiile și modalitățile prin care este realizat portretul fizic și moral al bunicii; să exerseze tehnica memorării versurilor pe unități logice; să menționeze atitudini posibile și norme de comportare a copiilor față de bunici.

Prezentăm și unele obiective operaționale pentru lecția de gramatică avînd ca temă: "Propoziția dezvoltată" (clasa a III-a):

— să definească propoziția dezvoltată; să recunoască propoziția dezvoltată și să motiveze felul propoziției; să formuleze propoziții dezvoltate; să transforme propoziții simple în propoziții dezvoltate și invers; să grupeze propozițiile dintr-un text în propoziții simple și propoziții dezvoltate; să alcătuiască o compunere scurtă în care să folosească propoziții dezvoltate.

Fiecare obiectiv operațional presupune, la rîndul său, o tehnologie proprie, devenind, practic, o secvență de lecție în care metode, procedee și mijloace didactice adecvate conduc la transformarea obiectivului într-un fapt de comportament.

ÎNVĂȚAREA CITITULUI ȘI SCRISULUI ÎN CLASA I

1. CITITUL ȘI SCRISUL, INSTRUMENTE DE BAZĂ ALE ACTIVITĂȚII INTELLECTUALE

Ciclul primar, ca parte integrantă a sistemului de învățământ, are o contribuție specifică la dezvoltarea multilaterală a elevilor. Principala sarcină a acestui ciclu este aceea de a-i familiariza pe elevi cu cele mai eficiente tehnici sau instrumente ale activității intelectuale. Tocmai de aceea, principala funcție a ciclului primar este **funcția instrumentală**.

În rîndul instrumentelor activității intelectuale, cele mai importante sînt *cititul și scrisul*. A învăța pe micii școlari să citească și să scrie, în perspectiva evoluției lor intelectuale viitoare, înseamnă **a-i învăța cum să învețe**, folosindu-se de aceste instrumente de cunoaștere. A instrui elevii cum să studieze înseamnă a-i înarma cu tehnici pe care să le poată folosi în mod independent, în vederea acumulării unor noi cunoștințe, a formării lor multilaterale.

Familiarizarea elevilor cu cititul, ca unul dintre principalele instrumente ale muncii de învățare și de formare a lor, constituie, prin urmare, un obiectiv de prim ordin al ciclului primar. Se poate afirma că întreaga evoluție a elevilor, atît în școală, cît și, apoi, în viață, depinde de măsura în care ei și-au însuși deprinderea de a citi, pînă la nivelul la care aceasta să constituie un mijloc de autoinstruire. De felul în care elevii și-au însușit, în ciclul primar și chiar în primele clase ale acestui ciclu, capacitatea de a citi, depind randamentul școlar și prevenirea rămîinerii în urmă la învățatură. De altfel, este un fapt de necontestat că, cel puțin în primele clase ale școlii, "citorii" buni sînt, în cele mai multe cazuri, buni și la celelalte obiecte de învățământ. Dimpotrivă,

elevii care nu realizează actul cititului la un nivel corespunzător sînt predispuși insucceselor și la celelalte discipline școlare.

În același timp, cititul și scrisul trebuie privite și prin prisma folosirii lor ca instrumente de învățare în condițiile educației permanente. Dacă în trecut se puteau da tinerilor, în anii de școală, instrumentele necesare adaptării lor, în condiții relativ stabile de muncă pînă la ieșirea din activitate, deci — practic — pentru toată viața, în zilele noastre se pune acut problema prelungirii activității educaționale și după anii de școală. În aceste condiții este necesară pregătirea tinerilor de o asemenea manieră, încît să fie capabili să se adapteze cu relativă ușurință la realitatea extrem de dinamică și complexă în care își vor desfășura activitatea. Aceasta impune o reînnoire a cunoștințelor, o perfecționare din mers a pregătirii profesionale pentru adaptarea continuă la noile condiții ale vremii. În consecință, tinerii vor trebui astfel pregătiți încît după terminarea studiilor să fie capabili să învețe încă cel puțin de patru ori cît au învățat în anii de școală, pînă la ieșirea din activitate; formația pe care le-o asigură școala trebuie să permită punerea de acord a pregătirii dobîndite în școală cu noile cerințe ale contemporaneității, printr-un susținut efort de autoinstruire.

De aceea, inițierea tinerilor cu tehnici ale activității intelectuale, care să le permită prelungirea actului educațional prin efort propriu, apare ca o necesitate stringentă, ca un mod cert de rezolvare a contradicției dintre pregătirea profesională asigurată prin școală și nevoile reale ale societății în fiecare moment al dezvoltării sale. În zilele noastre, expansiunea și perfecționarea metodelor și tehnicilor de muncă intelectuală constituie o verigă esențială a însușii procesului democratizării vieții școlare și culturale, al egalizării șanselor, din perspectiva integrării sociale a tinerilor. Intensificarea aplicării acestor tehnici trebuie concepută ca o parte a educației permanente, ca un filon al învățării continue, școlare și postșcolare, însușirea lor structurîndu-se prin modele adecvate, active în perioada

școlarității și perfecționându-se succesiv, pînă în anii vîrstei a treia.

Cu toată amploarea pe care au luat-o mijloacele audiovizuale în difuzarea culturii, cartea a rămas și va rămîne unul dintre cele mai importante mijloace de autoinstruire, de formare a omului societății moderne. Mai mult decît oricare dintre tehnicile audiovizuale prin care sînt transmise diferite cunoștințe diferite, lectura cărții oferă cititorului, pe lîngă satisfacțiile ce le aduce orice noutate, prilejuri unice de reflecție, de meditație; ea angajează valori formativ-educative, care se răsfrîng în întregul comportament al cititorului. Iată deci un argument în plus pentru a susține că cititorul reprezintă unul dintre cele mai de preț instrumente ale activității intelectuale. El se află, neîndoindu-ne, printre cele mai răspîndite și intense activități ale omului contemporan. Aceasta cu ațît mai mult cu cît, în epoca noastră, numărul cărților, revistelor, ziarelor etc. este în continuă creștere. În ele sînt acumulate valori inestimabile ale experienței umane din toate timpurile.

Procesul familiarizării elevilor cu cititul, ca instrument al muncii de învățare, se realizează într-o perioadă de timp relativ lungă. Cînd afirmăm acest lucru avem în vedere faptul că a citi nu înseamnă a te rezuma la simpla descifrare a unui text. "A ști să citești (...) înseamnă a fi dobîndit o tehnică ce nu prezintă valoare și interes decît dacă cel ce știe să citească înțelege ceea ce citește; (...) faptul că știi să numeri nu înseamnă că știi matematică."¹

Această comparație a cititului cu matematica atrage atenția asupra faptului că simpla cunoaștere a literelor și posibilitatea de a realiza cititul sub aspectul său exterior nu sînt suficiente pentru ca acest act să constituie cu adevărat un mijloc pentru propria instruire. Însușirea cititului nu constituie un scop în sine, ci un mijloc de prelungire a efortului educativ individual, cu resurse proprii. Realizarea actului cititului înseamnă cunoașterea unor tehnici de lucru corespunzătoare, care să permită celui ce citește să se orienteze în text, să înțeleagă mesajul acestui text, cu multiplele lui valențe. Însu-

șirea tehnicii cititului este subordonată sarcinii de a-i învăța pe elevi cum să folosească manualul și, în general, cartea. Cu alte cuvinte, *a-i învăța pe elevi să citească înseamnă a-i învăța cum să învețe cu ajutorul cărții*.

Avînd în vedere importanța deosebită a cititului, această activitate se bucură, în ciclul primar, de o atenție specială. Citirea figurează ca disciplină școlară la toate clasele, acordîndu-i-se cel mai mare număr de ore în planul de învățămînt. Prevederile programelor școlare formulează, în acest sens, obiectivele și sarcinile adecvate fiecărei clase precum și conținuturile a ceea ce se citește. Așa cum se poate desprinde din programa școlară, în fiecare clasă obiectivele citirii se realizează oarecum în moduri diferite. Astfel, într-un fel se rezolvă obiectivele acestei discipline în clasa I, unde se realizează, de fapt, alfabetizarea propriu-zisă a elevilor, și altfel în clasa a II-a, și mai ales în clasele a III-a și a IV-a, unde accentul se pune pe inițierea elevilor cu tehnici ale muncii cu cartea. Se poate spune însă că fără ceea ce se realizează în ciclul primar, prin familiarizarea elevilor cu actul complex al cititului, nu pot fi închipuite nici activitatea de învățare desfășurată pe celelalte trepte ale învățămîntului și nici însăși activitatea socială, care include, ca o componentă esențială a ei, o continuă autoperfecționare. Iar la baza acestei autoperfecționări stă, în mod necesar, folosirea cărții. Cititul și scrisul deschid școlarului noi posibilități de cunoaștere a realității și noi forme ale comunicării între oameni, permițînd trecerea de la faza gîndirii și comunicării situaționale la cea bazată pe concepte, formală.

Activitatea de scriere este indisolubil legată de cea de citire. Scrisul se folosește foarte frecvent concomitent cu cititul, fie pentru a consemna cele citite, fie pentru a le comenta sau a le interpreta. Pe de altă parte, scrisul constituie un mijloc de exprimare, de comunicare. Se poate afirma deci că scrisul are o evidentă funcție de cunoaștere, că — în acest sens — el însoțește întreaga activitate de învățare.

Chiar în condițiile dezvoltării

impetuoase a mijloacelor de comunicare în masă, care, au un mare rol în transmiterea valorilor culturii umane, scrisul va rămîne, pentru multă vreme, unul dintre instrumentele fundamentale ale activității intelectuale. Stenografia, telefonul, magnetofonul, diversele imprimatoare și alte asemenea creații ale tehnicii moderne, care s-ar părea că subminează poziția scrisului, nu-l vor putea înlocui. Scrisul se menține ca un mijloc important în activitatea de cunoaștere, de comunicare, chiar un mijloc de cultivare a capacităților intelectuale, precum și a unor trăsături de caracter.

Valoarea instrumentală a deprinderilor de citire și scriere trebuie privită și prin prisma posibilităților lor de transfer asupra altor deprinderi, cu care interferează. Însușirea cititului și scrisului contribuie la activizarea operațiilor intelectuale, dezvoltă capacitatea de gîndire, spiritul critic.

Înțelegerea rolului pe care-l au cititul și scrisul în întreaga evoluție a tineretului studios, în general în activitatea de învățare, nu trebuie privită ca un scop în sine. Ea trebuie să ducă la o asemenea abordare a problemelor metodologice corespunzătoare, încît să sporească randamentul întregii activități de familiarizare a școlariilor mici cu cititul și scrisul.

Prin urmare, se poate afirma că temelia întregii munci de învățare se pune în clasele I-IV în bună măsură chiar în clasa întâi, prin însușirea de către elevi a elementelor de bază ale deprinderilor de citire și scriere. De optimizarea procesului învățării cititului și scrisului încă din clasa I depinde în cea mai mare măsură succesul în efortul pe care elevii îl fac pentru formarea și dezvoltarea lor integrală.

NOTE

¹ Robert Dottrens, **A educa și a instrui**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 102.

2. PARTICULARITĂȚILE PSIHLOGICE ALE ÎNCEPĂTORILOR ÎN ÎNVĂȚAREA CITITULUI ȘI SCRISULUI

Asigurarea succesului în predarea-învățarea cititului și scrisului în clasa I depinde în cea mai mare măsură de modul în care sînt respectate particularitățile psihologice ale copiilor, ale celor ce urmează să-și însușească aceste deprinderi. O metodologie corectă, eficientă ce va fi folosită în acest scop nu poate fi concepută fără cunoașterea și respectarea acestor particularități.

De aceea e necesară, mai întîi, o foarte succintă trecere în revistă a unora dintre cele mai importante particularități specifice ale însuși limbajului copiilor de vîrstă școlară mică.

Este cunoscut că la intrarea în școală, în clasa I, copilul stăpînește destul de bine limba maternă. Capacitatea de diferențiere a fonemelor¹ este deja formată la majoritatea copiilor. Eventualele greșeli în pronunția corectă, în diferențierea unor sunete trebuie depistate, stabilite cauzele, pentru ca prin exerciții speciale de pronunție să fie remediate.

Vorbirea copilului este, în general, corectă și din punct de vedere gramatical; el și-a însușit spiritul limbii, o exprimare aproape corectă prin comunicarea verbală cu cei din jurul său, dar cuvîntul nu poate fi încă separat de obiect. De aceea, după intrarea în școală este necesară înțelegerea cuvîntului ca fenomen lingvistic, pentru ca acesta să devină obiect al cunoașterii. În toate exercițiile implicate în învățarea cititului și a scrisului, elevul va opera deci cu cuvinte (care sînt abstracțiuni), nu cu obiectele pe care le desemnează aceste cuvinte.

Activitatea școlară specifică predării-învățării cititului și scrisului în clasa I trebuie să conducă elevii la însușirea în mod conștient a întregii bogății a limbii materne, la formarea capacității de a învăța și utiliza, pe cale practică, prin exerciții corecte de vorbire, deci în mod conștient, regulile gramaticale, de a-și însuși compo-

nentele de bază ale limbii.

O primă sarcină care stă în fața învățătorului în această perioadă este de a-i face pe elevi să "vadă" și să desprindă cuvintele din propoziții și sunetele din cuvinte.

Învățarea citit — scrisul necesită diferențierea corectă a tuturor fonemelor limbii. Aceasta se face prin exerciții sistematice de analiză și sinteză fonetică, al căror rol este de a perfecționa auzul fonematic al copiilor precum și prin exerciții corespunzătoare de pronunție corectă a cuvintelor și sunetelor (fonemelor).

Copiii cu unele deficiențe de vorbire, de pronunție, datorită fie unor particularități anatomice ale organelor vorbirii sau unor neajunsuri auditive, fie specificului graiului local, trebuie supuși unui tratament special de corecție, în măsura în care e posibil, aplicat chiar de către învățător, iar în cazul unor tulburări mai grave vor fi orientați spre specialiști în logopedie. Oricum, în asemenea cazuri este necesară diagnosticarea riguroasă a cauzelor deficiențelor de pronunție ale copiilor.

Dificultățile de percepere auditivă a sunetelor pot fi cauzate, de asemenea, fie de hipoacuzie (auz slab), fie de o dezvoltare insuficientă a auzului fonematic. În primul caz, copilul percepe și pronunță greșit mai ales sunetele neaccentuate și terminațiile cuvintelor, adică sunetele care sînt pronunțate cu o intensitate redusă, cu voce șoptită. În al doilea caz, copilul nu poate diferenția sunetele înrudite (*b-p, t-d, c-g, s-z, ș-j ș.a.*) care se pronunță cu aproximativ aceeași poziție a organelor vorbirii. Destul de frecvent, diferențierea insuficientă a sunetelor nici nu se observă în limbajul oral al copilului; ea iese la iveală numai după trecerea la însușirea limbajului scris, unde fiecare sunet trebuie reprezentat prin litera adecvată.

Un defect de vorbire întîlnit destul de frecvent la unii școlari este bîlbîiala. Ea se manifestă mai ales cînd copilul încearcă să exprime un conținut complex sau idei care nu-i sînt suficient de clare și precise. De aceea, tulburările de acest fel sînt mai

frecvente la copiii întîrziati mental, decît la copiii normali. La aceștia din urmă, care în condiții obișnuite vorbesc corect, bîlbîiala apare, de obicei, atunci cînd simt nevoia să se exprime într-o limbă pe care nu o cunosc temeinic; uneori bîlbîiala poate fi determinată de o stare emoțională puternică, prelungită.

Aceste constatări atrag atenția că pentru a combate bîlbîiala copiilor, ei trebuie să-și reprezinte clar ceea ce au de spus, să-și precizeze gîndurile, să folosească imagini concrete pe care să le exprime apoi verbal, trecînd astfel spre un conținut mai abstract al vorbirii. De asemenea, este recomandabil să repete unele fraze formulate, să vorbească mai lent, să-și formuleze frazele în gînd înainte de a le pronunța.

Cerințele exprimării corecte se regăsesc mai ales în limbajul scris. La început, în relațiile dintre limbajul scris și cel vorbit, cu ajutorul învățătorului, copilul trebuie să formuleze întîi în limbaj sonor ceea ce are de spus, apoi să exprime în scris conținutul respectiv. Astfel, perfecționarea limbajului scris duce și la perfecționarea limbajului vorbit.

În perfecționarea limbajului copiilor un rol deosebit îl are limbajul învățătorului, fiind cunoscută înclinația acestora spre a imita modelele care li se oferă.

Înțelegerea corectă a particularităților psihologice ale procesului citirii la începători se poate asigura mai bine prin comparare cu modul în care realizează actul cititului persoanele care au formată această deprindere, și care deci sînt "ștutori de carte". O primă constatare este aceea că cititorul cu experiență are format "cîmpul de citire" sau "cîmpul vizual", aceste sintagme determinînd numărul de litere sau cuvinte care sînt cuprinse într-o singură privire, respectiv într-o singură mișcare a ochilor pe rîndul textului citit. La cititorul experimentat, această unitate optică de citire este constituită, de regulă, dintr-un cuvînt întreg, iar în unele cazuri chiar din două sau mai multe cuvinte. În timpul citirii, el își deplasează mișcarea ochilor de-a lungul fiecărui rînd, făcînd doar cîteva

pauze. Cu cât textul este mai ușor, cu atât câmpul de citire este mai mare și — ca urmare — cu atât este mai mic numărul fixărilor vizuale. Aceasta se explică și prin faptul că lectorul cu experiență fixează de obicei ochii pe mijlocul cuvântului și chiar între cuvinte. Dacă textul este mai greu sau dacă unele cuvinte sînt alcătuite dintr-un număr mai mare de silabe, dacă e vorba de cuvinte mai rar uzitate sau noi, atunci numărul fixărilor este mai mare.

Deseori, unui cititor cu experiență îi este suficient să arunce doar o privire pe un anunț obișnuit, de tipul "Nu rupeți florile", pentru a citi textul în întregime, fără a-și fixa privirea asupra tuturor literelor, silabelor sau chiar a cuvintelor. În acest caz, procesul citirii se realizează pe baza anticipării sau sesizării înțelesului cuvintelor și al poziției, pe baza recunoașterii, eventual, a literelor dominante, adică a acelor care definesc caracterul cuvântului tipărit ca o întreagă imagine vizuală.

Anticiparea sensului cuvintelor numai după câteva dintre literele de bază poate duce, uneori, la comiterea unor greșeli de citire, chiar dacă cititorul înțelege sensul textului. Tocmai de aceea, unii cititori cu experiență nu observă, deseori, greșeli de tipar, care pot consta din omisiuni, inversiuni sau substituirii de litere etc.

Ritmul destul de rapid al citirii la omul cu știință de carte îi asigură înțelegerea sensului celor citite simultan cu procesul propriu-zis al cititului.

Față de aceste particularități ale cititului la știutorii de carte, la începători, procesul este cu totul deosebit. Un începător (copil în clasa I sau adult) nu are format "câmpul de citire", mai exact spus, acesta se limitează la o singură literă. Astfel, pentru a citi, spre exemplu, cuvîntul *mure*, el trebuie să-și fixeze privirea asupra fiecărei litere, să le recunoască în succesiunea lor și să le asocieze pe fiecare cu sunetul corespunzător. Din această cauză, chiar după ce a parcurs corect aceste operații, nu poate realiza citirea integrală a cuvîntului (sinteza sunetelor), realizînd doar o enumerare de litere în loc de citire.

Transformarea structurii grafice (a literelor reunite în cuvînt) într-una scrisă, pe baza literizării nu asigură, deci, sinteza sonoră a cuvîntului pentru a i se înțelege astfel și sensul.

Prin urmare, pronunțarea succesivă a sunetelor dintr-un cuvînt nu asigură citirea propriu-zisă a cuvîntului respectiv. Întrucît litera luată separat nu are nici o semnificație, iar cuvîntul cu înțelesul lui nu poate constitui, pentru începători, unitatea optică de citire, se recurge la silabă ca unitate sonoră, care chiar dacă nu are o semnificație, ușurează trecerea pragului spre citirea cuvintelor. De aceea este necesară unirea literelor în silabe, respectiv formarea câmpului vizual de o silabă, iar apoi, prin rostirea articulată, trecerea pragului de la silabă la cuvînt.

O altă particularitate a cuvîntului la începători o constituie faptul că ei înțeleg cu mare greutate cele citite. Înțelegerea nu se realizează concomitent cu cititul. Pentru ca un începător să înțeleagă cele citite nu îi este suficientă perceperea vizuală a textului. Aceasta trebuie însoțită în mod obligatoriu și de pronunțarea cuvintelor și, o dată cu aceasta, de perceperea auditivă. Numai după această triplă operație (perceperea vizuală, pronunțarea cuvîntului și perceperea auditivă) se înțelege sensul cuvîntului citit.

În situații în care se citesc cuvinte cu un număr mai mare de silabe, datorită ritmului lent al "descifrării" literelor și realizării sintezei în silabe, deseori, cînd se ajunge la citirea ultimei silabe, sînt uitate celelalte și, în consecință, pentru înțelegerea semnificației se reia cititul, pe silabe. De obicei numai după 2-3 reluări elevul ajunge la ceea ce se numește citire conștientă. De aceea sînt necesare exerciții repetate pentru realizarea "saltului" de la silabe la cuvînt, aceasta fiind o condiție a citirii conștiente.

Se poate spune că citirea începătorilor trebuie astfel îndrumată, încît să se asigure continuitatea și unitatea percepției vizuale și pronunțarea corectă, pe de o parte, cu înțelegerea sensului celor citite, pe de altă parte.

După ce se trece la citirea

propozițiilor și a textelor, revenirile asupra celor citite se fac și în scopul integrării înțelesului unui cuvânt în întregul context al propoziției sau al integrării înțelesului propoziției în unitatea textului, în vederea formării unei viziuni unitare asupra întregului text.

Din aceste particularități psihologice ale cititului la începători decurg unele cerințe de ordin metodologic asupra cărora vom mai reveni.

Procedînd în aceeași manieră, a comparației între felul în care realizează scrisul cei care posedă această deprindere și particularitățile psihologice ale începătorilor în învățarea acestei deprinderi, se constată, în primul rînd, că cel ce dispune deja de experiență în activitatea de scriere desfășoară toate operațiile corespunzătoare cu siguranță, cu dezinvoltură. Atenția nu e orientată asupra scrisului în sine (forma literelor, elementele de legătură a acestora în cuvinte, poziția corpului și a mîinii în timpul scrisului etc.); toate aceste operații se desfășoară automat, de la sine, cu ușurință, în aparență fără efort, fără pauze și întreruperi. Silabe și chiar cuvinte întregi se scriu fără a se ridica stiloul de pe hîrtie. Atenția lui e concentrată asupra conținutului a ceea ce scrie, asupra acurateții exprimării. Firește, cînd dorește să realizeze un scris cu performanțe superioare, ritmul devine ceva mai lent, efortul se concentrează pe realizarea la un nivel calitativ superior a tuturor elementelor tehnice și grafice ale acestei deprinderi.

La începători procesul scrisului este cu totul deosebit; neavînd formată deprinderea scrisului, nu poate fi vorba de nici un element automatizat în realizarea lui. Elevul începător trebuie să-și reprezinte corect, în primul rînd, litera pe care urmează să scrie ca semn grafic al unui sunet (grafem), să reconstituie în minte elementele grafice ale literei, ordinea în care se execută acestea, sensul în care se efectuează mișcarea mîinii pentru a da contur acestor elemente grafice. În cazul în care realizează scrisul după modele pe care le are în față, este scutit de reprezentarea acestora în minte, dar deseori e

înclinat să realizeze modelul respectiv al domeniului unui desen, fără respectarea unor reguli grafice specifice scrierii literei respective. Foarte frecvent, efortul lui, inclusiv cel fizic, este amplificat atît de lipsa de experiență, precum și de faptul că nu poate diferenția mișcările absolut necesare scrierii elementelor grafice respective, de cele care sînt de prisos. Din această cauză, elevul obosește mai repede decît i-ar permite capacitatea lui de efort.

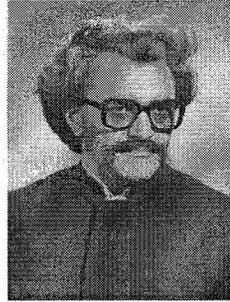
Este ușor de înțeles, țînînd seama de cele de mai sus, că scrisul începătorilor nu are un caracter constant, tocmai datorită lipsei deprinderilor, precum și ritmului extrem de lent al scrisului.

Consecințele de ordin metodic ce decurg din aceste particularități sînt multiple și asupra lor vom reveni la locul potrivit.

Particularitățile psihologice ale începătorilor, în ceea ce privește procesul citirii și cel al scrierii, alături de alte criterii de ordin lingvistic, vor determina însuși specificul metodei folosite în predarea — învățarea acestor deprinderi în clasa I, precum și întregul sistem de strategii și metode care vor asigura obținerea unor performanțe superioare în activitatea cu cei mai mici școlari.

NOTE

¹ Fonemul este cea mai mică unitate a limbii, care asigură o anumită semnificație cuvîntului, de modificarea căreia depinde însăși modificarea semnificației respective. Aceste sunete generalizate ale limbii sînt desemnate grafic prin literele alfabetului (grafeme).

Florin GRINEA
Iași

V. ALECSANDRI, DEȘTEPTAREA ROMÂNIEI

I. Creată pentru a răspunde prompt "comenzii" social-politice lansate în primăvara anului 1848 de către Partida Națională a Moldovei, chiar în preziua declanșării Revoluției, poezia — intitulată, inițial, **Către români** — este o *odă - manifest*, "proprie" romantismului revoluționar al epocii și tineretii creatoare a "bardului de la Mircești" (poetul nu împlinise, încă, 30 de ani).

II. Prin structura sa compozițională și prin limbajul său poetic, **Deșteptarea României** depășește însă, cu grație, caracterul *ocasional* și se situează, cu certitudine, în compartimentul creației artistice de rezistență a lui Vasile Alecsandri.

Oda pare a fi construită prin extensiunea unui nucleu compozițional compus din strofele *a patra* — în care *libertatea* este asociată luminii solare — și *a cincea*, în care *ideea de sclavie* este comunicată printr-un termen cu conotații terifiante: *orbire* ("Numai tu, popor române, să zaci vecinic în orbire?"). De la acest nucleu — creat pe o *antiteză* și reprezentând o *secvență de sine stătătoare* (cu "efect" de concluzie implicită care sporește amploarea concluziei finale, explicite) — discursul liric s-ar dezvolta în dublu sens: *către prima strofă*, alcătuiind o secvență de cincisprezece versuri, numită de noi "a acumulărilor" necesare *culminării* în versul "Libertatea-n fața lumii a aprins un mîndru soare", și, respectiv, spre *strofele a șaptea și a opta*, conturînd o altă secvență — a treia — de numai șapte versuri, a "reproșurilor stimulative" adresate neamului românesc, neam a căruia capacitate de jertfire îl face să pară nemuritor în dura competiție pentru cîștigarea și păstrarea Libertății.

Cele două secvențe de cîte cincisprezece și, respectiv, șapte versuri sînt asemănătoare *tezei și antitezei* unei construcții logice, fapt ce atestă maturizarea gîndirii artistice a poetului, maturizare relevată deplin de *concluzia* apoteotică din strofa finală, magistrala formulare a *ideii de nemurire* încununînd patetică pleoarie pentru Libertate.

În ceea ce privește limbajul poetic, am releva opțiunea lui Alecsandri pentru cuvîntul "nevrednic" (strofa a cincea, versul al doilea) deși putea, fără a prejudicia măsura sau accentele versului, să construiască și altfel: "Numai tu *să nu fii vrednic* de-acest timp reformator?" Bogăția semantică a termenului "nevrednic", în sfera de înțelesuri a căruia, pe lîngă sinonimele "apropiate" (nedemn, de nimic), se poate include și sensul de "ticălos" (nemernic, *nevrednic*, netrebnic, josnic, infam; vezi *DS*, p. 296, 444), creează, însă, efectul suficient și necesar susținerii elanului romantic-revoluționar și a întregii *demonstrații poetice* pe "tema" luptei și jertfei pentru Libertate.

III. Oda **Deșteptarea României** ne relevă un creator stăpîn deplin pe o rafinată și subtilă tehnică scriitoricească ceea ce ne dă dreptul de a împrumuta

de la George Călinescu, dacă ne este permis, cuvintele prin care acesta aprecia poemul eminescian **Împărat și proletar** și a spune că și Alecsandri "a ridicat cu voință" creația sa "la modul abstract" realizînd o tulburătoare Odă a Libertății care, prin copleșitorul patetism romantic-revoluționar, depășește momentul pentru care a fost creată și se situează în universul valorilor estetice perene.

C. NEGRUZZI, ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL

(VARIANTA A: ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL:
CONSTRUCȚIA PERSONAJELOR)

I. Anul 1840 s-a dovedit a fi cu totul deosebit pentru C. Negruzzi deoarece i-a adus deplina afirmare ca Prozator.

Mare admirator al lui A. S. Pușkin — în a cărui preajmă își desăvîrșește formația spirituală — Negruzzi se "pătrunde" de duhul romantic al acestui "Byron al Rusiei" (vezi *Scrisoarea a VII-a, Calipso*) fără a părăsi spiritul clasic — manifestat ca aspirație spre echilibru (în compoziție!), veridicitate, claritate, concizie (în relatare!) — nici "impersonalitatea" (obiectivitatea), marcă a *Realismului*. Armonizarea acestor trei atitudini estetice fundamentale va avea ca "rezultat de fuziune" nuvela de inspirație istorică **Alexandru Lăpușneanul**, proză publicată în primul număr al revistei *Dacia literară*, anume — parcă — pentru a susține "autohtonizarea" inspirației, idee lansată de Mihail Kogălniceanu în **Introducție**.

II. Pornind de la cronică, Negruzzi intuiește "mecanismul" realității istorice specifice secolului al XVI-lea, secol marcat de violente conflicte între voievozi și marea boierime, realitate pe care o transfigurează artistic realizînd — în primul rînd — niște individualități bine conturate, unele aparținînd "familiei" eroilor romantici (Alexandru Lăpușneanul, Doamna Ruxanda), altele din categoria tipicelor personaje realiste (vornicul Moțoc), individualități a căror confruntare conferă dramatism paginilor negruziene.

Venind pentru a doua oară la tronul Moldovei, Alexandru Lăpușneanul are un program politic dur din care nu lipsesc violența și asasinatul. Voievodul vrea să pedepsească o "vînzare" și să mențină o domnie; or, sub acest aspect, orice act capătă o conotație politică. Dar Lăpușneanul nu e numai Voievodul înzestrat cu o rafinată diplomatie machiavelică; el se impune și ca un membru, cu drepturi depline, al clanului terifiantelor personaje create de Shakespeare. Schinguierea și crima nu sînt doar "metode" pentru intimidarea boierimii ci mai ales "chipuri" prin care se dă frîu liber "patimii" de a vedea curgînd sînge. Din acest "punct" — al patimii — personajul lui Negruzzi se desprinde de "modelul" atestat istoric, devenind o existență capabilă să inducă în cititor sentimentul sublimului.

Rivalul Domnului este Feudalul, inuman de crud și subuman de laș și josnic, vînzător de Neam, de Țară, de Domn, avid după avere — pentru obținerea căreia orice mijloc este admis — tratînd cu suveran dispreț poporul — "gloata" — și cu diplomatică îngăduință pe Voievod. Chiar și atunci cînd "apar" boierii iubitori de țară — Spancioc, Stroici — "imaginea" Feudalului nu se îmbunătățește prin efectul salutar al patriotismului.

Conflictul dintre aceste două forțe, Voievod — Feudal, este construit cu o rară măiestrie, cu un desen sigur, ca o pirogravură în care detaliile se elimină pentru a spori, prin concizie, expresivitatea. Pe rînd călău și victimă, atît Domnul, cît și Feudalul pustiesc totul în jurul lor — atît de cumplită le este lupta.

Subiectul nuvelei — cu totul de factură clasică — ne poartă de pe câmpul de luptă la cetatea de scaun, în incinta mănăstirii Trei Ierarhi — unde se consumă actul împăcării — apoi la ospățul sfârșit în masacrul și în încăperea unde Lăpușneanul plătește cu viața viețile pe care le-a stins. Magistral construit este “momentul” intrigii, sintetizat în motto-ul primului capitol, deoarece — fără a anticipa explicit punctul culminant, plasat în al treilea capitol, ori deznodământul — ne transpune, fără puțință de sustragere, în tensionata atmosferă a confruntării, confruntare ce nu se poate finaliza decât printr-o moarte năprasnică.

Doamna Ruxanda și gloata dezorientată — la început — sînt personaje prin care Negruzzi ar încerca, la o primă vedere, să “limiteze”, oarecum, dezastrul provocat de cele două Puteri antagonice; încercarea este, însă, sortită eșecului pentru că a fost “construită” să eșueze: Doamna nu poate fi altceva decât o victimă — ce ne solicită, din plin, compasiunea — iar gloata, doar o masă de manevră necesară rezolvării unor clipe de tensiune politică.

III. Realizînd o “solidă creațiune literară” — cum observă, entuziast, Călinescu — Negruzzi devine emblema “Momentului 1848” în sfera epicului după cum Alecsandri și Alexandrescu sînt blazoane pentru lirica noastră modernă. Negruzzi își depășește, însă, contemporanii pentru că, prin capodopera sa, el se impune ca întemeietor al Nuvelei — inspirată din frămîntata noastră istorie — ca “model” greu de egalat, aproape la fel ca în cazul lui Caragiale.

(VARIANTA B: ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL — SINTEZĂ DE CLASICISM, ROMANTISM, REALISM)

I. Dinamică și dominată de vocația misionarismului [1], epoca dintre 1830 și 1866 este aceea a renașterii noastre literare și a redeșteptării “conștiinței naționale” (*id.*).

Ideologia literară a epocii — ideologie marcată, firesc, de eclecticism — afirmă cu putere convingerea literaților în forța cuvîntului “asupra evoluției politice” (*id.*) — convingere de esență romantică — nu însă și credința în necesitatea vitală a unei estetici emancipate de sub dominarea rigorilor unui clasicism, curent literar care, la noi, a luat înfățișarea unui dor de perfecțiune absolută. Nici “programul” gîndit și publicat în primul număr al revistei “Dacia literară”, de către M. Kogălniceanu nu conține îndrumări estetice, ci se referă, pătimaș, doar la “românirea” literaturii noastre.

Și, anticipînd, parcă, “gestul” lui Alecsandri — gest materializat în crearea odei **Deșteptarea României** — Costache Negruzzi compune o operă exemplară (publicată în tomul I al *Daciei literare*) cu care, la prima vedere, ar dori, numai, să “ilustreze” ideile confratelui său în ale literaturii și nu să întemeieze, de fapt, nuvela istorică în proza românească.

II. Formația spirituală a scriitorului se realizează într-un autentic mediu cărturăresc familial, la care se adaugă și șansa de a se afla, o vreme, în preajma unui mare maestru — A.S. Pușkin.

Debutul literar al lui Negruzzi atestă “calități de finețe și măsură” [1] fără a releva, însă, și acea scînteie de genialitate care, mai tîrziu, în 1840, l-a făcut să toarne într-o formă nouă nu numai limba veche și înțeleaptă — cum ar spune Eminescu — ci și particularitățile celor trei mari atitudini estetice — *clasicism, romantism, realism* — compunînd **Alexandru Lăpușneanul**.

Clasă este nuvela lui Negruzzi — în primul rînd, poate — prin echilibrul perfect al compoziției, scriitorul adoptînd, parcă, tehnica unui compozitor și realizînd o subtilă “țesătură” din “momentele” *subiectului operei* și “momentele” similare ale *subiectelor* celor patru capitole. Astfel, *intriga* nuvelei — condensată în motto-ul “Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...” este și *intriga* subiectului primului capitol, subiect al cărui *punct culminant* (dejucarea, de către Voievod,

a planului lui Moțoc: "... n-aș fi — spune Lăpușneanul — un nătărău de frunte, când m-aș încrede în tine (în Moțoc — F.G..) ? Eu te iert, însă, (...) și (...) te voi cruța, căci îmi ești trebuitor, ca să mă mai ușurezi de blăstemurile norodului" [2]) pregătește *punctul culminant al operei* — dar și al capitolului al treilea ("Capul lui Moțoc vrem...") — materializat în scenele masacrului și a "jertfirii" lui Moțoc. Aceste două secvențe sînt anticipate și de reacția violentă a Voievodului la cuvintele Doamnei Ruxanda (vezi capitolul al doilea), reacție disimulată aproape imediat și, oarecum, mascată de voalurile cernite ale avertismentului și ale unei bizare promisiuni: "Doamna mea! — o sfătuie Lăpușneanul — să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune (...). Îți făgăduiesc că (...) mîne îți voi da un leac de frică" [2].

De asemenea, avertismentele date de Domn soției sale, în acest al doilea capitol, devin amenințări directe la adresa Doamnei, în capitolul al patrulea: "Iar pe căteaua asta voi s-o tai în patru bucăți împreună cu ținutul ei..." (*idem.*), amenințări ce pot constitui *intriga* respectivului capitol și pot fi "sugestii" asupra *deznodămîntului* întregii opere.

Nuvela lui Negruzzi este, însă, și romantică prin personajul-pivot ce susține întreaga construcție ca o "axă a lumii": Alexandru Lăpușneanul. Personaj "de excepție" — din "familia" unui Richard al III-lea — Lăpușneanul nu numai că se abandonează deplin patimii de a se răzbuna, dar devine o incarnare a Răzbunării, acționînd ca o stihie devastatoare. Cruzimea lui nu înspăimîntă atît prin asasinarea celor patruzeci și șapte de adversari politici (asasinatul politic mai este, încă, practicat) cît prin demențiala plăcere de a construi piramida de capete retezate, activitate făcută cu grija unui arhitect ce-și materializează atent edificiul visat, pe care ar vrea să-l lase posterității.

Fin observator, Negruzzi reușește, fără efort, să "reconstituie" atmosfera timpului, să creeze "culoarea locală", relevînd, implicit, dominantă epocii evocate: conflictul pentru putere între domnitori și marii feudali (aspect discutat și în **Scrisoarea XIX** din *Negru pe alb*). Obiectivitatea cu care prozatorul abordează acest aspect al realității veacului al XVI-lea, "libertatea" pe care o dă personajelor sale în devenirea lor (vezi evoluția Doamnei Ruxanda), tonul "neutru" al scurtelor sale comentarii — în manieră cronicărească îl recomandă ca pe un creator ce împărtășește — în mare măsură — principiile esteticii realiste.

III. Încercînd să creioneze un portret al prozatorului, poetului și dramaturgului, Șerban Cioculescu fixează — în lucrarea deja citată — ca "trăsături esențiale" însușirile de *intemeietor, precursor, înaintaș, alcătuitoare de modele*, "... cel mai bun talmăcitor de versuri din prima jumătate a secolului trecut" [1], "... întîiul observator social înainte de Vasile Alecsandri" (*id.*), trăsături pe a căror bază conchide că Negruzzi este "primul scriitor modern din Moldova." (*id.*).

Referindu-se la capodopera **Alexandru Lăpușneanul**, Cioculescu insistă însă numai asupra clasicității ("Nuvela e bine compusă, în fragmente simetrice, cu o gradăție dramatică" (*id.*)) și a obiectivității scriitorului. "Obiectivitatea lui Negruzzi e aproape desăvîrșită, deoarece sensul social nu acoperă tendențios povestirea." (*idem.*) fapt ce ne-a determinat a încerca să demonstrăm și rara capacitate a lui Negruzzi de a sintetiza, într-o formulă estetică originală și elemente proprii romantismului, alături de cele clasice ori realiste.

BIBLIOGRAFIE

1. Cioculescu, Șerban; Streinu, Vladimir; Vianu, Tudor, **Istoria literaturii române moderne**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 7-10, 35-41.
2. Negruzzi, C., **Alexandru Lăpușneanul**, Prefață, tabel cronologic, note și bibliografie de Antoaneta Macovei, Editura Albatros, Colecția Lyceum — Texte comentate, 1975, p. 8, 14-15, 30, 35, 39-40.

Florin GRINEA
Iași

CUVÎNT ȘI CONTEXT.
SENSURILE CUVÎNTULUI.
"CLASE" DE CUVINTE
(FIȘĂ — CONSPECT)

I. DEFINIREA NOȚIUNILOR

A. Cuvîntul

este (reprezintă):

sintagmă, -e s.f. (din fr.) "Unitate semantico-sintactică stabilă" (grup de două sau mai multe cuvinte între care există anumite raporturi)².

1. O "... combinație de morfeme (sau un — F.G.) tip special de sintagmă..."¹.

2. O "... unitate lexicală și gramaticală (însemnînd — F.G.) asocierea unuia sau mai multor sensuri cu un complex sau înveliș sonor susceptibil de o întrebuițare gramaticală în procesul comunicării"³.

3. O "... unitate de bază a limbii (...) ca sistem și ca vorbire..."⁴.

4. O "... unitate de bază a vocabularului (și, implicit, a dicționarelor) (care — F.G.) asociază o anumită formă (pentru care dicționarele dau indicații de pronunțare, scriere, utilizare gramaticală) cu un sens (cuvintele *monosemantice*) sau mai multe sensuri (cuvintele *polisemantice*)"⁵.

B. Contextul

(textul lingvistic) este:

1. "Fragment dintr-o scriere în care se găsește un cuvînt sau un pasaj prețentînd un anume interes"².

2. Un "... ansamblu de enunțuri sintactice, caracterizat prin unitate și coerență..."⁴.

3. Un "... enunț (propoziție, frază, text), (...) și (o — F.G.) *variantă a limbii* (limbaj, stil) în care e încadrat enunțul respectiv (literar standard, literar artistic, științifico-tehnic). Contextul conține (...) tot ce este necesar pentru identificarea exactă a sensurilor (denotație și, mai ales, conotații)"⁵.

C. Sensurile cuvîntului (sens de bază / sens secundar, sens propriu / sens figurat):

1. Sens = "... însușirea obiectelor reflectată în mintea noastră"³.

2. "... unul dintre (sensurile unui cuvînt — F.G.) este mai stabil, reprezentînd *denumirea* sau *denotația*; toate celelalte sensuri (numite și *conotații*) sînt secundare în raport cu primul, din care se dezvoltă direct sau indirect (prin intermediul altui sens secundar) (...) *Sensurile conotative* (...) sau *sensurile figurate* (unul sau mai multe) sînt variații semantice mai mult sau mai puțin independente, desprinse dintr-o anumită denotație"⁵.

II. STRUCTURA MORFEMATICĂ A CUVÎNTULUI

1. Definierea noțiunii de morfem:

a) "...unități minimale de expresie dotate cu semnificație lexicală sau gramaticală"³;

b) "... unitate minimă, inaptă de a se divide (cu — F.G.) caracter de semn lingvistic (deoarece — F.G.) unității de expresie delimitate îi corespunde un sens, o semnificație în planul conținutului (...) purtătoare ale unor semnificații gramaticale"¹.

c) "cea mai mică unitate lingvistică cu organizare biplană; are un *semnificant* (...) și un *semnificat* (un sens sau un fascicul de sensuri)"⁴.

2. Precizări referitoare la structura (alcătuirea) cuvântului: "În structura cuvântului (...) converg nivelul lexical al limbii (...), prin funcția specifică, *denominativă*, nivelul morfematic, prin funcția *semnificativă* a unităților *morfematice* (...) și nivelul sintactic, pe care îl construiește și căruia îi asigură realizarea funcției (...) de *comunicare*"⁴.

"... cuvântul întrunește, atât în planul expresiei cât și în plan semantic (...), două componente: o *constantă* (prin care — F.G.) reflectă poziția sa în ansamblul lexical al limbii (...) și o *variabilă* (prin care — F.G.) desfășoară sistemul gramatical al limbii în structura gramaticală a textului (...).

Constanta este numită cel mai adesea *rădăcină* (...). *Variabila*, purtătoare a sensurilor gramaticale, (este — F.G.) numită și *flectiv*"⁴.

"Planul semantic al *cuvântului* — *unitate de text* este un ansamblu de sensuri (...). Planul expresiei, relativ izomorf cu planul semantic (...) este o succesiune de unități minimale purtătoare de sens, *morfemele*..."⁴.

III. "CLASE" DE CUVINTE

1. Clase lexi-co-gramaticale (părți de vorbire) și criterile de diferențiere a cuvintelor:

a) *morfematic*: — invariabile (prepoziția, conjuncția, interjecția)⁴;

— variabile (substantiv, adjectiv, pronume, verb, adverb)⁴;

b) *sintactic*: — "cuvinte care pot realiza funcții sintactice (cuvinte variabile — F.G.)⁴;

— "cuvinte care realizează prin ele înseși un enunț sintactic: *interjecția*"⁴;

— "cuvinte care (...) marchează (doar — F.G.) identitatea unor funcții sau relații sintactice (...): *prepoziția, conjuncția*"⁴.

c) *semantic*: — "cuvinte al căror sens lexical se dezvoltă prin intermediul raportului *obiect — gândire — limbă*: substantivul, adjectivul, verbul, adverbul⁴;

— "cuvinte care "reprezintă" alte cuvinte înscrise direct în raportul *obiect — gândire — limbă*: pronumele"⁴;

— "cuvinte care, fără a exprima noțiuni "semnalează" o stare psihică sau fizică (...) sau "sugerează", prin imitarea aproximativă a sunetelor și zgomotelor, acțiuni..."⁶;

— "cuvinte care nu exprimă noțiuni, fie în general (conjuncția, prepoziția — F.G.), fie doar în anumite contexte (verbele copulative, auxiliare — F.G.)⁶.

2. "Clase de a) *polisemantice*: — asocierea a două — sau a mai multor — sensuri

sensur ⁵ ce cuprind cuvinte:	b) <i>omonime</i> :	"aceluiași înveliș sau complex sonor" ³ ; — "identitate perfectă în planul expresiei (adică al formei sonore) și diferență totală în planul conținutului semantic" ³ ;
	c) <i>antonime</i> :	— "relație semantică (ilustrînd — F.G.) opoziția de sens dintre două cuvinte care trimit la realități nu numai diferite ci și contrare sau contradictorii" ⁵ ;
	d) <i>paronime</i> :	— "cvasi-omonime (...) cuvinte foarte asemănătoare (...) formal, însă deosebite (...) în ceea ce privește sensul sau conținutul lor semantic" ³ ;
	e) <i>sinonime</i> :	— "cuvinte care au aproximativ același sens și pot fi substituite unul altuia în context" ⁵ . "Sinonimia lexicală reflectă procesul (...) dezvoltării limbii (...) datorită inventivității stilistice a graiului popular și a scriitorilor, artiști ai limbii" ³ .

IV. ÎN LOC DE CONCLUZII

1. "Ca unitate lexicală între o formă sonoră (...) și un conținut semantic (...), cuvîntul este constituit nu numai din așa-zisa "formă-tip" (...) ci din toate formele lui gramaticale sau flexionare (...). Variantele unui cuvînt (...) sînt tot realizări concrete ale aceluiași cuvînt, dar de alt tip decît cele morfologice (de comparat: *casă / casei* cu *coregrafie* (din fr. *chorégraphie*) și *coreografie* (din it. *coreografia* — F.G.)³.

2. "... în planul sistemului (limbii — F.G.), preexistent actului comunicării dar guvernîndu-l, cuvîntul *denumeste* și *descrie* lumea; în planul *vorbirii*, în desfășurarea comunicării, prin intermediul unui text lingvistic (...), cuvîntul *comunică* despre lume..."⁴.

3. "Miracole nesfîrșite zac în noi și împrejurul nostru (...). Miracolul suprem: cuvîntul (...) Dar al cui este cuvîntul? al omului, al naturii? Nu este cuvîntul de-un neam cu apele, cu vegetalele, cu minereul?"

E miraculos cuvîntul pentru că la fiecare obiect din natură și din închipuire corespunde un cuvînt. Vocabularul e harta prescurtată și esențială a naturii și omul poate crea din cuvinte (...) toată natura din nou.

Toate cuvintele lăsate în voia singurătății lor sînt ca niște timbre uzate (...). Cînd vine cîntărețul, povestitorul sau apostolul, cuvintele tremură ca păsările îndrăgostite la ivirea liniștitelor dimineți; ele cîntă, vorbesc sau amenință și blestemă...

Cuvîntul construit poate să aibă gust și mireasmă; poate oglindi în interiorul lui profunzimi imense pe-o singură latură lustruită; el dă impresii de pipăit aspru sau catifelat, după cum sapă-n lespezi sau se strecoară prin frunze..."⁷.

NOTE BIBLIOGRAFICE

¹ I. Iordan, V. Romalo Guțu, V. Niculescu, **Structura morfologică a limbii române contemporane**, Editura Științifică, București, 1967, p. 44-45.

² DGLR, p. 274, 926.

³ Th. Hristea, (coordonator) ș.a., **op. cit.**, p. 6-7, 14, 18, 115.

⁴ D. Irimia, **Structura gramaticală a limbii române**, Editura Junimea, Iași, 1987, p. 8-10.

⁵ A. Bidu-Vrînceanu, N. Forăscu, **Cuvinte și sensuri**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 11, 13, 39, 40, 57, 59.

⁶ C. Dimitriu, **Gramatica limbii române explicată. Morfologia**, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 8.

⁷ T. Arghezi, **Scrisoare cu tibișirul**.

EXERCIȚII

1. Formulați noi definiții ale conceptelor de *cuvînt*, *context*, *clase de cuvinte* folosind informațiile din manualul de limba română și din fișa-conспект.

2. Comentați — în scurte compuneri — textele al doilea⁴ și al treilea⁷ de la partea a patra a fișei-conспект (*În loc de concluzii*).

Maria SURUCEANU, Tatiana CALLO
Chișinău

PENTRU O EXPRIMARE CORECTĂ

Problemele limbii îl interesează, în primul rând, pe profesorul de limba și literatura română. Siguranța acestei afirmații vine din ideea că *el* e persoana care, timp de 9-12 ani, are a modela, a plâsmui, a crea *vorbirea* membrilor unei societăți, care, insistent, "se vrea" civilizată.

Condiția principală a unui vorbitor de limbă română este corectitudinea, frumusețea, plasticitatea exprimării orale. Anume acest obiectiv este vizat în suita obiectivelor educaționale la disciplina școlară respectivă ca unul care ar asigura **comunicarea**. Gh. Ilie Fârte definește comunicarea ca o acțiune prin care un locutor, utilizând unități conotative, reușește să transmită conținutul unui mesaj altor membri ai comunității. L. Șoitu vine să constate că societatea se remarcă prin absența preocupării pentru o **civilizație** a comunicării. Cuvântul nu mai transmite idei, convingeri.

Școala nu trebuie să se rezume numai la reușita școlară, ci și la cea umană, or, aceasta și implică **educația lingvistică** (*Curriculum disciplinar. Limba și literatura română*, Chișinău, 1997, VI. Pâslaru, Al. Crișan), care are ca obiectiv formarea capacităților comunicative ale elevilor.

E dovedit că limba se perfecționează încontinuu. Ea ține pasul cu dezvoltarea culturii și a civilizației, îmbogățindu-se cu noi și noi termeni care desemnează cuceririle spiritului creator al omului. Prin contribuția oamenilor de cultură și prin inventivitatea maselor largi, graiul se mlădiază, se nuanțează, lărgindu-și capacitatea de a exprima cele mai subtile idei și cele mai delicate sentimente.

Dar limba se perfecționează nu numai prin faptul că dobândește, permanent, noțiuni și sensuri neașteptate. Odată cu îmbogățirea lexicală, ea cunoaște o sensibilă îmbunătățire din punctul de vedere al exprimării, adică al raporturilor logice dintre cuvinte, propoziția și fraza devenind mai suplă, mai ingenios alcătuite. Putem afirma, deci, cu deplin temei că mijloacele de exprimare ale limbii noastre sînt într-un progres continuu.

Cu toate acestea, în exprimarea curentă pot fi observate unele imperfecțiuni provenite fie din ignorarea regulilor, fie, destul de frecvent, din însăși natura complicată a fenomenelor de limbă.

Urîtul vorbirii, din păcate, repede își găsește un loc (și destul de *călduț*) în exprimarea elevilor. Din aceste considerente propunem un proiect de lecție care poate fi calificată drept lecție de cultivare a unei *exprimări întîrziate*.

INSTITUȚIA: Colegiul de Transport.

Subiectul lecției: Greșeli de exprimare — pleonasmul și tautologia.

Tipul lecției: De predare / asimilare.

Obiectivele de referință: Formarea și dezvoltarea dexterităților de exprimare corectă și inteligibilă.

Obiective operaționale:

COGNITIVE

Elevii vor cunoaște:

1. semnificația cuvintelor **pleonasm și tautologie**;
2. etimologii ale cuvintelor;

3. un șir de pleonasmе și cuvinte tautologice pe care trebuie să le neutralizeze în vorbire.

FORMATIVE

Elevii vor putea:

4. să detecteze greșelile din modelele propuse;
5. să recepționeze interpretativ o informație științifică;
6. să redacteze și să formuleze exprimări corecte din punct de vedere stilistic;
7. să gândească analitic, să formuleze, să descopere sensuri și semnificații.

ATITUDINALE

Elevii:

8. vor conștientiza că corectitudinea stilistică este o condiție obligatorie a oricărei comunicări;
9. vor esențializa ideea că a greși în vorbire este un lucru dezonorabil;
10. vor lua o atitudine de stopare a greșelilor în exprimare.

Strategii didactice: problematizarea, situația de vorbire instructivă, codificarea și decodificarea informației, trainingul excogitativ, analiza și sinteza, descoperirea etc.

Obiective	Tehnologii	Secvențele lecției	Conținutul activității										
	Prezentarea informației incitative	Captarea atenției	<p>Profesorul fixează genericul lecției:</p> <p style="text-align: center;"><i>Cugetarea românească Are portul românesc; Nu lăsați dar s-o ciuntească Cei ce limba ne-o pocesc</i></p> <p style="text-align: right;">(B.-P. Hasdeu).</p>										
O ₇	Întrebarea problematică		<p>Profesorul anunță obiectivele lecției și sarcina problematică: la sfârșitul activității veți spune ce legătură este între citatul de mai sus și conținutul dezvăluit de noi.</p>										
O ₅	Cuvîntul profesorului. Explicarea	Prezentarea informației cognitive	<p>Profesorul: completați cuvintele de mai jos cu vocalele lipsă, obținînd astfel termenii ce denumesc cele mai frecvente greșeli de exprimare.</p>										
O ₇	Problematizarea Descoperirea	Incitarea	<p style="text-align: center;">PL.. N.SM.L T..T.L.G..</p> <div style="text-align: center;"> <table border="1" style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> </table> </div> <p>Elevii încearcă să intuiască cuvintele.</p>										

<p>O₅</p>	<p>Retroacțiunea</p> <p>Informarea</p>		<p>Profesorul anunță tema lecției: Greșelile de exprimare — pleonasmul și tautologia.</p> <p>Profesorul continuă expunerea informației: apariția cuvintelor integrate în sfera primului sau a celui de-al doilea termen e condiționată de o tendință existentă în limbă — aceea de a întări o idee prin cuvinte cu valoare argumentativă. Însă una este să vrei să explici mai bine o idee, o înlănțuire de raționamente prin sensuri suplimentare și alta e să folosești termeni care repetă în mod inutil aceeași noțiune sau să formulezi, de două ori, schimbînd cuvintele, aceeași idee, într-un singur enunț.</p>
<p>O₁</p>	<p>Codificarea</p>	<p>Antrenamentul cognitiv</p>	<p>Profesorul prezintă CODUL informativ</p> $\text{PLEONASM} = \begin{array}{c} \text{repetare} \\ \text{C. (prop.)} + \text{C. (prop.)} \\ \text{funcție} \quad \text{sens} \quad \text{funcție} \end{array}$
	<p>Decodificarea informației</p>		<p>Definiția: <i>Pleonasmul</i> este o greșeală de exprimare care constă în repetarea unor cuvinte (propoziții) cu același sens, dar cu funcții diferite, care exprimă identitatea celor doi termeni și are rolul de a sublinia o calitate ori o acțiune.</p>
<p>O₄</p>	<p>Exercițiu de identificare</p> <p>Analiza și sinteza</p> <p>Analiza științifică</p>		<p>Elevii analizează și comentează exemplul:</p> <p><i>Alocuțiunea mea scurtă a rezumat pe scurt activitatea noastră rodnică.</i></p> $\text{PLEONASM} \begin{array}{l} \text{— din greacă} \\ \text{— "prisosiță"} \\ \text{— franceză — pléonasme} \end{array}$
<p>O₇</p>	<p>Training excogitativ</p>		<p>Profesorul prezintă CODUL informativ</p> $\text{TAUTOLOGIE} = \begin{array}{c} \text{repetare} \\ \text{IDEE} \\ \text{funcție} \quad \text{funcție} \end{array}$
<p>O₁</p>	<p>Problematizarea</p>		<p>Profesorul propune elevilor să definească tautologia.</p>

O ₂	Sinteză științifică		<p>Definiția: <i>Tautologia</i> este o greșeală de limbă care constă în repetarea inutilă a aceleiași idei, formulată cu același cuvânt, dar cu funcții gramaticale diferite.</p> <p>Elevii analizează și comentează exemplul:</p> <p><i>Legea e lege și trebuie s-o respecti.</i></p>
O ₄ O ₆		Antrenamentul formativ	<p>TAUTOLOGIE — din greacă “același” — tauto “cuvânt” — logos</p> <p><i>Nota bene:</i> Deoarece pleonasmul are o frecvență cu mult mai mare decât tautologia, anume el este în centrul atenției și anume asupra lui ne vom concentra atenția.</p>
O ₃ O ₉	Lucrul cu dicționarul	Lucrul în grup	<p>Profesorul organizează activitatea în baza Dicționarului de pleonasme (G. Angelescu, București, 1996).</p> <p>Grupul I Consultă dicționarul și identifică un pleonasm la litera A, întâlnit des și două pleonasme la litera C. Le comentează.</p> <p>Grupul II Consultă dicționarul și comentează pleonasmele:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● primul debut; ● cel mai elementar; ● la fel identic. <p>Grupul III Consultă dicționarul și comentează pleonasmele în raport cu omul:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● mărinimie sufletească; ● noblețe aristocratică; ● rafinament fin.
O ₈ O ₁₀	Analiza publicațiilor periodice	Automatizarea dexterităților	<p>Elevilor li se repartizează fișe în care sînt fragmente din presa periodică. Ei le analizează în grupuri și propun o posibilă redactare.</p> <p>Grupul I</p> <p>a) <i>Banca Mondială refuză să aprobe un împrumut Republicii Moldova.</i></p> <p>b) <i>Conferința de presă a decurs perfect de bine.</i></p> <p>Grupul II</p> <p>c) <i>Au fost inculpați sub acuzația de tentativă de ucidere</i></p> <p>d) <i>M. Eminescu este un mare geniu al literaturii române.</i></p> <p>Grupul III</p> <p>e) <i>Nu e vorba de o încorsetare rigidă.</i></p>
	Exercițiu de comentare		
	Interpretarea		
	Precizarea		
	Explicarea, argumentarea		

O ₉ O ₁₀ O ₇	Improvizarea Situăția de vorbit	Extrapolarea Transferul	j) <i>Ochiul cuprinde cu privirea întreaga panoramă a orașului.</i> Profesorul propune ca elevii unui grup să alcătuiască ad-hoc o scenetă în baza următoarei situații și următoarelor roluri:
	Scheciul		<p>● <i>La o redacție a venit o scrisoare. Redactorul este foarte agitat, s-a săturat să corecteze greșelile. Se iscă o discuție între un redactor, un ziarist, o persoană particulară, un elev (copilul unui lucrător al redacției).</i></p> <p>Rolul 1: <i>redactorul — supărat, indignat, nerăbdător;</i> Rolul 2: <i>ziaristul — indulgent, calm;</i> Rolul 3: <i>persoană particulară, o femeie care "ia mereu vorba din gura" celorlalți;</i> Rolul 4: <i>elevul — cunoaște unele lucruri despre pleonasm, știe să vorbească convingător.</i></p>
O ₆ O ₅ O ₁₀	Comentarea Interpretarea	Sinteza activității	Elevii care nu-s antrenați în scenetă analizează exprimarea colegilor, comentează anumite momente.
O ₃ O ₉		Lucrul la domiciliu	Profesorul solicită elevilor să dezvăluie legătura dintre genericul lecției și finalitățile la care s-a ajuns.
			Alcătuirea unui microdicționar de pleonasm (10 unități) cu exemplificări concludente.

MIRAJUL LABIRINTULUI

este titlul revistei Gimnaziului "Elena Cuza" din Vaslui, publicație avînd și un epigraf semnificativ: "Prin cuvînt ne dovedim mai aproape unii de alții, mai frumoși și mai calzi în inimile noastre, mai încrezători în speranța cu care trăim". Am primit la redacție această minunată foaie "pentru minte, inimă și literatură" (nr.3, ianuarie, 1999), din al cărei sumar conchidem că redactorii își dau foarte bine seama ce îl interesează pe gimnazistul de azi și cum e bine să vii în întîmpinarea curiozității lui.

În cele 30 de pagini ale publicației sînt inserate teste la istorie, geografie, matematică, ortograme, "șocuri"... matematiche, glume culese de cititori și mai multe încercări literare adîind a prospețime, beneficiind de un limbaj fluent, mustos, fapt ce vădește că la Gimnaziul "Elena Cuza" din Vaslui limba română se învață temeinic și, mai mult decît atît, este îndrăgită.

Publicăm cîteva dintre microeseurile elevilor vasluieni — mesaje de salut pentru cititorii noștri, dar și modele de scriere aleasă românească.

Roxana HUȚANU
clasa a VIII-a

PRIMA IUBIRE

Sînt tristă. M-am schimbat. Sînt alungată din mine și nici o poartă de aur nu s-a închis în urma mea, și nici un arhanghel n-a ridicat din urmă o spadă de flăcări. Nu. M-am deșteptat deodată, fără de mine. Am visat c-am fost copil? Nu mai știu! Dar din copilăria mea nu a mai rămas nimic.

Poate numai tu, îngerul dragostei mele naive ca fluierul unui păstor-copil. De aceea zilnic îți voi spune că-mi ești drag, cu toată suflarea iubirii mele mereu înnoite, veșnic aceeași.

Ochii tăi mă urmăresc pretutindeni. În ei e tot sufletul meu, toată copilăria mea. În adîncul lor căprui, cu parfum și răcoare de pămînt nou, se adună zîmbetele mele și zburdă ca niște miei pe întîia luncă a iubirii mele.

Să nu mi-i iei. Să fie mereu ai mei. Să-mi fie lunca blîndă și pătimașă dezmierdare a goliciunii mele. Astăzi e casa plină de trandafiri. E sărbătoarea roșie a sărutărilor noapții. Aș vrea să fiu un trandafir în mîinile tale copilărești și sălbatiche.

Ți-aș scrie o poezie, dar adunarea din sufletul meu mă orbește. Cum trec spinii trandafirului prin mîinile gingașe ale unei fete așa ai trecut tu prin inima mea.

Mă uit la clepsidra din cristal și-mi dau seama că dragostea mea pentru tine se scurge ca nisipul din ea, la fel de greu.

Iubirea trebuie înțeleasă privind înapoi dar trebuie trăită privind înainte.

Ovidiu CODRESCU
clasa a VI-a

BASMUL TOAMNEI

Îl începe o frunză cu glasul stins de sfială, cu obraji dogoriți.

Prunii, deșteptați din toropeala verii, deschid ochii vineți și aiuriți. Merele și perele fug de prin așternutul crengilor zugrăvind-și chipurile colorate pe fețele frunzelor ca să nu le bage nimeni în seamă. Gutuile îngălbenesc de spaimă, privind pe sora lor mai mare, Luna, care-a slăbit de groază. Bostanii au cozi fudule și rîd întruna de fratele lor, Soarele, că-i fără coadă. Nucii cu miros amar se-ntreabă de unde li s-a tras atîta mîhnire frunzelor și frămîntați de gînduri, creierii închiși în nuci se zbîrcesc mohorît. Frunzele viei prind culori aprinse și se clatină de beție, că doar sînt mici și boaba de poamă e damigeană de must pentru o frunză.

Basmul e lung, dar trece pe nesimțite și poposește în împărăția lenei, pesemne că de la o vreme frunzele pică de somn.

Andrei ISTRATE
clasa a VII-a

MISTERIOSUL CODRU

De dimineață se anunța a fi o zi blîndă. Razele soarelui obosit se reflectau în frunzele umede încă ale copacilor, dînd impresia artificiilor din pomul de CRĂCIUN.

Ne-am decis să intrăm în împărăția codrului; o parte din frunzele copacilor sărutaseră deja pămîntul, formînd un covor multicolor. Văzduhul era încă parfumat, deși florile se topiseră; copacii falnici scîrțîiau leneș, iar păsărelele se strecurau printre ramuri cu sunete de cristal, bine armonizate, ca într-un concert orchestral.

Cu toate că ajunsesem în inima codrului, întunericul era diluat de soarele ce se părea că se înălțase chiar deasupra străvechiului codru. Un filfîit rapid a spart liniștea adîncă în care mă obișnuisem. Era corbul care-și părăsise lăcașul; zgomotul produs a trezit din amorțire vietățile, ce țopăiau vesele din creangă în creangă ca într-un dans dezlănțuit.

Fermecat de atîta frumusețe, rar întîlnită, am observat tîrziu că pe mîna mea se plimba înfricoșată o furnică.

M-am apropiat de tulpina unui tei, pe care se foiau suratele ei și am așezat-o cu grijă alături de ele. A pornit-o cu hărnicie spre înaltul copacului; în timp ce eu voiam să o deosebesc de celelalte, a pierit în mulțimea lor.

Isabela ROGOZEA
clasa a VII-a

O TRISTĂ SEARĂ

"Moare! Moare! Chemați ambulanța!"

Sirena salvării se auzea din ce în ce mai aproape. Oamenii înmărmuriți priveau trupul neînsuflețit al fetiței. Era deja prea târziu. Nimeni nu o mai putea ajuta. Astfel se încheia o tristă seară a Crăciunului.

Prima zi a sărbătorilor de iarnă; ușa se deschise și ieși o fetiță zglobie, cu părul blond așezat în bucle și cu nasul cîm ce o făcea hazlie. Purta o rochiță lungă, atît de lungă încît se împiedica în ea, dar vroia să arate ca o prințesă și așa și arăta: ca o prințesă.

Ochii mari, verzi ai Laviniei se opriră asupra ușii întredeschise a camerei fratelui ei, Sorin. Intră înăuntru. În jurul patului erau părinții, pe fața cărora se citea îngrijorarea, și un medic, iar în pat stătea întins Sorin, ce abia mai respira. El suferea de o gripă ce îi dăduse o febră foarte mare. Îl duseră la spital, dar starea lui era din ce în ce mai rea. După o săptămînă muri. Vestea o lovi pe Lavinia, faptul că fratele ei nu mai era o dorea nespus. Era din ce în ce mai tăcută și plîngea de la orice.

Într-o seară fetița plecă într-un părculeț din apropiere. Ningea. Fulgii mari, ca niște aripi de fluturi albi se prindeau în părul ei. În liniștea ce se lăsă se auzea numai scrîșnetul pașilor pe zăpadă. Gîndul îi era departe, departe... își amintea de bradul pe care împreună cu Sorin îl împodobeau, de zilele ploioase cînd stăteau amîndoi și se jucau. Clipe atît de frumoase... Ea spera să îl vadă pe un colț de gînd stînd și așteptînd-o, spera ca un înger din cer să vină și să-i dea din nou viață frățiorului ei, spera să..., doar speranțele erau singura alinare ce o mai îndemna la viață.

Întorcîndu-se spre casă, văzu pe partea cealaltă a străzii un băiețel ce semăna perfect cu Sorin. A fugit după el, încercînd să-l ajungă din urmă. Dar nu a apucat să traverseze bine strada căci o lumină puternică i-a orbit ochii. Ultimele ei imagini au fost un far spart de mașină, pătat cu sînge, zăpada albă ce se topea la atingerea ei și pașii grăbiți ai unor oameni. Corpul îi era cald, iar inima se eliberase de durere. Lumea s-a adunat în jurul ei. Zăpada se înroșise. Fulgii continuau să cadă, acoperind ochii verzi, care încă mai păstrau semnul unor lacrimi amare.

"— Moare! Moare! Chemați ambulanța!"

Sirena salvării se auzea din ce în ce mai aproape. Oamenii înmărmuriți priveau trupul neînsuflețit al fetiței. Era deja prea târziu. Nimeni nu o mai putea ajuta. O tristă seară a Crăciunului.

Felicia CENUȘĂ,
 Institutul de Literatură
 și Folclor al A.Ș.M.
 Chișinău

VIAȚA ȘI MOARTEA
 NEFERICITULUI FILIMON
 SAU
 DESCONVENȚIONALIZAREA
 METODEI MIMETICE
 A PROZEI TRADIȚIONALE

Vladimir Beșleagă există în conștiința cititorului prin ceea ce reprezintă două dintre romanele sale: **Zbor frînt** (1966) și **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine** (1988). Valoarea lor, care răscumpără, fie și parțial, minusurile din **Acasă** (1976), **Durere** (1979), **Ignat și Ana** (1979), **Sînge pe zăpadă** (1985), este astăzi incontestabilă, acestea constituind puncte de reper pentru evoluția prozei noastre contemporane.

Romanul **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine**, scris în anii 1969-1970, n-a fost anunțat zgomotos de către critica literară a timpului, dar nici publicat imediat, ci peste aproape două decenii, în 1988. Momentul tipării romanului, subliniază criticul Mihai Cimpoi în *Prefața cărții* a fost favorabil anume "spargerii tiparului inert al alb-negrului, care a dominat întreg timpul ce s-a scurs de la momentul așternerii sale pe hîrtie" [1, p. 5]. Scrierea reprezintă o "forță de opoziție" (în terminologia lui R.M. Albérès) față de idilismul și schematicismul psiho-estetic al multor proze anterioare. Acest text a ieșit pe deplin din canoanele scriiturii tradiționale, atît prin tehnica sa narativă, cît și prin originalitatea interpretativă a lumii. Scriitorul a anulat orice ritual al deschiderii și închiderii romanești,

dispensîndu-și astfel lucrarea de echilibrul geometriei plane a construcției și de terenul reflecțiilor morale. Am putea afirma că ea reprezintă ipostaza polară a romanului psihologic, căci ilustrează deformativ convențiile acestuia prin opulența arborescentă pe linia de aiurări netălmăcite și fantezism oniric de coșmar, asemănătoare practicilor textuale ale lui Faulkner și Beckett. Mai mult, romanul constituie una dintre primele experiențe moderniste în proza basarabeană din anii '60. Sechestrarea în timp a lui, după cum susține criticul Eugen Lungu [2, p. 156], a însemnat și suprimarea acestei experiențe, criticii rămîinîndu-i să facă doar supoziții despre evoluția prozei de mai târziu.

Structura romanului e supra-alambicată cu posibilități latente de descifrare parabolică, în ciuda cheii lejere oferite de titlul epopeic. Cei trei epicentri narativi, corespunzători personajelor centrale — Filimon, Nichifor Fătu și Cristina — nu sînt net delimitați, ci produc o ambiguitate a referentului. Nu mai e acel flux al memoriei subiective cu purificare prin mărturisire ca în romanul **Zbor frînt** (1966), ci e inconștientul obsesiv pe deplin reliefat într-o manieră aglutinantă, cu unde propulsive de deviere gratuită.

În roman se dezvăluie libertatea personajelor de a-și nara biografia într-o tonalitate tragică, avînd la origine un cataclism sufletesc, tensiunea unei existențe confirmate la nivelul vocilor narative — personaje speriate, distruse, universuri interioare limitate.

Pe tot parcursul scrierii e utilizată forma parabolei. Astfel putem detecta parabola fiului rătăcitor care și-a pierdut identitatea, devenind criminal, cea a copiilor despărțiți de părinți și amenințați din necunoaștere să comită un incest și a tatălui amoral care-și pierde pe rînd copiii.

Aventura grefării sensului implică marile piedici ale receptării operei fragmentate pînă la limită. Mai mult, transformarea realității textului într-o "istorie cursivă, lesne accesibilă, puțin convențională ar însemna, potrivit noii

tendențe a romanului, a o falsifica" [3, p. 129]. Lucrarea e greu rezumabilă și din fragmentarea excesivă cu multe dificultăți putem distinge liniile de subiect.

Filimon e un nefericit, cu o viață amară. Tatăl său, Nichifor Fătu, după ce o seduce pe mama lui Filimon, se căsătorește cu ea. Divorțînd, tatăl vrea să-și recapete fiul prin orice mijloace, dar întrucît "Nu există lege ca să ia copilul de la sînul mamei", Nichifor Fătu decide: "Dacă nu-i, am s-o fac eu". Fiul moștenește purtările tatălui. Mai întîi sparge un magazin, apoi își omoară prietenul cu scopul de a-i lua soția. Pentru crimă este pus la închisoare unde, analizîndu-și faptele, își blestemă soarta: "O, mamă, care m-ai născut, de ce m-ai aruncat în lumea asta?".

Discursivitatea pare a fi sterilă, putînd fi interpretată ca experimentalism prin toate gamele lui de supralicitare a procedeelelor narative și a amestecului de genuri fără a găsi unul dominant.

Ficțiunea se produce ca un coșmar prelungit al amintirilor. Suprapunerea gîndurilor, intersecțiile de proiecții determină extinderea duratei narative în unda limitării timpului obiectiv, "trei zile și trei nopți". Spațiul și timpul sînt fărîmițate, puse în cele mai haotice relații, ceea ce conduce la obnubilarea cauzalității și a ordonării narative.

Romanul e o comunicare din interior, din "arheologia trăitului". Stările de conștiință — inconștiință, halucinantă, alternează cu cele senzorial-perceptive. Halucinațiile decurg unele din altele, iar unele momente așa-zise "de trezire" sînt doar pretexte de intrare în alte stări de halucinație. E un scenariu epic al coșmarului învăluit într-un logos al delirului.

Sînt relevante și nucleeele tensionale stabilite printr-o lectură bachelardiană a nodurilor semnificative care se transformă în laitmotive obsesive din punct de vedere tehnic: toate personajele centrale au nevoie de un dublu al conștiinței pentru a-și afla sensul, a se justifica și a se liniști. Dublul e obținut prin glasul interior concretizat într-un personaj la

Filimon; prin umbrele-duhuri ale oamenilor de altădată la Nichifor Fătu, printr-un coleg medic, polemizator, la Cristina. Mai mult, personajele sînt angoasate de ceva: Filimon are teama "disecării", a "căderii" din zbor, a "tîrîrii și surpării pereților", teama de a nu afla adevărul în timpul sortit; Nichifor Fătu poartă frica de a fi pedepsit de nenorocirea fiului și a tuturor fărădelegilor săvîrșite; Cristina e apucată și ea de un frig și un jungghi neînțeles, e urmărită de un glas șoptit, aducător de nenoroc.

Rememorările personajului, realizate fragmentar prin tehnica asociativă descoperă și susțin starea de "sucire a minților" și a spaimei de "cădere în sine":

"Groapa... groapa aceea neagră: cădeam, cădeam fără de sfîrșit... O! cum ar fi vrut acum să schimbe căderea de pe zid, cu pietrele peste el, pe cealaltă cădere, în groapa fără fund, în care: cădeam, cădeam atunci, în copilărie... dar de ce? de unde acea spaimă a căderii în mine? tot dintr-o lovitură..."

"... În clipa asta îl izbi ceva cu adevărat, încît îi răsună prelung în urechi... "Znnn!" și-l ameți... Și iar se văzu căzînd de pe zid — cad cu pietrele după mine, iată-mă jos, acum mă vor acoperi, dar... continuu să cad tot mai jos și — uite sus! — zidul și groapa s-au făcut una, și eu cad mai departe, și groapa e adîncă, fără fund..."

Asemeni soarelui ce "se sparge brusc într-o sumedenie de țandări" și a eroului care "odată se prăbușește pe podea și se sfărîmă bucăți: — m-am sfărî-mat...", textul se risipește și el, se destramă în sintagme, cuvinte, realizînd atmosfera poetică dezarticulată, dislocată — o stenografie ostenită și stridentă a dezastrelui interior.

Filimon, aflat în închisoare, e forțat să înregistreze pe o foaie "tot ce a fost. Tot ce s-a întîmplat", astfel intenționîndu-se a se realiza o "anchetă" paralelă cu epopeea cunoașterii de sine.

Personajul e un delincvent — a comis o crimă — dar e și o jertfă a propriei vieți. El încearcă să se auto-

analizeze. Avînd o prezentă dublă, el se percepe obiectiv și subiectiv: "Se ridică Filimon într-un genunchi și vede că e într-o odaie largă și albă. Și-n odaia aceea, chiar în mijloc, stau două paturi. (...) Se apropie încetîșor, pe vîrfuri, de patul așternut cu scînduri — unde-s oare? unde am nimerit? — și vede întins pe el un bărbat tînăr încă, cu obrazul neras de cîteva zile, presărat cu țepi negri și tari (...) Alături un caiet, un creion, o țevă roșie de cauciuc cîzînd de pe scîndură la picioarele patului.

"A! țipă Filimon! Aista-s eu și ... era să zică: și el, dar își aminti pe loc că acela-i tot el — sînt tot eu".

Dublul descoperă inconștiința eului, confuzia anxioasă ce susține raportul de fatalitate mistică a rupturii interioare. Unul dintre ei știe mai mult decît celălalt, dar nu lasă să se vadă aceasta: "... dacă-i așa, tot ce știi eu, știi și tu! de ce dar ai spus că știi ce-am făcut, dacă eu nu știi?" Dialogul scormonitor dintre dubluri conduce spre inteligibilitatea discursului narativ. Cu timpul magnetismul între ele crește încercîndu-se refacerea unității: "... și iată că, fără să știe cum, aduce picioarele încovoiate, se lasă pe o coastă, pe dreapta, și se culcă cu mîna sub dînsul, intrînd puțin cîte puțin cu trupul lui în trupul celui culcat pînă ce fac un singur trup. Așa trebuia: doar eu sînt el și el este eu, își zice cel ce ... Dar de acum nu se știa care dintre ei vorbi, pentru că ambii erau culcați și erau unul". Fabulosul macabru în maniera E.A. Poe și Gogol, după ce a fost bine schematizat se presupune pe o clipă, neverosimil: "... și aceea n-a fost bineînțeles decît o părere" — apoi își reia funcționalitatea — unirea nu e posibilă "capețele nu se pot întîlni" din lipsă de timp, cît și pentru că e distrus ceva în unul dintre ele. De aici vine necesitatea lămuririi în viață a personajului, în "zilele toate de cînd s-a născut".

Autoanaliza e anevoioasă, pentru că Filimon a uitat totul definitiv, și "nu e om întreg". Capul îi vuiește permanent deoarece e rupt nervul axial, "nervul care leagă făptura de inima pămîntului și de crucea cerului", de unde și durerea: "mă doare aici...

nervul — nervul-nervul". Suferința devine atît un leitmotiv cît și o soluție a căutării.

Personajul își re-crează trecutul — copilăria nefericită, furtul, crima săvîrșită pentru o femeie, posibilitatea unui incest cu propria-i soră, infirmitatea pe viață. În dialogul final cu tatăl, Nichifor Fătu, Filimon își recapătă nervul: "... de acum pot să plec... știi tot... nervuuuu... nervul! strigă Filimon îmbucurat, mi s-a legat la loc, sînt întreg! sănătos! în putere să...".

Dar amețea nu-i dispare total, ci i se lichiefiază din nou. Doar moartea îi aduce liniștea sub forma unei femei — elocvent motiv mioritic "moarte-nuntă": "... și înainte de a îngenunchea pe așternutul alb, lîngă femeie, suflă o dată asupra palmei desfăcute, și de acum stînd în genunchi pe așternut, văzu cum din gura lui — din gura mea — ieși ceva ca un sul roșu: suflarea lui — suflarea mea — ajunse pînă la palmă — și de pe palma mea se ridică deodată un praf roșu — un praf roșu — care se împrăștie de jur-împrejur peste zidurile ce se clătinau, pietrele ce scîrțiau, și zidurile, o! zidurile au încetat să se mai clatine, pietrele au încetat să mai scîrție, și atunci, văzîndu-se sleit de puteri, se lăsă pe așternutul alb, orbitor de alb, și se culcă lîngă femeie, alături de femeia cu fața în sus, doar întoarsă puțin într-o parte, ea îl cuprinse de după gît cu mîna ei rece, răcoroasă, și el simți cum se pierde în așternutul acela alb, făcîndu-i-se ușor, nespuse de ușor".

O altă perspectivă narativă e cea a lui Nichifor Fătu, care își face un proces de conștiință spiritist, deoarece mulți dintre cei invocați nu mai sînt. Deși știe că e vinovat, nu se condamnă, ci vrea să-și facă dreptate.

Cristina, personaj prezent și în relatările perspective anterioare își are o participare individualizată în text. Dacă relatarea lui Filimon e marcată de cădere și ameteți-alienări, iar cea a lui Nichifor Fătu de toropeală și spaimă, cea a Cristinei, sora lui Filimon, e dominată de o limpezime a gîndirii și de un limbaj intelectualizat, cu multe neologisme: "elimin rațiunea

și închid ochii", "ce paradox să dai sfaturi altuia" ș.a.

Anume prin ea s-a realizat acea introspecție lucidă întâlnită și la personajele proustiene și camilpetresciene. Cristina pornește de la senzația subiectivă pe care o interpretează ca o reverie. Își dă seama de amestecul imaginilor văzute cu cele visate și că toate acestea vin din oboseală. Nu o dată recurge la autoironie și auto-analiză. Strigătul în șoaptă al numelui său o face să-și reamintească scena de la casa mamei Ștefania când s-ar fi putut întâmpla un amestec de sânge cu fratele său, Filimon. Autoanaliza o duce însă la înțelegerea mai bună a lumii și a sa.

Prin diversificarea și întrepătrunderea vocilor și a planurilor narrative, scrierea lui Vladimir Beșleagă evocă totalitatea și complexitatea existențială. Limbajul tehnicilor trădează o lume discontinuă și relativistă, universul uman fiind reprezentat ca o enigmă amețitoare.

Romanul **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine**, alături de alte câteva scrieri din anii '60-'70 (**Zbor frânt** de același autor, **Povestea cu cocoșul roșu** de V. Vasilache, **Singur în fața dragostei** de A. Busuioc, **Vămile** de S. Saka) în care se încearcă o desconvenționalizare a metodei mimetice a prozei tradiționale, demonstrează că în Basarabia s-a făcut și se face o literatură veritabilă, care merită a fi încadrată în marea literatură de bună calitate din Țară.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cimpoi, Mihai, *Prefață* la cartea: Vladimir Beșleagă, **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine**, Chișinău, 1988.
2. Lungu, Eugen, ... **sau proza în câteva rețete** // "Basarabia", nr. 11-12, 1977.
3. Albérès, R.-M., **Istoria romanului modern**, București, 1968.

Alina RUSU
Facultatea de Litere
a Universității "Al. I. Cuza",
Iași

SCURT ISTORIC AL TERMENULUI AVANGARDĂ

Noțiunea de *avangardă* derivă de la termenul militar "avant-garde" (garda dinainte) care, la rîndul său, datează încă din Evul Mediu¹. Începînd cu a doua jumătate a secolului XIX, termenul de război începe să fie utilizat și ca termen cultural, "metafora avangardei exprimînd o poziție avansată, conștientă de sine, în politică, în literatură și artă, în religie și așa mai departe"².

Desigur, noțiunea culturală de avangardă a fost consemnată și pînă la acest moment și despre aceasta vorbesc mai mulți cercetători ai problemei: o frumoasă contribuție privitoare la termenul și conceptul de *avangardă* aduce Adrian Marino prin eseu **Avangardă** din *Dicționarul de idei literare* (București, Editura Eminescu, 1973, p. 177-224). Foarte interesante, în ceea ce privește problema avangardismului, sînt culegerile de eseuri ale lui Dan Grigorescu, **De la Cucută la Coca-Cola și Arta de azi și răspîntiile ei**. O contribuție majoră la acest capitol o constituie volumul lui Matei Călinescu, **Cinci fețe ale modernității**, în care, cu lux de amănunte, autorul prezintă istoria ideii de avangardă.

Începînd prin a dramatiza câteva elemente constitutive ale modernității, pe care o pune sub semnul crizei, la începutul sec. al XIX-lea avangarda nu a fost, practic, altceva decît o "versiune radicalizată și puternic utopizată a modernității"³. Dar, spre deosebire de aceasta, avangarda este mai radicală, mai puțin flexibilă și mai puțin tolerantă la nuanțe, ceea ce o face mai dogmatică — atît în sensul

autoafirmării, cât și invers, în sensul autodistrugerii⁴.

Ce reprezintă, totuși, mișcarea de avangardă?

Eugene Ionesco scrie în **Notes et contre-notes**: "Prefer să definesc avangarda în termenii opoziției și ai rupturii. În timp ce majoritatea scriitorilor, artiștilor și gânditorilor cred că aparțin timpului lor, dramaturgul revoluționar simte că merge împotriva timpului său... Avangardistul este ca un dușman înăuntrul unui oraș pe care se pregătește să-l distrugă, împotriva căruia se revoltă; căci, precum orice sistem de guvernământ, o formă de expresie instituită este, în același timp, o formă de opresiune. Avangardistul unui sistem gata constituit"⁵.

Conștient de faptul că "încercarea de a defini mișcarea de avangardă ar părea promotorilor ei de odinioară un sacrilegiu, dacă nu chiar un atentat la însăși viața ei", pentru că "aceștia s-au ferit, în general, să dea definiții, pentru că le considerau forme ale încremenirii, puncte terminus, limite", Ion Pop riscă să o facă: "Avangarda este expresia unei crize precis circumscrise din punct de vedere social, al literaturii și artelor. Se adaugă apoi importante determinări filozofice; între mișcărilor duratei bergsoniene și cele ale subconștientului freudian, curentele de avangardă au reținut ideea mai generală a dinamismului-mutație continuă, dezvoltare, prefacere. Așa încât putem observa că negația avangardistă a formelor învechite se face sub semnul eternei mișcări. Pe măsură ce parcurgi vasta literatură a manifestelor, îți dai seama că idealul afirmat de mai multe ori, indiferent de curent e de a nu ajunge vreodată la un rezultat precis: rezultatul înseamnă moarte, vie e numai tentativa spre el"⁶.

După părerea noastră, a propune o definiție a avangardei ar însemna a defini, pe rând, toate orientările avangardiste, căci, exprimându-ne prin cuvintele lui Dumitru Micu, "avangardismul nu e un curent omogen, ci un amalgam de curente". Dar, oricât de diferite ar părea obiectivele fiecărei grupări în parte (suprerealism, dadaism, futurism etc.), există totuși câteva elemente definitorii comune pentru toate curentele: "un simț acut al mili-

tantismului, elogiul nonconformismului, o vocație a vizionarismului curajos afirmată și, într-un plan mai general, încrederea în victoria finală a timpului și a imanenței asupra tradițiilor care încearcă să se prezinte drept eterne, imuabile și transcendent determinate"⁷.

Declarînd o luptă împotriva Tradiției, împotriva a tot ce ține de regulă, stil și ordine, avangardiștii se angajează într-o permanentă căutare de nou. Dominați de o "euforie a distrugerii", ei neagă tot ce s-a creat pînă la ei. Ca și Edgar Allan Poe, care proclamă adevărata originalitate artistică a operei nu ca pe o consecință a instinctului sau a invenției, ci a refuzului total de a repeta ceea ce alții au făcut înaintea ta, avangardiștii credeau că "originalitatea cea mai profundă provine, în mod clar, de la o ființă înzestrată cu cea mai hotărîtă intenție a negării"⁸. Referindu-se la această condiție genetică a mișcării de avangardă, Matei Călinescu observă: "Departate de a fi preocupat de noutate ca atare, sau de noutate în general, avangardismul încearcă, de fapt, să descopere sau să inventeze noi forme, aspecte sau posibilități ale crizei"⁹. Avangardiștii detestă formulele concrete, propunînd în loc anarhismul. Lozinca lui Bakunin, "A distruge înseamnă a crea", a devenit unul dintre principiile de bază ale mișcării avangardiste îndeosebi pentru mișcarea dada — un "simbol de revoltă și negație", după cum a caracterizat-o Mario De Micheli, în studiul său **Avangarda artistică a secolului XX**¹⁰. Avangardiștii ignorează orice preocupare estetică sau morală și pledează pentru un automatism psihic pur, asupra căruia rațiunea să nu mai aibă nici un control¹¹.

Prima apariție a termenului de avangardă în literatura română se înregistrează în una dintre scrisorile lui Gala Galaction adresate lui G. Ibrăileanu¹².

Există relativ puține contribuții referitoare la problema avangardismului românesc, deși s-au publicat și continuă să apară numeroase eseuri și articole. Singurul studiu de bază dedicat acestei teme rămîne a fi cel al lui Ion Pop.

Avînd drept exemplu experiența mișcării avangardiste europene, care, la rîndul său, e de neconceput fără cîteva personalități provenite din mediul românesc (Tr. Tzara, M. Iancu, I. Voronca, B. Fundoianu, V. Brauner, C. Brîncuși, E. Ionesco ș.a.), "avangarda românească are origini autohtone"¹³. I. Pop susține că "istoria propriu-zisă a avangardei române va începe o dată cu lansarea, în 1924, a **Manifestului activist către tinerime** al grupării *Contemporanul*"¹⁴.

Această primă grupare avangardistă de la noi, care se va situa sub semnul constructivismului, a fost susținută de altele, care au apărut la intervale scurte de timp ("75 H.P.", "Punct", "Integral", "Unu" ș.a.) și care vor constitui mișcarea națională de avangardă.

Antitraditionaliști agresivi, militanții români abundă în "proclamații iconoclaste, de manifeste incendiare, de practici antipoetice de tot felul: *Poezia nu e decît un teasc de stors glanda lacrimală a fetelor de orice vîrstă (...). Luna, o fereastră de bordel (...); Gramatica logica sentimentalismul ca agățătoare de rufe*"¹⁵ ș.a.m.d.

Ca și avangardiștii europeni, cei români subminează poeticele tradiționale, preconizînd chiar eliminarea punctuației. "Literatura mă persecută", declară I. Vinea, iar Geo Bogza continuă în același sens: "A ne realiza în scris nu e pentru noi un ideal spre care să ne extaziem ca înspre o aureolă"¹⁶. Un alt reprezentant al mișcării avangardiste naționale, I. Voronca, împărtășea idei similare: în "Aviograma" de la "75 H.P.", poetul propune "lepădarea formulelor purgative", declarînd că atunci cînd formula va deveni ceea ce facem, ne vom lepăda și de noi".

Exaltînd "insucesul, debutul perpetuu, nerealizarea, nedesăvîrșirea oricărui gest, condamnarea la eșec a oricărei întreprinderi"¹⁷, I. Voronca se declară pentru o "perpetuă mișcare", pentru "neîntronarea nici unei formule"¹⁸.

Ignorînd "podoabele" stilistice, contestatarii preferă "cuvîntul nou și plin de sine, expresia plastică și rapidă a aparatelor Morse"¹⁹. Mircea Scarlat observa că "primul lucru ce se remarcă în poezia insurgenților este bogata gamă de teribilisme: grafice, lexicale, sintactice, imagistice

ș.a.m.d."²⁰. Așadar, sub semnul negării radicale, al ignorării tradiției și armoniei, se desfășoară mișcarea avangardistă națională, prin care literatura română a "cîștigat un plus de maturitate"²¹, "o experiență a contestării violente, a dinamitării formulor"²².

În încheiere menționăm că felul de a fi ostentativ al avangardiștilor era, de fapt, un protest nu împotriva artei ca atare (cu toate că ei făceau abuz de lozinci de tipul: "Jos arta!"), ci împotriva celor care, fiind lipsiți de talent, pretindeau că fac artă.

NOTE

¹ Matei Călinescu, **Cinci fețe ale modernității**, București, Ed. Univers, 1995, p. 89.

² *Ibidem*, p. 90.

³ *Ibidem*, p. 98.

⁴ *Ibidem*, p. 89.

⁵ Eugene Ionesco, **Notes et contre-notes**, Paris, Gallimard, 1962, p. 27.

⁶ Ion Pop, **Avangardismul poetic românesc**, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 10.

⁷ Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 88.

⁸ André Breton, **Phare de la mer**, apud Grigorescu, **Arta de azi și răspîntiile ei**, București, 1994, p. 171.

⁹ Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 110.

¹⁰ Mario De Micheli, **Avangarda artistică a secolului 20**, București, Ed. Meridiane, 1968, p. 142.

¹¹ Vezi André Breton, **Manifestes du surrealisme**, Paris, Gallimard, 1973.

¹² Gala Galaction, **Scrisori către Ibrăileanu**, București, E.P.L., p. 11.

¹³ Mircea Scarlat, **Istoria poeziei românești**, vol. III, București, Ed. Minerva, 1986, p. 8.

¹⁴ Ion Pop, *op. cit.*, p. 62.

¹⁵ Vezi manifestele curentelor avangardiste.

¹⁶ Geo Bogza, **Exasperarea creatoare**, în "Unu", IV, 1931.

¹⁷ Ilarie Voronca, **Lectură pe o bancă**, în "Unu", III, 1930, nr. 26.

¹⁸ Ilarie Voronca, **A doua lumină. Între mine și mine**, în "Unu", II, 1929, nr. 19.

¹⁹ **Manifestul către tinerime**, 1924.

²⁰ Mircea Scarlat, *op. cit.*, p. 33.

²¹ Dumitru Micu, **Modernismul românesc**, vol. I, București, Ed. Minerva, 1989, p. 273.

²² *Ibidem*, p. 283.

Vasile
MALANEȚCHI
Chișinău

DOI POEȚI, DOUĂ LIRE, DOUĂ DESTINE

(ALEKSANDR PUȘKIN ȘI NICOLAI
COSTENCO)

Două sînt imboldurile ce m-au determinat să abordez — prin prisma unor comparații și paralelisme — cîteva fapte ce țin de viața și activitatea scriitorilor Aleksandr Pușkin, "soarele poeziei ruse", și Nicolai Costenco, poet și prozator român din Basarabia, încă puțin cunoscut la adevărata lui valoare.

Primul pretext mi l-a oferit distinsul critic literar, acad. Mihai Cimpoi, care, într-un articol relativ recent consacrat poetului basarabean, afirma că oracularul "crainic de răspîntii la marile prefaceri" (este vizat, desigur, Nicolai Costenco) s-a transformat acum (este vorba de perioada postbelică a activității lui literare, de după "exilul" siberian) "în rapsodul convertit" al "măreței împliniri socialiste". Adevărat că, în continuare, exegetul își înmoaie oarecum aserțiunea, susținînd că "ușurința de a trece peste suferință este, firește, suspectă, după cum scria, în intimitate, și versuri de revoltă interioară de felul aceloră din **Balada pușcăriei Aleksandrovski Tentral** nu dovedește o înfrîngere morală totală", deși însuși faptul de a fi oscilat "între mască și esență", în cazul "exilatului dedublat", a generat, de bună seamă, un "histrionism păgubos"¹.

1. "MI S-A FĂCUT MILĂ DE LANȚURILE PĂRĂSITE..."

Dar în articolul citat al acad. Mihai Cimpoi ne-a intrigat, mai ales, comparația care ni s-a părut cam trasă de păr între anii petrecuți în GULAG-ul sovietic de poetul Nicolai Costenco (în totalitate cincisprezece: șapte de detenție și încă opt de exil) și aflarea în Basarabia — în așa-zisul exil care a durat cca trei ani — a lui Aleksandr Pușkin. Ne-a făcut atenți, în special, observația care găsim că este nițel cam deplasată, cum că poetul rus nu ar fi "întîmpinat cu atîta disponibilitate simpatetică exilul basarabean", așa cum s-ar fi comportat, se sugerează, Nicolai Costenco vizavi de șederea sa forțată în extremitatea de Nord a fostei Uniuni Sovietice (precizăm că poetul nostru și-a ispășit "pedeapsa" în orașele Dudinka și Krasnoarsk de pe peninsula Taimîr, adică dincolo de Cercul Polar).

Nu este cazul să insistăm acum asupra circumstanțelor în care Aleksandr Pușkin, căzut în dizgrația țarului, s-a pomenit surghiunit în Basarabia, pentru că, în general, lucrurile sînt bine cunoscute. Edictul de trimitere în exil, emanație a camarilei împăratului Alexandru I, se rezumă la următoarele: "Ordonăm funcționarului Aleksandr Pușkin de la Ministerul nostru de Externe să pornească de urgență în Basarabia, la Chișinău și să se pună la dispoziția generalului-governator Inzov"².

Citez în continuare din același articol vizat mai sus, al lui Leon Donici, pentru că aprecierile cunoscutului prozator și publicist rus (și român, totodată) de la începutul acestui secol sînt bine nuanțate și ochesc drept în țintă: "Bătrînul general Inzov îl primește cam sever, dar, peste două-trei zile, începe să-l trateze ca pe fiul său, mai bine zis ca pe un nepot. Pușkin locuiește într-o casuță — nu departe de reședința generalului-governator. Starea lui sufletească este grozavă. Departe de Patrie, de prieteni, simțindu-se exilat, aproape arestat, Pușkin nu se poate obișnui deloc cu noua sa viață. Încearcă dar să-și înecă durerea în chefuri fantastice. Contemporanii povestesc de Pușkin că bea fără nici o măsură, îi plăceau jocurile de cărți, provoca bătăi — în sfîrșit, o adevărată cronică scandaloasă, mai ales că umbla îmbrăcat într-un halat persan, cu un fes turcesc în cap și în mîna cu un baston de fier.

De cîte ori bietul și bunul Inzov nu-l arestase pe cîte trei zile sau chiar o săptămînă întreagă!... În același timp, însă, doamna general îi trimitea prăjituri și vin, iar generalul — ultimele reviste franceze³.

Evident, Leon Donici a simplificat un pic lucrurile. Și, totuși, chiar dacă nu toată lumea ar fi tentată să privească la exilul basarabean al funcționarului Ministerului de Externe al Rusiei A.S. Pușkin prin prisma acestui subtil scriitor de notorietate (al cărui spirit de obiectivitate și bunăvoință, de altfel, nu cred că pot fi puse la îndoială), cei cca trei ani de "preumblare" a poetului rus prin Basarabia nu se compară defel cu cei cincisprezece ani bătăuți pe muchie sacrificați cu adevăratele ai lui Nicolai Costenco, scriitorul și cetățeanul arestat și deportat abuziv și deposedat de orice drepturi). Elocvent, în această ordine de idei, ni se pare următorul catren scris de poet în 1955, după moartea satrapului de la Kremlin și cînd îi mai rămînea un an de ședere la Dudinka: "... Ca omul să tacă, e de ajuns / O palmă pe gură. Tăcere!... / Iar ei pușcărie de piatră mi-au pus / Pe gură și toată Siberia!".

Și totuși, se poate face o paralelă între ceea ce au simțit, fiecare în parte, cei doi poeți aflîndu-se departe de meleagurile natale sau, mai tîrziu, — de locurile noi pe unde le-a fost dat să hălăduiască și pe care, în ciuda așteptărilor, le-au îndrăgît.

Astfel, la finele lui 1823, la scurt timp de la plecarea sa din Basarabia, A. S. Pușkin îi scria fratelui său: "O nouă tristețe mă apasă pe suflet — mi s-a făcut milă de lanțurile părăsite..."; iar la sfîrșitul anului 1826 poetul îi comunica, din Pskov, camaradului său N. S. Alekseev: "Nu pot să-ți explic sentimentul pe care l-am avut la primirea scrisorii tale... Scumpul meu, tu mi-ai restituit Basarabia..."⁴.

2. "... MI-AM ÎNDRĂGIT EXILUL"

Atitudinile din scrisorile lui Pușkin consună, în linii mari, cu starea emotiv-sentimentală și de spirit a lui Nicolai Costenco la capătul celor cincisprezece ani de detenție și surghiun. Or, iată ce scria poetul la 4 martie 1956, în scrisoarea adresată rudelor: "... Experiența am trăit-o și mi-am îndrăgît exilul, / Ca o

fată înșelată ce și-ar îngriji copilul. / Pe tribune, vorbe-nflete ce-s departe de-adevăr / Ascultați, cîntare falsă și povești trase de păr. / Eu, aici, cu Eniseiul uriaș vecin mă simt, / Singuratic, însă liber, ca și-acest pustiu pămînt..."⁵.

Arestat la 25 iunie 1941 (în 1940, la 28 iunie, cînd armata roșie a invadat Basarabia, Nicolai Costenco, prim-redactor al revistei "Viața Basarabiei" și secretar general al Societății Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia, a preferat să rămînă pe loc, cu ai săi, declinînd propunerea ce i s-a făcut de a se refugia peste Prut), poetul va săvîrși, de nevoie — arestat și deportat — un anevoios "periplu" spre Nord-Est: Chișinău — Tiraspol — Odesa — Nikolaev — Kuibîșev — Buguruslan — Ufa — Omsk — Vorosilovsk (pe Obi) — Kramatorsk (pe Enisei) — Irkutsk (pe Angara). A urmat încarcerarea timp de un an la pușcăria "Aleksandrovski Ţentral", situată la 70 km de Irkutsk, cu un regim dintre cele mai severe, "fără atingeri din exterior", cum va preciza mai apoi scriitorul însuși. "Puși la opreală, va nota el în cartea de amintiri din GULAG, cu lumea exterioară n-aveam nici un contact. Dacă ne-ar fi pus într-un clopot de sticlă și ne-ar fi coborît la fundul mării, n-am fi fost mai izolați decît eram acum"⁶.

Aici, la pușcărie, i se aduc la cunoștință capetele de acuzare: în timpul unor dispute libere, în cadrul ședințelor Uniunii Scriitorilor, omul de cultură Nicolai Costenco a apărut, pe de o parte, originea și caracterul latin ale limbii române vorbite de populația autohtonă a Basarabiei, pronunțîndu-se împotriva tendinței de înlocuire a acesteia cu graiul moldovenesc din stînga Nistrului, împeștrîtat masiv cu elemente împrumutate din idiomurile slave, iar, pe de altă parte, i-a luat în deridere pe scriitorii sovietici moldoveni poposiți la Chișinău, după 28 iunie 1940, din stînga Nistrului, din U.R.S.S., criticîndu-le lucrările literare și, în genere, considerîndu-i analfabeți în raport și prin contrast cu scriitorii burghezi (din Basarabia ocupată de armata sovietică), care "prin limbajul operei lor, se află la un nivel mult mai înalt". Drept urmare a acuzațiilor aduse, la 8 februarie 1942, considerîndu-se că "activitatea lui antisovietică" e periculoasă pentru stat, Nicolai Costenco este condamnat la șapte ani de detenție cu o interdicție a drepturilor politice pe un termen de trei ani.

La 25 iunie 1948, după ce și-a ispășit "pedeapsa" într-un lagăr de corecție prin muncă din localitatea Dudinka, ținutul Krasnoiarsk, poetul se va vedea obligat să rămână în continuare la Polul Nord încă pentru opt ani, angajându-se — prin contract de muncă — la Combinatul Metalurgic din Norilsk. Reabilitat în 1956, după moartea lui Stalin, va reveni, la sfârșitul anului, în Chișinăul natal.

În lumina acestor date, exilul basarabeian (1820-1823) al poetului Aleksandr Pușkin poate fi considerat drept floare la ureche în raport cu realitățile siberiene cu adevărat dure și, în general, cu tratamentul de-a dreptul inuman care am văzut că i-a fost aplicat lui Nicolai Costenco în anii 1941-1956.

3. MESAJE ÎN TIMP CĂTRE ÎNAINȚAȘI

Metafore întruchipate în carne și oase, poezii, aidoma ierbilor cu arome tari, sînt, pe de o parte, recunoscuți ca atare de masele largi, iar, pe de altă parte, se recunosc și se regăsesc ei înșiși de la distanță; se recunosc unii în destinul altora la depărtare de secole și chiar de milenii. În fața puterii de atracție a operei lor nu rezistă nici un fel de obstacole (temporale, lingvistice ori de alt gen) și nici opreliști de ordin ideologic sau politic. Poezii autentici știu să-i aprecieze întotdeauna la justa valoare pe înaintașii lor.

Un astfel de poet a fost Aleksandr Pușkin, care a manifestat un viu interes pentru Ovidius Publius Naso — înaintașul în ale spiritului ostracizat și trimis să viețuiască printre străini, departe de capitala Imperiului Roman.

Pușkin a evocat în repetate rînduri în opera sa personalitatea marelui poet latin. În timp ce se afla la Chișinău, oarecum aproape de locurile în care Ovidiu și-a petrecut anii de exil, Pușkin a considerat de datoria sa să se deplaseze la Akkerman (Cetatea Albă), în sudul Basarabiei, unde, conform unor tradiții vehiculate în diverse surse bibliografice, ar fi fost înmormîntat Ovidiu, deși datele de istoriografie literară dovedesc cu certitudine că poetul rus știa bine că orașul cu pricina se numea Tomis și era așezat în altă parte decît limanul Nistrului⁷.

În poezia **Către Ovidiu**, înainte de a așterne pe hîrtie memorabilele versuri

din final, gravate acum și pe postulamentul propriului monument din Grădina Publica "Ștefan cel Mare" din Chișinău, Pușkin a fost tentat să-și identifice soarta cu cea a poetului latin, exilat și ei odinioară la periferie de imperiu: "În vitregia sorții, bătăuți de-aceiași val,/ Nu-n slavă — în prigoană cu tine-am fost egal!". (Pentru comparație, alături de traducerea lui Nicolai Costenco, reproducem fragmentul respectiv și în tălmăcirea lui George Lesnea: "Ca tine, prins de vrajba lumescului șuvoi, / Nu-n slavă, ci-n destine ne-asemănărăm noi...").

Poezia a fost scrisă în 1821, în timpul exilului basarabeian, într-o fază de excepție în biografia lui de creație. Odată ajuns la Pontul Euxin, chiar dacă nu exact pe aceleași locuri unde hălăduise poetul latin, inspirat, Pușkin nu-și mai poate ține în frîu imaginația. "Ovidiu, i se adresează el, trăiesc aproape de-acel loc,/ Unde-ai lăsat cîndva, avînd un trist noroc,/ La zeei Patriei doar pulberea./ Sfîrșitul și-al tău cîntat amar — cel Tomis proslăvit-au. Al lirei tale zvon pînă azi nu a tăcut./ De slava ta și astăzi e plin acest ținut!/ Ce viu a-ntipărit a mea închipuire/ Sălbătăcia și poetu-n izgonire/ Sub cerul neguros, prin cîmpuri de omăt./ Verdeată și-nflorire aicea nu se vîd./ Adese, dus pe gînduri de-amărăciune pline,/ Cu inima, Ovidiu, alături sînt de tine...". (Versiunea George Lesnea: "Ovidiu, sînt aproape de țărmiî liniștiți/ Pe care-odinioară tu zeei izgoniți / Ai Romei îi aduseși și unde cenușa-ți este. / Cu jale-n plîns slăvit-ai tu locurile-aceste. / Se mai aude lira-ți sunînd precum suna / Și-i plin ținutul încă de amintirea ta. / Tu mi-ai săpat în minte, cu vorba mișcătoare, / A bardului pustie și cruntă-ntemnițare, / Sub bolta-nceșoșată, sub geruri și zăpezi, / Sub vara ce pe cîmpuri puțină vreme-o vezi. / Răpit de-amarul strunei care ades mă scurmă, / Cu inima, Ovidiu, eu ți-am pășit pe urmă...").

Aidoma lui Pușkin (în relația sa cu memoria lui Ovidiu) s-a comportat, la rîndu-i, Costenco în raport cu amintirea celui dintîi.

În 1937, cînd s-au împlinit 100 de ani de la moartea lui Pușkin și evenimentul a fost comemorat cu toată sîrguința și în Basarabia, Nicolai Costenco, prim-redactor, atunci, al revistei "Viața Basarabiei" — cea mai importantă publicație cultural-artistică de la Chișinău din perioada interbelică — a inițiat,

cu acest prilej, și a dus la bun sfârșit tipărirea unui număr special, consacrat integral poetului rus. În acest context, Costenco a tradus în limba română și a publicat mai multe zeci de pagini din creația lui Pușkin, inclusiv poezia **Către Ovidiu**. Costenco s-a sincronizat perfect cu starea de spirit ce străbate în profunzime această operă a lui Pușkin, tot astfel cum poetul rus se pătrunsese adânc de drama poetului latin expulzat din marea Romă și osîndit să viețuiască — "printre barbari" — pe malurile sălbatice ale Pontului Euxin. Or, din cele câteva transpuneri în românește ale acestui poem pușkinian pe care le-am consultat la moment, cea realizată de Nicolai Costenco în 1937 ni s-a părut cea mai fidelă ca suflu și mai apropiată ca formă de original. Iar o frîntură de vers, tradusă de autorul **Elegiilor păgîne** cu o exactitate demnă de un mare maestru — o frîntură definitorie pentru exilul basarabean al lui Pușkin —, a devenit celebră. Este vorba de textul imprimat și pe soclul bustului poetului rus înălțat la Chișinău în 1885. Iată crîmpeiul respectiv în original: "Здесь, лирой северной, пустыни оглашая, скитался я..." și în traducerea lui Costenco: "Cu lira nordică, dînd glas pustietății, am rătăcit aci..."⁸.

4. "CU LIRA NORDICĂ...", "CU LIRA SUDICĂ..."

Ajunși aici, e locul potrivit să dăm în vileag și cel de-al doilea imbold al scrierii acestor rînduri. Anul trecut, cînd s-au împlinit cinci ani de la moartea lui Nicolai Costenco, la Chișinău a sosit, de la București, fratele uterin al poetului — dl Anatol Păduraru. Plin de viață și doldora de amintiri, volubilul mezin al soților Păduraru (născut la Chișinău în 1921, din a doua căsătorie a mamei lui Nicolai Costenco, rămasă văduvă după plecarea în Rusia și moartea, acolo, a primului ei soț, Fiodor Costenco-Radzeiovski, cu avocatul Teodor Păduraru) ne-a relatat mai multe întîmplări și fapte demne de toată atenția.

Reținem, pentru acest context, două episoade ce par caracteristice felului de a fi — în perioada de pînă la 28 iunie 1940, și nu numai — al poetului Nicolai Costenco.

1. Fratele Colea, ne-a spus dl Anatol Păduraru, împreună cu poetul și priete-

nul său Vasile Luțcan, ambii redactori la revista "Viața Basarabiei", cînd erau încă tineri, au sădit în parcul Catedralei din Chișinău — fără să fi cerut autorizația edililor orașului — cite un plop, spre dănuirea noastră, cum am zice noi astăzi. Arborii au crescut viguroși și s-au înscris perfect în peisajul locului. Plopii există și azi, iar cei care i-au sădit, în anii de la urmă ai vieții lor (Vasile Luțcan s-a refugiat, în 1940, peste Prut, iar lui Costenco, rămas pe loc, știm ce i s-a întîmplat), s-au reîntîlnit la Chișinău, ocazie cu care au făcut o vizită și la plopii din parc.

2. În 1937, cu ocazia centenarului morții lui Pușkin, după ce a tradus poezia acestuia **Către Ovidiu**, Nicolai Costenco, întreținîndu-se — la un pahar de vorbă — cu sculptorul Alexandru Plămădeală, cunoscut fruntaș al vieții publice (acesta aderase, după cît se pare, cu trup și suflet la ideea regionalismului cultural promovată de prim-redactorul revistei "Viața Basarabiei"), l-a îndemnat pe maestru să dăltuiască pe soclul cu bustul poetului rus, înălțat în grădina publică din Chișinău în 1885, și versiunea românească a textului "Здесь, лирой северной, пустыни оглашая, скитался я". Plămădeală a acceptat și, drept urmare, în aceste împrejurări, în 1937, pe postamentul monumentului lui Pușkin a apărut, pe una dintre cele patru fețe, inscripția românească "Cu lira nordică, dînd glas pustietății, am rătăcit aci..."⁹.

Dar povestea cu inscripția nu se sfîrșește aici. Or, după ce a revenit la baștină din înghețurile siberiene, într-o dimineață de iarnă, plimbîndu-se prin parcul tinereții sale, Nicolai Costenco s-a oprit lîngă monument (acesta era amplasat acum în alt loc decît cel inițial) și, recitînd inscripția, s-a gîndit pentru o clipă la exilul lui Pușkin, dar și la propriul său destin. A scos din buzunar un carnet și, cu un creion ce-l avea la îndemînă, a fixat rapid citeva rînduri, care, mai apoi, vor lua conturul unei poezii dedicate poetului. Mai zăbovind, i se păru că Pușkin îi surîde de pe stîlpul lui de piatră. Mai reciti o dată, pe postament, crîmpeiul de vers tradus de el în 1937. Îl pronunță apoi cu voce tare, parafrazîndu-l astfel ca să-i iasă mai plină de vervă antiteza la care se gîndea: "Cu lira nordică, dînd glas pustietății, ai rătăcit aci...". Făcu o pauză, apoi — pe o notă în care erau adunate laolaltă și

amărăciunea, și tristețea anilor petrecuți departe de baștină, dar și văpaia neosită a spiritului său inventiv ce l-a ajutat de atâtea ori să învingă hazardul destinului — rosti: "Cu lira sudică, dînd glas pustietății, am rătăcit... acolo..."

NOTE ȘI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ Mihai Cimpoi, **Nicolai Costenco — exilatul dedublat** // "Literatura și arta", nr. 42 din 15 octombrie 1997, p. 5.

² Leon Donici, **Aleksandr Pușkin în Basarabia // Marele Archimedes. Proză literară, publicistică, receptare critică**. Ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic, bibliografie de Ana-Maria Brezuleanu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 204.

³ Leon Donici, **op. cit.**, p. 204-205.

⁴ Г. Богач, **Далече северной столицы. О творчестве Пушкина в Молдавии**, Irkutsk, 1979, p. 187.

⁵ A se vedea studiul **Nicolai Costenco — Vulturul de la 1955 sau întoarcerea "aisbergului" basarabean din (in)ghețurile siberiene**, inserat, ca postfață în volumul *Nicolai Costenco, Povestea Vulturului. Memorii. Cartea întâi*. Text îngrijit de Constantin Costenco și Vasile Malanețchi, Notă asupra ediției, postfață: Vasile Malanețchi, Editura ARC, Chișinău, 1998, p. 219-220.

⁶ Date succinte despre această perioadă din viața scriitorului, inclusiv citatul reproduș aici, vezi în cartea: **Nicolai Costenco, Elegii păgine. Poezii și poeme**. Selecție: Costache Costenco, Vasile Malanețchi, Notă asupra ediției, tabel cronologic: Vasile Malanețchi, Editura Litera, Chișinău, 1998, p. 9-14.

⁷ Reținem aici pentru comparație cele două traduceri făcute în 1922 și, respectiv, în 1936, de Leon Donici: 1. "Din nordica mea liră cîntînd, aci, -n pustie, eu rătăceam..." și 2. "Din lira mea de Nord cîntînd, am pribejit aci, -n pustiu..." (Vezi: Leon Donici, **op. cit.**, p. 203 și p. 230), precum și versiunea lui George Lesnea din 1957, care este oarecum prozaică și îndepărtată de original: "Cu nordica mea liră trezind singurătatea / În zilele cînd grecul, chemîndu-și libertatea, / Pe țărnișuri dunărene o proslăvea cu-avînt". (Vezi: A. S. Pușkin, **Lirice**, Editura Cartea Rusă, București, 1957, p. 93).

⁸ Într-o notă la poezia **Către Ovidiu** Pușkin scria: "Opinia cum că Ovidiu a fost exilat la Akkerman nu este cîtuși de puțin fondată. În **Elegii** el spune clar că locul

șederii sale este orașul Tomis, situat la gurile Dunării".

⁹ Avem în această ordine de idei, și confirmarea lui Nicolai Costenco. Astfel, într-o notă subpaginală la poezia pușkiniană "Către Ovidiu", reprodușă — în traducerea poetului basarabean — în culegerea sa antologică "Versuri", apărută în 1966 la Editura "Lumina", se remarcă, evident nu fără știrea autorului, faptul că versurile "Cu lira nordică, dînd glas pustietății, / Am rătăcit aici..." în traducerea lui Costenco, "au fost dăltuite pe monumentul lui Pușkin din Chișinău în anul 1937 de către sculptorul Al. Plămădeală. **Se păstrează și acum**". Inscricția în limba română, redată prin mijlocirea firească a literelor alfabetului latin, a dăinuit, se pare, de-a lungul întregii perioade sovietice și într-atît ne obișnuisem cu normalitatea acestei realități, încît, în anii de la urmă, de cînd Republica Moldova a devenit stat suveran și independent, nici nu am băgat de seamă cum cineva, pe ascuns, aducînd la îndeplinire o dispoziție venită de sus, a profanat monumentul, rescriind versiunea românească a textului cu litere rusești. Și trebuia să vină, tocmai de la București, Anatol Păduraru, fratele poetului Nicolai Costenco, autorul versiunii românești, ca să ne atragă atenția asupra acestei infamii...

Doru MIHĂESCU
București

MITROPOLITUL
DOSOFTEI
AL MOLDOVEI,
AUTOR AL VERSIUNII
ROMÂNEȘTI
A CRONOGRAFULUI
LUI MATEI KIGALAS
DIN CIPRU

1. În anul 1884, într-un studiu consacrat lui Grigore Țamblac, episcopul Melchisedec al Romanului reproduce la un moment dat inscripția grecească de pe un epitaf făcut în timpul domnitorului Alexandru cel Bun și al mitropolitului Macarie, așa cum a găsit-o "într-un letopiseț bizantin tradus românește (f. 323) și scris de Gavriil dascălul în anul 1723"¹ (sic). Despre soarta letopisețului aflăm apoi de la același autor: "eu l-am depus în Biblioteca Seminarului de Huși, când eram rector la acel seminar, între anii 1856—1861"².

O jumătate de veac mai târziu, este rîndul lui C. Bobulescu să se refere mai pe larg la ceea ce numește "cronograful bizantin fost proprietatea Episcopiei de Huși, iar actualmente al Academiei Române, sub cota 3456"³. Observă, pe de o parte, că amintita inscripție grecească din manuscris ascunde o mică omisiune, iar pe de alta, că în același text se află și fragmente dintr-un uric al lui Roman-Vodă, reproduse cu unele erori, care, după opinia sa, s-ar putea datora fie faptului că cel care a scris nu a avut originalul în față, fie pur și simplu "pospailui de slavonie ce mai persista printre dieci"⁴. Autorul redă cu unele lecțiuni și interpretări greșite, însemnarea copistului manuscrisului 3456 BAR, Gavriil diacul, o datează corect,

1732, dar nu poate răspunde la întrebarea "cine este autorul care caută a se folosi de ea (de inscripția grecească — D.M.) în cronograf"⁵. Crede că originalul care a stat la baza copii din 1732 datează **dinainte de anul 1686** (s. n. — D.M.), cînd epitaful lui Alexandru cel Bun a fost dus în Polonia de mitropolitul Dosoftei, împreună cu moaștele Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, cu documente, cărți și odăjdii. I se pare, firește, mult mai greu de crezut ca după 1686 un moldovean, "culegător de inscripții", călătorind prin Polonia, s-o fi copiat la Zolkiew, pentru a o aduce apoi în țară, unde mai tîrziu a putut-o folosi Gavriil diacul. Că Dosoftei însuși ar fi putut fi acel autor, C. Bobulescu nu s-a gîndit. Oricum, meritele sale în cunoașterea manuscrisului descoperit cîndva de episcopul Melchisedec rămîn contestabile.

2. Pasul hotărîtor în această privință avea să-l facă, peste alte cîteva decenii, Al. Elian. Referindu-se la anii celui de-al doilea exil polon, 1686—1693, al autorului *Psaltirii în versuri*, constată că "Dosoftei n-a uitat nici limba țării sale, nici meșteșugul versurilor"⁶, căci traducerilor de scrieri cu caracter teologic din greacă în slavorusă, puse cîndva în lumină de Șt. Ciobanu, trebuie să li se adauge noua versiune a *Poemului cronologic al domnilor Moldovei*, traducerea cronografului lui Matei Kigalas, *Nouă adunare de osebite istorii*, versiunea amplificată a *Stihurilor la luminatul herb a Țării Moldovei*, precedată de cele 139 de versuri iambice reprezentînd tîlmăcirea, cu interpolări personale, a *Prologului* tragediei *Erophili* a autorului cretan Georgios Chortatzis de Rethymno, precum și de rezumatul în proză al acestei prime lucrări dramatice transpuse, fie și astfel, în versiune românească⁷. Cu excepția *Poemului cronologic*⁸, scrierile enumerate aici alcătuiesc partea cea mai importantă a conținutului manuscrisului românesc 3456 din colecțiile Bibliotecii Academiei Române, conținut pentru prima oară pus în lumină integral de către Al. Elian. Dacă în versurile la stemă și în *Poemul cronologic* ... au putut

fi identificate imediat variante ale unor cunoscute creații ale lui Dosoftei, în privința versurilor românești ale cronografului, **Prologului** tragediei **Erophi**, ca și a rezumatului original al acesteia din urmă era vorba de scrieri a căror paternitate se cerea a fi demonstrată.

Avansînd cel dintîi ipoteza paternității lui Dosoftei asupra tuturor, Al. Elian menționează, cu referire la cronograf (scrierea care ne interesează aici), argumente cum ar fi "înfățișarea paginii, cu notele marginale înscrise în chenare, cu ilustrațiile naive care împodobesc textul", toate amintind modul său de lucru "așa cum îl întîmpinăm în însemnări autografe de-ale sale de mult cunoscute", "limba atît de caracteristică a marelui ierarh", care "transpare în fiecare rînd", "intercalările de istorie moldovenească" ce "poartă pecetea stilului și preocupărilor sale bine știute și din alte scrieri rămase de la el, în sfîrșit, nota marginală la capitolul despre căderea Constantinopolului, "236 de ani sînt acum, în 7196, iunie 16, în Strii am scris", în legătură cu care se întrebă: "cine altul putea nota că a scris cronograful în vara lui 1689, la Strij decît Dosoftei, care știm că la acea dată și în castelul din Strij își petrecea viața sa de surghiun?". Astfel rezolvată problema paternității, traducerea este apreciată ca "foarte personală, pe alocuri aproape o prelucrare a cronografului grecesc, însoțită de intercalări din istoria Moldovei și de versuri originale introduse în tîlmăcire"⁹.

3. Datarea și paternitatea propuse de Al. Elian au fost acceptate de P. Cernovodeanu și I. R. Mircea, primul apreciind această traducere, îmbogățită cu elemente ale istoriei Moldovei și cu versuri originale, drept cea mai reușită între traduceri românești de cronografe¹⁰, celălalt menționînd, la rîndul său, intercalarea mai multor date de istorie locală și referindu-se din nou la epitaful din 1428¹¹.

Că autorul traducerii a fost Dosoftei și că traducerea s-a efectuat la Strij, în timpul celui de-al doilea exil polon (1686—1693) al mitropolitului moldovean, a fost de părere și N.

Grigoraș¹².

N. A. Ursu, care a atribuit lui Dosoftei și traducerea așa-numitului **Cronograf Danovici**¹³, a ajuns în urma examinării în paralel a textului arhetipului acestui cronograf (ms. rom. 3517 BAR) și a celui în discuție aici (ms. rom. 3456 BAR) la concluzia că "între ele există o strînsă legătură", în sensul că acesta din urmă nu reprezintă, de fapt, decît un compendiu al celui dintîi, cu unele interpolări după alte izvoare istorice și cu aprecieri personale asupra unor evenimente, că aici nu avem a face cu "o traducere a operei lui Kigalas capitol cu capitol ca în ms. 3517, ci cu o selecție a acelor părți și capitole din original care corespundeau intenției lui Dosoftei de a compara religia evreilor, pe cea greco-romană și islamismul cu creștinismul, subliniind superioritatea acestuia și mai ales a ortodoxiei și de a face un istoric al religiei creștine pînă la ocuparea Bizanțului de către turci"¹⁴. În ceea ce privește limba, sînt puse în evidență pentru prima oară elemente comune, unele considerate specifice lui Dosoftei, remarcîndu-se chiar existența unor fraze sau fragmente de fraze identice¹⁵. Din titlul cronografului "se vede că Dosoftei a făcut (terminat?) traducerea după 1686, în timpul exilului său în Polonia"¹⁶.

4. Tot în Biblioteca Academiei Române și tot în copii manuscrise din secolul al XVIII-lea (ceva mai noi față de ms. 3456) au fost descoperite în anii din urmă și alte traduceri a căror cercetare minuțioasă a condus la ipoteza, susținută de argumente incontestabile, că autorul lor nu a fost nimeni altul decît mitropolitul Dosoftei¹⁷. Abordînd chestiuni legate de aceste noi traduceri, Al. Mareș face referiri și la versiunea românească a cronografului lui Matei Kigalas din ms. 3456, referiri cu atît mai necesare cu cît între noile traduceri și acea versiune există mai multe elemente de apropiere. Sînt remarcate astfel referirile critice la adresa calvinilor și luteranilor existente în traducerea intitulată **Pentru preasfintele taine ...**, la fel ca în traducerea cronografului sau în aceea a **Vieții și petrecerii sfinților**¹⁸, în primele două însă cu "o atitudine

combativă pe care scrierile publicate în Moldova nu ne lasă să o întrevădem decât în prea mică măsură”¹⁹. În schimb, traducerea intitulată **Viața sfântului evanghelist Luca** include, între altele, o digresiune despre o neconfirmată de izvoarele istorice expediție a împăratului bizantin Constanțiu II (337—361) împotriva românilor (vlahilor) din nordul Dunării, digresiune care, “absentă chiar din rîndul numeroaselor interpolări operate de Dosoftei la traducerea rezumativă a **Cronografului** lui Kigalas (datînd, probabil, din 1685), nu o regăsim decât într-o însemnare a sa făcută în Polonia la 1 ianuarie 1690” (pe exemplarul **Bibliei** de la București, din 1688, primit ca dar din partea domnitorului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu)²⁰. Datarea probabilă a traducerii cronografului în anul 1685 se întemeiază pe o mențiune din chiar titlul său, precum și pe alte două din cuprins (ms. 3456, 7^v, 304^v, 39^v)²¹.

5. După mai bine de trei decenii de cînd Al. Elian a stabilit că în ms. 3456 BAR se află o traducere românească a cronografului lui Matei Kigalas și a demonstrat cu argumente convingătoare că autorul acestei traducerii a fost mitropolitul Dosoftei, se poate aprecia că destule chestiuni în legătură cu această valoroasă și interesantă traducere, în fapt mai mult o prelucrare decât o traducere, ca și în legătură cu manuscrisul în care s-a păstrat pînă astăzi, merită a mai fi discutate²².

Asupra unora dintre ele intenționăm să ne oprim în paginile următoare, începînd cu cîteva date care privesc descrierea manuscrisului. De menționat în prealabil că referiri la aspectul și conținutul său au făcut G. Ștrempel²³ și P. Cernovodeanu²⁴, iar o descriere amănunțită, M. Moraru și C. Velculescu²⁵.

6. Manuscrisul românesc 3456 BAR (16,5 x 21,5 cm coperte de lemn, cheutori metalice, legătură în piele cu ornamentații geometrice și florale și cu titlul **Hronograf** scris cu chirilice pe cotor, avînd 3 foi albe (nenumerate) la început și 382 foi numerotate modern, dintre care ultimele două albe (403 foi după numerotarea veche, după care lipsesc foile 1—7,

14, 15, 383—393) este un miscelaneu care cuprinde (trimiterile se fac la numerotarea mecanică a filelor, care este mult mai clară):

— ff. 1^v—6^v, Genealogie (scurtă istorie) biblică de la Adam pînă la Sardanapal, note pentru cronograf²⁶. Inc.: *Șerpile întii îmbla în picioare ...* Acest text se întreprue la f. 6^v (mijloc), în cuprinsul frazei: *Deci să știe tot iubitorul de știință că acesta ...*

— ff. 7^v—365^v, **Cronograf a-mpăraților. Novă adunare di istorii, începînd de la faptul lumii pînă la anul ci-i 7194** (1685—1686), în dzilile bl[a]gocistivului nostru domnu Ioan Constantin voevod și de Dumn[e]-dzău dăruiț[i] ai săi fii, Ioan Antohie și Ioan Dimitrie Voevod, cîndu în mare greu petreceam țările de nepăci. Era împăraț[i] s[fi]nț[i] creștinești Ioan și Petru, cu sora lor Sofie, la Rosiia cea Mare; era leșilor crai Sobetchie Ioan al III-lea; și la nemți Leopold acil bun și milos de apăra dispre păgîni beserica s[fi]nță. Dară noi începem cu Moisi. Inc.: *La-nceput feci Dumn[e] dzău ceriul și pămîntul ...*

— ff. 365^v—370^v, Traducerea **Prologului** dramei **Erophili** și rezumatul în proză al conținutului piesei, urmate de învățăture și concluzii pe marginea lor²⁷. Inc.: *Sălbatică-s, hieratică, întunecată-n față ...*

— f. 372^v, Versuri la stema Moldovei. Inc.: *Capul cel di bour a fiară vestită, / Sămneadză puterea țării nesmintită ...* Este varianta amplificată (26 de versuri) a celor 6 **Stihuri la luminatul herb a Țării Moldovei** ale lui Dosoftei, publicate mai întîi în **Psaltirea în versuri**, Uniev, 1673, și reluate, cu mici modificări, în **Dumnedziasca liturghie**, Iași, 1679, **Psaltirea de-nțales**, Iași, 1680, **Molitivnic de-nțales**, Iași, 1681, **Parimiile preste an**, Iași, 1683, **Viața și petrecerea svinților**, Iași, 1682—1686 (în această din urmă tipăritură titlul este **Stihuri pre herghia Moldovei** și sînt adăugate 4 versuri despre Duca-Vodă, nereluate în ms. 3456 și nici chiar în **Parimiile preste an**, apă-rute în 1683)²⁸.

— ff. 373^v—380^v, 391—392 ... **Is-torii turcești din Halimaoa turcească**

și grecească ... tălmăcită ... de mine, mai glos iscălitul la anul 1815, mart[ie] 12, în vrem[e] mării[l] sale domnu[l]ui nostru Scarlat Alexandru Calimah v[oe]voda. Costachi Năsta[c]. Fragmentul de Halima se întrerupe la f. 380^v (r. 2 de sus): ... *văzînd că sînt întemeetă la minte și că nu-l putēm suferi, înaint[e] mé cu toate darurile mi să arăta ...*

În manuscris se află numeroase desene în peniță și cîteva frontispicii, între altele, la foile 1'—34', 53', 54', 71', 72', 76', 82', 95', 98', 99', 102', 103', 104', 105' ... 115', 116', 117' ... 131', 136' etc., adică, cel puțin în partea inițială, mai pe fiecare filă. Sînt desene simple, naive, cel mai adesea în două-trei culori, reprezentînd ornamentații cu motive florale, zoomorfe, geometrice sau un fel de ilustrații la text, așezate mai ales în josul paginilor. De pildă, la f. 105' (jos) este desenat un scrib, un copist ca cel care scria ms. 3456, lucrînd la o masă cu picioare încrucișate, cu pana în mîină, cu foaia de hîrtie în față, cu călimara și cu penele de rezervă ascuțite și așezate pe masă, într-un cuvînt, un adevărat document iconografic de epocă. La f. 260' este desenată o mică icoană, la f. 264' — o oglindă, la f. 270', 286' — o mîină al cărei deget arătător, îndreptat spre text, atrage atenția asupra unui anumit pasaj, la f. 314' — un cap de bour, la f. 372' — stema principatului Moldovei (aici se află, de altfel, și stihurile la stemă) etc. Frontispicii desenate în două-trei culori, reproducînd parcă niște scoarțe populare cu motive geometrice și florale, se află la f. 7' (la începutul cronografului), 72' (la începutul capitolului despre istoria Romei), 102' (la începutul capitolului despre împăratul Constantin cel Mare), 136' (la începutul capitolului despre împăratul Iulian). Obiceiul de a executa asemenea desene marginale în peniță îl avea și Dosoftei, după cum ne-am putut da bine seama răsfoind exemplarul ediției tipărite la Köln, în 1544, a cronicii universale a lui J. Naclerus, exemplar care i-a aparținut și care se păstrează astăzi în fondul de carte rară al Bibliotecii Academiei Române²⁹.

Dintre numeroasele însemnări

existente în cuprinsul manuscrisului 3456 o vom reproduce aici, pentru economie de spațiu, numai pe aceea a copistului cronografului, aflată la f. 339': "Aciastă carte o am scris eu, Gavril diacul, sin (lui diacul) ot tîrgu[l] laș[i] (Focșiani), în dzilili préluminatului și înălțatului nostru domnu și oblauditoriu Țării Moldovii, Mărie Sa Ion Grigorie Ghica v[oe]v[od]a, la vălet 7240 (1731—1732), cînd era dumnealui Neculai vel căpitan di greceni în Moldova" (cuvintele pe care le-am așezat între paranteze rotunde au fost scrise de o altă mîină, cu cerneală de culoare mai deschisă, peste cele ale lui Gavril diacul, rămase totuși descifrabile).

7. Din toate datele menționate pînă aici, ca și din informațiile conținute în numeroasele însemnări din manuscris, rezultă, în esență, următoarele:

— ms. rom. 3456 BAR este un miscelaneu scris de doi copişti, ambii moldoveni; primul, diacul Gavril, a copiat, de fapt, aproape întregul manuscris (ff. 1—372), în 1731—1732; al doilea, Costachi Năsta[c], a copiat numai scurtul fragment de Halima de la sfîrșit (ff. 373'—380^v), în anul 1815; acest al doilea copist a fost și unul dintre proprietarii manuscrisului, pe care, după cum ne înștiințează însemnarea sa din 30 noiembrie 1813, l-a primit de la tatăl său, Ștefan Năstac, "biv vel căpitan" de Iași (a se vedea f. nenum. l');

— cel dintîi proprietar al manuscrisului a fost "vel căpitanul" Neculai, pentru care Gavril diacul l-a copiat în 1731—1732 (f. 339'); acesta a consemnat nașterea a doi copii ai săi, la 21 noiembrie 1733, respectiv la 7 iulie 1735, la București, în zilele domnitorului Grigore Ghica (f. 371'), pe care, în calitatea sa de căpetenie a gărzii domnești, îl însoțise la trecerea, în 1733, pe tronul Țării Românești, aici "vel căpitanul" devenind "polcovnic"; la revenirea, în 1735, a lui Grigore Ghica pe tronul Moldovei s-a întors și Neculai, din nou "vel căpitan", după cum o atestă însemnările sale din 21 noiembrie 1736 (f. 372') și 31 iulie 1739 (f. 371'); din ultima reiese că la data respectivă acesta se afla în casa unui fin al său din Sărățini (actualul Sărățeni,

jud. Vaslui); este posibil ca manuscrisul să fi aparținut apoi lui Co[nstan]din Grece[anu] stol[nic], semnat la 3 decembrie 1763 (ff. 317'—318'); în mod cert a aparținut ulterior lui Ștefan Năstac, "vel căpitan" de Iași, care, conform însemnării din 30 noiembrie 1813 (v. mai sus), l-a dăruit fiului său, Costachi Năstac; un alt proprietar a fost logofătul lancu Athanasiu, care a consemnat nașterea fiului său, Fotachi, la 3 august 1823 (f. 382^v), precum și cutremurul de pământ din 14 noiembrie 1829 (f. 382^v); la 21 februarie 1831 manuscrisul se afla în posesia lui Niță (Ioniță) Popovici, care-l primise de la logofătul lancu (Athanasiu; f. 1^v); ulterior a ajuns în proprietatea arhimandritului Melchisedec Ștefănescu, rector al Seminarului de la Huși între 1856—1861, care, în perioada respectivă, l-a depus în Biblioteca Seminarului (ff. 1^v, 6^v); de acolo a trecut la Muzeul Național de Antichități, iar la 4 noiembrie 1909 a intrat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române (a se vedea însemnarea de pe interiorul copertei anterioare);

— copia cronografului din acest manuscris, realizată în 1731—1732, la cererea unui demnitar din anturajul domnitorului Moldovei, cel mai probabil direct după autograful traducerii lui Dosoftei, pare a fi fost efectuată chiar în orașul Iași; ulterior, ea a circulat în Moldova, în general nu prea departe de Iași, cu excepția perioadei 1733—1735, când, împreună cu proprietarul de atunci, a ajuns la București; fonetisme regionale ca *esti*, *mé*, *Eș*, *carti*, *bisărică*, *ari* (=are), *huet*, *foarti*, *dzilili*, *țării*, *sali*, *casili* etc., înregistrate în numeroasele însemnări din manuscris, sugerează o anumită arie de circulație, confirmată de numele localităților menționate în unele din aceste însemnări (Iași, Sărățeni — Vaslui, Heleșteni, Hilița — Iași, Focșani, Huși etc.).

8. Meritul de a fi stabilit că în ms. rom. 3456 BAR se află o traducere după cronograful lui Matei Kigalas din Cipru, adică după *Νέα συνοψισ διαγορον ιστοριων ...* (Nouă adunare de diferite istorii ...), tipărit la Veneția în 1650, revine, cum spuneam, lui Al. Elian. Pentru a vedea, în mare,

în ce măsură versiunea românească a lui Dosoftei urmează originalul grecesc, am întreprins o sumară cercetare paralelă a conținutului celor două texte, luând ca bază ediția venețiană din 1650 a scrierii lui Kigalas aflată în chiar exemplarul care a aparținut autorului *Psaltirii în versuri* și care, legat în același volum cu o ediție Simeon Metafrastul (Veneția, 1663), utilizată la traducerea *Vieții și petrecerii sfinților*, se păstrează tot la Biblioteca Academiei Române.

Am observat mai întâi faptul că în textul românesc apar mai multe capitole inexistente în originalul grecesc: *Sămnam din glavele Bibliei, din Ghenesis* (23^v), *Din carté Ishod* (31^v), *Pentru mielul Paștilor cum s-a mînca și cu singile unge ușorii și pragul de sus. Și pentru moarte* (41^v), *Să cîntăm D[o]mnului ci s-au proslăvit* (Dosoftei adaugă: "Tipărită-i în Parimii la Paști", 46^v), *Paștile legii vechi* (68^v), *Letopisățul pentru împărăție romanilor și pentru Enlia vovod ci-au mărs la Italiia* (aici avem în vedere numai conținutul anunțat în partea a doua a titlului; 72^v), *Stătu împărat fiu-său Ascanie* (73^v), *Împărat Albas, fiul lui Ascanie* (73^v), *Să-ncepem împărăție Rîmului: Romos și Romilos, fraț[i] născuț[i] gemene* (Dosoftei adaugă: "Mai pre largu am aflat"; 73^v), *Stătu Ascanie și Amulie* (74^v), *Constantin împărat* (aici este vorba doar de titlul capitolului care nu apare în original; 293^v), *Din letopiseșul părintelui Nectarie, patriarhul de Ierusalim, pre scurt povestea de nașterea și viața lui Mahmet* (333^v). La lista sultanilor turci, care în original se încheie cu numărul 12 din ms. rom. 3456, *Sultan Murat, fratele lui sultan Osman, la 1624 ș-au domnit 17 ani*, se adaugă numerele 13, *Sultan Ibrahim, frate-său, și 14, Sultan Meemet, hiiu-său, din 1648 pînă astădzi, la 1685, mai, 14* (339^v); două observații ar fi de făcut aici: *pînă astădzi, la 1685, mai, 14* reprezintă fără doar și poate o adăugire a lui Dosoftei, căci sultanul Mahomet IV (1642—1692) a domnit între anii 1648—1687; în ediția venețiană tipărită în 1650 nu figurează numele celor doi sultani.

În versiunea românească apar și alte capitole inexistente în originalul grecesc, capitole ce sînt plasate la sfîrșit, după însemnarea copistului Gavril diacul (f. 339'), fapt care ar putea demonstra că erau considerate un fel de anexe ale cronografului propriu-zis: **Cele șapte soboare icumenicești** (339'), **Pentru s[fi]nt[e]le icoani** (334'), **A fericitului Ioan Damaschin izdanie adeverită a pravoslavnică (sic) credință ...** (358').

Este de observat, pe de altă parte, că din cronograful aflat în ms. 3456 lipsesc multe din capitolele existente în ediția venețiană, așa cum ar fi cele despre Ptolemeu, despre războiul troian, despre domnia împăratului Constantin Paleologul și încă destule altele, situate mai ales înainte de începutul istoriei romane.

Revenind la chestiunea capitolelor existente în textul românesc, dar inexistente în originalul grecesc, se cuvine a fi menționat faptul că unele dintre aceste capitole apar și într-un alt cronograf românesc, așa-numitul *Cronograf Danovici*, la baza căruia a stat atît menționata cronică a lui Matei Kigalas, cît și mult mai populara printre greci cronică a mitropolitului Dorothei al Monemvasiei, βιβλίον ιστορικόν ... (Carte istorică ...), apărută în editio princeps tot la Veneția, în 1631, și reeditată apoi într-un număr impresionant de ediții³⁰; traducerea românească a acestui cronograf a fost atribuită pentru prima dată de N. A. Ursu tot mitropolitului Dosoftei (v. mai sus); se află în această situație capitolele **Pentru luciafărul** (7'), **Pentru raiul și celor (sic) 4 părao** (17'), **Pentru mielul Paștilor ...** (41'), **Cele șapte soboare icumenicești** (339'), **Pentru s[fi]nt[e]le icoani ...** (344').

9. Rezultă, așadar, din cele de mai sus că traducerea lui Dosoftei păstrată în copia din ms. rom. 3456 BAR urmează cu mai multă fidelitate originalul grecesc numai în partea privitoare la istoria romană și bizantină (și aici există unele deosebiri, adăugiri sau omisiuni, însă puține, de mici dimensiuni, în general neimportante); în rest, se constată însă deosebiri mari față de original: numeroase

omisiuni, comprimări, adaosuri din **Biblie**, din **Parimii** etc.

Se observă de asemenea existența unor legături certe din punctul de vedere al conținutului între traducerea din ms. 3456 și aceea din așa-numitul "Cronograf Danovici", ceea ce ar putea însemna un punct de sprijin în favoarea ipotezei că Dosoftei le-ar fi realizat pe amîndouă, dovedind în orice caz că atunci cînd traducea după Matei Kigalas avea în față și așa-numitul "Cronograf Danovici". Chiar dacă rezumativă, noua traducere face pe alocuri dovada unei etape superioare de informare: Dosoftei însuși o mărturisește de altfel atunci cînd, lîngă titlul unui capitol de la începutul istoriei romane, adaugă acea precizare "Mai pre largu am aflat" (v. mai sus). Atitudinea față de unii termeni din originalul grecesc este și ea diferită, traducerea păstrată în copia lui Gavril diacul dovedindu-se mai receptivă față de asemenea termeni, mai apropiată, într-un raport mai direct cu textul ediției venețiene. Iată cîteva exemple în acest sens: titlul din original 'Αρχη της δημοκρατειας της Ρωμης (p. 158), redat în așa-numitul "Cronograf Danovici" prin **Începătura pentru cum au ținut rimlenii Rimul făr[ă] împărați** (ms. rom. 3517 BAR, 135'), devine în ms. 3456 **Începătura democrației Rimului, adecă stăpinirea cu toții, prințipatus populi** (76') (diferența dintre cele două modalități de redare este clară și în același timp semnificativă: o soluție simplă, populară, în primul caz, dar una doctă, savantă, în cel de-al doilea, cu preluarea termenului grecesc, cu explicarea sa printr-o reușită sintagmă românească și în plus chiar cu traducerea sa latină, sub o formă în care fonetismul ζ de la **prințipatus** amintește de școala polonă din tinerețe); titlul Βασιλεια Λεοντος τῷ Μακελλῆ (p. 286), redat prin **Împărăția lui Leon Mesărciul** (ms. 3517, 260'), devine **Împărăția lui Leon Makellin** (ms. 3456, 178') (porecla dată împăratului bizantin Leon cel Mare (457—474) și este tradus în primul caz prin **mesărciu** "măcelar", un regionalism utilizat în secolul al XVII-lea mai cu seamă în Moldova, în schimb este preluat ca atare din

originalul grec în cel de-al doilea și ajuns în copia din 1731—1732 sub o formă care amintește atât de grecescul bizantin μακελλησ, cât și de grecescul bizantin μακελλον, provenit din lat. **macellum**); titlul Βασιλεια Ιουστινιανου τ' Ρινοτμητου (p. 305) este redat mai întâi prin **Împărăția lui Iusti[ni]an cel însămnat la nasu** (ms. 3517, 316'), iar apoi prin **Împărăție lui Iustinian Rinotmitul** (ms. 3456, 210'; este vorba de împăratul bizantin Iustinian II, 685—695, 705—711); în schimb, titlul Βασιλεια Λεωντος τ' Σοφου (p. 374), tradus în așa-numitul "Cronograf Danovici" prin **Împărăția lui Leon Preamundru** (ms. 3517, 418r; în unele copii de mai târziu hibridul slavo-român **preamundru** s-a românizat și a devenit **preamîndru** (v., de exemplu, ms. rom 108 BAR, 12), ajungând să aibă astfel un sens, dar nu pe acela din original), devine **Împărăție lui Leon Înteleptul** (ms. 3456, 276'), de astă dată cu traducerea, firește corectă, a termenului grecesc; termenul Βενετικα (p. 405), redat prin **venețean** (ms. 3517, 459'), devine apoi **vinitic** (ms. 3456, 307'), etc.

10. În afara adăugirilor față de textul originalului grec, explicabile ca urmare a utilizării de către traducătorul român și a altor surse, în versiunea din ms. 3456 BAR pot fi detectate numeroase și variate adnotări, aparținând în mod indiscutabil mitropolitului Dosoftei. Importanța lor este de netăgăduit. Spațiul nu ne va permite însă a ne ocupa aici de toate. Le vom aminti deci pe cele mai importante, clasificate după conținut și reproduse, fie într-un context mai larg, fie separat, după cum situația concretă o va cere (utilizînd, în prima variantă, paranteze rotunde spre a le delimita). Intercalate în text sau scrise marginal, adnotările respective pot însemna:

— explicarea unor termeni preluați din original, a unor realități istorice sau unele precizări la text: **preste puțin timp răpăosă bl[a]goslovitul acesta și bun împărat Iustin Coropalat și s-au îngropat întru Iroul lui Iustinian cu cinste (Iroon (sic) ugo heroum, mormînt ci-s faci a om**

mari) (194'); **secund stratilat (cumu-i pre la noi hatman sau voevod)** (154'); **protospathariu (spatar mare)** (272'); **la 22 di ani a împărăția (sic) sa (a lui Constantin cel Mare — D.M.) s-au oștit cu puteri mare di greli oști la limbile ce să cheamă ghermani și sarmate și gothi (adec nemții, leși, anglii)** (117'); **din slavini (sic) sint rusii, muscarii, căzaccii, cînd era păgîni** (202'); **romanii sint grecii (după legenda lui Aeneas — D.M.) ori pentru Rîmul, ori pentru Romania, ceia lature cu Machedoniia (Imperiul Bizantin — D.M.) și grăesc rumânești. Tarigradul încă-i Rîmul cel nou și țarigradenii romani** (211'); **tîmpla, care în Moldova să cheamă catapiteasmă** (307');

— trimeri la alte lucrări care reprezintă cel mai adesea traduceri ale lui Dosoftei: **atuncea cîntă Moisi și fii[i] lui Izrail cîntecul acesta lui Dumn[e]dzău și dzisără grăind: să cîntăm D[om]nului slăvit ci s-au proslăvit (tipărită-i în Parimii la Paște)** (46'); **pre s[fi]nt[u]l Ioan au scris cu viclesug la amira, domnul di Damasc și i-au tăietu-i mina cea dreaptă (dec[embrie] 4 la Prologariu)** (228'); **prin mijlocul s[fi]nților m[u]cin[i]ci s-au arătat putere lui D[um]n[e]dzău, prin minuni ci-au făcut cu dinșii, băgîndu-i în focuri și în rôte cu scripeți, în cuțite și-n lănci și cu necări în mare și din tôte ieșe sănătoși, precum să vedi la Prológe și la istoriile lor** (98');

— cugetări și aprecieri personale: **între direptate și între obicei iaste mare diferenția și dessămănaré, drept ce că direptate și ade-vărătate o cerem cu dédinsul și abie di o găsim, iar obiceiul, hie bun, hie rău, déca să apucă și să rădăcinează, toț[i] îl țin și-l fac** (22°); **Dé-cii împărăție Romei uneori era desfătată în bini, iară aorea ticălușită de împărății, că era uniori împărăț[i] buni, cu frica lui D[um]n[e]dzău, înțelepți, uniori nebuni și răi și stricători de rîsîpié visteriul împărăției, alteori idoloslujebnici și vrăjmași creștinilor. Și Rîmul era cinstit și vestit în tótă lumea și de numele romanilor să încresta tôte**

neamuri[le] și limbile și toți da
dajde la scaunul Rîmului. Dară róta
prăvălindu-să a nărocului, din de-
părtare lui D[um]n[e]dzău, pen-tru
păcatele noastre, au sosît împă-răție
Rîmului la spurcatul și fără legi
Dioclitian (97^v); Aciasta vădzind
țarigrădénii, dzisără cel cuvînt:
Dumn[e]dzău cînd dă, n-are pizma
puteri, / lar cînd nu dă, truda iaste-n
scăderi (323^v, la capitolul despre
căderea Constantinopolului);

— exprimarea sentimentelor
față de turci: **socotești cîtu-i de
demult de cînd sarachinii să lățasc
ca spinii de-mpresură creștinii. Că
sarachinii sînt turcii** (286^v); **De cînd
șin turcii** (Constantinopolul — D.M.)
236 de ai sint acmu, în 7197, iun[ie]
16, în Strii am scris. Din Mahmet
pîn-în Mahmet și Suliiman, ucigă-i
s[fi]nta cruce! (323^v, marginal, la
sfîrșitul capitolului despre căderea
Constantinopolului);

— accente polemice îndreptate
împotriva împăraților bizantini icono-
claști, calvinilor și luteranilor, de felul
celor pe care le regăsim, într-o expresie
globală și ceva mai puțin virulentă,
în **Viața și petrecerea sfinților**³¹:
**Aici să zărești bucurie lui Crusie
iconoborețului** (Martin Crusius,
autorul **Turcograeciei** — D.M.; 313^v,
în cuprinsul capitolului despre împă-
ratul bizantin Manuel II Paleologul,
1391—1425); **mă mer di calvin și de
liuter cum nu ș-au învățat pre
calvinii și pre liuterii lor și la famici
și spurcări aselghicești** (indecente
— D.M.) **precum i-au învățat alalte
păgînăciuni acestui spurcat di
cufurî, Copronim Constantin, că cu
acesta Constantin împărat să laudă
calvinii c-au strîns săbor di la Asiia
și di la Greție de-au tocmit legea
care o țin calvinii, cum scrie la Cati-
hizmușul lor. Că nu ne-au lăsat nici
una niocărită: icónele, móștîli
s[fi]nților, ruga lor și ruga pr[e]ci-
[s]tîii, s[fi]nta cruce, s[fi]nta litur-
ghie, postul, călugăria, ruga bise-
ricii și alalte s[fi]nte taine tóte. Să
li plătească Dumn[e]dzău cu Cati-
hizmușul lor și să li facă partea
cu acel Constantin împărat, cu care
or să amăgească proștii** (230^{vv}; cum

se vede, Dosoftei era aprig la mînie
nu glumă atunci cînd se punea
problema de a apăra ortodoxia:
împăratul bizantin Constantin V, 741—
775, este numit și **copronim** (< gr.
κοπρωνιμος), cu epitetul luat din
originalul grec, dar (pentru a fi mai clar)
și **cufurî**, cu traducerea românească
a epitetului respectiv și pe deasupra
și **spurcat**; de notat aici și cunoaș-
terea “Catihizmușului” și reacția în
același spirit cu a înaintașului și
mentorului său, mitropolitul Varlaam,
autorul celebrului **Răspuns împotriva
catihizmușului calvinesc**, din anul
1645); **bl[a]gocistivii mulțamie lui
Dumn[e]dzău și lăuda pre împă-
raț[i]** (crepe calvinii! 238^v; împărații
erau Constantin VI, 780—797, și
împărăteasa Irina, mama sa, 797 —
802); **și așé s-au concenit rodul
Copronimului (cufurîtului, fie-le în
obraz calvinilor!)** (242^v; o nouă
utilizare repetată, în limbi diferite, a
epitetului dat lui Constantin V, urmată
de o invectivă cam prea ascuțită totuși
pentru un ierarh)³²;

— informații, mărturii de istorie
românească, de geografie românească
sau chiar universală și o relatare
de călătorie: **împărați Sesostres 22
di ani și supusă toate limbile, asirii,
haldei[i] și persi[i], pînă la Vavilon
și Asie și Evropa și Musie (sic),
Schitie, pi undi-i Moldova și Ardea-
lul și Țara Românească** (16^v); **Acest
Traian au risîpit pre dați ș-au așed-
zat-o** (Dacia — D.M.) **cu rîmleni** (92^v);
Acesta împărat (Severus — D.M.)
mult s-au nevoit cu războaiele;
**poate hi acesta să fie făcut Turnul
Săverinului în Țara Muntenească și
podul, că i să văd pragurile la apa
Dunării ... Unii dzic că podul iasti
di Traian făcut, cînd au vînit asupra
lui Decheval, craiul daților** (93^v);
Musie, Misie (Moesia — D.M.) **dzic
să fie pre unde-i Moldova și Țara
Muntenească** (97^v); **Misiia** (pre
unde-i Moldova și Ugrovlahia) ... (alții
dzic **Missa** (sic) **esti Dobrogea, iar
nu Moldova, din ceia parte de Dună-
re, Dobrogea, iar nu și pe dincoaci**
(147^v); **Trăit-au marele Hrisostom,
s[fi]nt[u]l Ioan Zlatust, 64 de ani
ș-au patrierșit numai 6 ani. De s[fi]n-**

t[e]le lui moștii este o bucată ferecată cu argint în s[fi]nta Mănăstire Pobrata și un felon al s[fi]nții salli di simă, cu cruci piste tot cusut, la s[fi]nta Episcopie Romanul. Iastfi făcut cu hlamida de îmbăierat; de Alexandru Vodă cel Bătrîn (Alexandru cel Bun — D.M.) adus din Țarigrad³³ care au adus multe trebi a bisericii, luind tot ustavul creștinesc de la greci. Era patriarh Iósaf, de-au făcut și aiarul (sic) mitropoliei (159'); și nu multă vreme trecînd, să pristăvi împăratul Vasilie Machedon (Vasile I Macedoneanul, 867—886, D. M.), împărățind 19 ani. Atîta au împărățit și Vasile Vod[ă] în Țara Moldovii, Dumn[e]dzău să-l pomenească, tatăl lui Ion Vod[ă] și Ștefăniță Vod[ă], doamnei Roxandei și a doamnei Mariei, dómnei cneadzului Radzivin (sic; 276'; Dosoftei pomenește cu pioșenie numele lui Vasile Lupu, la încheierea domniei căruia părăsea scaunul mitropolitan cel care fusese pentru domnitor un sfetnic, iar pentru el însuși, pe-atunci tînăr ierodiacon, un mentor, mitropolitul Varlaam); Fiind în Țar[i]grad împărat romanilor Manuil Paleolog, la 6900, în Moldova era Roman Vod[ă]; am cetit uricul lui scris așe Великии самодръжавнии господин Иоан Роман Воевод обладаещѣм Землеж Молдавскож от планини до Мора (de fapt: Великии самодръжавнии м[и]-л[о]сти б[о]жи г[о]споди)нь la Романъ Воєвода обладає Землею Молдавською от[ъ] планины до мора³⁴ și la [s]firșitul uricului scrie văleatul așe шестоти саштноѣ деват сотное и спълно³⁵ (de fapt: шесто тисачное полно ф сотъ — D. M.). Acesta-i tatăl lui Alexandru Vodă cel Bătrîn ce-au făcut Bistrița și Rădăuții episcopie și Moldovița ș-alte multe; maică-sa o cheamă Anastasiia; acesta-i Alexandru, tată lui Ștefan Vod[ă] celui Bun ci s-au bătut cu sultan Baiazit. Deci la Roman Vod[ă] au fost văleatul așe, c-am cetit în uric, în Pobrata, 6900, tocmai pre o vreme cu văleatul lui

Manuil Paleolog, ce scrie Crusie scriindu-ș[i] Turcogreția, cum mai sus dzisăm (mai sus, în titlul capitolului Pentru prada Țarigradului, cînd dobîndiră turcii, scrisă-i de Martin Crusie în carté Turcogreției. Era di la H[risto]s 1392, f. 321^{r-v}; unele din greșelile semnalate în pasajele citate după uricul lui Roman — Vodă emis la Roman la 30 martie 1392 s-ar putea datora chiar lui Dosoftei, dovedind că acesta cita, de fapt, din memorie, altele (a se vedea, de pildă, redarea anului 6900) aparțin, desigur, copistului; "sultan Baiazit" nu poate fi decît Baiazid II (1481—1512), adversarul lui Ștefan cel Mare în luptele de la Chilia și Cetatea Albă din vara anului 1484; menționarea faptului că uricul din 1392 a fost citit la Pobrata vine să sprijine ideea paternității lui Dosoftei, în timp ce erorile și scăpările îndreptătesc presupunerea că adnotarea a fost scrisă în exil³⁶; **Era atunci** (în 1428—1429, D.M.) **în Moldova Alixandru Vod[ă] cel Bătrîn, fiul lui Roman Vodă. Era mitropolit Macarie, cum scrie în s(fi)nt(u)l aer a s(fi)nteii Mitropolii de Suceavă, cusut cu sirmă, cu slove grecești, făcut în Țar(i)grad, așe ...³⁷; **Văzut-am la Kiev, în Sfînta Sofie și în Pecerska nu numai păreții oltarelor, ce și pre gios, tot pardosul bisăricii pardosit cu țincuş[i], păreții cu chipuri de s[fi]nți** (113'; informația conținută în această adnotare oferă un nou argument în favoarea paternității lui Dosoftei; o relatare mai amplă despre călătoria la Kiev se află în **Viața și petrecerea sfinților**³⁸; călătoria a avut loc, conform unei alte însemnări a autorului **Psaltirii în versuri**, în luna martie 1684)³⁹;**

— informații care ajută la datarea traducerii cronografului: **Vă leat 7197, într-acest an trecut-au ani 996** (215'; deoarece se pornește de la anul 693 (copiat eronat 793), leat 7197 înseamnă 1688 —1689; este vorba deci de o adnotare făcută în exilul de la Strii); **De cînd țin turcii** (Constantinopolul — D.M.) **236 de ani sînt acmu, în 7197, iun[ie] 16, în Strii am scris ...** (323'); **14 Sultan Meemet, hiiu-său** (al lui sultan Ibra-

im, D.M.) **din 1648 pînă astăzi, la 1685, mai 14** (339'). Adăugată celorlalte informații, aceea din însemnarea de la Strij din 16 iunie 1689 aduce, cum a observat încă Al. Elian (v. mai sus), un argument hotărîtor în favoarea paternității lui Dosoftei. Două din însemnările pe care le-am reprodus aici datează din perioada exilului dintre 1686—1693, în timp ce a treia ne întoarce la 14 mai 1685, cînd mitropolitul Dosoftei se afla încă în Moldova și nici nu putea bănuși măcar că, un an și patru luni mai tîrziu, avea să se înstrăineze, și încă pentru tot restul vieții. Dar dacă datele 1685 și 14 mai 1685 apar chiar în text, aducînd astfel firul istoriei pînă în actualitatea imediată față de momentul redactării versiunii românești a cronografului, data de 16 iunie 1689 și anul 1689 apar în adnotări marginale, scrise cu altă culoare. Încadrate în chenare, aceste amănunte vin să indice o dată în plus că reprezintă adăugiri ulterioare. Că în manuscrisul autograf al lui Dosoftei lucrurile vor fi stat altfel, nu avem motive să credem; dimpotrivă, este cu mult mai verosimil că cel care a copiat a căutat să respecte și în această privință, deloc neglijabilă, originalul. În chestiunea datării nu trebuie uitate, desigur, nici informațiile ce se pot desprinde din titlul cronografului: ... **anul ci-i 7194, în dzilili bl[a]gocistivului nostru domnu Ioan Constantin Voevod și de Dum-n[e]dzău dăruî[ti] ai săi fii, Ioan Antohie și Ioan Dimitrie voevod, cîndu în mare greu petreceam țările de nepăci** înseamnă septembrie 1685 — ante septembrie 1686, cînd, după eșuata campanie polonă în Moldova, Dosoftei și-a părăsit țara cu oastea în retragere a regelui Ioan III Sobieski; perioada indicată în titlu este ulterioară datei de 14 mai 1685 de la sfîrșitul listei sultanilor turci, de fapt de la sfîrșitul cronografului propriu-zis, ceea ce dovedește că titlul a fost adăugat sau modificat mai tîrziu.

11. Din datele examinate pînă acum rezultă:

— Dosoftei a tradus cronograful

în Moldova, înainte de 14 mai 1685, dată aflată la sfîrșitul narațiunii istorice; ulterior, pînă la plecarea în Polonia, în septembrie 1686, a mai făcut unele revizuri și mici adăugiri;

— textele aflate după pagina conținînd data de 14 mai 1685, deci după f. 339', dar înainte de f. 365', unde începe traducerea **Prologului** dramei **Erophili**, toate cu conținut religios, pot fi localizate în Moldova, în Moldova și Polonia sau în Polonia, este greu de precizat, unele dintre aceste texte reprezintă anexe obișnuite la cronografele de așa-numitul "tip Danovici" (cel despre sinodurile ecumenice și cel despre icoane);

— în Polonia, la Strij (acum Stryj, în Ucraina, reg. Lvov), a adăugat în mod cert cele două adnotări datate 1689 și, cu o mare probabilitate, unele din cele nedatate (despre uricul lui Roman-Vodă din 1392, despre felonul și moaștele lui Ioan Gură de Aur, despre Ștefan cel Mare, Alexandru cel Bun, Vasile Lupu, despre turci, despre calvini și luterani etc.);

— deci, la plecarea sa în exil, în septembrie 1686, mitropolitul Dosoftei a luat, între altele, și un manuscris care conținea în mod sigur textul versiunii românești prescurtată a cronografului lui Matei Kigalas, cu unele adăugiri după așa-numitul "Cronograf Danovici"; este posibil ca manuscrisul să fi conținut și alte texte dintre cele ajunse pînă astăzi prin copia din 1731—1732; cert este faptul că în Polonia Dosoftei a făcut mai multe adnotări pe acel manuscris.

12. Datele trecute în revistă în paginile din urmă au venit să confirme și să susțină cu noi argumente ideea paternității mitropolitului Dosoftei al Moldovei asupra cronografului și în general a textelor copiate la 1731—1732 cuprinse în ms. rom. 3456 BAR. Acestor argumente li s-au alăturat cele obținute printr-o cercetare amănunțită a limbii acelor texte în urma căreia am observat, pe de o parte, că cele mai multe dintre elementele fonetice și morfo-sintactice înregistrate acolo se regăsesc în scrierile cu paternitate sigură ale autorului **Psaltirii în versuri**, iar pe de alta, că

În plan lexical, există un număr de termeni care, în epoca respectivă sau chiar în general, nu au mai putut fi atestați decât la Dosoftei (a se vedea, spre exemplu, numai două dintre multele și ingenioasele derivate ale acestui mare creator de limbă românească: **nelutătăcie** "caracter nepămîntesc, imaterial" (< **lut** < lat. **lutum**), ms. 3456', 356' cu forma intermediară **nelutatec**, notată în **Parimii**, II, 92' și **strălucoare** "strălucire" (< **lucoare** "lumină" < lat. **lucorem**, ac. de la **lucor**, -is), ms. 3456, 185', 318', derivat atestat ca atare și în **Psaltirea în versuri**, **Liturghier**, **Molitvenic**, **Viața și petrecerea sfinților**⁴⁰. A devenit astfel, sperăm, cu mult mai limpede faptul că traducerea cronografului, mai precis un amestec de traducere, prelucrare și adaosuri originale, în care numai partea de istorie romană și bizantină mai poate fi urmărită de la un cap la altul în originalul grecesc al lui Matei Kigalas, aparține mitropolitului Dosoftei al Moldovei. Trimiterile la **Parimii**, la **Viața și petrecerea sfinților**, reproducerea celor două pasaje din uricul din 1392 al lui Roman-Vodă, aflat pe atunci la Mănăstirea Probota, reproducerea inscripției grecești de pe aerul din vremea lui Alexandru cel Bun, care în 1686 a luat drumul Poloniei o dată cu Dosoftei, menționarea felonului de la Episcopia Romanului, al cărei scaun Dosoftei l-a ocupat în perioada 1659 (1660) — 1671, mărturia prezenței la Kiev, la Sfânta Sofia și Lavra Pecerska, comentariile polemice anticalvine, explicarea unor cuvinte străine mai vechi sau mai noi prin termeni denumind realități locale contemporane cu traducătorul reprezentă, alături de numeroase argumente lingvistice, probe în favoarea acestei paternități.

13. Traducerea cronografului lui Matei Kigalas, aceea a cronografului lui Dorotei al Monemvasiei, ale cărei prime copii datează, în ordinea vechimii, din 1684 și 1687⁴¹, ca și alte traduceri românești din ultimele decenii ale sec. al XVII-lea, arată o modificare spectaculoasă și decisivă a influenței culturale, avînd ca rezultat, între

altele, faptul că numeroasele neologisme greco-latine, unele surprinzător de moderne, care vin acum să îmbogățească și să lărgescă orizontul spiritual al limbii române, nu mai ajung aici prin filieră slavă, ci direct din grecește sau prin filieră grecească⁴².

Circulația acestor traduceri, dintre care multe realizate în Moldova (a se vedea, spre exemplu, în afara cazului discutat mai sus, traducerea așa-numitului "Cronograf Danovici", reluată în zeci de copii manuscrise, moldovenești, muntenești sau transilvănene, pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea⁴³, sau aceea a **Vechiului Testament**, datorată lui Nicolae Milescu, reluată în **Biblia** de la București din 1688, ca și în copii manuscrise⁴⁴), în toate provinciile românești a contribuit nu numai la cunoașterea și răspîndirea acelor neologisme, dar și la remarcabila unitate a limbii române. A fost acesta numai unul dintre numeroasele elemente care, timp de secole și indiferent de vremuri, au făcut ca această realitate să ajungă a fi într-atît de clară și de evidentă, încît punerea tocmai a ei sub semnul întrebării să nu poată fi percepută altfel decât ca o probă de necunoaștere, de interes politic ori de servilism, de oportunism sau de alte asemenea.

NOTE

¹ **Viața și scrierile lui Grigore Țamblac** // "Analele Academiei Române", Seria II, tom VI, secția II, București, 1884, p. 45.

² **Ibidem**.

³ Bobulescu, C., **Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun** // "Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău", vol XXIV, Chișinău, 1934, p. 65 (nota 2).

⁴ **Ibidem**, p. 65 (nota 3).

⁵ **Ibidem**, p. 69.

⁶ Elian, Al., **Dosoftei, poet laic** // "Contemporanul", nr 21 (1076), 26 mai 1967, p. 3.

⁷ Operă dramatică definită de Börje Knöss drept "un pathétique drame d'amour, tendre et cruel à la fois, dont le

sujet offre des analogies avec celui de quelques tragédies italiennes" (*L'histoire de la littérature néo-grecque*, Upsala, 1962, p. 237).

⁸ Păstrat la mănăstirea Putna într-un manuscris autograf, datat 1 ianuarie 1690, lipit pe două foi (una originală, alta intercalată) de la începutul unui exemplar al *Bibliei* de la 1688, trimis în dar lui Dosoftei, aflat în exil în Polonia, de către domnitorul Constantin Brîncoveanu, cu următoarea dedicație notată pe foaia de titlu: "Dăruitu-s-au această sfință Biblie de Măria sa Ioan Constandin al doilea B[asara]b voevod, domnul și oblăduitorul Țării Muntenestei, sfinții[i] sale părintelui chyr Dosoftei, mitropolit Țării Moldovei"⁹.

⁹ Mircea, I. R., **Dosoftei, un raport al istoriei Moldovei** // "Manuscriptum", VII (1976), nr. 1(22), p. 37—46; Dosoftei, **Opere**, (1), Ediție critică de N. A. Ursu, B., 1978, p. 4—9, 392—399.

¹⁰ Cernovodeanu, P., **Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles** // "Revue roumaine d'histoire", tome IX, 1970, nr. 4, p. 688—689.

¹¹ Mircea, I. R., **Mitropolitul Dosoftei, istoric al românilor** // "Magazin istoric", anul IX, nr. 8 (101), august 1975, p. 46—47.

¹² Mitropolitul Dosoftei, aflându-se la Strij, nu numai că a cunoscut, dar a și dat o traducere doctă și a prelucrat unele părți din **Cronograful** lui Matei Kigalas, cu episoade din istoria Moldovei și versuri originale (Vezi: N. Grigoraș, **Originea, formația și preocupările istorice ale mitropolitului Dosoftei** // "Revista de istorie", tom 27, 1974, nr. 10, p. 1495).

¹³ Ursu, N. A., **Dosoftei necunoscut** // "Cronica", XI, 1976, nr. 6, p. 4—9.

¹⁴ Dosoftei, **Opere**, 1, Ediție îngrijită de N. A. Ursu, București, 1978, p. 491.

¹⁵ *Ibidem*, p. 492.

¹⁶ *Ibidem*, p. 485.

¹⁷ Moldovanu, Dragoș, **Miscelanea philologica** // "Limba română", XXXIII, 1984, nr. 5, p. 417—420.

¹⁸ Mareș, Alexandru, **Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de al doilea exil polon** // "Limba română", XXXVI, 1987, nr. 5, p. 413—426; nr. 6, p. 515—523; XXXVII, 1988, nr. 1, p. 55—65; nr. 2, p. 135—

141.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 2, p. 140.

²⁰ *Ibidem*, nr. 6, p. 520; nr. 2, p. 136.

²¹ *Ibidem*, nr. 2, p. 136 (nota 212).

²² Pusă în umbră de traducerea Prologului tragediei **Erophili**, aflată în același manuscris, traducerea cronografului abia dacă a fost uneori menționată (vezi: G. Ivașcu, **Istoria literaturii române**, I, București, 1969, p. 241), iar alții nici măcar atît (vezi: **Istoria literaturii române**, I, ed. a II-a revăzută, București, 1970).

²³ Ștrempele, G., **Copiști de manuscrise românești pînă la 1800**, vol. I, București, 1959, p. 73.

²⁴ Cernovodeanu, P., **Op. cit.**, p. 688, nota 43.

²⁵ Moraru, Mihai, Velculescu, Cătălina, **Bibliografia analitică a literaturii române vechi**, vol. I, **Cărțile populare laice**, partea a II-a, București, 1978, p. 313—321.

²⁶ *Ibidem*, p. 319.

²⁷ Elian, Al., **Op. cit.**, p. 6; Dosoftei, **Op. cit.**, p. 377—380, 485—487.

²⁸ Elian, Al., **Op. cit.**, p. 3.

²⁹ D. Iohannis Naucleri praepositi Tubingen Chronica succintim comprae-hendentia res memorabiles saeculorum omnium ac gentium, ab initio mundi vic ad annum Christi nati MCCCC ..., Colonia, 1544; în acest exemplar se află nu numai desene, ci și adnotări ale lui Dosoftei, publicate de I. Bianu (vezi: I. Bianu, **Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei, mitropolitul Moldovei** // "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare", seria II, tomul XXXVI (1913—1914), București, 1915, p. 151—160).

³⁰ Se cunosc nu mai puțin de 21 de ediții, toate venețiene, apărute în perioada 1631—1818; 10 dintre aceste ediții sînt reprezentate prin exemplare păstrate în fondurile Bibliotecii Academiei Române, în timp ce în bibliotecă din Moscova și St. Petersburg, spre exemplu, au fost semnalate exemplare aparținînd unui număr de cinci ediții (vezi: Doru Mihăescu, **Observații asupra versiunilor românești ale cronografului lui Do[rotei] al Monemvasiei** // "Revista de istorie și teorie literară", anul XXXIX (1991), nr. 3—4, p. 260).

³¹ **De la 46 de împărăție pînă la 87 de împărăție, la Constantin Paleolog, cînd au luat turcii, 35 (împărați — n. n.) dentăi și 40 de-apoi au fost**

iconoboreș[i]. Dară acmu nu demult o sămănarî calvini și liuteri prin Ardeal și nemți. Doî feliuri de eretici, calvinii și liuteranii, precum fecerî, așe îș[i] și aflarî platî de la D[um]n[e]dzău ...".

³² Pentru mai multe amănunte în legătură cu polemica anticalvină promovată în Moldova de mitropolitul Varlaam, în preajma căruia s-a format și autorul unor astfel de comentarii, a se vedea: N. Ursu, **Debutul literar al lui Dosoftei** // "Limba română", XXVI (1977), nr. 6, p. 617—620.

³³ Atribuit prin tradiție Sfântului Ioan Gură de Aur, considerat a fi fost adus de la Constantinopol de Alexandru cel Bun, reprezentă, se pare, doar o broderie moldovenească din sec. XV—XVI (vezi: Preot Porcescu Scarlat, **Episcopia Romanului**, 1984, p. 363—365); oricum, mărturia lui Dosoftei rămîne printre cele mai vechi cunoscute, plasîndu-se în timp după aceea a lui Paul de Alep, din 1653.

³⁴ **Documenta Romaniae Historica**, A, Moldova, vol. I (1384—1448), București, 1975, p. 3.

³⁵ **Ibidem**, p. 3.

³⁶ Din însemnări ale sale, în latină, greacă, română, polonă, datate 14 septembrie 1649, aflate pe spatele unui document dat mănăstirii Pobrata (azi Probota) de Iancu-Vodă Sasul, la 15 mai 1581, se știe că Dosoftei era atunci ieromonah la acea mănăstire (vezi: B. P. Hasdeu, **Arhiva istorică a României**, anul 1, nr. 15, București, 20 noiembrie 1864, p. 118).

³⁷ A se vedea inscripția completă la C. Bobulescu, **op. cit.**, p. 71—72: καὶ Μαρινῆς τῶν ζῦσεβερ[ατοῦ], ceea ce, în esență, înseamnă că nu mai este menționată și Marina, fiica lui Alexandru cel Bun.

³⁸ F. 151^v—152^r, 9 iunie, respectiv f 38^r.

³⁹ Mareș, Alexandru, **op. cit.**, p. 425 (nota 76).

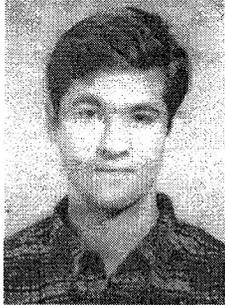
⁴⁰ **Ibidem**, p. 59—60.

⁴¹ În legătură cu aceea din 1687, cuprinzînd prima parte a textului, a se vedea: Mihăescu, Doru, **op. cit.**, iar în legătură cu aceea din 1684, conținînd-o pe cea de-a doua, a se vedea: Mihăescu, Doru, **La plus ancienne synthèse roumaine des chronographes néo-grecs vénitiens de XVII-e siècle** // "Revue des études sud-est européennes", XVIII (1980), nr. 3; XIX (1981), nr. 1, nr. 2, p. 355—367.

⁴² Am remarcat această rapidă și semnificativă mutație și în cazul neologismelor înregistrate în tipărituri apărute la București în perioada 1678—1693 (vezi: Doru, Mihăescu, **Neologismes et régionalismes nordiques dans les livres imprimés a Bucarest en 1678—1693** // "Revue roumaine de linguistique", tome XL (1995, n° 1—3, p. 75—78).

⁴³ Ultima și cea mai completă clasificare a acestor manuscrise provenind din toate provinciile românești este opera lui Paul Cernovodeanu (a se vedea: Paul Cernovodeanu, **Filiația cronografelor românești de tip Danovici** // "Biserica ortodoxă română", anul CV (1987), nr. 9—10, p. 180—196, anul CVI (1988), nr. 7—8, p. 116—129.

⁴⁴ Editarea textului **Bibliei** din 1688, însoțit de textele a două astfel de copii manuscrise, a dus pînă acum la apariția primelor trei părți, **Genesis**, **Exodus**, **Leviticus**, Iași, 1988—1993, realizată sub egida Universităților "Al. I. Cuza" din Iași și "Albert Ludwig" din Freiburg (Germania).

Viorel BOLDUMA
Universitatea Pedagogică
“Ion Creangă”,
Chișinău

RAPORTURILE MOLDOVEI CU FRĂȚIA ORTODOXĂ DIN LVOV ÎN PERIOADA DOMNIEI LUI IEREMIA MOVILĂ (1595-1600, 1600-1606)

Situația politică a pământurilor ucrainene în a doua jumătate a sec. al XVI-lea era complicată. În anul 1569 s-a semnat Unia de Lublin prin care Polonia se unea cu Lituania formînd statul Rzeczpospolita. Întinse teritoriile de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră locuite în majoritate de ucraineni și bieloruși ortodocși, care formaseră pînă atunci Marele Cnezat Lituanian, devin o parte componentă a noului stat¹. Biserica catolică și curentele protestante desfășoară o activitate intensă orientată spre consolidarea pozițiilor în noile regiuni ale regatului. Drept replică, în satele și orașele cu populație preponderent ortodoxă ia naștere o mișcare anticatolică și antiprotetantă. În acest sens se evidențiază regiunea de est, Galiția, în care ortodoxia avea rădăcini puternice. Aici, în 1539, se reînființase Episcopia Ortodoxă de la Lvov ca o continuare a celei de la Halici, cunoscută încă de la 1370. O formă eficientă a mișcării anticatolice și antiprotetante a ortodocșilor au fost Frățiile Ortodoxe, mai însemnată

dintre ele fiind cea din Lvov, care în 1586 capătă statutul de stavropighie, adică este pusă sub jurisdicția Patriarhiei de la Constantinopol².

Deoarece Lvovul se afla în imediată vecinătate cu Moldova ortodoxă, între aceasta și Frăția Ortodoxă s-au stabilit cele mai strînse relații. E cunoscut faptul că aceste raporturi au fost stabilite încă în perioada domniei lui Alexandru Lăpușneanu (1552-1561, 1564-1568).

Pînă la ora actuală rămîn aproape necunoscute raporturile Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov la hotarele sec. XVI-XVII, perioadă în care tronul Țării Moldovei a fost deținut de Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606).

Unele mențiuni despre problema în cauză se întîlnesc în istoriografia rusă. În lucrările lui S. Golubev³, A. Papkov⁴ ș.a. se conține o înaltă apreciere a ajutoarelor materiale acordate de către domnul Ieremia Movilă Frăției Ortodoxe din Lvov. În istoriografia română problema raporturilor dintre Țara Moldovei și Frăția Ortodoxă din Lvov este abordată tangențial în lucrările lui N. Iorga⁵, A. Golimaș⁶, A. Eșanu⁷. O descriere mai amplă a acestor legături se află în articolele semnate de P. P. Panaitescu⁸, I. Nistor⁹, Ionescu-Nișcov¹⁰ ș.a. În istoriografia ucraineană găsim unele mențiuni de ordin general în lucrarea lui I.D. Isaevici¹¹. Din păcate, raporturile Frăției Ortodoxe din Lvov cu Moldova sînt menționate doar la modul general. În lucrările citate mai sus nu avem altceva decît o simplă și sumară trecere în revistă a evenimentelor, fără a li se face analiza necesară.

În articolul de față vom încerca să determinăm cauzele și natura raporturilor domnilor Țării Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov de la finele sec. XVI—începutul sec. XVII.

După moartea lui Alexandru Lăpușneanu (martie 1568) intensitatea relațiilor Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov a slăbit. Din perioada cuprinsă între domnia lui Alexandru Lăpușneanu și cea a lui Ieremia Movilă se

cunosc doar câteva informații în acest sens. Cauzele sînt multiple: politica confesională a domnitorilor, religiozitatea lor, programul lor de protejare a ortodoxismului, frămîntările politice interne și externe. Aceste raporturi mai depindeau și de relațiile personale între regele Poloniei și domnitorii moldoveni.

La finele secolului al XVI-lea Frăția Ortodoxă din Lvov trecea printr-o perioadă foarte grea: în 1571 arsese Biserica Adormirii Maicii Domnului¹², iar Frăția Ortodoxă era în continuare reprimată de catolici și protestanți. În astfel de împrejurări ultima speranță de ajutor se îndrepta spre domnii Moldovei — sprijinitori ai ortodoxismului. Drept argument poate servi adresarea către regele Poloniei Sigismund al III-lea de la 1590 a voievodului Moldovei Petru Șchiopu cu rugămintea de a acorda sprijin material Frăției din Lvov. În scrisoarea trimisă regelui polon domnul amintea "... că biserica de rit grecesc a fost fondată în mare parte cu grija și cheltuiala voievodului Alexandru... ei au avut totdeauna de protectori pe domnii Moldovei ... cum însă această biserică a ars de cîțva timp ... și acum dorim să-i ajutăm ... de aceea se cere ca în această întreprindere ei să poată profita de bunăvoința noastră. De aceea noi intervenim grațios în favoarea lor pe lîngă Majestatea Voastră să binevoiască a-i proteja printr-o scrisoare contra tuturor nedreptăților"¹³.

Cu rugămintea către domnii Moldovei de a ajuta Frăția Ortodoxă din Lvov s-a adresat și însuși Patriarhul Ieremia al Constantinopolului. În anul 1589 (noiembrie), înaltul prelat cerea lui Petru Șchiopu și fiului său Ștefan să dea tot sprijinul stavropighiei din Lvov. Această rugămintă este repetată și în anul următor (1590), de astă dată ea fiind adresată atît lui Petru Șchiopu, domnul Moldovei, cît și lui Mihnea al II-lea, voievodul Munteniei¹⁴. Dar nici unul dintre ei nu a avut timpul necesar pentru a răspunde la apelul Patriarhului fiindcă la scurt timp ambii fuseseră siliți să-și

părăsească tronul. Adresarea Patriarhului către domnii români denotă incapacitatea Patriarhiei Ecumenice de a ajuta stavropighia din Lvov aflată sub jurisdicția ei. Tot din această adresare reiese că Țările Române erau considerate singurele apărătoare ale ortodoxismului în regiune.

După maziirea lui Petru Șchiopu (1591) membrii stavropighiei se adresaseră noului domn al Moldovei, Aron-Vodă, care se pretindea fiu al lui Alexandru Lăpușeanu, ctitorul bisericii, și în această calitate i se ceru să continue opera părintelui său. Dar și scrisoarea din 1592 rămîne fără răspuns¹⁵.

"Biserica moldovenească" din Lvov cunoaște o a doua viață în timpul domniei Movileștilor.

Urcîndu-se pe tron, Movileștii doreau să întemeieze o nouă dinastie precum a fost cea a Mușatinilor. De aceea, ei încercau să demonstreze prin acțiunile lor că sînt demni de predecesori. Drept argument poate servi obținerea promisiunii regelui Sigismund al Poloniei potrivit căreia domnia Moldovei este acordată pe viață Movileștilor (25 martie 1597)¹⁶. Iar prin tratatul turco-polon din 23 iulie / 4 august 1598 Ieremia Movilă a obținut de la sultan confirmarea domniei ereditare: "el să fie voievodul vilaietului Moldovei în tot timpul vieții sale și voievodatul său să nu fie dat altcuiva, iar cînd va muri să fie acordat fiului său"¹⁷.

După urcarea pe tron a lui Ieremia-Vodă (1595) se reia seria ajutoarelor către Frăția Ortodoxă din Lvov. Am putea presupune că respectivul domn și pînă la urcarea sa pe tron a ajutat Frăția. Se pare că Ieremia Movilă a fost membru al acestei comunități religioase. În 1593 Regatul Polon i-a acordat indigenatul. Or, indigenatul acordat unui străin de origine nobilă conferea acestuia dreptul de cetățean și de nobil polon. Astfel se explică legăturile voievozilor și boierilor moldoveni cu Regatul Polon de la care în anumite împrejurări așteptau ajutor¹⁸. Dieta Polonă i-a onorat cu asemenea demnitate pe

Luca Stroici și Ieremia Movilă, “oameni nobili în țara lor și ocupînd funcții importante în acest stat”.

În favoarea moldovenilor ple-daseră marele cancelar Jan Zamoyski și episcopul de Cracovia Filip Padnievski, ale căror steme — “herburile” “Jelta” și “Nowina” — vor figura în blazoanele Moveștilor din ambele ramuri¹⁹. Se știe că cele patru fiice ale lui Ieremia-Vodă au fost căsătorite cu nobili polonezi (Irina, fiica cea mai mare, s-a căsătorit la 25 mai 1603 la Iași, cu prințul Mihail Vișnevețki, doi ani mai târziu, Maria, cea de a doua fiică, s-a căsătorit tot cu un mare nobil polon — Ștefan Potoțki. Iar Ieremia Movilă dispunea de o întinsă moșie la Ustie, pe Nistru²⁰).

Relațiile Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov au fost reluate în momentul în care între Moldova și Polonia s-au stabilit raporturi politice. (După jurămîntul din 27 august 1595)²¹.

Domnul Moldovei va încerca să beneficieze din plin de noile condiții politice. După consolidarea domniei, Ieremia Movilă ceru acordul regelui Sigismund (care era și patron al bisericii catolice și ortodoxe din regat)²², pentru repararea și înzestrarea bisericii stavropighiane din Lvov. La 17 aprilie 1598 regele acceptase demersul și dădu ordin ca nimeni să nu împiedice construcția bisericii²³. Din această scrisoare am putea trage concluzia că la acea oră Frăția Ortodoxă din Lvov era presată în continuare de biserica catolică și curentele protestante care dominau regatul, inclusiv orașul. În luptele confesionale existente între Contra-reformă și curentele protestante era antrenată și credința ortodoxă din regiune, deoarece atît unii cît și alții se străduiau prin diferite mijloace s-o atragă de partea lor. Catolicii au obținut victorie în această dispută, impunîndu-le ortodocșilor Unia de la Brest (1596) prin care o mare parte din ortodocși au trecut la uniație — formînd biserica greco-catolică²⁴.

Din corespondența purtată între domnul Moldovei și Frăția din Lvov

reiese că el ținea cu orice preț să ducă la bun sfîrșit cu banii săi zidirea bisericii. De aceea rugă pe cei din Lvov să termine biserica într-un an. Cel puțin așa reiese din scrisoarea de la 12 martie 1599, prin care îi înștiințează pe liovienii ortodocși că le-a mai trimis încă 500 de galbeni²⁵.

Dintr-o altă scrisoare (din 3 iulie 1599) aflăm că pentru urgentarea construcției Ieremia Movilă trimite prin solul Frăției, Nicolae, încă 1000 de galbeni. Prin alta, semnată la 20 septembrie 1599 anunță că a mai trimis 160 de zloți pentru continuarea construcției bisericii, iar dacă vor fi împiedecați, să-i spună lui ca să intervină pe lîngă rege. La 9 decembrie 1599 Ieremia răspunde comunității din Lvov că din cauza evenimentelor politice nu le poate trimite nici un ajutor financiar, le promite însă sprijin îndată ce va scăpa din nevoi²⁶. Domnitorul face aceeași precizare într-o scrisoare expediată la 24 august de la moșia sa de dincolo de Nistru, Ustie, unde se refugiase din cauza lui Mihai Viteazul, care urcase pe tronul Moldovei pe o perioadă scurtă (mai — sept. 1600)²⁷.

Într-adevăr, situația politică complicată generează mari probleme de ordin financiar. Drept dovadă este precizarea făcută într-un document de la începutul lui 1601 din care aflăm că “... domnul Moldovei s-a obligat să dea 40.000 de zloți roșii pentru armata polonă și tributul regelui. Acești bani domnul trebuia să-i ia de undeva din Turcia cu camătă, 25.000 în curs de șase săptămîni după liniștirea Țării și 15.000 după douăsprezece săptămîni, iar, în privința tributului anual, zice că nu vede că ar putea da mult, vorbind neîncetat de cheltuielile sale mari...”²⁸. În vara anului 1601 lipsurile sînt și mai mari, deoarece domnul Moldovei recrutează lefegii pentru a veni în ajutor fratelui său Simion, aflat la cîrma Munteniei. La 30 iunie 1601 domnul moldovean înștiințează pe Sigismund al III-lea că nu-i poate trimite suma de 28.000 de zloți pe care o datora regatului fiindcă a fost nevoit să plătească soldele merce-

narilor poloni. Cu toate acestea, peste trei zile, Ieremia Movilă trimite stavropighiei din Lvov 200 de zloți promițând că va mări ajutorul în vremuri mai bune²⁹. Domnul se ținu de cuvânt, căci, la 11 iulie 1602, anunță Frăția Ortodoxă din Lvov prin solii săi Nicolae Lukașevici și Nicolae Dobreanski despre trimiterea a 500 de galbeni. La 18 mai 1603 expediază încă 1000 de galbeni. La 10 iunie 1604 prin solii Frăției mai trimite 1000 de galbeni; la 3 mai 1605 — 1000 de galbeni, la 30 august 1605 — 1000 de galbeni³⁰. La 17 aprilie 1606 Ieremia Movilă își exprimă părerea de rău că zidirea bisericii s-a oprit din cauza Mitropolitului (este vorba despre Mitropolitul uniat Ipatii Potii care se străduia să împiedice construcția bisericii și, prin metode de constrângere, să-i atragă la uniație pe ortodocșii Frăției³¹) și îi informă că le mai trimite 1000 de galbeni³².

În cea de-a doua domnie Ieremia Movilă s-a confruntat cu mari probleme financiare. Dar anume în această perioadă ajutoarele materiale acordate Frăției Ortodoxe din Lvov sînt mai importante.

Este o dovadă că menținerea relațiilor făcea parte alături din programul său politic cît și din cel religios de protecție a ortodoxismului și că domnitorul nici în momentele cele mai critice nu dorea să piardă influența pe care o avea aici.

Cel mai important eveniment de la începutul sec. XVII în viața Frăției Ortodoxe din Lvov a fost, fără îndoială, împăcarea Frăției cu Episcopul Ghedeon Balaban, cel mai de seamă ierarh ortodox rămas la vechea credință, dar supărat că i se luase orice drept în conducerea bisericii Adormirea Maicii Domnului din Lvov, prin ridicarea ei la rangul de stavropighie. Ieremia Movilă alături de cneazul Constantin de Ostrog (1528-1608) interveni pentru împăcarea episcopului Ghedeon cu Frăția Ortodoxă, adresîndu-le fraților rugămîntea "să trăiască în pace cu episcopul Ghedeon și să-l cinstească după cum se cuvine". Împăcarea definitivă s-a

produs la 21 ianuarie 1602 cu mijlocirea lui Luca Stroici³³ (trimis al domnului la Lvov anume pentru această misiune). Ghedeon Balaban promite să nu se amestece în treburile stavropighiei, iar Frăția din Lvov îi recunoștea cinul și dreptul de exarh patriarhal³⁴. Împăcarea mijlocită de Ieremia Movilă rezolvă una dintre cele mai pronunțate crize din sînul ortodoxismului răsăritean la acel moment, demonstrînd onoarea pe care domnul Moldovei o avea la Lvov.

Ieremia Movilă se adresează în repetate rînduri regelui Sigismund al III-lea cu rugămîntea de a acorda privilegiile constructorilor bisericii. Ca supus al Poloniei (prin jurămîntul din 1595) Ieremia trimitea regulat solii săi la Dieta Polonă. Nestor Ureche și postelnicul Dragan la deschiderea Dietei din 1597 pledau pentru păstrarea credinței ortodoxe în Moldova, precum și a tuturor obiceiurilor moldovenești³⁵, detaliu ce denotă că ortodoxismul din Moldova trecea prin grele încercări. Nu înzadar Ieremia Movilă într-o scrisoare adresată Frăției menționează că va ajuta această biserică din străinătate, cu toate că și în țară sînt "multe biserici și cetăți care cad în ruină"³⁶. Iar la 1600 aceiași soli adresaseră Dietei rugămîntea domnului Ieremia... "pentru clerul poporului rusesc și de la orașenii din Lvov, ... ca să rămîie sub ascultare Părintelui Patriarh al Constantinopolului cu străvechile lor privilegii duhovnicești cît și lumești și străvechi"³⁷.

Relațiile cu Frăția Ortodoxă au contribuit, în mod firesc, și la dezvoltarea legăturilor economice între Lvov și Moldova, Frăția îi ajută pe negustorii din Moldova la procurarea diferitelor mărfuri. De exemplu, Ieremia Movilă printr-o scrisoare din 12 ianuarie 1605 se adresează Frăției Ortodoxe ca "să-l ajute pe diacul Andrei pe care-l trimite să cumpere hîrtie și să caute dieci destoinici pentru a scrie cărți"³⁸, fapt ce dovedește că Lvovul suscita în continuare interesul Moldovei.

În concluzie vom accentua că

raporturile Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov au purtat un caracter religios și politic. Folosindu-se de conjunctura politică și religioasă favorabilă de la sfârșitul sec. XVI, domnul Moldovei avea intenția să transforme Lvovul, important centru economic, politic, cultural din Regatul Polon, într-un puternic centru al ortodoxismului. Politica domnului în această direcție era îndreptată spre stăvilirea pericolului confesional la hotarul de nord al Moldovei.

NOTE BIBLIOGRAFICE

¹ Ульяновский, В.И., **История церкви та релігійної думки в Україні**, v. 3, Kiev, 1994, p. 8.

² Папков, А., **Братство: очерк истории западных братств**, Сергеева-Лавра, 1900, p. 16.

³ Голубев, С., **Киевский Митрополит Петр Могила и его сподвижники**, Kiev, 1883, p. 10-11.

⁴ Папков, А., **op. cit.**, p. 33, 70.

⁵ Iorga, N., **Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor**, vol. I, București, 1928, p. 256-257.

⁶ Golimaș, A., **Un domnitor o eposă. Vremea lui Miron Barnovschi-Movilă**, București, 1980, p. 121-122.

⁷ Eșanu, A., **Din vremuri copleșite de greutate**, Chișinău, 1991, p. 125-126.

⁸ Panaitescu, P. P., **Fundațiuni religioase în Galiția // Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice**, vol. I, București, 1929, p. 1-19.

⁹ Nistor, I., **Problema ucraineană de-a lungul istoriei // Codrii Cosminului**, Cernăuți, 1933-1934, t. VIII, p. 94-96.

¹⁰ Ionescu-Nișcov, **Din istoria relațiilor moldo-ucrainene în prima jumătate a sec. XVII // Biserica Ortodoxă Română**, nr. 11-12, București, 1965, p. 1083-1096.

¹¹ Исаевич, Я. Д., **Братства та їх роль в розвитку української культури 16-18 ст.**, Kiev, 1966, p. 71, 87, 196.

¹² Panaitescu, P. P., **op. cit.**, p. 2.

¹³ Hurmuzaki, E., **Documente privind istoria Românilor**, vol. I, suplimentul II, București, 1893, p. 315.

¹⁴ Папков, А., **op. cit.**, p. 25, 33.

¹⁵ Hurmuzaki, E., 1, II, p. 318.

¹⁶ Gorovei, Șt., **Movileștii // "Magazin istoric"**, nr. 6, București, 1973, p. 68.

¹⁷ Mehmed, A., **Documente tur-**

cești privind istoria României, vol. I, București, 1976, p. 143.

¹⁸ Rezachevici, C., **Privilegiile de indigenat Polon acordate locuitorilor din Țările Române // "Revista de istorie"**, nr. 7, București, 1975, p. 1095.

¹⁹ Gorovei, Șt., **op. cit.**, p. 66.

²⁰ **Ibidem**, p. 70.

²¹ Hurmuzaki, E., 1, II, p. 344.

²² Дмитриев, М. В., **Православие и Реформация: реформационное движение в восточнославянских землях Речи Посполиты во второй половине 16 века**, Moscova, 1990, p. 42.

²³ Hurmuzaki, E., 1, II, p. 451.

²⁴ Исаевич, Я., **op. cit.**, p. 88.

²⁵ Hurmuzaki, E., 1, II, p. 523.

²⁶ **Ibidem**, p. 537, 548, 564.

²⁷ **Ibidem**, p. 634-635.

²⁸ Corfus, I., **Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei, sec. al XVII-lea**, București, 1983, p. 3.

²⁹ Hurmuzaki, E., 2, II, p. 38, 40.

³⁰ **Ibidem**, p. 177, 283, 297, 344, 345.

³¹ Папков, А., **op. cit.**, p. 70.

³² Hurmuzaki, E., 2, II, p. 347.

³³ Папков, А., **op. cit.**, p. 75.

³⁴ **Акты, относящиеся к истории южной и западной России**, Sankt-Petersburg, 1851, vol. 4, p. 243-244.

³⁵ Panaitescu, P. P., **Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul**, București, 1936, p. 104.

³⁶ Hurmuzaki, E., 1, II, p. 457.

³⁷ Panaitescu, P. P., **Mihai Viteazul**, București, 1936, p. 143.

³⁸ Hurmuzaki, E., 2, II, p. 343.

Ilinca ROȘCA
Chișinău

DOR DE BASARABIA ȘI DE OAMENII EI

În perioada 18-26 mai a.c., la invitația "Casei Limbii Române" și a Universității de Medicină și Farmacie "N. Testemițeanu", pentru prima oară s-a aflat în vizită la Chișinău dl dr. dr. med. Coriolan Brad, originar din părțile Sibiului care, acum 25 de ani, a luat calea exilului, ca mulți alți intelectuali români ce nu mai puteau suporta atmosfera din țară. În prezent locuiește și activează în Germania, dar gândurile și dorurile îl readuc printre conaționali.

Domnia sa a ținut un șir de prelegeri în fața studenților de la Universitatea de Medicină, precum și a medicilor din Chișinău și Ungheni. Iar pe 25 mai a fost oaspetele "Casei Limbii Române", unde a venit cu o conferință despre exilul românesc în Occident*.

La întâlnire au participat poezii Gr. Vieru, N. Dabija, criticul literar I. Ciocanu, prof. V. Melnic și alți oameni de cultură și știință din capitală.

Dl Coriolan Brad a mărturisit că este profund emoționat de primirea frumoasă ce i s-a făcut în Basarabia. A dorit să vadă acest capăt de țară încă de pe băncile școlii și acum, plimbându-se pe malurile bătrânului Nistru, îi reveniră în memorie versurile lui O. Goga:

**Rătăcitor, cu ochii tulburi,
Cu trupul istovit de cale,
Eu cad neputincios, stăpîne,
În calea strălucirii tale ...**

care, pe bună dreptate, ar putea deveni rugăciunea unui exilat.

Regimul comunist a constituit o

* Un articol pe această temă, **Profilul moral al exilului românesc**, semnat de dl dr. dr. med. Coriolan Brad, a fost publicat în revista "Limba Română", nr. 1, 1999.

experiență extrem de dură pentru țările din estul Europei. Popoarele din această parte a lumii au cunoscut suplicii fizic și moral în numele unor idealuri false.

La modul concret, soarta fiecărui individ în parte a fost și mai cumplită. Deportările în Siberia, gropile cu var, munca la canale, închisorile Jilava, Miercurea-Ciuc ș.a. deveniseră metode eficiente de distrugere a intelectualității naționale.

A înțelege gravitatea situației însemna a lua atitudine, a fi responsabil de destinele țării, de mersul istoriei, în sfârșit, însemna a alege între două extreme — teroarea din țară sau exilul, evadarea în lumea liberă. Care ar fi fost cea mai bună opțiune, este discutabil. Cert este că ambele au fost nefericite, dureroase.

N. Dabija, care anterior l-a cunoscut pe dl Coriolan Brad la Köln, a subliniat că sentimentul de înstrăinare ne este bine cunoscut pentru că noi, basarabeni, sîntem un fel de "exilați cu tot cu țară" și "vorbind despre exil, vorbim despre noi înșine". Problemele de limbă, de credință, de demnitate cu care se confruntă românii de peste hotare sînt și mai dramatice, și mai acute pentru noi, deoarece nouă mai întii ne revine misiunea de a păstra și de a perpetua valorile naționale.

După evocarea a cîteva momente trăite pe parcursul unei călătorii în Germania, Gr. Vieru, pornind de la aforismul: "Pe Dumnezeu să vopsească florile și pe neamș să tragă lînia să nu-i înveți pentru că numai îi încurci", a afirmat că o țară se clădește prin disciplină, muncă și ordine — calități pe care avem a le învăța de la poporul german.

Nu putem da vina la nesfârșit pe comuniști pentru toate cite ni se întimplă, fiindcă nu comuniștii l-au omorît pe Mihai Viteazul sau Tudor Vladimirescu — a spus în continuare Gr. Vieru. Cele mai mari nenorociri ale românilor vin din cei trei "P" naționali: pîra, pizma și plocnirea.

În finalul întîlnirii dl Coriolan Brad a mulțumit gazdelor pentru posibilitatea ce i s-a oferit de a cunoaște Basarabia, de a-și exprima admirația pentru oamenii ei minunați, de a le transmite credința și speranța de dănuire a tot ce este frumos și demn.

OASPEȚII NOȘTRI DE ONOARE

DI Coriolan BRAD îi salută pe chișinăuienii prezenți la inaugurarea Salonului de Carte și Artă "Alba-Iulia".

Într-o discuție despre prezentul și viitorul orașului Chișinău cu Ana Bantoș, critic literar, Valeriu Nemerenco, prețor al sectorului Buiucani și Serafim Urecheanu, Primar general al municipiului Chișinău.

“INTEGRAREA ÎN CONTEXT ROMÂNESC...”

INTERVIU CU DL DR. DR.
MED. CORIOLAN BRAD
(DÜREN, GERMANIA)

— **Stimate dle Coriolan Brad, sînteți pentru prima oară în Basarabia. Nu e o prea mare discrepanță între imaginea ei pe care ați avut-o în Germania și cea pe care v-o creați aflîndu-vă aici?**

— Am dorit de mult să vin în această zonă a romînității și dorința mea a fost îndeplinită datorită Casei Limbii Române și Universității de Medicină și Farmacie “N. Testemițeanu”. Pentru mine este o mare bucurie. Basarabia, așa, cum mă și așteptam, mi-a apărut asemeni celorlalte țări care s-au aflat sub dominație comunistă. Este greu din punct de vedere material dar, cu multă muncă, răbdare și perseverență se va ajunge la o situație economică mai bună. Sînt de bun augur acțiunile Casei Limbii Române, care, la sigur, vor rămîne în istorie, avînd drept scop învingerea concepțiilor ce au dăinuit zeci de ani și reorientarea lucrurilor pe un alt făgaș, în stare să susțină spiritul național al neamului românesc aflat pe pămîntul care pe drept îi aparține.

— **Dle Profesor, vă rugăm să ne vorbiți despre conferințele ținute de Dvs. la Chișinău și la Ungheni.**

— Deoarece m-am ocupat în mod deosebit de bolile hepatice pe care le-am cercetat în profunzime, am considerat util să le vorbesc și colegilor mei din Basarabia despre ceea ce este nou și interesant în acest domeniu al medicinei, atît în ce privește diagnosticarea, cît și în ce privește explorările funcționale, care în momentul de față, după cum mi-am dat seama, în Republica Moldova sînt

destul de modeste. Receptivitatea colegilor a fost mare. I-a interesat părerea noastră în domeniul dat.

De un real folos a fost vizita noastră la Ungheni, unde medicii internști și cadrele de spital din județ au asistat la o prelegere tot în legătură cu bolile hepatice. Cu atît mai mult, cu cît aici există o rată înaltă de hepatite acute, hepatite cronice și chiar de ciroză hepatică. Am rămas surprins cînd unul dintre medicii de aici a declarat că sînt singurul cadru didactic din afara republicii care în ultimii zece ani a venit să stea de vorbă cu ei.

— **Ați vizitat mai multe instituții de învățămînt, de ocrotire a sănătății, ați participat la deschiderea Salonului de Carte și Artă, în sfîrșit, ați avut o prelegere la Casa Limbii Române...**

— Mi-a lăsat o impresie deosebit de bună oamenii cu care am avut ocazia să mă întîlnesc. Nu voi uita întîlnirile și discuțiile cu Primarul general al municipiului Chișinău, Dl Serafim Urecheanu, cu Dl Valeriu Nemerenco, prețor al sectorului Buiucani, cu scriitorii Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Ana Bantoș, Iulian Filip, cu artiștii Nicolae Sulac, Glebus Sainciuc, cu medicii Victor Uncuță, Valeriu Cheptănar, Iurie Crasiuc, cu Luminița Ciobanu, director al Casei Limbii Române din Ungheni, cu numeroși editori, ziariști, oameni de cultură și de știință. I-am găsit pe toți, fără excepție, pătrunși de un patriotism sincer și profund.

O întîlnire de neuitat am avut-o la Liceul român-englez “Mircea Eliade” din Chișinău. Elevii mi-au pus o serie de întrebări, unele dintre care m-au uimit prin conținut și formulare. Le-am vorbit despre rolul instruirii, despre felul în care se face școală în alte părți, despre limitele libertății etc.

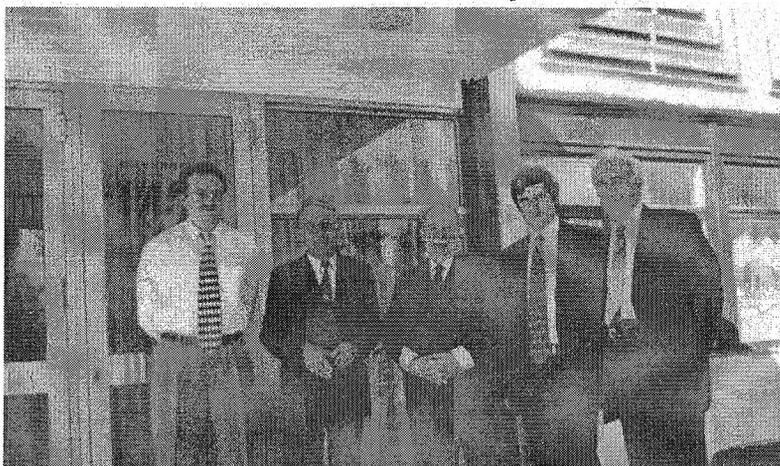
Țin să remarc în mod deosebit generozitatea Domnilor Profesori Doctori Grigore Bivol și Vasile Melnic de la Universitatea de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițeanu”, a Dlui Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei “Limba Română”, directorul Casei Limbii Române din Chișinău, care au făcut tot ce depinde de ei pentru ca vizita mea în Republica

O poză în amintirea întâlnirilor de suflet cu medicii din Chișinău: Zinaida Burunsus, Tatiana Valica și Grigore Bivol.

Luminița Ciobanu, director al Casei Limbii Române din Ungheni, avându-i în vizită pe Domnii Grigore Bivol și Coriolan Brad.

Editorii Oleg Bodrug, Nicolae Marciuc, Gheorghe Prini și Grigore Cțitor, avându-l în calitate de interlocutor pe DI Coriolan Bard.

În pitoreștii codri din preajma Rădenilor Vechi, județul Ungheni, DI Coriolan Brad s-a aflat cu medicii Grigore Bivol, Victor Uncuță, Valeriu Cheptănanu (în centru) și Iurie Crasiuc. Peste două săptămâni de la această întâlnire inima lui Valeriu Cheptănanu a încetat să mai bată.

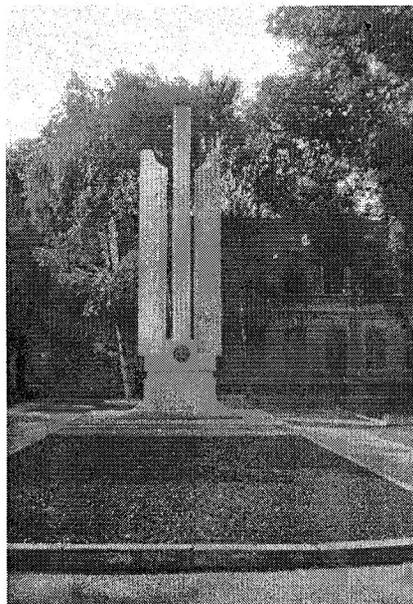
OASPEȚII NOȘTRI DE ONOARE

Oaspetele Casei Limbii Române, DI Coriolan Brad, discutând cu Mihai Cimpoi, Ana Bantoș, Glebus Sainciuc.

La bustul lui Mihai Eminescu din or. Ungheni.

Monumentul ridicat la Chișinău în memoria lui Onisifor și Octavian Ghibu.

Moldova să fie cât mai eficientă. Mi-au creat condiții ideale pentru a mă documenta și a înțelege cât mai profund situația de astăzi a românilor basarabeni.

— **Ce monumente de istorie și artă ați remarcat la Chișinău?**

— Este ieșită din comun Aleea Clasicilor unde ați adunat la un loc scriitori din întreaga Țară. Această alee nu este altceva decât o unitate în gânduri și simțiri a tuturor românilor dintr-o parte și de alta a Prutului.

— **Acum cunoașteți într-o anumită măsură ce și cum facem...**

— Toate acțiunile dvs. au un caracter de integrare firească și necesară în context românesc. De aceasta m-am convins la întâlnirile mele cu medicii, oamenii de cultură și de știință din municipiile Chișinău și Ungheni. Impresionează pînă și schimbarea denumirii unor străzi. Au apărut niște nume nemaipomenit de frumoase: Alba-Iulia, București, Sarmisegetuza ș.a.

— **Relatați-ne o întâmplare deosebită pe care ați trăit-o în perioada aflării Dvs. în Republica Moldova.**

— Fiind pe strada 31 August 1989, am întrebat o persoană ce semnifică această denumire. Mi s-a spus că e ziua cînd limba română a fost declarată limbă de stat și s-a revenit la alfabetul latin. Zi pe care o consideră mai importantă decât ziua cînd a fost declarată independența republicii.

Voi face referință și la discuția cu o studentă la drept. Mi-a vorbit despre procesul de predare. M-a copleșit însă ce mi-a spus în continuare: "Sînt rusoaică, dar spiritua-licește trăiesc ca o româncă". Am înțeles că mulți ruși de aici își dau bine seama că este nevoie să se integreze în societatea românească. Acest lucru mi l-am însușit și mai mult cînd la Casa Limbii Române am găsit un grup de circa șaptezeci de persoane care învățau limba română.

— **Știm că tatăl Dvs. a fost în relații bune cu Onisifor Ghibu. Vă rugăm să rememorați unele detalii ce țin de acest mare prieten al basarabenilor.**

— L-am cunoscut foarte bine pe Onisifor Ghibu pentru că era originar din județul Sibiu, dintr-o comună cu renume patriotic. Și-a făcut liceul la Brașov. Datorită capacităților sale a ajuns profesor universitar. Era unul dintre cei care doreau foarte mult să-i ajute pe românii basarabeni. Nu tolera ideea că ei ar putea fi altceva decât români. Și aceasta l-a determinat să vină încoace, să muncească și să lupte pentru românism. A organizat cursuri pentru profesorii din Chișinău, a înființat școli românești și chiar a predat în ele.

Atunci cînd tatăl meu se întorcea din prizonierat din Rusia, Onisifor Ghibu i-a întâmpinat în gara Chișinău și a stat cu ei mai mult timp de vorbă.

Ulterior, după terminarea războiului, O. Ghibu a venit în calitate de profesor la Cluj. Însă, din cauza atitudinii lui anticomuniste și creștine, nu a fost acceptat la Universitatea din Cluj și a rămas la Sibiu, oraș în care a trăit și tatăl meu. Au fost foarte mult timp în legătură, unindu-i, probabil, și amintirile din timpurile trecute. Prof. Ghibu a fost de multe ori în casa noastră. Astfel am reușit să-l cunosc destul de bine. M-am bucurat mult cînd am aflat că la Chișinău există un scuar și o bibliotecă ce-i poartă numele.

— **Stimate dle Coriolan Brad, articolul Dvs. din nr. 1, 1999 "Profilul moral al exilului românesc" a trezit un viu interes în rîndul cititorilor revistei noastre. Doriți să spuneți cîteva cuvinte pentru ei?**

— Le doresc tuturor sănătate, să-și îndeplinească toți datoria și dorințele așa, după cum le-o cere sufletul.

— **Mulțumim mult pentru acest interviu.**

Cor. "L.R."

Compania
de Asigurare
ARTAS

PROPUNE

la cele mai avantajoase prețuri
asigurarea
mijloacelor de transport
pe teritoriul României;
asigurarea medicală
a persoanelor
care pleacă în străinătate.

Relații la tel.: 22.84.74, 22.96.49

FIRMA

ZIDITORUL

ÎNDEPLINEȘTE
UN SPECTRU LARG DE LUCRĂRI DE CONSTRUCȚIE

Construiește case particulare,
vile, garaje și balcoane
Repară calitativ apartamente, case,
încăperi de serviciu.
Confecționează din metal
zăbrele, porți, uși, grilaj etc.
Oferă consultații gratuite.

Tel./fax 23.44.19

LIMBA ROMÂNĂ

UN DECENIU AL SPERANȚELOR ...